

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

1296 A 32

WOORDVERKLARING.

WOORDVERKLARING.

AANTEEKENINGEN EN BESCHOUWINGEN,
VERKLARINGEN EN TOELICHTINGEN,

IN

TWAALF HOOFDSTUKKEN.

EEN BOEK VOOR STUDEERENDE ONDERWIJZERS.

~~~~~  
Tweede omgewerkte druk van *Sprokkelingen*,  
~~~~~

VERSCHEENEN MET

Een inleidend woord van DR. JAN TE WINKEL te *Groningen*.

DOOR

M. J. KOENEN.

TIEL. — D. MIJS. — 1894.

VOORBERICHT BIJ DEN EERSTEN DRUK.

Wat ik vóór en na bij de studie heb opgeteekend, wat ik zelf heb gedacht, geordend en opgesteld, dus vreemd en eigen, het wordt hier studeerenden onderwijzers aangeboden, ter verpoozing en leering.

Ik heb dit werkje SPROKKELINGEN genoemd. Het bevat echter Sprokkelhout, dat met zorg is gerangschikt en met den band der eenheid is omsnoerd. De dertien verschillende hoofdstukken vormen één bundeltje, één geheel.

Ik heb met voordacht mij bepaald tot het gebruik van die letterkundige werken, welke in het bezit of onder het bereik van elk studeerend onderwijzer zijn, en ik heb niet geschroomd, het Meesterstuk der Middeleeuwen, Vanden Vos Reinaerde, onder die werken op te nemen. Zoo bevat het boekje bovendien aanhalingen uit: HUYGENS, Costelick Mal; VONDEL, Roskam, Gijsbrecht, Palamedes, Lucifer; CATS, Sinne- en Minnebeelden; HOOFT, Warenar; BREDERO, Moortje en verder uit BILDERDIJK, STARING, POTGIETER en anderen van den nieuweren tijd.

Vóór alles betuig ik mijn oprechten dank aan den heer Dr. Jan te Winkel te Groningen, eensdeels voor zijn aanbevelend woord en ten andere voor de welwillende belangstelling, in dezen mijnen arbeid getoond. De hoofdstukken van het Handschrift, waarin van etymologie sprake is, werden door hem gelezen en van meer dan ééne onnauwkeurigheid gezuiverd. Het is plicht, voor zooveel heuschheid hier openlijk dank te zeggen.

Eene opbouwende critiek, zal mij aangenaam zijn. Zij moge strekken om het boekje des te meer te doen beantwoorden aan zijne bestemming.

MAASTRICHT, Mei '88.

M. J. KOENEN.

VOORBERICHT BIJ DEN TWEEDEN DRUK.

Bij 't doorbladeren van dezen tweeden druk van Sprokkelingen, zal de belangstellende lezer of beoordeelaar spoedig bemerken, dat in de vier eerste hoofdstukken vooral zeer veel is veranderd. Ik heb tijd noch moeite ontzien om te verbeteren, wat verbetering of aanvulling behoefde. Tevens heb ik door een nieuwen titel zoo bondig mogelijk den inhoud trachten te karakteriseeren.

Hun allen, die zoo welwillend waren mij hunne op- en aanmerkingen niet te onthouden — betuig ik mijnen hartelijken dank; in 't bijzonder aan den heer J. Lohr te Amsterdam, met wiens belangrijke aantekeningen ik ruimschoots mijn voordeel heb gedaan. De overige belangstellende lezers zullen mede kunnen zien, op welken prijs ik hunne voortlichtingen heb weten te schatten. Veel is alzoo dezen herdruk ten goede gekomen, en 't is mijn stille wensch, dat eene welwillende critiek dit zal erkennen. Ik voor mij koester de overtuiging, dat »Woordverklaring» in menig opzicht het wint van »Sprokkelingen»: de moeite en zorg van een drietal jaren, in welke ik mij veel met dit werkje onledig hield, kunnen niet vergeefsch geweest zijn.

Aan het boekje is een Register toegevoegd — tot gemak van den gebruiker.

En hiermede zij het — gewijzigd en verbeterd — nogmaals aanbevolen in de belangstelling van allen, die eenige studie maken van de taal. Het werkje is vooral geschreven ten dienste van hen, die zich voorbereiden tot het examen voor hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres.

MAASTRICHT, Mei '91.

M. J. KOENEN.

In de laatste jaren is ook hier te lande, evenals in Duitschland en elders, de aandacht weer opnieuw gevestigd op de verandering in beteekenis, waaraan de woorden gedurende den langen tijd van hun bestaan onderworpen geweest zijn en steeds zullen blijven. Men mag de hernieuwde studie van dat onderwerp een verblijvend verschijnsel noemen, omdat zij zeker meer dan de beoefening van klankleer of buigingsleer in staat is, buiten den eigenlijken kring der geleerden belangstelling te wekken voor de verschijnselen op taalgebied. Geen taalverschijnsel grijpt weliswaar geheel en al zonder toedoen van den menschelijken geest plaats, maar de klankwijzigingen blijven toch altijd — door de vaste physiologische wetten, waaraan zij gebonden zijn — voor ons iets mechanisch behouden, zoodat wij ons de overdrijving van Schleicher best kunnen begrijpen, die met het oog daarop de taalwetenschap eene natuurwetenschap noemde. Wanneer wij daarentegen de wijzigingen der woordbeteekenissen historisch nagaan, zien wij den menschelijken geest zelf aan het werk. Het is ons dan, of wij eene bladzijde opslaan uit het geschiedboek van de geestontwikkeling der menscheid, en zóó materialistisch of naturalistisch is onze tijd nog niet, of de meerderheid der redelijke schepselen stelt er bovenal belang in, te weten, hoe de menschelijke geest zich in duizenderlei opzicht heeft verrijkt, verruimd, beschaafd en verfinjd, zoodat hij in staat is geworden de bontste en fijnste schakeeringen van gevoel en gedachte onder woorden te brengen, d. i. te ontleden, te schiften, te vergelijken en te verbinden. Wel valt het niet te ontkennen, dat tegenover de eenvoudige regelmatigheid der klankwijzigingen, die aan de klankleer eene bijna mathematische zekerheid schijnen te geven, de bonte verscheidenheid der elkaar verdringende, uit talrijke oorzaken voortvloeiende verschijnselen op het gebied der beteekenisleer soms een verwarrenden, ja overweldigenden indruk kan maken, maar daardoor komt dan ook te meer de oneindige rijkdom der taalgeschiedenis uit, waarin ieder wel eene groep van eigenaardige veranderingen en wijzigingen kan aantreffen, die hem meer bijzonder belang inboezemt.

Nu eens zal men de streng logische consequentie eener gedachte weerspiegeld zien in den overgang der beteekenissen van een woord, dan weder zal die overgang aan het licht brengen, welk bestanddeel eener samengestelde voorstelling eenmaal het meest op den voorgrond trad, zoodat het woord, waarmee die voorstelling eens in haar geheel werd aangeduid, ten slotte alleen van dat ééne bestanddeel de gebruikelijke naam werd. Maar men zal ook tevens opmerken, hoe de woorden niet alleen enger, maar ook ruimer van beteekenis werden door toegepast te worden op nauw verwante voorstellingen. Zoo geeft de geschiedenis der woorden ons dan inlichting aangaande den graad van verwantschap, waarin de voorstellingen en begrippen van den menschelijken geest tot elkaar staan of kunnen gebracht worden.

Ook gevoel, verbeelding en vernuft openbaren hunne eigenaardige schepende of vervormende kracht in de geschiedenis der woordbeteekenissen. Als instinktmatig gevoelt men, wat in eene voorstelling, waarvan men een ander deelgenoot wil maken, het voornaamste is, dat waarop alles aankomt, en men noemt in zijne driftige begeerte om zich te uiten dat voornaamste deel in plaats van bedaard het geheel te beschrijven. Zoo wordt de naam van een deel tot benaming van het geheel. Niet tevreden met recht en

slecht te zeggen wat men bedoelt, of voor het oogenblik niet in staat het juiste woord voor een abstract denkbeeld te vinden, kiest men eene sierlijke vergelijkende omschrijving voor zijn begrip, of behelpt zich met den naam van een voorwerp uit de zinnelijke wereld, dat eenige kans heeft de gewenschte abstracte voorstelling bij den hoorder op te wekken. Men heeft een beeld gebruikt, dat, zoodra anderen het overnemen, een nieuwe naam kan worden, door zijne jeugdige levenskracht machtig genoeg om den ouden, afgeleefden naam te verdringen. Ook het vernuft speelt daarbij geene geringe rol. Het wenscht tegelijk met de voorstelling eenen glimlach te voorschijn te roepen en kiest daartoe een beeld of eenen woordvorm, die dientengevolge kans hebben van den glimlach in 't vervolg onafscheidelijk te blijven.

Ongelukkig associëert zich soms eene gemeene gedachte aan een oorspronkelijk edel woord, en voorgoed draagt het nu het brandmerk der platheid op het voorhoofd. Menig ander woord getuigt door zijne beteekenis van de nu eens plompe dan weder naïeve onwetendheid des volks. Dan is misverstand de schakel tusschen de oudere en de nieuwere beteekenis, soms tevens gepaard aan die frissche vindingskracht, die ons het onderscheid tusschen onwetendheid en domheid voelbaar maakt.

Voert de studie der beteekenissen ons eene oneindig rijke wereld van gedachten binnen, men heeft in den laatsten tijd ook meer en meer ingezien, dat zij niet alleen vruchtbaar, maar zelfs onontbeerlijk is voor eene degelijke beoefening der klankleer, der woord-vorming en vervorming. Ter verklaring van alle klankwijzigingen zijn de vaste physiologische klankwetten ontoereikend. Er is inderdaad ook opzet in de vormveranderingen, hetzij de denkende geest, de grammaticus bv., getracht heeft eenheid te brengen in de verscheidenheid der vormen, hetzij de spraakmakende gemeente onbewust het een wijzigt naar analogie van het ander, hetzij verbeelding, vernuft of waanwijsheid opzettelijk veranderingen aanbrengt, hetzij onwetendheid of misverstand door onwillekeurige klankverandering het onbegrepen voor zich eenigermate begrijpelijk tracht te maken.

Het behoeft geen betoog, dat de beteekenisleer, die, ruim opgevat, één is met de geschiedenis van den menschelijken geest, nog in geen deele eene vaste wetenschap mag genoemd worden, want eene verzameling van losse feiten is geene wetenschap: zij mag dien naam eerst dragen, wanneer zij de feiten in hun onderlingen samenhang heeft doen kennen. Dat nu is de beteekenisleer op het oogenblik nog slechts bezig te doen. Op de voornaamste krachten, die bij de verandering der woordbeteekenissen werkzaam zijn geweest, is reeds met talent en scherpzinnigheid gewezen, eenige orde komt er reeds in den chaos, en ook het boekje, waarvoor deze woorden tot inleiding dienen, bewijst dat. Toch blijft het noodig vóór de nieuwe wetenschap op eene zekere degelijkheid aanspraak kan maken, de feiten in grooten overvloed te verzamelen; en daartoe vooral levert dit boekje uitstekende bijdragen, die zeker dankbaar door menigeen ontvangen zullen worden.

Ik heb dan ook niet gearzeld te voldoen aan het verzoek van den schrijver, om er een enkel woord ter inleiding bij te voegen.

Moge het werkje bij menigeen den lust opwekken of verlevendigen om onze rijke moedertaal ook voor zich zelf te beoefenen in denzelfden geest, waarin de schrijver der »Sprokkelingen» dat voor zijne lezers deed!

Groningen, 15 Mei 1888.

JAN TE WINKEL.

HOOFDSTUK I.

INLEIDING.

De taal, die kostelijke en verwonderlijke gave van den mensch, die het kenmerk is, dat hij boven 't gansche schepselendom is verheven, en tevens het middel dier verheffing, heeft ten allen tijde de belangstelling van denkende en wijsgeerige geesten in groote mate gewekt, en hen gedreven om over haar aard, haar geschiedenis en haar oorsprong na te denken 1).

Doch sinds »de blijde zon verrees van de gewichtige ontdekking», dat de meeste talen van Europa en enkele van Zuid- en Midden-Azië tot ééne en dezelfde familie behooren en de woorden en woordvormen van al die talen één zijn van oorsprong — hoewel thans verscheiden van vorm en klank naar den tongval der onderscheiden volken — werd er nieuw leven gewekt, en de belangstelling in de studie der taal nam hand over hand toe.

Door die ontdekking werd het mogelijk, de taalstudie op wetenschappelijke wijze in te richten, en in de beschaafde landen van de oude en de nieuwe wereld spitsen tal van geleerden hun vernuft om meer en meer door te dringen in de geheimen der taalwording, in den gang der taalgeschiedenis.

En, als wij thans bij Bilderdijk de taal aangeduid vinden, als:

(een) goddelijke gift, met d'ademtocht van 't leven,
Aan 't schepsel ingestort, zoo ver er geesten zweven;
En, tevens met zijn val, vervallen en ontaard!..2),

dan vinden wij een zoodanige opvatting dermate verouderd, dat wij ons dienen te herinneren, dat de groote dichter geleefd heeft van 1756—1831.

Gaandeweg zijn vele nevelen weggevaagd, en het volle licht schijnt nu op plaatsen, waar eens diepe duisternis heerschte, en men tastende en zoekende, gissende en missende, zonder vast beginsel en zonder wetenschappelijke methode den akker der woordvorming meende te kunnen bearbeiten. Dit alles zij echter gezegd zonder iets te kort te doen aan de groote verdiensten van den Amsterdamschen wiskunstenaar Lambert ten Kate Hermanszoon, die in zijn in 1723 te Amsterdam verschenen »Aanleiding tot de Kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche sprake eenigermate den grondslag legde tot de vergelijkende taalstudie der Germaansche talen.

1) *Taal en Taalstudie* van B. V. 1e deel blz. 32.

2) *De Dieren*, vers 191—194.

De taal wordt thans beschouwd als een werk van menschen, een heerlijk gewrocht, waaraan rijen van geslachten hebben gearbeid, zij het onbewust van wat zij deden. Zij is als zoodanig het product van eene uiterst langzame ontwikkeling langs natuurlijken weg, volgens vaste wetten en, het goddelijke, dat Bilderdijk in haar bespeurt — al is zij »vervallen en ontaard” — zal de stempel zijn van het verstandelijk verhevene, dat den mensch van al het geschapene onderscheidt, als beelddrager Gods.

Hoe dit zij, het is kenmerkend, dat de taal van een volk de afspiegeling is van zijne ontwikkeling, van zijn aard en karakter! Naarmate het volk stijgt op de ladder der beschaving — in diezelfde mate rijst ook zijn taal, en een ruimere gezichtskring van het volk, op velerlei gebied, komt allereerst haar rijkdom ten goede. De taal leeft het leven van het volk!

Geschiedvorsching en taalstudie dienen daarom hand aan hand te gaan; de eerste komt de tweede ten goede, — de taalstudie ontsteekt echter ook dikwijls een licht, waar de oorkonden der geschiedenis alles in 't duister laten.

Ook de taal heeft haar geschiedenis! En niet het minst van deze mag het woord van Bilderdijk gelden:

In 't Verleden ligt het Heden,
In het Nu, wat worden zal!

Dat verleden der menschelijke taal wordt thans met ijver en talent opgediept! De vergelijkende taalstudie tracht een brug te slaan van ons heden naar dat grijs verleden. En de wetenschap, de oude en heilige zangen der Indiërs, vervat in een lang vergeten taal, het Sanskrit — ontcijferende, vult het onbekende door het bekende, het onzekere door het zekere aan. En lang vergeten talen, als het Sanskrit, het Gotisch, het oud-Duitsch, het oud- en Angel-Saksisch enz., uit het geheugen der menschen weggewischt als een voetstap uit het mulle zand — zij worden in haar geschreven overblijfselen nauwkeurig doorsnuffeld en doorgesocht, en voor haar geldt alsnu het woord van Staring:

Uit nacht rijst morgenrood:
Het leven uit den dood!

Zoo leeren de talen de geschiedenis der menschheid, en het wijsgeerig onderzoek naar de herkomst en de verwantschap, de afkomst en de beteekenis van woorden en woordvormen, ook in onze taal — wordt mogelijk, omdat al die talen als zoovele schakels een keten vormen, wier uiteinden Heden en Verleden aan elkaar hechten.

DE TAALKUNDE of linguïstiek 1) leert ons wat de taal is, hoe ze gebouwd is en hoe ze leeft of zich ontwikkelt. Zij spoort de geschiedenis

1) J. VERCOULLIE, Algemeene Inleiding tot de taalkunde.

op der woorden en vormen, ontleedt ze en stelt de wetten vast, die ze beheerschen. Vermits de talen in bouw verschillen en niet aan dezelfde wetten gehoorzamen, mag de taalkunde hare proefnemingen niet bij eene enkele taal bepalen. Haar werkkring zou zich tot alle talen der aarde moeten uitstrekken. Dit echter is feitelijk onmogelijk. Ook beperkt zij zich gewoonlijk tot de studie van één taalfamilie (bijv. de Indo-Germaansche) of éénen taalstam (bijv. den Germaanschen). Voor den onderwijzer echter is alle taalvorsching als een boek, met zeven zegelen gesloten. Een onderwijzer behoeft dan ook geen taalvorscher te zijn: hij kan alleen zijn voordeel doen met de beproefde uitkomsten van het onderzoek. Het studieveld is uit den aard der zaak voor hem niet zoo ruim als voor taalkundigen van beroep. Zijn blik kan niet verder reiken dan tot de grenzen van het Nederlandsch taalgebied; zijn studie bepaalt zich tot de studie van de moedertaal, vooral die van het heden. Doch ook voor het heden, dat weer verleden wordt, valt veel te leeren uit het verleden, dat eens het heden was.

Het Nederlandsch is een loot van het Nederduitsch of van de zeespraak, de taal van de stammen, wonende in de lage streken van Germanië, in Denemarken, Scaudinavië en Engeland. De zuidelijke grens van het Nederduitsch kan ongeveer aangeduid worden door eene lijn, te trekken van Duinkerken over Brussel en Keulen langs Kassel, Maagdenburg en Berlijn naar Koningsbergen.

De verhouding van het Nederduitsch tot de overige West-Germaansche talen en van deze onderling kan bezwaarlijk met een paar woorden worden aangeduid. Wel kan worden opgemerkt, dat de talen der West-Germanen tot drie groepen kunnen gebracht worden:

1°. De taal der Friezen en Saksers.

2°. Het Nederduitsch.

3°. Het Opperduitsch.

1°. De taal der Friezen en Saksers bevat uit een historisch oogpunt:

a. Het Oud-Friesch, *b.* Het Middel-Friesch, *c.* Het Nieuw-Friesch. —

a. Het Angelsaksisch, *b.* Het Middel-Engelsch, *c.* Het Nieuw-Engelsch.

2°. Het Nederduitsch omvat:

a. Het Oud-Saksisch, *b.* Het Platduitsch.

a. Het Oud-Nederfrankisch, *b.* Het Middel-Nederlandsch of Dietsch, *c.* Het Nieuw-Nederlandsch.

3°. Het Opperduitsch omvat:

a. Het Oud-Hoogduitsch, *b.* Het Middel-Hoogduitsch, *c.* Het Nieuw-Hoogduitsch.

Het Nederduitsch heeft zich in de Deutsche landen nl. aan den benedenloop en de monden van Wezer, Elbe, Oder en Weischel niet tot een beschaafde schrijftaal kunnen verheffen, overvleugeld als het werd

door het Opperduitsch. Het heeft echter een frissche loot uitgeschoten in het Nederlandsch, waaraan o. a. ook elementen van de taal der Friezen en Saksers ten goede zijn gekomen.

Vóór de 12de eeuw werden van den Dollard tot de Leie allerlei Nederduitsche dialecten gesproken, verschillend gekleurd al naardat het Friesch, het Saksisch of het Nederfrankisch overheerschend was.

De taal der Friezen, die in de dagen van Radbout gesproken werd langs de Noord- en Westkusten van ons land, werd in het Zuiden door het Frankisch, in Groningen en Drente door het Saksisch teruggedrongen; thans bestaat zij in ons land nog als Boeren- of Landfriesch in de provincie Friesland en op enkele noordelijke eilanden.

Het Saksisch element is nog overheerschend in de twee zoo evengenoemde provinciën alsmede in Overijsel en de graafschap Zutphen, verder langs een groot deel der Noordzeekust nl. Zeeland, West- en Fransch-Vlaanderen, waar zich eveneens een deel van den Saksischen volksstam had neergezet. 1) Men herinnere zich ook, hoe Karel de Groote het verzet der Saksers moede, duizenden Saksische gezinnen naar Vlaanderen overplante.

Het Nederfrankisch vinden we dan in 't overige Gelderland, in Utrecht, de beide Limburgen, de beide Brabants, Antwerpen, Oost-Vlaanderen, Zuid- en Noord-Holland, in dit laatste vermengd met oud-Friesche bestanddeelen.

Van de 12^e tot de 15^e eeuw (1150—1450) staat Vlaanderen onder de verschillende Ned. gewesten aan de spits der beschaving, het blikt hoven alle uit. De luister van Brugge, Gent en Antwerpen, zegt prof. Fruin in zijn Tien jaren — verduisterde al wat in den omtrek scheen; de noordelijke gewesten verdwijnen in den glans van Brabant en Vlaanderen. Een gelukkige samenloop van omstandigheden was hiervan de oorzaak, vooral ook de gunstige ligging, die de waren van Europa aan de Vlaamsche markten bracht, zoodat zelfs in de latere Middeleeuwen Brugge de marktplaats was van de Nederlanden en van Europa. Een tijdgenoot van Karel den Stouten getuigt nog, dat er in zijn tijd te Brugge meer zaken gedaan werden dan in eenige plaats ter wereld. — En de handel voedde de nijverheid, gelijk zij wederkeerig gevoed werd door deze.

Rijkdom, welvaart, beschaving is van dezen veelzijdigen bloei het verblijdend gevolg. De rijke steden van Vlaanderen o. a. Brugge en Gent leggen reeds in de eerste helft der 12^e eeuw eenig gewicht in de politieke weegschaal; die invloed blijft wassende, zoo zelfs, dat de rijke poorters hun wil doorzetten tegen dien van den leenheer, wiens leger zij in den slag der Gulden Sporen vernietigen (1302). Kennis wordt een begeerd goed, zij geeft macht; het onderwijs raakt tot bloei, de zonen en dochteren

1) Van Helten, Klinkers en Medeklinkers, blz. 6.

der rijke kooplieden hebben behoefte aan beschaving en ontwikkeling. — Is het bij dit alles dan zoo vreemd, dat ook het Vlaamsch, de taal van zulk een vermogend gewest, de kroon gaat spannen onder de verschillende Nederlandsche dialecten; dat schrijvers en dichters zich bij voorkeur van de Vlaamsche taal gaan bedienen als voertuig hunner gedachten? Het Vlaamsch moest overheerschend worden in die dagen van bloei en welvaart, en meesterstukken als *Vanden Vos Reinaerde* zien wij in de Vlaamsche taal geschreven. Ook *Jacob van Maerlant* (1225—1291) bedient zich van het Vlaamsch, omdat deze taal, in zijn dagen, den stempel draagt van beschaving, en door regelmaat en vastheid van vormen alle overige dialecten overtreft.

Doch een ander gewest zal zich na de Middeleeuwen, als mededinger van Vlaanderen doen gelden, het is Holland en Zeeland. De overige gewesten van het Noorden hebben ook welvarende steden, maar voor Holland en Zeeland moeten zij onderdoen. Holland is rijk geworden door den haring, door de vrachtvaart, door den handel zelfs op het Oostland (de landen aan de Oostzee). De bevolking neemt snel toe, steden dichter oopen dan ergens elders, breiden zich voortdurend uit; Holland en Zeeland, onder 't bestuur der Bourgondische en Oostenrijksche vorsten, genieten een bijna onafgebroken vrede.

Die welvaart voert tot beschaving, tot aanzien. Is het dan wonder, dat het Hollandsch in het Noorden, »de algemeene en gemeenschappelijke taal gaat worden, die het middel van geestelijke gemeenschap zal zijn van het beschaafde deel der natie, de taal, welke in tegenstelling met de volkstaal, door alle beschaafden in het land verstaan, gesproken en geschreven wordt»? Is het dan wonder, dat dichters en schrijvers in het Noorden niet meer het Vlaamsch maar het Hollandsch gaan bezigen, ook zoo men er op let, dat de bloei van Vlaanderen na 1500 aan 't kwijnen slaat, de havens verzanden of afgesloten worden, evenals die van Antwerpen sedert 1585?

Is het dan wonder, dat de taal van Holland — met zijn rijk en machtig Amsterdam — in de dagen van de worsteling om vrijheid, en ook na den roemrijken vrede, gebezigd gaat worden in al de stukken der landsregeering, in de wetgeving, bij de rechtspleging, op het spreekgestoelte, in kerk en school, in raad- en vergaderzaal?

En groote mannen spannen daarbij alle krachten in om haar tot meerderen luister, tot grootere zuiverheid brengen. Zij gaan haar schuimen van al de vreemde inmengselen (purisme); zij verkondigen, dat deze vreemde bestanddeelen broddellappen zijn op haren rijken mantel. *Coornhert*, *Hooft*, *Vondel*, *Huygens*, *Cats*, ziedaar een vijftal namen van schrijvers en dichters, aan welke de taal van Nederland veel verplicht is. Zij voerden de gemeenlandsche taal tot de hoogte op van literatuurtaal.

Het Hollandsch werd alzoo na 1500 de spreek- en schrijftaal der beschaafde en ontwikkelde lieden in de Noordelijke gewesten: het werd tevens de taal der letterkunde van Noord-Nederland.

Thans nog wordt de taal van het Nederlandsche volk, vooral in het buitenland, met den naam Hollandsch benoemd, — aldus blijft zij daar heeten naar de voornaamste en invloedrijkste provincie der »Zevenlandsche buurt,” nl. Holland (het tegenwoordige Noord- en Zuid-Holland). — Vóór de 18^e eeuw werd onze taal steeds Duitsch genoemd en wel Nederduitsch, een benaming zoo algemeen, dat zij in 't begin der 19^e eeuw nog gebruikt wordt, als: Nederduitsche Spraakkunst, Nederduitsch woordenboek. enz.

Deze naam herinnert natuurlijk aan verwantschap met de Oostelijke naburen: deze beschouwen onze schoone, hun meestal vreemde taal, gaarne als een dialect van het Hoogduitsch. Na de afscheiding van België is de naam Nederlandsch hoe langer hoe meer in gebruik gekomen, en niemand zal betwisten, dat deze benaming thans de beste is, omdat zij beteekent: Taal van de Nederlanders, taal, gesproken door het volk in de Nederlanden d. i. in de lage landen »bi der see” of in de landen, die zacht hellend naar zee afloopen. 1)

In België wordt in nog vijf provinciën een taal gesproken, die naar de meest beroemde der vijf, Vlaamsch wordt genoemd. Dit Vlaamsch is Nederduitsch of Nederlandsch, naar men het wil noemen — het in dezelfde taal, die eens uitschitterde boven die van al de andere gewesten, het was de taal van een Van Maerlant. Thans is het Vlaamsch in ons oog een achterlijke taal geworden, deels door haar voor ons oor minder beschaafde klanken, deels om haar verouderde en afgesleten (dialectische) uitdrukkingen, — terwijl haar zuiverheid door de vele gallicismen veel te wenschen overlaat en haar spelling, haar woordschikking en haar woordgebruik ons ongewoon, ja soms vreemd voorkomt.

Uit een vergelijking van Vlaamsch en Nederlandsch blijkt, hoezeer de eerste taal bij de tweede ten achter is gebleven: geen wonder dan ook, dat dichters en prozaschrijvers van beteekenis in Vlaamsch-België in het Nederlandsch zich zijn gaan uitdrukken (Ledeganck, Van Beers, Frans de Cort, Th. van Rijswijk, De Geyter) en dat zij, nadat de eenheid van taal en spelling door de taalcongressen was tot stand gekomen, zich bevljigtigden om in spelling en in 't gebruik van woorden en uitdrukkingen, in woordschikking en beeldspraak, zoo zuiver mogelijk Nederlandsch te schrijven.

1) Men vergelijke om de kracht van het achtervoegsel **er** in Nederland te vatten, dit woord met andere, als: Velperweg, Noorderhalfrond, Haarlemmerdijk, enz. Het achterv. bet.: in de richting naar.

De klove, die gaapt tusschen Vlaamsch en Nederlandsch heeft meer dan ééne oorzaak: alle zijn echter van historischen aard.

De uitvinding der boekdrukkunst, de ontdekking eener nieuwe wereld, de meer en meer toenemende scheepvaart en handel, de ontwakende liefde voor de studie van Grieksche en Romeinsche letterkunde, alles werkte samen om de volken van West-Europa wakker te schudden uit den middeleeuwschen slaap, waarvan Da Costa spreekt.

Er ontstond een streven naar vrijheid, ook op 't gebied van de gedachte, een geest van onderzoek, van critiek; het gemoedelijke, het geloovige, het kinderlijk eenvoudige der middeleeuwsche letterkundige kunst raakt in den stroom der nieuwere tijden verloren. Er moesten dus nieuwe richtingen ingeslagen, nieuwe wegen gebaad, nieuwe vormen gevonden worden, vooral op 't gebied der letterkunde.

Nederland (vooral Holland), dat aan de spits mede stond van de volken, die streefden naar beschaving — deelde van heeler harte in de algemeen voortwaartsche beweging — terwijl Vlaanderen, teruggebracht onder het Spaansche bewind in zijn »pacificatie” meer en meer wegzonk in den dommel der onbeduidendheid. Is het dan zoo vreemd, dat beider taal — die afspiegeling der nationaliteit — de kenmerken van den doorleefden toestand vertoont!

Hier leven, opgewekt leven op velerlei gebied — hier vrijheid, onthefing van allerlei druk, een bewustzijn van innerlijke kracht, een streven naar hooger, — dáár onderwerping, berusting, lijdelijkheid! Het kon niet anders, of het Vlaamsch moest achterblijven, omdat het Vlaamsche volk — hoe krachtig en vooruitstrevend in vroeger eeuwen — een »nation éteinte” was geworden; er was doodsheid, stilstand; — en stilstand doet achterblijven, waar een mededinger — ook op letterkundig gebied, steeds meer voorwaarts zich beweegt, — deelneemt in den gemeenen voortgang, ook op 't gebied van studie en wetenschap.

De taal, in de eerste plaats, deelt in den voortgang, den bloei der letterkunde. In de letterkundige voortbrengselen na 1500, als die van Marnix van St. Aldegonde (1538—1598), bekend door zijn Wilhelmuslied, en van zoovele groote dichters en prozaschrijvers met en na hem, wier werken steeds toenemen in kunstwaarde, tot het glanspunt bereikt is in de zoogenaamde Gouden Eeuw van Frederik Hendrik, dan weer afnemen en nogmaals toenemen na 1830 — ligt de geheele ontwikkelingsgang van het Nederlandsch, als in een kronkelende beek, voor onze oogen.

De geschiedschrijver der Nederlandsche taal 1) kan over tal van gegevens beschikken; — hij kan niet afdwalen, want in die letterkundige

1) Zie b.v. J. VERDAM, De Geschiedenis der Nederlandsche taal, in hoofdtrekken geschetst. Leeuwarden, Hugo Suringar.

voortbrengselen vindt hij het Nederlandsch als de afspiegeling van een zelfstandige nationale ontwikkeling, het is een eigen taal: zij ademt den geest van het volk, draagt het karakter van het volk, heeft het merk van de geschiedenis van het volk. Haar ontwikkeling ligt binnen de grenzen van ons land, er is eenheid van wezen, geleidelijkheid van groei, regelmaat van ontwikkeling, vastheid van wetten.

Het Nederlandsch is niet als bijv. het Fransch ontstaan door vermenging van twee talen, door verbastering. Zooals de geschiedenis leert, werd in Gallië het Latijn geënt op het Franksch of Germaansch, en zoo ontstond het Fransch, thans de Romaansche taal der mode. — Onze taal is van Duitschen stam, en in hoofdzaak is zij Germaansch gebleven. Wel kon zij zich in den loop der eeuwen niet geheel van vreemde bestanddeelen vrijhouden! De geschiedenis van onzen handel, van onze nijverheid, van onze zeevaart, van ons geheele volksbestaan leert het, hoe het komt, dat zoo veel vreemds is binnengedrongen 1), zoo veel is opgenomen, zoo veel het burgerrecht verwierf, zoo veel zelfs met graagte werd opgenomen, ook omdat het taalverrijking was.

In onze taal heeft verder nooit een omkeering plaats gehad als bijv. de taal der Angelsaksers had te lijden, toen na den inval der Normandiërs (1066, Willem de Veroveraar) en de verovering van het land, het Saksisch met zulk een overgroot aantal Romaansche bestanddeelen werd vermengd, dat er verbastering plaats had. In het Nederlandsch heeft zulk een overheersching, zulk een omwenteling nooit plaats gehad. Noch de Beiersche, noch de Bourgondische vorsten, noch de Spanjaarden, noch in later dagen de Franschen konden zoo iets bewerken. De volkstaal, het Nederlandsch, moge in eenig tijdperk, van hooger hand gedrukt, verdrukt zijn geworden, allerlei invloeden mogen het uitheemsche een tijdlang tot artikel van mode verheven hebben — als de stroom der geschiedenis in de oude bedding is teruggeleid, werpt ook de taal veel van het uitheemsche uit, en kalm en rustig vloeit ook haar stroom verder in de richting van weleer.

Naast de oorspronkelijkheid en zelfstandigheid stellen wij alzoo de zuiverheid onzer taal. Een en ander maakt de Woordverklaring, in den zin van Hoofdstuk III, voor den Nederlandschen onderwijzer mogelijk. Vreemde woorden, als uit het Latijn, het Grieksch, uit Oostersche talen, uit het Spaansch, het Italiaansch, het Engelsch enz. zijn in dit opzicht geen beletselen. Zij zijn in den regel aan hun uiterlijk, aan hun klank wel te onderkennen. En waar een bedrieglijke gelijkheid van vorm soms op het dwaalspoor zou kunnen brengen, staan goede gidsen gereed, en is een vingerwijzing voldoende,

1) Zie Hoofdstukken IX—XII.

om het juiste pad te doen houden. Rederijker! Is dit een man, die rijk is aan rede, aan woorden? Neen, zeggen de gidsen, het woord is verwant aan rhetorike (rhetor = spreker). Staat paaien in verband met paai of ouden man? Neen, het is een verbastering van het Fransche payer = tevreden stellen, betalen. Is een pleisterplaats een herberg, waar men blijft plakken, zooals het in den volksmond wel heet? Neen, men zie hoofdstuk IV. En wat de vreemde achtervoegsels betreft, hier is hoegenaamd geen gevaar voor mistasting: zij vereischen den klemtoon, zelfs als zij achter Nederlandsche stammen voorkomen. Men vergelijkje barbier, grenadier met winkelier, kruidenier, tuinier; en lette op de uitspraak van: bosschage, stellage, slijtage, schenkage, personage, pluimage, vrijage, lekkage en op die van woorden, eindigende op: -aat, -iaan, -eet, -iek, -ief, -eek, -oop, -loog, -noom, -oof, -et, -ijn, -teit enz. enz.

Waar vreemde woorden, vooral die uit de taal der Romeinen, in den loop der eeuwen geheel het voorkomen van Nederlandsche woorden hebben gekregen, als: paard, roos, anker, brief, kerker, koper, straat enz., kunnen deze natuurlijk door den onderwijzer enkel naar hunne beteekenis verklaard worden. Zij staan in dit opzicht op één lijn met stam- en wortelwoorden. Want ook bij deze is het enkel de vraag: Wat is er van hunne beteekenis? En de vraag naar wording blijft voor den onderwijzer vanzelf buitengesloten. Zij kan gesteld worden door den taalvorscher, die niet bevredigd is, vóór hij het antwoord heeft gevonden op de vraag: Waar kom-je van daan, en welk is de geschiedenis van je leven? De vergelijkende taalstudie gaf hier reeds menig afdoend antwoord. In het Etymologisch Woordenboek van Dr. Joh. Franck vindt men er de resultaten van. Ook professor J. Vercoullie gaf een Beknopt Etymologisch Woordenboek. Intusschen, niet alle erts ligt in diepe mijnen. Er bestaan in de taal van het heden ook een groot aantal woorden, die naar afleiding en samenstelling wel een eenvoudige toelichting en verklaring noodig hebben. Zij liggen vooral op het beperkt gebied van de etymologie onzer Spraakkunst, een veld ook voor den onderwijzer niet afgesloten. Men denke aan woorden als: brok, breuk, braak van breken; vlaag, vlag, vlug van vliegen; teug en toog van tieën (tiegen = trekken); laken van lak (= blaam); hupsch = tot het hof behoorend, in overeenstemming met 'tgeen aan 't hof gebeurt, thans uitgebreid tot vriendelijk, voorkomend; ragen = het rag of spinrag wegvagen (ragen is privaat evenals plunderen, schillen, villen, enz.); schild(er) van schild, een schilder was destijds een vervaardiger van schilden, reeds bij de oude Germanen waren de schilden gekleurd; evenzoo schildwacht, schilderen (= de wacht houden bij het schild).

Over deze en dergelijke woorden doet de etymologie, doet de Spraakkunst
 WOORDVERKLARING. 2

een licht opgaan. Ook is dit het geval, waar afleiding of samenstelling op den eersten aanblik duister is, als: binnen, buiten, glijden, gehucht (= ge-hof-te); jonker (= jonkheer); wammes (= wambuis); bakkes 1) (bakhuis); madiefje (made = weide); baldadig (baldaad = slechte, booze daad); betrappen (= trappen op in fig. zin); plunderen (plund = bezitting, huisraad, men denke aan plunje); vernielen (= vernietelen); tuchtigen (tuchtig = bedaard, ingetogen); balling voor banling van bannen, enz.

Uit deze laatste opmerkingen moge gebleken zijn, dat de studie van de beteekenis en de vorming der woorden van Nederlandschen oorsprong een studie kan zijn voor den onderwijzer. Die studie kan bovendien leiden tot waarnemen, nasporen, vergelijken; zij kan zelfs tamelijk grondig zijn, als zij haar grondslag heeft in de levende taal, als haar weg loopt langs de bronnen der letterkunde, en vertrouwbare gidsen voor afdwalen behoeden.

Zulke wegwijzers zijn o. a. **DE VRIES**, *Woordenboek der Nederlandsche taal*; **TE WINKEL**, *Grammatische figuren*, **VERDAM**, *Middelnederlandsch Woordenboek*; **EELCO VERWIJS**, *Nederlandsche Klassieken*; **VAN HELTEN**, *Klinkers en Medeklinkers, Het Werkwoord*, en zoovele anderen, wier artikelen in een *Taalgids*, *Letterbode*, *Taalmagazijn*, *Archief voor taalkunde* werden opgenomen.

Waar zulke kundige mannen den weg esfenden, is het bij ijver en goeden wil, niet al te moeielijk van verre te volgen. Dank hun arbeid, kan de studie der etymologie ook voor den onderwijzer vrucht dragen wegens de oorspronkelijkheid, zelfstandigheid en zuiverheid der Nederlandsche taal. Een dergelijke taalstudie, verstandig opgevat, kan menigeen een licht doen opgaan over de beteekenis van woorden en uitdrukkingen, over den zin van afleidingen en samenstellingen, over het leven der taal.

In de volgende bladen biedt schrijver dezès den studeerenden onderwijzers met bescheidenheid de hand bij dit gedeelte hunner studie.

1) Bak = wang; bakkebaard, baktanden; bij uitbreiding het aangezicht: mombakkes, apenbakkes.

HOOFDSTUK II.

EEN BLIK OVER HET STUDIEVELD.

De Nederlandsche taal heeft een eigen, inwendig leven, en van dit leven is een voortdurende wording en vervorming onafscheidelijk. De taal is geen verzameling van gemaakte woorden, geen kabinet van afgepaste en afgesloten klanken, neen, dat alles leeft, wordt en groeit 1). Elk woord der taal heeft evenals elk mensch, evenals elk volk, een geschiedenis: een tijdperk van opkomst, bloei en verval. Het is de taak der taalkunde de geschiedenis van woorden en woordvormen op te sporen.

Dat opkomen, bloeien, vervallen en verdwijnen gaat uiterst langzaam in zijn werk. Langzaam rijpen afzonderlijke personen, langzamer rijpt een geheel volk, nog langzamer leeft de taal, met haar woorden en uitdrukkingen en duizenderlei vormschakeeringen, haar leven. Het is een uitgemaakte zaak, dat een woord, dat een uitdrukking, dat een taalvorm — zoo deze eenmaal het burgerrecht hebben verworven in de taal — de eeuwen kunnen trotseeren, een ongemeene taaicheid van leven bezitten. Vandaar dat men tamelijk verwijderde taalperioden met elkaar moet vergelijken om duidelijk het verloop der taal te kunnen waarnemen.

Beschouwen wij eenige zinnen uit een der oudste gedenkstukken van proza n.l. Uit een keur der stad Middelburg:

»In de name des Vaders, ende des Soens, ende des heileghes ghests. Willem, bi der gratien Gods Koning van Rome ende altoes Augustus, ende Grave van Hollant alle den ghenen die desen brief anesien, sine gratie ende al goed.

Omme zonderlanghe (byzondere) vrienschepe dar wi bi minnen de portres (poorters) van Middelburg, gheven wi hem (hun) dese choere (keur) ende dit recht, dat in desen brief gescreven staed

Omme dat dese chore stade blive ende ewelik, zo hebben wi ze ghedaen beseghelen met onsen konegheleken zeghele. Ende verbieden dat bi onser koningheleker gheweld, ende onser graveleker gheweld (macht), dat niemene weder (tegen) deze chore ne doc; ende die dat dade hi soude hebben onsen evelenmoed" 2)

1) Rede van prof. Quack bij de opening van het taalcongres te Amsterdam, 1887.

2) Nederlandsch Proza van de 13e—18e eeuw.

Ziedaar Nederlandsch van vóór zeshonderd jaar. Het is verstaanbaar, en met een weinig inspanning begrijpt men den zin er van.

Plaatsen wij naast dit proza eenige verzen uit een der beroemdste gedichten van ongeveer denzelfden tijd, n.l. uit *Reinaert* 4).

1. *Het was in enen Sinxendaghe
Dat beide bosch ende haghe
Met groenen loveren waren bevaen:
Nobel, die coninc, hadde ghedaen*
5. *Sijn hof craieren over al,
Dat hi waende, hadde hijs gheval,
Houden te wel groten love.
Doe quamen tes coninx hove
Alle die diere, groot ende clene,*
10. *Sonder vos Reinaert allene.
Hi hadde te hove so vele meslaen,
Dat hire niet ne dorste gaen:
Die hem sculdich kent, ontsiet.
Also was Reinaerde ghesbiet;*
15. *Ende hier omme scuwedi sconsinx hof,
Daer hi in hadde cranken lof.
Doe al dat hof versamet was,
Was daer niemen, sonder die das,
Hine hadde te claghene over Reinaerde,*
20. *Den fellen metten roden baerde.*

Ook hier kan men, met eenige inspanning, de bedoeling des schrijvers wel vatten. Slechts enkele ophelderingen zijn noodig:

2. beide...ende = zoewel...als.
3. bevaen (bevangen) = voorzien, bedekt.
4. hadde ghedaen sijn hof craieren = had doen uitroepen sijn hof = had doen bekend maken, dat er hof, rechtzitting, zou gehouden worden.
5. waende = dacht, meende, van plan was.
5. hadde hijs (= hi es) geval = als hij het geluk had.
7. te wel groten love = tot zeer grooten lof = tot groote eer van zich zelven.
10. sonder = uitgezonderd, behalve.
13. ontsiet = vreest, is bevreesd, ziet op tegen.
14. also was Reinaerde ghesbiet = aldus was het Reinaert gegaan.
15. scuwedi = ontweek hij.
16. cranken = zwakken, geringen, weinigen.
17. doe = toen.
18. sonder = behalve.
20. fellen = boozen, boosaardigen.

1) Naar den tekst van R. Dijkstra, Uitgave van Nijgh te Rotterdam, prijs f 1,50.

Plaatsen wij nu — als middeltrap tusschen dat Verleden en ons Heden — het »Duitsch» van het algemeen erkende hoofd van den Muiderkring.

GRAEVE FLORIS 1).

*Wat is de myne' een val? Hoe ver ben ick versmeten?
Op gistren sat ick hooch, verselschapt met de pracht
Des Priesterdoms verwaent, en Heeren groot van macht;
In 't schoone midden van den drang der eed'le schaeren;
Omringhelt met den stoet van lijfwacht, en dienaeren
Als een vermooghen Vorst, en van dit vrye landt
d'Uytsteekenste persoon: en soud dees gulden bandt,
Die niet dan Graeflijk hayr ghewoon is te verschuylen,
Met meenich Conincx croon nood hebben willen ruylen.
Nu leg ik als verlenst, van yder te versmaên,
Onwaerdelyk gheboeyt, en op mijn hals ghevaên:
Des ick my selven 't hooft, van troosteloosheyt plonder.*

En als bovensten trap van ons Heden geven wij eenige verzen van Da Costa en van Dr. Schaepman, beide over Mahommed.

*Een man, als uit het niet gebiedend opgetreên,
in aard en levensloop vol tegenstrijdighêên;
veehoeder, handlaar, held, straks Staat- en sectestichter,
wel ongeletterd, maar in 't diepst zijns wezens dichter,
voor Godsdiens brandende, voor Waarheid koel van zin,
en (zoon van Abram en de Egiptische slavinn!)
zich voelende beheerscht door Israëls profeten,
voor Issa bovenal gedrongen in 't geweten
tot eerbied en ontzag, toch in onbuigbren trots
zich-zelven predikend als opperzending Gods, --
hervormer, ja (wellicht!) zijn tijds, en voorbereider
van beetre, maar weldra slechts zelf- en volksmisleider;
om strijd zich vleiende en geveid, gewaand Propheet,
en lasterlijk in 't eind begroet als Paracleet.*

DA COSTA (Hagar).

Wie zijt gij?

*Voor mij staat in mannelijke kracht,
Met oogen vol van drift of smeltend leër en zacht,
Met trekken, naar een vorm uit meesterhand gesproten,
Door meesterlijke hand in levend brons gegoten,*

1) Uit het Treurspel Geeraerd van Velsen, vierde Bedrijf — naar de uitgave-Leendertz.

*Een zoon van 't Oosten, kalm en rustig, in zijn rust,
 Toch gloeiend van een vuur, dat nooit werd uitgebluscht
 Door heel den killen tocht van 't menschelijke lijden;
 Steeds vaardig is die hand tot zegenen of strijden,
 Steeds zweeft er om dien mond een lachje of een gebed,
 Een spreuk vol wijsheid, een geheimnisvolle wet,
 Of een belofte, die met Paradijzesweelde
 Des doodes visioen omstraalde en helden teelde.
 Hoog heft zich die gestalte in 't kleed, uit kemelshaar
 Geweven, groen geverfd, met koninklijk gebaar
 Een wereld toonend aan een drom van tochtgenooten,
 Steeds zwellende in getal, een wereld, hun ontsloten
 Door 't woord van Allah, die der wijsheid wegen weet,
 Der wereld wetten brengt in 't woord van zijn profeet.*

DR. SCHAEPMAN (Aya Sofia, 6e zang).

Uit dit drietal teksten, die de drie hoofdperioden van de geschiedenis onzer taal beteekenen, blijkt — bij alle overeenkomst in den grond der zaak — ten duidelijkste, dat het Nederlandsch geen kabinet is »van afgepaste en afgesloten klanken» maar dat het een eigen leven leeft, zoodat voortdurende wording en vervorming, ja aanzienlijke veranderingen vallen waar te nemen. Deze wijzigingen betreffen: het klankenstelsel, de woordvormen, de woordschikking, den woordvoorraad, de woordbeteekenis. Niet alleen verschilt de taal in de drie hoofdperioden, boven veraanschouwelijkt, maar binnen dezelfde periode ziet men gaandeweg als ongemerkt veranderingen plaatsgrijpen. Doch te midden van al die »verwording» blijft meestal het woord zelf, als woord het leven rekken, moge ook zijn vorm, ja zelfs zijn beteekenis min of meer worden aangetast.

Wij zeiden het reeds: Een woord is taai van leven! Een woord, een uitdrukking leven, zoolang zij in 't volksgeheugen voortbestaan en door iemand uit het volk worden gebezigd. En reeds lang kan het in de letterkundige taal hebben opgehouden te bestaan, of in onbruik zijn geraakt in beschaafde kringen — als het in de platte taal des volks, 't zij in 't Limburgsch, het Overijselsch, het Geldersch enz., nog een vrij krachtig leven toont.

De heer Vercoullie zegt ergens in zijn reeds genoemde *Algemeene Inleiding tot de taalkunde*: »De letterkundige taal is een officier d'avenir in het leger der dialecten; een patois is een dialect, dat geen geluk heeft gehad. Somwijlen dwingen de omstandigheden een

dialect, zijn rang van letterkundige taal aan een ander af te staan." — Wij hebben dit in Hoofdstuk I in het licht gesteld voor het Vlaamsch, dat moest wijken voor het Hollandsch dialect.

Te allen tijde blijven de dialecten een schatkamer voor den taalvorschcr: zij bevatten meermalen woorden en woordvormen, die in de beschaafde taal het leven hebben afgelegd. Meermalen kan een dialectische vorm tot verklaring dienen van datgene, wat op den eersten blik minder helder is. Een voorbeeld! Wie het werkwoord verrassen wil verklaren, komt tot den stam ras = snel, vlug, vaardig. En hier blijft hij steken, tenzij het dialect (Limburg) hem op de gedachte brengt, door den vorm verradsen, dat de stam ras ontstond uit rad (werking der assimilatie!), hetwelk weer samenhangt met (ge)reed en dus beteekent: snel, gezwind, schielijk, als: een radde tong, de tigger met zijn radde leden; vandaar radheid. —

Het was geen goede methode, die de rollen wilde omkeeren, en in het dialect iets als foutief wilde brandmerken, omdat het bijv. niet strookte met den een of anderen, wetenschappelijk vastgestelden vorm. Leerde prof. Verdam niet, dat de spelling geeuwhonger op een verkeerde opvatting berust en haar grond heeft in de volksetymologie (Hoofdstuk VII en VIII), terwijl het Geldersch en Overijselsch dialect als met den vinger wees op juister opvatting, in zijn gee-honger (gee- dialect voor ga-honger, d. i. plotseling overvallende honger en flauwte; ga nl. verwant met gauw).

Een soortgelijke studie als die der dialecten is die van het Nederlandsch op den middelsten en laagsten trap van zijn ontwikkeling: deze is intusschen meer zuiver en meer waar, en verdient daarom ongetwijfeld de voorkeur. Onder de meest geroemde werken op den eersten trap behoort Reinaert (boven reeds genoemd, blz. 20). De studie van dit werk leert aanschouwlijk, wat het beteekent: In het verleden ligt het heden, ook op taalgebied. Zij kan

- 1°. een licht doen opgaan over de huidige beteekenis van menig woord en van menige uitdrukking, die thans óf in figuurlijken zin óf in gewijzigde, óf in afgeperkte beteekenis nog leven, óf als vaststaande uitdrukkingen enkel nog voorkomen;
- 2°. een licht werpen over menigen taalvorm, over meer dan één vraagstuk, hetwelk de Spraakkunst ons niet oplost, omdat deze enkel heeft te onderzoeken, hoe het is en niet hoe het was of geweest moest zijn. — De Spraakkunst is in hoofdzaak de wetenschap der feiten.

Wij wijzen, ten opzichte van 1°. op woorden en uitdrukkingen, als: om den tuin leiden, beloken Paschen, iemand iets diets maken, met iemand in het krijt treden, verleden week, in arren moede, dweil, nering, slecht, wijlen, verwezen

(ter dood). De huidige beteekenis kan hier als bekend ondersteld worden; de oude beteekenis is niet geheel dezelfde. Het woord

tuin = haag, omheining,
 beloken heeft den zin van: afgesloten, geëindigd,
 diets = des volks,
 krijt = kampplaats,
 verleden = voorbijgegaan,
 arre, erre = boos, toornig, buitensporig,
 dweil (uit d wegel van dwagen, dwaën = reinigen) bet. werktuig
 om te reinigen, te zuiveren,
 nering van neren = voeden, onderhouden,
 slecht = vlak, effen,
 wijlen (wilen) = vroeger, eertijds,
 gewijsde = vonnis, het is een deelwoord van het vroeger zwakke
 wijzen = oordeelen,

verwezen (van verwijzen) = veroordeeld.

Hier volgen verder enkele aanhalingen ter opheldering, meest alle ontleend aan Reinaert.

Tuin = haag, omheining:

Al sprekende quam dus ghelopen
 Reinaert, met sinen gheselle Brune,
 Tote Lamfroits (huis), bi den tune (16).

Tibert sprac; „Nu haestewi!”
 Ende met dien worden spronghen si,
 Ende liepen vort harde (zeer) blide
 Ende pijnden hem (zich) te stride (om strijd)
 Te springhene over meneghen tuun (50).

Beloken = afgesloten, omringd:

Sie (de kuikens) ware alle vet ende starc,
 Ende ghinghen in een sconen parc,
 Dat was beloken in ere mure (8).

... si quamen tes papen scure,
 Die met ere erdinen (aarden) mure
 Al omme ende omme was beloken (28).

Liden = voorbijgaan, vandaar ons overlijden, geleden en verleden:

Mi gheviel, dat ic tien (te dien) tiden
 Ter selver stede (plaats) soude liden (3).

Maer maghic, ic sals ontsricken (ontspringen)
 Hopic, eer liden daghe twee (77).

De cijfers achter den versregel verwijzen naar de bladzijde van Dijkstra's uitgave, van Reinaert den Vos.

Dweil van dwaen (dwoech, dwouch, gedwagen) = reinigen, wasschen, afvegen. Dweil ontstond uit dwagil, dwegel en heeft een beperkte beteekenis gekregen: een dwale was een handdoek.

Doe brochtemen hem die dwale saen (spoedig),
Daer hi sine hande mede droghen soude.

Walewein.

Men dwoech Waleweine sine lede.

Moriaen.

Daer af willic mi in biechte dwaen (85).

Reinaert.

Krijt, crite = kampplaats, afgepaalde ruimte; bij de tornooispelen de kringvormige ruimte door touwen afgesloten, later elke kampplaats.

Ende Eggheric quam met groter ghere
Ten crite waert, ghewapent wel.

Karel ende Elegast.

Wil en wilen ere = vroeger, weleer:

Ic soude prime (morgengebed) hebben gheluut,
Als ic wilen was ghewone
Inden cloester. Beatrijs.

... een hondekijn, hiet Cortois,
Ende claghede den coninc in Fransois,
Hoet (hoe 't) so aerm was, wilen ere (2).

Reinaert.

Die een (haan) hiet Cantaert,
Daer wilen na gheheten waert (werd)
Vrouwe Alenten goede hane (7).

Reinaert.

Verder zij opgemerkt, dat het woord diets in »iemand iets diets maken'' genitief is van diet = volk, zoodat bedieden (thans beduiden, duidelijk) de beteekenis heeft van verstaanbaar maken aan het volk; het Dietsch was de taal des volks.

In de uitdrukking is arren moede is arre, erre = boos, toornig, vergramd:

Ende sprac (Isengrijn, n1) met een fellen sinne
Te Reinaert waert, so verre (zeer),
Dat die coninc wart al erre,
Ende hiet Isengrijn vaen (vangen) 69.

Doe mochtmen droeve sien ende erre (83).

Mi hevet een quaet wicht (booswicht) so verre
Bedroghen, dat ics (ik es) bem erre. 84.

Hi riep, als die hem sere errede... (79)
(als iemand, die zich zeer boos maakte).

Het woord *nering* ontstond uit *neren* = voeden, onderhouden:

Maer si neeren hem (sich) metter prooi.

Maerlant.

Slecht = vlak, effen, — het w.w. *slechten* = met den grond gelijk maken:

Die nuse (neus) hadde hi scone ende recht,
Sijn voorhoofd breet ende slecht.

Walewein.

Gelag van *geliggen* = samenliggen, oorspronkelijk bijeengelegde voorwerpen, samengebrachte gelden; later, gezelschap van personen, die samen aanzitten. 't *Gelag* betalen beteekent in eigenlijken zin de kosten, de vertering betalen, in fig. zin de gevolgen dragen van een daad, die in gezelschap van anderen bedreven is.

Die selve pape hadde enen spiker (schuur),
Daer menich vet bake (varken) in lach;
Des haddie dicke goet ghelach (37).

Reinaert.

Ghi stichtet ymmer een ghelach,
Daer ghi mede verdrijft den dach.

Der Minnen Loep.

Wisen, veroordeelen, waaruit *verwezen*, veroordeeld en *ge-wijsde* (vonnis):

Jaetti dit bliven onghewroken,
Dat u verde (vrede) es dus tebroken,
Ghine wreket, alse u manne wisen,
Men salt uwen kindren noch mesprisen (4).

Die coninc dreef die hoghe baroene
Te vonese van Reinaerts sake.
Doe wijs tsi (deden zij uitspraak), dat men soude maken
Ene galghe (46).

Men ziet, dat *vonnissen* in die dagen ook reeds bestond. Ten opzichte van N°. 2 (zie blz. 23) bepalen wij ons tot enkele aanstippen, omdat het gebied der *Spraakunst* eigenlijk buiten ons bestek ligt.

In de *spraakunstwerken* lezen wij, dat er behalve de zeven (door Brill § 125 B) 1) opgegeven werkwoorden, die den 2^{en} naamval regeeren, nog vele andere waren, en dit beamen wij onmiddellijk, als wij denken

1) Zie ook Terwey § 179. 5, De Groot § 58, Kern § 100, Cosijn § 521.

aan samenstellingen als: desgevraagd, desverkiezende, desgevorderd; doch in de taal van REINAERT vinden wij er nog andere.

VOORBEELDEN:

1. Ic hade (had es) vergheten, lieve neve (42).
 Hoe mochte ic vergheten dies (65).
 Dien coninc wart die herte (vr.) swaer,
 Ende sprac: „Reinaert, sechstu mi waer?“
 — „Waer?“ sprac Reinaert, „vraechdi des?“ (54)
 Reinaert, help mi, dat ics (ic es) ghewinne! (14)

Doe sprac Reinaert over lanc:
 U s goets raets hebbet dank,
 Here Braun, wel soete vrient (13).

Die coninc souts hem weten danc (81).

In (op) welker wijs sal ics (ic es, des) beghinnen? (25)

Sint dedic hem die crune gheven (scheren):
 Hem machs (mach es) ghedinken al sijn leven (37)

Dat ook vele bijv. nw. den 2^{on} nvl. regeerden, kan evenzoo blijken:

Doe waerwi (waren wij) sijns langhe quijt (9).
 Ende sijts seker ende ghewes (gewis) 15.
 Alsoe Tibert gheware waert
 Des strecs (strik), wart hi vervaert (bang) 29.
 Wildine (wilde hij hem) honichs maken sat (15)

2. De Spraakkunst zegt: het voegwoord maar is ontstaan uit: (het) ne (= en) ware; = zoo het niet ware, dit blijke uit:

Dies (daar over) swijghic nochtan;
 Neware (maar) mijns wives lachter
 Ne mach niet bliven achter
 No onghebetert of onghewroken (2).

Neware wert (wordt) hem dit vergheven,
 Hi sal noch honen binder (binnen de) maent
 Sulken, dies niet ne bewaent (die het niet verwacht) 4.

Ic seide ooc, in waren worden (woorden),
 Neware het ware ons te lanc
 Wie daer der siele vers sanc . . . (11).

Grimbert balch, newaer Reinaert
 Hadde emmer doghen (de oogen) achterwaert (48).

3. De Spraakkunst deelt mede, dat er oorspronkelijk verschil in schrijfwijze was tusschen of (nevenschikkend voegw.) en of (onder-

schikkend; ook, dat het laatste indien bet. en nog in dezen zin voorkomt in ofschoon = indien al en in alsof = als indien. De vorm van het eerste of was oudtijds ofte:

Wildi mi sieden, ofte braden,
Ofte hanghen, ofte blenden (blind maken),
Ic ne mach (kan) u niet ontwenden (ontkomen) 45.

Het woordje of met de bet. van indien, meermalen bij Potgieter voorkomend o. m. blz. 3 van Proza: »Of ge potlood en papier ter hand hadt, ik schetste u, hoe hij uit vrijen ging, in het schoone saizoen in een' boeijer, maar met een paar stukjes geschut aan boord; in den barren winter op schaatsen enz.» vinden we in Reinaert op menige plaats, als:

So moete mi God vermalendien,
Oft mi Reinaert so sal honen (12).

Die coninc sprac: »Oft ic dit niet
Ne wreke, so moetic sijn verdoemt!» (24).

Tibert sprac: »Wat souden wi
Eten, Reinaert, oft ic bleve?»
— Daer omme sorghe ic, lieve neve (27).

Oft ghi wilt, sprecht jeghen mi
In Dietsce, dat ict (ic het) mach verstaen (36).

4. Dat men het partikel te vóór den infinitief geheel als voorzetsel opvatte, blijkt hieruit, dat men den infinitief zelf als 3^{en} naamval schrijft:

Doe al dat hof versamet was,
Was daer niemen, sonder die das,
Hine (hij niet) hadde te claghene over Reinaerde (1).

Ik hebbe middach ende noeme
Ende prime te segghene vanden daghe (9).

Evenzoo te ligghene (13), te loopene (13), te stekene (18), te verstane (39), en verder:

In (ik niet) werde bi smekene (vleien) niet u vrient (44).

Ic wane des,
Dat niemen so onspellic (ernstig) es,
Die hem (zich) van lachene hadde onthouden (74).

En ten slotte:

Daerna, in gherechten rade,
Riet hi hem goet te wesene,
Te wakene, ende te lesene,
Te vastene, ende te vierne,
Ende te weghe waert te stierne.....
(en in 'trechte spoor te brengen) 41.

5. De sedert ongeveer driehonderd jaar afgestorven vormen van den tweeden persoon enkelvoud van 't persoonlijk voornaamw. alsmede de bijbehorende bezittelijke voornw. leven nog in Reinaert:

Vermalendijt,
Lamfroit, moet dine herte (vr) sijn:
Du best dulre (dommer) dan een swijn,
Lettel (weinig) ere bistu ghewone (22).

Het is een feit, dat de vormen du, diner, di, dijn reeds in den tijd van Marnix van St. Aldegonde (1538—1598) een kwijnend leven leidden, en dat deze groote schrijver, dichter en staatsman zich beijverde die vormen te redden, te behouden mocht het zijn. Hij kon echter den stroom niet keeren. Thans leven du, di, dijn (lees: dien) nog enkel in dialecten voort.

Reeds in de eerste helft der dertiende eeuw vinden wij het meervoud ghi voor du gebezigd, of liever, wij vinden ze door elkander gebezigd, al schijnt het, dat ghi meer deftig, meer wellevend, meer hoffelijk, klinkt. En nu is het een uitgemaakte zaak in elke taal, dat van twee gelijksoortige vormen, die een zelfden dienst bewijzen, op den duur de minst gebezigde moet verdwijnen.

Ziehier enkele regels uit de verschalking van Bruin den Beer om een en ander nader in 't licht te stellen, blz. 14:

Bruin vraagt:

— „Reinaert, wat aetstu? wat?”

De sluwe Vos antwoordt:

— „Here Brune, ic at cranke have (slechten kost),
Arem man dannes (dat en is) gheen grave:
Dat moghed i bi mi wel weten

Later wordt Bruin, bij 't uitzicht op heerlijke honigraten zoo beleefd mogelijk en zegt o. a.:

Reinaert, helpt mi, dat ics (ic es) ghewinne!
Edele Reinaert, soete neve,
Also langhe als ic sal leven
Wilic π daer omme minuen:
Reinaert, helpt mi, dat ics ghewinne!

En de Vos antwoordt:

Ghewinnen, Bruun? ghi hout π spot!”

En het antwoord van Bruin is:

In (ik niet) doe, Reinaert, so waric sot,
Hildic spot met π , neen ik niet

En de Vos zegt nogmaals:

Ic sals * also vele (h onich) beraden (s chaffen),
 Ghine atet niet met * tiene,
 Waendic (d acht ik) * hulde (gunst) daer met verdienen.

In kerkelijke gebeden, gezangen enz. hebben de oude vormen het langst stand gehouden; niet alleen schrijft Marnix nog in Mei 1580, in zijn vertaling van den 51^{en} psalm:

Ontferm dy mijns, o Godt! in dese noot,
 Nae dyne gunst ghenadich t' allen tyden!
 Wisch mijn sond' uyt Heer! na dijn medelyden
 Dat menich is end' wonderbaerlijck groot;

en Huygens zegt nog in zijn Biddagsbede van 9 Oct. 1624:

Sluyt dijne wolcken niet, Die boven dijne wolcken,
 Ter hoede dijner volcken,
 Ter straffe sittest, Heer,
 Der Volcken, die in ons vervolgen dijne eer.

Evenzoo in Daghwerk (1627—1637), en in Ledige uren (1634):

En geven huns gelijk
 Dat du den geveren sulst weigeren in dijn rijk.

Overigens zou men uit de meest bekende schrijvers voorbeelden kunnen geven, waaruit blijkt, dat omstreeks en na de eerste helft der 16^e eeuw het gebruik van ghi, enz. dat van du overheerscht. En al mocht Marnix in de Voorrede van zijn Psalmvertaling van 1580 zeggen: »Jae, over dertig soo veertigh jaeren herwaerts in alle de boecken, daer men de kinderen uyt plach te leeren lesen, en gebruykte men anders niet dan: du en salst geen overspel doen, ofte stelen niet enz.» — het wordeke du is zoo goed als ten doode opgeschreven, reeds in zijn tijd, en Vondel bezigt het na 1625 zeer schaars, zoodat ik het bijv. in Gijsbrecht van Aemstel niet eenmaal aantrof, — wel vindt men het vóór 1625, zoo bijv. in den Lofzang van de Scheepvaart der Vereenigde Nederlanden (1612); regel 4, 190, 355, 375, en in 406:

Tot eere Dijnes Naems, en bouwing Dijner kerk.

Voor den tweeden of middelsten trap zullen wij enkele opmerkingen inlasschen, de taal van VONDEL betreffende, — opdat het den lezer tevens duidelijk worde, wat wij boven zeiden: Binnen dezelfde periode ziet men ongemerkt en gaandeweg veranderingen plaats grijpen. Deze opmerkingen loopen — kortheidshalve — over de rubriek onder 2° en betreffen vooral de buiging (in Hoofdstuk VI wordt dan over de beteekenis der woorden en uitdrukkingen in de dagen van Vondel en Cats gehandeld.)

6. In de vervoeging der sterke w.w. vinden we bij Vondel, vooral vóór 1625 nog dikwijls oude vormen, als: began, vand, klank, geschend, geronnen (= geloopen), als:

Ellendige! zegt d'os, „wat koomdij hier geronnen
Tot zulke, die, helaas! u niet beschermen kunnen?
Vorstelijke Warande XLIX.

verder: bescheren = toedeelen,

Dat ongeluk en zij ons nimmermeer bescheerd!
Palamedes, 979.

Plegen heeft geplogen voor geplegen, als:

Dit is niet nieuws, gij hebt dit schaakspel meer geplogen.
Begroetenis aan Frederik Hendrik, 29.

Van worden luidt bij Vondel de onbepaalde wijs nog meermalen werden, het verleden deelwoord van steken is gesteken, dat van bewegen is beweegd, dat van begrijpen is begrennen. —

Tijgen, nog over in: aan 't werk tijgen, komt bij Vondel nog wel in eigenlijken zin voor, als:

... een Ker van d'Egel werd getogen
Vorstelijke Warande, LII.

Het imperfectum van laden is loed:

Wie grooter pak op loed, als hij verdragen mocht,
Stak menigmaal in 't zand, de beenen in de locht.
Vorstelijke Warande XLII.

Evenzoo is dat van lachen nog loech, van bakken, boek, biek, van scheiden is het schied.

Darren voor derren, dat later met derven (= gebrek hebben) werd verward, vinden we bij Vondel nog in leven:

Wie of de zon uitdagen dar....
Jozef in Dothan, 2e bedrijf.

7. Ook bij Vondel vinden we meer w.w., die den 2^{en} naamval regeeren, als:

DerVorschen Koning, nog des krijges niet vergeten.
Vorstel. Warande XXXII.

„Gaat, Wolf-kind!” sprak zij (de Geit), „gaat (ik wil mij uws ontslaan).
Idem LXXXIII.

Alsmede:

Wilt u der jonffer jamren.
Palamedes, 859.

en zoo verder: zich derven, verschoonen, ontslagen worden, enz.

8. Wat de verbuiging betreft, merken wij bij Vondel op, dat hij den zwakken vrouw. 2^e nvl., dien wij nog kennen in: Vrouwendag, Lievevrouwenkerk, St.-Geertenminne, meermalen bezigt, als:

Koomt, vrunden! treedt vrij aan,
Ontschuilt der zonnen brand in schaduwende blaân.
Vorstelijke Warande. Inleiding.

Evenzoo: der naturen, als: der Naturen wet, en verder: met eeren, door genaden, als zwakke vrouwel. 3^e nvl.

In ons aller wensch, ons beider welzijn is ons de 2^e naamval van 't persoonl. voorw. wij. Den vollen vorm vinden we bij Vondel meermalen, als:

Als hij de ronde doende hem kwam verbaasd ontmoeten,
En sleepte hem dood en warm voor uwer aller voeten.
Palamedes

9. Meermalen bezigt Vondel haar voor zich, als:

Zij kwetst haar zelve 't hert!
Vorstel. Warande Inleiding
Hoe droeg ze haar, als ze schied?
Hierusalem Verw., vers 1324.

10. Nog verdient opmerking, dat men bij Vondel deizen vindt voor deizen, beudel voor beul, born voor bron, bernen voor branden:

Dies, eer men ommesiet, dat schoon getimmer bernt.
Hier. Verwoest, vers 691.

Evenzoo:

Alreê het dun gezaaid gestarnt
Verdauwt, en niet zóo vierig barnt.
Palamedes, vers 1328.

Ook barning voor branding:

Ik zwijg, hoe bij 't gevaar van Scylle en Charybd,
Haar draaistroom, barning, kolk en woest gesteente ontglipt.
Idem, vers 2240.

Verder vindt men trossen voor torsen, oesten 1) voor oegsten, oogsten.

1) **BILDERDIJK** trachtte dit woord weer in gebruik te brengen. Zie o. a. **ELIUS**, vers 242.

Doch genoeg. Wij hebben ons een blik gegund op het oudere Nederlandsch, dat in geschrifte tot ons kwam: deze tegenstelling kan ons leeren, wat wij wilden aantonen, dat de taal leeft met het volk, dat haar bezigt als voertuig zijner gedachten. De taalstudie, in dezen zin opgevat, leert ons een blik slaan in de verrichtingen van den menschelijken geest: zij leert ons beter het middel kennen, waarmede de Nederlander zijn gedachten kenbaar maakt.

De taal leeft het leven van het volk, dat haar spreekt, haar liefheeft, en haar vereert met den naam van moedertaal. Is er een geest van opgewekt leven, van arbeid en vlijt over het volk gevaren, dan ook spiegelt de taal dat verhoogde leven in geschrifte helder af, kwijnt de natie, heerscht er druk of tegenspoed, bestaat er weelde of verslapping, ook de taal is als met lamheid geslagen: zij mist geest, kloekheid, pit.

Bij de opkomst der vrije steden en der burgerij bloeit de volkstaal (de taal van het *Diet*) met den handel en de neringen der nijvere poorters. In de 17^e eeuw, den tijd van de wording onzer vrijheid en de schepping onzer staatsinstellingen, toont de taal van *Visscher*, *Coornhert* en *Spiegel*; — van *Vondel*, *Hooft* en *Huygens* zulk een gloed van jeugdig leven, zulk een kracht, dat die glans ons nog in de oogen blinkt, ons opwekt tot bewondering.

De tijd der *Rederijkers* (1400—1550) alsmede de eeuw nagenoeg na *Vondels* dood of liever na het afsterven van *Antonides* († 1684) zijn met den *Jan-Salie*-geest behept. »De weelde, praalzucht en losbandigheid ontsierden de zeden, ontadelden den geest, deden het peil der beschaving, inzonderheid het gevoel der ware schoonheid, dalen.» 1) Ook de taal der letterkundige voortbrengselen is even dof en geesteloos als volk en tijden; geen moed, geen vuur, geen scheppingskracht, geen bezieling: alles glad en effen, stil en rustig. In letter- en dichtkundige genootschappen gold allengs de leus: *Beschaaft het zonder eind, beschaaft het nog al weer!* en koos men daarom soms een *schaafbank* met een *schaaf* daarop tot zinnebeeld. Ditzelfde likken en polijsten was het, waarvan de humoristische *Staring* spottend zegt:

Gij zonen van Apol, die min doldriftig jilt,
En 't warmgesmede Vers bedachtzaam koelt en vijlt,
Gedenkt: schoon 't *Beerenjong* bij *Moeders* lekken winn',
Als 't lieve *Leven* faalt, dat lekt geen tong er in.

Alleen *Pool*, *Justus van Effen* en de *Van Harens* verheffen zich in dit tijdperk boven het middelmatige. De *dames Wolf* en *Deken* geven eerst van 1772—1787 hare beroemde romans in brieven, en met en na deze komt er opbeuring en verheffing: *Van Alphen*, *Bellamy*, *Nieuwland* en de sentimenteele *Feith*, allen echter in de schaduw

1) *W. Everts. Geschiedenis der Ned. letteren*, blz. 93, 2e deel.

gesteld door **Bilderdijk**, volgens **Alberdingk Thijm**, den voortrefflijksten dichter en taalkenner van Nederland, — die de Taal als het verhevenst godsgeschenk en den edelsten kunstvorm waardeerde!

Al traden wij op letterkundig gebied — een terrein, dat buiten de bescheiden grenzen van dit werkje ligt — het was geen afdwaling, want voor den onderwijzer zijn naar onze overtuiging taal- en letterkundige studie één, en waar het te doen is om een blik over het studieveld te doen slaan, is het vóór alles zaak, de taal der letterkundige gedenkstukken niet te vergeten.

Intusschen, dat de studie der letterkunde zich bepale tot hoofdzaken en niet, in een verkeerd spoor geleid, ontaarde in beuzeling of in een spelen met jaartallen en onbeduidende bijzonderheden! *De letterkundige studie dient de kennis der moedertaal ten goede te komen*; de letterkunde geeft modellen van stijl, zij leert het gebruik van woorden en uitdrukkingen, zij opent het oog voor zinbouw en zinsverband. En evenals men teekenen leert door 't copiëeren of nabootsen van goede voorbeelden, leert men stellen, door 't bestudeeren en 't paraphraseeren van de belangrijkste gedeelten uit werken van groote schrijvers. Had Hooft niet dertig malen Tacitus gelezen? Zegt Da Costa niet, dat hij dicht op den toon van **Bilderdijk** en **Vondel**? Las **Staring** niet bij voorkeur **Huygens** of den **Latijnschen** dichter **Horatius**?

Waar zulke mannen het voorbeeld geven, is het goed volgen! Het bestudeeren, uit een taalkundig oogpunt, van een of ander letterkundig kunstgewrocht, het met zorg lezen van de taal van groote meesters — geeft vastheid van kennis in zake de beteekenis van woorden en uitdrukkingen en hun gebruik. Men komt zoo in aanraking met het levende woord en leert het doorgronden.

Bij het bestudeeren van letterkundige werken kan men drie manieren volgen:

- a. Men kan bij het heden beginnen en opklimmen tot het verleden,
- b. Men kan omgekeerd te werk gaan,
- c. Men kan tegelijkertijd bij het heden en het verleden beginnen en zoo, toenaderend, aldalen en opklimmen.

Het is een zaak van lust, opvatting, aanleg, te vinden, welke manier de beste is. Hier kan gezegd worden: alle wegen leiden naar Rome. Enkel blijft de vraag: Waar is de grens voor het verleden? Is het de tijd van **Vondel**, van **Hooft**, van **St. Aldegonde**? Of behoort het tijdperk der **Rederijkers** ook binnen de grens getrokken te worden? Of wel, dient men het **Middelnederlandsch**, den tijd van **Maerlant** en van **„Willem die den Madoc maecte”** 1) er eveneens toe

1) Schrijver van het meesterstuk: **Vanden Vos Reinaerde**.

te rekenen? Ook hier stelle ieder zelf de grens. De blik van den een reikt verder dan die van den ander. Doch hoe ruimer blik men heeft op het veld der letterkunde, hoe beter men het Heden begrijpt uit het Verleden. Het is in dit opzicht met de taal gesteld als met de geschiedenis.

Eene tweede vraag is: Hoe kan men het best een letterkundig werk bestudeeren?

En het antwoord luidt: Aan de hand van een deskundige.

De beste vorderingen worden gemaakt, als men een kundigen gids bezit, dien men slechts heeft te volgen, die opmerkzaam maakt op fraaie punten, gezichten, landschappen, tevens waarschuwt voor afdwalingen of misstappen.

Een tweede antwoord is: Men kieze een werk met inleiding en noten. Dit, als men zonder gids, den weg heeft te zoeken en af te leggen. Zulk een boek met aantekeningen staat gelijk met een Baedeker, voor den toerist. Het houdt op den rechten weg.

Een derde antwoord is: Men leze en studeere met tweeën of drieën. In dit geval kort het gezelschap den weg, en wat de één niet ziet, merkt de ander. Ook worden zoo de moed en de lust meer gaande gehouden.

Bij het lezen gelde verder de leus der ouden: *Non multa sed multum* d. i. niet velerlei maar veel! De bedoeling is duidelijk. Een vijftigtal versregels, goed bekeken en begrepen, geven meer vrucht, dan eenige honderdtallen, waarover men vluchtig heenglijdt. Zoo vordert men wel langzaam, doch komt toch zeker vooruit.

Een andere wijze is deze: Men leest eerst het geheele werk door om op de hoogte te komen van den inhoud. Dan begint men opnieuw en schenkt bij tweede en derde lezing volle aandacht aan de details.

Verder dienen in beide gevallen drie voorwaarden noodig vervuld te worden, en deze zijn: 1°. Begrijpen, 2°. Begrijpen, 3°. Begrijpen! Wien dit wat eentonig klinkt, die kan ook aldus lezen: 1°. Verstaan, 2°. Begrijpen. 3°. Doorgronden.

Zal men in dit opzicht slagen, zoo dient men te lezen met aandacht, met logischen zin, met zorg, met nauwgezetheid. Vellezerij is de klip, waarop men licht verzeilt. Zij doet den geest indommelen, zooals bij hen, die enkel lezen uit tijdverdrijf. Voor dezen is het leesuur echter geen studieuur, eer een ontspanning, een aangename tijdpassieering. Zóó leze men echter nooit een letterkundig werk! Het blijft intusschen de vraag, of men de werken der ouden, van Vondel bijv., half slapend zou kunnen lezen.

Begrijpen, zij daarom het wachtwoord!

Zich rekenschap geven, is een noodzakelijk vereischte! En in dit geval geen betere proef dan de paraphrase van enkele moeielijke gedeelten of een kort overzicht van het geheel.

Thans zullen wij de titels laten volgen van eenige werken, waarvan wij de studie aanbevelen. Wij volgen daarbij de manier, onder *b* aangeduid, en beginnen bij de werken van **Bredero**. In de uitgave der Nederlandsche Klassieken (Leeuwarden, Hugo Suringar) vindt men den Spaanschen Brabander, van **BREDERO**, met een schat van aantekeningen. In dezelfde verzameling zijn opgenomen: **HOOFD'S** Warenar, 2^e druk, bezorgd door Dr. J. Verdam, alsmede **COSTELICK** Mal en Voorhout van Huygens, 2^e druk, met aantekeningen van denzelfden taalgeleerde.

Wie een bijzonder studie van **HUYGENS** wil maken — voor de hoofdzake is het geen vereichte — raadplege de **Huygens-studiën** van den heer H. J. Eymael (Culemborg, Blom en Oliviersse). — Die **Studiën** bevatten veel scherpzinnige opmerkingen.

De **Klassieken** tellen ook eenige meesterstukken van **VONDEL**, als de **Leeuwendalers** en de **Batavische Gebroeders**, beide met leerzame inleidingen en zeer vele aantekeningen, het laatste gevolgd door het algemeen geprezen opstel van **Vondels** hand: **Aanleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste**.

OPMERKING. Bij de firma **Wolters** zal een reeks letterkundige werkjes het licht zien met aantekeningen van den heer T. **TERWEY**. — Elk deeltje is afzonderlijk verkrijgbaar en kost vijftig cent. Reeds verschenen **Jephtha** en **Gijsbrecht**, van **Vondel**.

Ten slotte vergete men de studie niet van een der groote hekeldichten: **Roskam** of **Harpoen**.

Voor de studie van de minder beroemde dichters en schrijvers der verschillende eeuwen kiest men het best een goede **Bloemlezing**, bijv. die van den heer R. K. **Kuipers** voor de letterkunde der 17^e en 18^e eeuw 1). Hier vindt men de keur samengegaard, van 'tgeen de vernuften van twee eeuwen hebben ten beste gegeven; gedichten van **Coornhert**, **Marnix van St. Aldegonde**, **Spieghele**, **Roemer Visscher**, **Daniel Heyns**, **Pieter Schrijver**, **Samuel Coster**, **Bredero**, **Starter**, **Hooft**, **Anna Visscher**, **Tesselschade**, **Van Baerle**, **Mostaert**, **Jan Krul**, enz. enz. tot **Rhijnvis Feith** (1753—1824). Ook **Proza** komt in dezen bundel voor o. a. van **Coornhert** drie stukken; van **St. Aldegonde** één stuk; van **Hooft** uit de Nederlandsche historiën drie stukken, alsmede nog vijf brieven; van **Adriaan Poirters** één stuk; van **Vondel** de geheele **Aanleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste**; van **Johan van Heemskerck**, uit de **Batavische Arcadia** één stuk; van **Geraerd Brandt** één stuk »**Uit het leven van Admiraal de Ruyter** nl.: **Slag bij Kijkduin**; van **Justus van Effen**, twee vertoogen uit den **Hollandschen Spectator** (waaronder **Kobus en Agnietje**); van **Simon Stijl** uit »**de opkomst en bloei der Vereenigde**

1) Een bundel aantekeningen en woordverklaringen verscheen onder den titel: **De taal der 17e en 18e eeuw**.

Nederlanden" drie stukken en uit het „Leven van Jan Punt", één stuk; van *Le Francq van Berkhey* één stuk; uit „de Denker" één stuk, en verder: vijf brieven uit Sara Burgerhart en drie brieven uit Willem Leevend. — Het komt mij voor, dat deze Bloemlezing, met den bijbehorenden bundel aantekeningen, van goeden dienst kan zijn.

Wil men een anderen weg opgaan, verkiest men de Studie van elken dichter of schrijver in 't bijzonder, en die van een of ander meesterstuk in zijn geheel, zoo noemen we als vertrouwbaren gids de *Beknopte geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, van Dr. W. J. A. *JONCKBLOET*, 3e druk, uitgegeven door Dr. Georg Penon. Dit werk bezit vooral de verdienste der eenvoudigheid en duidelijkheid, doch geeft voor de 19e eeuw weleens wat te weinig.

Werken uit de 18e eeuw. — Uit dit tijdperk kunnen voor afzonderlijke studie genoemd worden:

PIETER LANGENDIJK (1683—1756), de blijspeldichter. De gezamenlijke werken verschenen in het Pantheon van Roelants. Men leze: *De Spiegel der vaderlandsche kooplieden*, ontegenzeggelijk het beste van al de blijspelen, een comédie de mœurs, zooals wij er wellicht geen tweede in onze letterkunde hebben aan te wijzen.

HUIBERT, CORNELISZ. POOT (1689—1733), de natuurdichter, een boerenzanger, zooals hij zich zelf doorgaans noemde, in zijn tijd met verbazing aangestaard en alom gevierd. Een keurige Bloemlezing vindt men in het Pantheon, bezorgd door Cd. Busken Huet.

De gebroeders van Haren:

WILLEM (1710—1768) en **ONNO ZWIER** (1713—1779). Hun gezamenlijke dichtwerken zijn uitgegeven, en met aantekeningen voorzien, door Van Vloten (*Deventer, Ter Gunne*) 1). Van Willem verscheen in 1741: *Gevalen van Friso, koning der Gangariden en Praziaten*, in twaalf boeken, een werk, dat echter geen aanspraak heeft op hooge kunstwaarde — en door de tijdgenooten ontvangen werd als „een onrijpe vrucht". Het dichtstuk: *Het Menschelijk Leven* wordt algemeen geprezen en is de kennismaking overwaard (zie Bloemlezing van Kuipers). **ONNO ZWIER** liet ons *De Geuzen na*, een werk, dat evenmin met groote ingenomenheid werd ontvangen, al was het, dat *Bilderdijk* er hoog mede liep. *Bilderdijk* en *Feith* bezorgden in 1785 een nieuwe uitgave, omdat zij van oordeel waren, dat er ware poëzie school onder die ongenietbare schors. Een gezette studie van de 24 zangen der Geuzen is echter voor de hoofdkante volstrekt geen vereischte. (De Bloemlezing geeft voldoende).

JUSTUS VAN EFFEN (1684—1735), met zijn *Hollandschen Spectator*, waarin de fouten en dwaasheden der tijdgenooten aan de kaak worden

1) De titel is: *Leven en Werken van W. en O. Z. Van Haren*, Friesche edellui, naar tijdsorde gerangschikt en toegelicht.

gesteld, geschreven in een stijl, die een merkbare tegenstelling oplevert met hetgeen men gewoon was te lezen. Ook is de toon levendig en aantrekkelijk, hier en daar geeft hij op uitnemende wijze een schildering van zeden. Men neme de uitgave van den heer A. W. Stellwagen, bij J. Wolters te Groningen in het licht gegeven. Zij bevat 84 vertoogen met een Inleiding.

ELIZABETH WOLFF, geb. Bekker (1738—1804) en **AGATHA DEKEN** (1741—1804), twee beroemde Nederlandsche vrouwen, schrijfsters van oorspronkelijke romans. Zij streefden er naar, aan de schrijftaal den ongedwongen, natuurlijken gang van de spreektaal te geven. Bovendien wilden zij een dam opwerpen tegen den stroom van slechte, vertaalde romans. Men leze: *De historie van Mejuffrouw Sara Burgerhart of die van den heer Willem Leevend*, — beide verschenen in 1886 in nieuw en keurig gewaad bij Gebr. van Cleeff te 's-Gravenhage.

Sara Burgerhart en *Willem Leevend* zijn van die boeken, welke iets hebben van den aard en de voorrechten der goden; zij blijven altijd jong en frisch, — ondanks hun vreemden vorm. Busken Huet vindt, dat Willem Leevend aanmerkelijk hooger staat dan Sara Burgerhart, ook dat de eerste dezer romans eene veel grootere mate van bekwaamheden, meer verscheidenheid van menschenkennis, eene rijpe onderzanding, een stouter willen en een niet minder vaardig kunnen onderstelt. Intasschen dient de lezer in het oog te houden — bij de veelheid zijner studiën — dat Sara Burgerhart — waarin de schrijfsters al hare frischheid gaven — een derde van den omvang heeft van Willem Leevend.

Met **RHJNIS FEITH** (1753—1824) stapte men ongemerkt over in de 19^e eeuw. Deze dichter, de tolk van het sentimenteele, gaf in 1792 *Het Graf* uit en in 1803 *Den Ouderdom*. De studie van zijn verzen is niet volstrekt een vereischte.

Naast Feith en Bilderdijk staan, als gelijken in jaren nagenoeg:

JAN, FREDERIK HELMERS (1769—1813). *De Hollandsche natie*, verschenen in 1812, een gedenkstuk van vaderlandsliefde en moed. Uitgegeven te Gouda bij Van Goor.

JACOB VOSMAER (1780—1834). *Het leven en de wandelingen van meester Maarten Vroeg*. Uitgegeven bij Van Marle te Arnhem.

A. C. W. STARING (1767—1840), de groote Geldersche dichter, verheerlijkt door Beets, geprezen door Busken Huet en Multatuli, in eere gebracht door Potgieter. Zijn verzen zijn geen muziek om van 't blad te spelen, zij willen bestudeerd en met de loep bekeken worden. Van alle nieuwere dichters verdient Staring de voorkeur; vooral zijn zinnbouw wordt hoog geroemd. Men kieze de Volledige uitgave zijner werken, met Inleiding van Beets, of de Keur uit Staring, met inleidingen en verklarende aantekeningen van mijn hand, (Groningen J. B. Wolters).

Verder dienen bestudeerd te worden voor de 19e eeuw:

In de eerste plaats enkele meesterstukken van Willem Bilderdijk.

den dichter, in wien Vondel herboren werd, den eersten zanger uit het tijdvak der nieuwere Nederlandsche letteren, al staat hij ook met den éénen voet nog in de 18e eeuw. Het is zaak den mensch *Bilderdijk* (evenals Vondel) meer in bijzonderheden te leeren kennen, omdat hij vóór alles lyrisch dichter is. Men begrijpt den dichter in dit geval niet zonder den mensch te kennen. In elke Geschiedenis der Letterkunde vindt men een min of meer uitvoerige schets van zijn leven. Men verzuime ook niet met zorg te lezen, wat *Simon Gorter* in zijn *Letterkundige Studiën over Bilderdijk* schrijft.

Deze studie is geschreven naar aanleiding van de Bloemlezing uit de dichtwerken van *Mr. Willem Bilderdijk*, naar tijdsorde gerangschikt en in verband gebracht met zijn leven en brieven, door *Dr. J. van Vloten I*). Deze Bloemlezing, hoe lijk ook, wordt daar zeer aardig vergeleken bij den stompen kerktoren van een bedeluis in een of ander vaderlandsch dorp.

Bilderdijk heeft in alle soorten van dicht proeven geleverd, — meer dan één zijner gedichten kan den naam van meesterstuk dragen. Voor het *Leerdicht* make men kennis met één of meer zangen van *De Ziekte der Geleerden*, een moeilijke studie, die echter niet volstrekt noodig is. Het leerdicht: *De Dieren* is wel geen klokspijs, doch kan met meer goed gevolg bestudeerd worden. Voor het *Heldendicht* valt aan te bevelen de *Ondergang der eerste Wereld*, algemeen geprezen. Het werk is uitgegeven (2^e druk) bij *H. D. Tjeenk Willink te Haarlem*, door *Mr. S. J. E. Rau*, die er aantekeningen aan toe voegde. Ook make men kennis met de drie gedichten, die aan 's dichters gewaande verwantschap met de heeren van *Kleef en Teisterband* hun aanzijn danken: *Elius 2)*, *Urzijn en Valentijn 2)* en het *Wiel van Heusden*.

De *Treurspelen* van *Bilderdijk* zijn geen meesterstukken, en nadere kennismaking valt niet onvoorwaardelijk aan te bevelen. Het laatst van alle noemen wij, als *LIEDICHTEN: Napoleon 2)*, *Levenspijn*, *Aan Koning Lodewijk*, *Morgenstond*, *Het genoeg*, *Aan den Slaap*, alle in de Bloemlezing van *Van Vloten* ook te vinden.

HENDRIK TOLLENS (1780—1856), de volksdichter van den nieuwen tijd. Gezamenlijke werken bij *Suringar te Leeuwarden*, prijs / 3,—, vooral te lezen: *De Overwintering der Hollanders*, of het *Slot van Damiate*, afzonderlijk te bekomen tegen den prijs van / 0,15. Ook: *De Jaargetijden* (vooral: *De Zomer*).

ADRIANUS BOGAERS (1795—1870), dichter uit de school van *Tollens*, doch die door rijker ontwikkeling aan zijn verzen soms die diepere opvatting gaf, welke wij bij den meester missen. Gezamenlijke gedichten, uitgegeven

1) Leiden, D. Noothoven van Goor; Deventer, A. Ter Gunne.

2) Uitgegeven bij D. Mijss to Tiel door den heer P. Kat, met ophelderende aantekeningen, prijs / 0,40.

bij Tjeenk Willink te Haarlem. Te lezen: *De tocht van Heemskerk naar Gibraltar*, een voortreffelijk dichtstuk, 4^e druk, afzonderlijk verkrijgbaar. (Tjeenk Willink, Haarlem).

ISAÏC DA COSTA (1798—1860), de trouwe leerling van Bilderdijk, „geen zoon der lauwe Westerstranden”, maar een dichter vol gloed en verheffing. Zijn verzen zijn een zorgvuldige studie overwaard. De heer B. S. Van Kloosterhuis gaf bij Sijthof te Leiden een Bloemlezing uit de gedichten, met inleiding en aant., die zeer bruikbaar is. De Gezamenlijke dichtwerken werden uitgegeven door J. P. Hasebroek, te Arnhem bij D. A. Thieme.

JACOB VAN LENNEP (1802—1868), de lust en de liefde der Nederlandsche natie, overal bekend, overal toegejuicht, romanschrijver en dichter. Meester in de kunst van vertellen. Busken Huet vindt Ferdinand Huyck den besten maatstaf van de gaven des auteurs, en het 5^e deel van *Onze Voorouders*, de *Reisgenooten*, verraadt volgens genoemden criticus, misschien een nog grooter talent van vertellen. Doch in Ferdinand Huyck is de eenheid beter bewaard gebleven, en deze roman is de eenige onder V. L. prozawerken, die uitmunt door locale kleur. Eduard van Gelder is (wederom volgens Busken Huet) een fraai gebouwd dichtstuk in zes zangen. Het is op dit gebied het meesterstuk van den legendedichter bij uitnemendheid, zooals Hofdijk Van Lennep betitelt. De samenstelling er van — getuigt de dichter zelf — heeft hem driemaal zooveel tijd gekost als vroeger die van een der andere legenden.

KAREL, LODEWIJK LEDEGANCK (1805—1847), de dichter, die onder de Vlaamsche kunstbroeders den voorrang verdient. Men leze: *De drie zustersteden* 1) en *Het Graf mijner Moeder*.

JOH., EVERHARDUS POTGIETER (1808—1875), prozaschrijver en dichter van den eersten rang, een der grondleggers en hoofdmannen in het nieuwste tijdvak der Nederlandsche letteren en poëzie, tevens mede-oprichter van *Den Gids*. Men bestudeere uit den bundel *Proza: Jan en Jannetje en hun jongste kind, De folio-Bijbel, De Ezelinnen, Hanna*, een beeld uit het Volksleven, *Hoe het Weeuwteje uit het hof van Holland gevrijd werd*. Zijn poëzie vult verscheiden banden (uitgave Tjeenk Willink, Haarlem), zij is zeer zwaar; men neme de proef met *Afscheid van Zweden*, met een of andere afdeeling van *Den Landjonker*, met *Bronbeek*, de *Zangeres*, *Moederrouw* 2).

PIETER, AUGUST DE GÉNESTET (1829—1861), de dichter van natuur en waarheid. De gezamenlijke gedichten (kleine druk) zijn voor f 0,35 te bekomen, een uitgave van de Elsevier-Maatschappij te Amsterdam.

1) In het Partheon van Roelants te Schiedam gaf de heer Adriaensen, schoolopziener te Antwerpen, twee bundels Vlaamsche poëzie uit.

2) Alle in: *Een Bundel Liederen en Gedichten*, bijeengebracht door Joh. C. Zimmerman. Haarlem, Tjeenk Willink, prijs f 0,75.

Het best doet men met alle gedichten te lezen; heeft men daartoe geen tijd, zoo vergete men niet: 't Haantje van den Toren, Jong-hollandsch binnenhuisje, Werken — denken — leeren. De Leekedichtjes bewegen zich meest op theologisch gebied en zijn voor den werkelijken leek dikwijls moeielijk te vatten. Men vrage dan opheldering.

Onze lijst is reeds lang. En nog zijn we niet aan het eind. **Jacob Geel**, **Bosboom—Toussaint**, **Hildebrand**, **Alberdingk Thijm**, **Lindo**, **Douwes Dekker** (Multatuli), **Lodewijk Mulder**, **J. J. Cremer**, **H. J. Schimmel**, de **Oude heer Smits**, **H. Conscience**, **E. van Koetsveld**, **Jonathan** (**P. J. Hasebroek**), **H. De Veer**, **S. Gorter**, **C. Vosmaer** en **Cd. Busken Huët** onder de prozaschrijvers — en **B. Ter Haar**, **N. Beets**, **H. J. A. M. Schaepman**, en **Jan Van Beers**, onder de dichters, vergen nog de aandacht. Wij zullen naast elk dezer bekende namen één titel plaatsen, daar wij anders voor overlading vreezen. Later, na afgelegd examen, kan de lezer den kring, ook hier, aan de hand zijner letterkundige geschiedenis, gaandeweg uitbreiden.

JACOB GEEL (1789—1862). De man, die het proza van zijn stijve deftigheid wist te ontbolsteren. Men leze zijn beroemd opstel: *Proza*.

MEVR. BOSBOOM—TOUSSAINT (1812—1886), onze meest begaafde roman-schrijfster. Men leze *Majoor Frans*, of *De Delftsche Wonderdokter*.

HILDEBRAND (Nicolaas Beets), geb. in 1814. Zijn *Camera Obscura* is steeds bij allen in eere. Het best handelt men, met het geheele werk te lezen en te herlezen en daarbij Na vijfzig jaar te raadplegen.

JOSEPHUS, ALBERTUS ALBERDINGK THIJM (1820—1889), wiens schrijftrant van den lezer veel oplettendheid vordert. Men leze, zoo men het uit de arrondissements-bibliotheek krijgen kan, bijv. een zijner verdienstelijke prozastukken, als: *De organist van den Dom* (*Verspreide Verhalen*, 1^e deel, blz. 73—79), zoo ook: *Maria Tesselschade* (idem, 1^e deel, blz. 207—262).

MARK, PRAGER LINDO (1819—1877), de geestige oude heer Smits, een onzer gevierde humoristen. Men leze in het vijfde deel zijner gezamenlijke werken bijv. Een weekje plezier of wel: *Familie van ons*.

EDUARD, DOUWES DEKKER (1820—1887), de groote pleitbezorger voor de rechten van den Javaan. **Max Havelaar** mag niet ongelezen en onbegrepen blijven. Uit het oogpunt van stijl en stijlsoorten heeft dit boek zijn wedergade niet in onze letterkunde; het is tevens het volledigste en meest harmonische van Multatuli's werken. **Busken Huët** noemt het een koninklijk boek.

CORNELIS, ELIZA VAN KOETSVELD, geb. 1807, de schrijver van *geroemde*

novellen. Men leze: *Schetsen uit de Pastorie te Mastland*.

JOHANNES, PETRUS HASEBROEK (Jonathan), geb. 1812; van dezen schrijver leze men *Waarheid en Droomen*, een werk, bestaande uit een reeks fraaie opstellen, van welke men: *De Huisklok*, *de Haan*, *het Schaap* en *het Album* niet moet overslaan.

JACOBUS, JAN CREMER (1827—1880), een onzer eerste novellisten, bekend door zijn *Betuwsche* en *Over-Betuwsche* novellen, in dialect geschreven. Men leze ook *Anna Rooze* of *Dokter Helmond*.

HENDRIK, JAN SCHIMMEL, geb. 1823, roman- en tooneeldichter, vooral beroemd door zijn groote historische romans; men kieze, omdat het speelt op Nederl. bodem: *Sinjeur Semeyns*.

HENDRIK DE VEER (1829—1890), schrijver van: *Trou-ringh voor 't jonge Holland*.

LODEWIJK MULDER, geb. 1822, schrijver van den veelgelezen historischen roman *Jan Faessen*.

SIMON GORTER (1838—1874), schrijver van *Arcachon*, de meest keurige reisbeschrijving onzer taal, los en geestig van stijl, te vinden als eerste opstel in de *Letterk. Studiën*, boven reeds genoemd.

CAREL VOSMAER (1826—1888), schrijver van *Vogels van diverse pluimage* (1872—1867, 2 dln.).

COENRAD, BUSKEN HUET (1826—1886), de meest gevierde stylist van onzen tijd, de criticus, die met onverbiddelijke strengheid geheel het letterkundig Nederland voor zijn vierschaar heeft gevonnist. Men leze uit de 23 deelen der *Litterarische Fantasiën en Kritieken* enkele opstellen, die handelen over bekende schrijvers en dichters, als over *Hooft*, *Vondel*, *Poot*, *Staring*, enz. Deze zijn te vinden in eerste deeltjes (prijs van elk f 1.90). — *Het Land van Rembrand*, het meest uitgebreide zijner werken, is tevens het meest opbouwende en het meest leerzame. Over 't geheel kan men, voor de studie voor de hoofdkte, wel volstaan met het lezen van een der hoofdstukken, bijv. het 3^e: *Wetenschappen en Letteren*.

HENDRIK CONSCIENCE (1812—1883), de groote Vlaming, de schrijver van meer dan 100 werken, ten deele historisch, waaronder alleszins kennismaking verdienen: *De Loteling*, *Baes Gansendonk*, *De arme edelman*, *De Leeuw van Vlaanderen* (hoofdwerk).

BERNARD TER HAAR (1806—1880), de dichter van *Huibert en Klaartje*, *Eliza's Vlucht*, *St. Paulusrots*, (een vrij uitvoerig dichtwerk in vijf deelen, lees bijv. *De reis naar Java*).

JAN, JACOB, LODEWIJK TEN KATE, geb. 1819, *De Schepping*, een beschrijvend gedicht in zeven tafereelen.

NICOLAAS BEETS, geb. 1814, een verdienstelijk dichter tevens. Bij *Kirberger* te Amsterdam verscheen een kleine *Bloemlezing* uit de volledige gedichten, van de hand van Beets zelf.

HERMAN, JOHAN, ALOJSIUS, MARIE SCHAEPMAN, geb. 1844, een der eerste onzer hedendaagsche dichters. Men leze *Aya Sofia*.

JAN VAN BEERS (1821—1888), de Vlaamsche dichter, in Nederland het meest gekend, met iets weeks en droomends in zijn fraaie verzen. Zijn meest geroemde gedichten zijn: *De Bestedeling*, *De Blinde*, *De Stoomwagen*, *Bij 't Kerkportaal*, *Begga*.

En hiermede sluiten wij de lijst af. Op verre na is alles niet opgenoemd, wat op te noemen is. Namen als: Van der Palm (*Gedenkschritt*); Kinker, de geestige postiljon van den Helicon; Limburg Brouwer, de schrijver van het Leesgezelschap te Diepenbeek; R. Snieders, de evenknie van Conscience; Oltmans (*Schaapherder*); Bakhuizen van den Brink (*Vondel met Roskam en Rommelpot*); Dr. Jan ten Brink (*romanschrijver en criticus*); Kneppelhout (*Studententypen*), en nog vele andere, alle met eere genoemd in onze letterkundige wereld, werden niet opgenomen, omdat wij vreesden voor het te veel. Ook van hen, wier naam wij opnamen, is slechts iets genoemd, meestal het beste, soms het meest geschikte. Het veld is zoo uitgebreid, dat men in enkele bladzijden slechts korte aanstippen en vingerwijzingen kan geven. Meer is echter ook niet noodig, met betrekking tot het doel, dat wij beoogen: *Taalkennis door studie der fraaie letteren*. Wie lust heeft, later bij meer rustige studie het veld in andere richting te doorkruisen, vindt in zijn *Handboeken der letterkundige geschiedenis* volop wegwijzing en leering. Misschien gevoelt hij dan wel lust ook meer naar links zijn onderzoekingen voort te zetten, en van *Bredero* en *St. Aldegonde* uitgaande, al verder zich baan brekende, te komen tot *Jacob van Maerlant*, den vader der *Dietse dichter algader!* Ook dit gedeelte van het letterkundig veld — wij wezen er in het begin van dit Hoofdstuk op — geeft bij goede bewerking rijke en overvloedige vrucht.

Vraagt men nu, in welke volgorde de opgegeven werken bestudeerd moeten worden, dan wordt het geval wezenlijk moeielijk. Onder de dichters van den nieuweren tijd kan men gevoeglijk eerst *Tollens*, *nemen*, dan *Bogaers*, *Bernard ter Haar*, *Van Beers*, *Ledeganck*, *De Genestet*, *Nicolaas Beets*, *Schaepman*, *Da Costa*, *Bilderdijk*; — *Vondel* en *Hooft*, *Bredero* en *Huygens* komen mij als de meest moeielijke voor. De verzen van *Poot*, van de gebroeders *Van Haren*, *Van Langendijk*, *Helmers* en *Feith* vormen de middelrij. Van de prozaschrijvers van den nieuweren tijd leest men min of meer gemakkelijk: *Koetsveld*, *Cremer*, *Hildebrand*, *Lindo*, *De Veer*, *Van Lennep*, *Lodewijk Mulder*, *Schimmel*, *Hasebroek*;

hoogere eischen stellen: **Bosboom-Toussaint, Geel, Douwes Dekker, Simon Gorter, Potgieter, Busken Huet.** Van de schrijvers der 18^e eeuw leest men met gemak: **Jacob Vosmaer**, meer inspanning eischt veelal **Justus van Effen**; **Simon Stijl** vraagt oplettendheid, en de dames **Wolf** en **Deken**, vorderen vóór alles geduld en volharding. Van de schrijvers der 17^e eeuw kan men met **Geeraardt Brandt** beginnen; **Johan van Heemskerck** vergt vooral geduld; **Vondel** en **Coornhert** eischen de volle aandacht, en **Hooft** eischt gezette studie. —

OPMERKING. De Bloemlezingen van **VAN VLOTEN** (Tjeenk Willink, Zwolle); de Bloemlezing van **DE GROOT, LEOPOLD EN RIJKENS** (J. B. Wolters, Groningen); **Een Bloemkrans** door **J. P. DE KEIJSER** (Tjeenk Willink, Zwolle), en **Nederlandsche schrijvers der vier laatste eeuwen** door **L. LEOPOLD** (J. B. Wolters, Groningen) verdienen verder de aandacht.

HOOFDSTUK III.

VERKLARING VAN WOORDEN EN UITDRUKKINGEN.

De »spraakmakende gemeente» stelt de wet, en deze wetten samen noemen wij het taalgebruik. Het was Hooft, die het volk het eerst als »spraakmakende gemeente» begroette, wellicht, omdat hij in handen van het volk de wetgevende macht zag op 't gebied der levende taal.

Ook Vondel was van geen andere overtuiging, want zijn levensbeschrijver Brandt zegt het ons, dat de Prins der dichteren zich niet ontzag bij het volk in de leer te gaan »om op elke stof en zaak de rechte spreekwijze te vinden».

De taal — als zijnde door het volk en uit het volk — is een afspiegeling van het volkskarakter, van den volksgeest. Zie, wat al spreekwoorden, spreuken en zegswijzen, ontleend aan de zeevaart! Kon men van de taal van een volk, dat zijn vrijheid, zijn roem en zijn rijkdom vond op zee, wel anders verwachten?

Hoor, wat al honderdtallen van uitdrukkingen, die aan nering en bedrijf, aan werken en arbeiden herinneren! Kon het anders bij een volk, dat eenwenlang op het groote tooneel der wereld handelend optrad »met daden in de vuist», het devies huldigend: Arbeid adelt?

De taal is de ziel van geheel het volk! En al wat door geheel een volk gedacht en gevoeld, geleden en geleerd is op allerlei gebied, als van zeevaart, handel en nijverheid, en in duizenderlei omstandigheden van oorlog en vrede, voor- en tegenspoed; door een volk als het onze met zijn veelbewogen en roemrijke geschiedenis, het is grootendeels in de taal terug te vinden, omdat de taal met gansch het volk heeft meegeleefd. En daarom juist is de rijkdom onzer moedertaal zoo verbazend groot en is het zulk een reuzenarbeid het *Woordenboek der Nederlandsche taal* samen te stellen. Het is tevens de roem der Moedertaal!

Van den anderen kant, waar leven is, daar is ook het gebied van den dood. Lezen wij de werken onzer oude schrijvers en dichters, van BREERO, bijv. Moortje of Spaanschen Brabander 1), van Hooft, Warenar, alle drie geschreven in den volkston, wat al woorden vinden we, die thans afgestorven, althans verouderd zijn! En toch, ondanks dat

1) Nieuwe volledige uitgave, beide met aantekeningen van prof. H. E. MOLTZER e. a., Gebroeders Binger, Amsterdam.

verdwijnen, ondanks dat uitstooten van het doode en onbruikbare — wat een aanwinst, wat een vermeerdering van de schatten der taal! Het is een verschijnsel zóó treffend, zóó grootsch, dat het niet te veel gevergfd mag heeten, er eenigen tijd met aandacht bij te verwijlen. De vraag ligt dan voor de hand: Van waar die overwinst der taal, dat toenemen, zienderooge, in rijkdom, in beeldende kracht, in vermogen, om allerlei schakeeringen en tinten op passende wijze aan te duiden?

Vooreerst bezit onze taal uiteraard een groote lenigheid en gemakkelijheid tot het vormen van nieuwe woorden door afleiding (ook klankwijziging) en samenstelling. Duizenderlei zijn de schakeeringen! De bet. der voor- en achtervoegsels leven in het volksbewustzijn op vrij krachtige wijze; van denzelfden stam vormt men gansche reeksen van nieuwe woorden 1). En zoolang dat bewustzijn krachtig en helder blijft, vloeien, al naar de behoefte het vordert, de nieuwe woorden uit de rijke bron der levende taal sprekers en schrijvers in overvloed toe. Doch ook hier heeft ieder rekening te houden met het taalgebruik: Veel is verstandelijk en goed, wat daarom juist niet gebruikelijk is. Als Staring in »De Hoofdige boer» zegt:

Kalmink noch sergie liep gevaar;
En schoenloos werd geen wandelaar,

dan vinden wij »schoenloos» een goed gevormd woord; het klinkt echter vreemd, omdat het door niemand gebruikt wordt.

Niet minder is samenstelling een krachtig middel tot vorming van nieuwe woorden: stoomboot, spoortrein, snelwiel, brandkast enz. Ziedaar eenige nieuwe woorden, door samenstelling ontstaan. Ook hier dient weer de wet van het taalgebruik geëerbiedigd; de samenstelling moet tot stand komen volgens Nederlandsch gebruik, en woorden als: sneeuwbedekt, taalstrijdig, staatsgevaarlijk, goudgedekt, brandveilig, bloedbevlekt, goudbekranst, kunstversierd, hartontscheurd worden terecht aangeduid als ontaalkundig gevormde woorden 2).

Een ander middel is reeds van oudsher in gebruik. Als de taal niet bij machte is een eigen nieuw woord te scheppen, gaat zij in den vreemde borgen, 'tzij bij oude, 'tzij bij nieuwe talen: lucifer, locomotief, locomobile, telegraaf, telefoon, stationschef, theater, fancy-fair, turnen, tunnel, clown, jockey enz. enz. En deze vreemdelingen worden langzamerhand goede bekenden en zien zich opgenomen in den kring der Nederlandsche woorden van onverbasterden bloede, en oud en jong, rijk en arm kent en bezigt ze.

1) Zie Practische Taalstudie, Hoofdstuk XIII, Woordengroepen.

2) Zie Den Taalgids 1863, blz. 212.

Hun aantal beloopt duizenden 1), omdat op 't gebied van mode, kunst, wetenschap, industrie en sport met de zaak ook de naam in den regel zijn intrede houdt en de vreemde naam, juist om zijn uitheemschen klank, iets aantrekkelijks heeft voor een Nederlandschen mond en een Nederlandsch oor. Wie zal hem dan bannen, zoo hij het troetelkind is van de »spraakmakende gemeente», in dezen wetgever en overtreder, rechter en partij zelf? Van zulk een woord mag het alleszins heeten: Ik ben er, ik blijf!

Reeds in de oude dagen der Romeinen drongen op die wijze honderden vreemde woorden in het Nederlandsch; het is dus een oude geschiedenis, die eeuwig nieuw blijft! En wat toenmaals den landzaten vreemd in de ooren klonk, heeft nu sinds eeuwen het burgerrecht: brief, muur, roos, molen, aalmoes, kandelaar, straat, vlam, feest. En het vreemde is langzamerhand verdwenen, de woorden hebben zich geschikt naar den Nederlandschen tongval, en alleen de taalkundige weet, dat het van oorsprong vreemdelingen zijn; het volk beschouwt ze als landskinderen en kent ze een Nederlandsche spelling en verbuiging toe en geeft ze een Nederlandsch kleed. Zóó verrijken zij den taalschat.

Het allerbelangrijkste middel echter is het figuurlijk gebruik van woorden en uitdrukkingen. Ziedaar een immer wellende broeg, het beste en tevens het meest algemeene middel tot taalverrijking. Dit middel eischt vóór alle andere de aandacht.

Het wemelt in onze taal van figuurlijke uitdrukkingen, en zij wijken op verschillende wijzen en in verschillende graden van de letterlijke beteekenis af. Wat al zeetermen worden er bijv. niet figuurlijk gebezigd! De mannen van het vak — de zeelieden bijv. — beginnen zelf de kunst- termen van hun beroep overdrachtelijk te gebruiken bijv. Iemand de loef afsteken, voor den wind zeilen, zijn anker werpen, het over een anderen boeg wenden, aan lager wal komen, alle zeilen bijzetten, een oog in 't zeil houden, in delij zijn, spijkers op laag water zoeken, uit de lijken geslagen zijn, in 't honderd sturen, een steek onder water geven, de vlag dekt de lading, poolshoogte nemen, kant noch wal raken, den koers kwijt raken, doorzeilen tusschen, in hetzelfde schuitje varen, over boord werpen, van stapel loopen, het zeil te hoog in top halen, met den stroom meegaan, zeemanschap gebruiken, stranden, dobberen, zwalken, zwalpen, bijdraaien, verzeild raken, aanklampen, binnenloodsen, voor de haaien

1) Zie Hoofdstuk X—XII.

zijn, aan het roer zijn of zitten, in iemands zog varen, een glaasje aan of op den valreep, de vlag strijken, in 't zeiltje waaien, vóór den wind varen, op sleeptouw nemen, tegen den stroom opwerken, plechtanker, ruimschoots enz., en dit wordt door anderen, door het volk nagedaan.

Op die wijze stroomt ons een rijkdom van aanschouwelijke en levendige zegswijzen toe uit verschillende bronnen, als daar zijn: ligging en klimaat, landbouw en veeteelt, zeevaart en visscherij, koophandel en industrie, kunsten en wetenschappen, landsverdediging en waterstaat, het tooneel, het rechtswezen en vooral den godsdienst. Geen boek is zoo hoog geschat als de Bijbel, of sedert de 16^e eeuw zoo sterk gelezen. Onze taal is in den letterlijken zin van het woord verrijkt met woorden en spreekwijzen aan die hooggeschatte oorkonden ontleend 1).

Terecht mogen wij zeggen: Bestudeer, om de taal van een volk goed te kennen, vooral zijn geschiedenis, d. i. de geschiedenis zijner beschaving. 2)

Er is echter meer. Al naar men de grenzen van het figuurlijk gebruik enger of ruimer trekt, ontvangt een woord een wijziging in beteekenis, ontstaan er schakeeringen van de eerste beteekenis. Beschouwen wij het gebruik van het »woord" in de taal:

Ik kon den redenaar van woord tot woord verstaan.

Mag ik u in vertrouwen een woord zeggen?

In de vergadering vroeg deze heer het woord.

Hij heeft zijn woord gebroken; hij is dus geen man van zijn woord.

In de kerken hoort men het woord Gods.

Deze vrienden hebben woorden gehad.

Een woord is hier: een deel van een zin, een gezegde, een toespraak, een belofte, leering, openbaring, twist. — En al deze beteekenissen vloeien als vanzelf uit de grondbeteekenis voort; enkel zet zich de beteekenis ruimer of minder ruim uit.

De figuurlijke taal is daarom rijk aan schakeeringen; zij is als een palet, rijk aan verven! Een kunstenaar echter wordt vereischt om deze verven te mengen. en een groot dichter of schrijver is in staat te tooveren met dat licht en bruin. Zie wat V o n d e l reeds vermag met de taal der 17^e eeuw! — Van zijn taal mag het soms heeten:

Dit eischt Natuurs penseel, geen verf maer zonnestralen!

1) Zie: E. LAURILLARD, Bijbel en Volkstaal (Amsterdam, D. B. Centen), of C. F. ZEEMAN, Nederl. Spreekwoorden, Spreekwijzen enz., aan den Bijbel ontleend (Dordrecht, J. P. Revers, 2e druk)

2) C. F. VAN DUYL, Overzicht der Beschavingsgeschiedenis van het Ned. volk (Groningen, J. B. Wolters), prijs f 2,25.

Van Vloten noemt Vondels taal met recht „hemelval“. En de taal van Bilderdijk en Da Costa? Bezit zij niet een rijkdom van treffende schoonheden, een stoutheid van verheffing, een gloed van bezieling? Vooral het meesterlijk gebruik der figuurlijke taal schonk hun het vermogen der kunst in haar zuivere volheid en aan hun gedichten dien rijkdom van uitdrukking, die schilderachtigheid en zeggingskracht, welke wij niet genoeg kunnen bewonderen.

Ook de beschaafde omgangstaal en het minder verheven proza bezitten een rijkdom van fig. uitdrukkingen, de vrucht der volksphantasie. Ze zijn — zooals wij reeds zagen — afgeluisterd uit den mond van de mannen van het vak, óf soms ontleend aan de taal van groote dichters en schrijvers (het tooneel).

Het is een uitgemaakte zaak, dat het de taak des onderwijzers is, vóór alles studie te maken van de figuurlijke taal. **Woordverklaring** is alzoo een vereischte. **Wat is woordverklaring?**

Woordverklaring is een verstandsoefening en kan een stijloefening zijn bovendien. Zij dient in hoofdzaak de figuurlijke beteekenis van woord of uitdrukking toe te lichten; zij is een deel van de taalstudie des onderwijzers, omdat zij leert doordringen in den geest der taal, omdat zij den blik opent bij het lezen.

Woordverklaring — streeft naar het verklaren d. i. naar het klaar en helder maken van de beteekenis van woord of uitdrukking in de huidige taal. Het Nederlandsch is haar gebied, de taal van de middeleeuwen tot die van het heden is het veld van haar onderzoek. Zij kan naast de vraag: **Wat beteekent het woord (de uitdrukking)?** — ook nog deze stellen: **Waar (d. i. uit welken kring) komt het vandaan?** — doch de eerste vraag weegt bij haar altijd het zwaarst. Zij let dus minder op geboorte dan op beteekenis.

Menig woord, meer dan ééne uitdrukking wortelt in den bodem der geschiedenis — 'tzij wereldsche of Bijbelsche — in dien der fabelleer, der overlevering, der volkshistorie. Er is een geschiedenis van de aloude zeden en gebruiken, een van 't krijgswezen, een van den feudalen tijd met al zijn eigenaardigheden, een van de godsdienstplechtigheden bij onderscheiden volken, een van het tooneel enz. En in al die bodems tierden allerlei woorden en uitdrukkingen, meestal teekenend, zelfs in eigenlijken zin, en vol leven en kleur; zij gingen ongemerkt over in den volksmond, zij werden in de pen genomen door dichters en schrijvers, en thans nog hebben vele een krachtig leven in de taal en zijn ze als echt Nederlandsche idiomen geliefd en gezocht. Zij verbinden verleden en heden, zij tooveren — ook den min ontwikkelde zelfs — een beeld, een handeling voor het oog van zijn phantasie.

1. Ten bewijze, dat menig woord, menige uitdrukking in den bodem der fabelleer of der oude geschiedenis wortelt, noemen wij:

Twistappel, bij tooverslag, Sirenenzang, een Sysiphusarbeid, Argusoogen, een Augiasstal, een Homerisch gelach, een kolossaal vermogen, Attisch zout, een satyre, een panische schrik (een paniek), een orakel, het Procustusbed, een philippica (C. O. 100), barbaarsch, een furie, laconisch, laconiek, een mentor, een nestor, een patriciër, de Socratische leerwijze, Platonische liefde, de Achilleshiel van een stelsel, Herculische kracht, het vat der Danaïden vullen, tantaliseeren, uilen naar Athene dragen, een bacchanaal, het zwaard van Damocles, een candidaat, een censor, de censuur, een cliënt, de draad van Ariadne, de doos van Pandora, met een lantaarntje zoeken, den knoop doorhakken, Stoïcijnsche bedaardheid, in 't labyrinth brengen, onder het Caudijnsche juk doorgaan, vervallen van Scylla in Charybdis, een stentorstem, de hydra der omwenteling, enz. enz.

OPMERKING. De oorsprong, de beteekenis en de toepassing van deze en dergelijke uitdrukkingen vindt men in een woordenboek der mythologie. Wij noemen bijv.: DR. W. HECKER, *Klassisch Woordenboek* of DR. J. S. VAN VEEN, *Beknopt Overzicht der Grieksche mythologie*. 1)

II. Evenzoo zijn honderden woorden en uitdrukkingen — te veel om in dit bestek op te geven — ontleend aan de Bijbelsche geschiedenis of andere gewaardeerde oorkonden. Onder verwijzing naar het fraaie werk van den heer C. F. ZEEMAN, *Nederlandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen, Benamingen en Volksuitdrukkingen*, aan den Bijbel ontleend, waarin de belangstellende lezer een schat van verklaringen, alphabetisch gerangschikt, zal vinden, noemen wij slechts: Adamskind, Adamsappel, een Evaatje (C. O. blz. 38 en Potgieter 410), paradijvogel, paradijsappel, paradijsroos, Kaïnsmerk, Jobstijding, Jobsbode, Jacobs ladder, Aronskelk, ongeluksprofeet, weerprofeet, Judaspenning, Judaskus, iemand judassen (= sarren), Lazarusklep, alsmede:

Van Adams wege, in Abrahams schoot, Eva's dochteren, de tale Kanaäns spreken, een kalf Mozes, een vreemdeling in Jerusalem zijn, en verder:

Hij heeft Abraham gezien; hij weet, waar Abraham

1) Het eerste is uitgegeven bij P. N. Van Kampen te Amsterdam; het tweede bij J. B. Wolters te Groningen.

den mosterd haalt, het gouden kalf aanbidden, ploegen met eens anders kalf, de zondenbok zijn, de rookende vlaswiek uitblusschen, de lier aan de wilgen hangen, de schapen van de bokken scheiden, iets van de daken prediken, als een dief in den nacht komen, vurige kolen op iemands hoofd hoopen, het heilige aan de honden geven, het licht onder de korenmaat zetten, en ten slotte:

Een doorn in 't oog, een steen des aanstoots, het brood der dienstbaarheid, een man uit duizenden, een stem des roependen in de woestijn, een leven als een oordeel, onkruid onder de tarwe, gediensstige geesten, te elfder ure, zich niet onbetuigd laten.

III. Verder stippen wij aan woorden en uitdrukkingen, ontleend aan het krijgswezen, den ridderstand, den feudalen tijd, enz., als:

Een schild tegen, schilderen (in beide bet.), een lans met iemand breken, iemand in 't harnas jagen; met open, met gesloten vizier strijden, iemand uit het zadel lichten of werpen, den handschoen toewerpen, voor iemand in de bres springen, zich op (in) de bres stellen, bres schieten in, iemands geschut vernagelen, zijn sporen verdiend hebben, een pluimpje krijgen, op zijn paardje komen of zijn, op zijn voorman zetten, den rooden haan laten kraaien, een balk in het wapenschild voeren, een hart onder den riem steken, iemand man en paard noemen, zich schrap zetten, dorperlijk, in de lucht schermen, te velde trekken, veld winnen, veld ruimen, uit het veld geslagen zijn, in het krijt (tornooiveld) treden.

IV. Ook het aloude rechtswezen schonk menige uitdrukking, die thans in figuurlijke beteekenis nog voortleeft, als: jaar en dag, geeselen, brandmerken, aan of op de kaak stellen, den staf breken over, de vuurproef doorstaan, radbraken, de duimschroeven aanleggen, buiten pijn en banden bekennen, het vuur aan de schenen leggen, den genadeslag geven, zoen- of weergeld, den ban uitspreken.

V. Ten slotte leverde haar schatting de volkshistorie: volksfeesten, volksspelen (het tooneel), volksgebruiken, het rijke volks-

leven: Almanak, leugenzak, aan den balk schrijven, om zeep gaan, over de brug komen, voor den prins werken, den prins gesproken hebben, zijn proefstuk leveren;

Den draak steken, violen laten zorgen, niet door, den beugel kunnen, alles opharen en snaren zetten, iemand in de kaart kijken, dat is een kolfje naar mijn hand, de hoofdrol spelen, achter de schermen blijven, op den voor-, op den achtergrond treden, met kunst- en vliegwerk, een figurant zijn, in 't ootje nemen, den gek met iemand scheren;

Ergens een speldje bij steken, branden als een lier, de kat uit den boom kijken, een klap van den molen beet hebben, mank gaan aan, in 'tgareel slaan, lucht geven aan, den polsslag voelen, een witten voet bij iemand hebben, op zwart zaad zitten, zich uit de voeten maken, water in den wijn doen, bij de pinken zijn, over 't paard tillen, een witte raaf, hij kwam op een stroowisch aandrijven, hij is een lichtmis, de paarden achter den wagen spannen, den pas afsnijden, iemand vergulde pillen laten slikken, de gebreken zijner deugden hebben, daar is het hutje met het mutje, Jan en alleman, hij heeft den kost bij St. Joris, iemand voor St. Felten wenschen; de lombard, lom-merd, lombard; op grooten voet leven, de plaat poetsen, zijn biezen pakken, lont ruiken, enz.

VI. Over uitdrukkingen, aan het zeewezen en de scheepvaart ont-leend, handelden wij reeds blz. 47.

Wij zouden deze rubrieken kunnen vermeerderen 1) en van elke rubriek het aantal voorbeelden kunnen verdubbelen, doch, naar het ons voorkomt, is het opgeteekende voldoende om onze bewering te staven: Het figuurlijk gebruik van woorden en uitdrukkingen is het beste en tevens het meest gewaardeerde middel tot taalverrijking.

De taal uit het leven, de taal onzer voornaamste schrijvers, ziedaar het veld, waarop men moet leeren waarnemen, moet leeren vergelijken en scheiden, moet leeren vinden.

Dit veld — alsmede dat der geschiedenis, zoo ruim mogelijk genomen nl. met inbegrip van mythen, van overleveringen enz. — zij zijn het

1) Zie Practische Taalstudie I.

ware gebied van de taalstudie des onderwijzers, tevens het meest vruchtbare met het oog op woordverklaring.

Het is bij woordverklaring verder vóór alles zaak, de eigenlijke beteekenis of den oorsprong van deze te achterhalen. Dit geldt vooral van zegswijzen enz. aan mythen, overleveringen, oude gebruiken en zeden, geschiedenis, ambachten, bedrijven, neringen ontleend. Het verband tusschen de figuurlijke en de eigenlijke beteekenis valt bij eenig nadenken doorgaans wel in het oog. Toch blijft het waar, wat Beckering Vinckers in *Taalstudie* zegt:

„Bij sommige uitdrukkingen is een oogenblik nadenkens toereikend om ons den weg te wijzen, langs welchen zij met de haar thans eigen figuurlijke beteekenis in zwang zijn gekomen, bij andere verschilt de overdrachtelijke zooveel van de oorspronkelijke waarde, zijn sommige der tusschenliggende stappen zoo stout en zoo duister, dat zelfs het meest nauwgezet onderzoek er niet in slaagt ons de wijze, waarop de overdracht in haar voegen is gegaan, volkomen duidelijk bloot te leggen.”

Wij voegen er bij:

Het is bij sommige de vraag, of er ooit een eigenlijke beteekenis bestond en of zij niet louter het werk zijn der phantasie. Hoe toch een eigenlijke beteekenis als grondslag van verklaring aan te nemen bij uitdrukkingen, als: hij is een haarklover, hij maakt van een mug een olifant? enz.

Wij begeven ons nu op practisch terrein en zullen de uitgewerkte verklaring geven van ruim een honderdtal woorden en uitdrukkingen.

Woorden. Ter verklaring zijn gekozen de woorden:

Akefietje — buitensporig — doodverven — doorluchtig — geestverwant — huisbakken — kortwieken — laatdunkend — mijlpaal — nabootsen — neskheid — onbekookt — onguur — onstuimig — ontzuichten — ontwikkelen — onwraakbaar — pondspondsgewijze — slachtoffer — smeltkroes — zich verkneukelen — wittebroodsweken — wrijfpaal — zwanezang.

1. *Dat is een akefietje.* Deze uitdrukking wordt meestal schertsend of spottend gebezigd met bijvoeging van het woord *mooi*, bijv.: *'t Is een mooi akefietje*, of wel met een ontkenning, als: *'t Is geen akefietje!* Men wil er te kennen mede geven, dat iets, een werk, een zaak minder aangenaam, minder plezierig is. De oorspronkelijke bet. van het woord is geheel uit het volksgeheugen gewischt. Een *akefietje* is eigenlijk iets goeds, iets aangenaams, het is een lekker slokje. Het woord werd verbasterd uit het Middeleeuwsche *aqua vita* = levenswater, in de 17^e eeuw nog als gezondheidsdrankje bij den apotheker, voor de toonbank, te be-

komen 1). Hoe het volk van *aqua vita* tot het verkleinwoord *akefietje* kwam, is zóó licht te begrijpen, minder hoe het aan het woord de boven aangeduide min gunstige beteekenis ging hechten 2).

2. *Buitensporig*. In dit woord heeft men een voorbeeld van samenstelling door middel van afleiding; het achtervoegsel *-ig* bewerkt de verbinding van het partikel *buiten* met het naamwoord *spoor*. In letterlijken zin is iemand *buitensporig*, wanneer hij *uit* of *buiten* het *spoor* is, van het spoor, den weg, het pad af is en alzoo dáár gaat, waar hij niet behoort te gaan. Het woord komt enkel voor in fig. beteekenis; deze heeft echter haar grond in de letterlijke verklaring. Iemands *gedrag*, iemands *verteringen* enz. kunnen *buitensporig* zijn, als zij nl. niet zoo zijn, als 't behoort, als zij onredelijk zijn, als men ze onmatig kan noemen. Zoo was Lodewijk XIV in 1672 *buitensporig* in zijn eischen, toen de Republiek hem gezanten zond om over den vrede te onderhandelen. Het zal verder geen verklaring behoeven, hoe het woord *buitensporigheid* de bet. kon krijgen van: *ongeregdheid*, *losbandigheid*.

Deze bet. blijkt ook uit den volzin, dien we aan de Pastorij te Mastland ontleenen: Hij (Leendert Lobol) kwam weinig te kerk, en ik hoorde hem buitenaf beschrijven als een ruw en onverschillig mensch, wiens vroeger levensgedrag, evenmin als dat van zijn gezin, van grove *buitensporigheden* vrij was. (blz. 172).

3. *Doodverven* is een denominatief, gevormd van *doodverf*. De doodverf is de eerste verf, die door den schilder gebruikt wordt, als hij een schilderij wil maken, 't is, wat men bij hout, ijzer enz. de *grondverf* noemt. Als de schilderij in de doodverf staat, kan men tennaastenbij zien, wat ze zal voorstellen. Evenwel, de kleuren ontbreken nog in dezen eersten aanleg, de schilderij, het portret mist leven en uitdrukking, gelijkenis, waarheid.

De fig. bet. van *doodverven* laat zich gereedelijk uit bovenstaande verklaring afleiden. Iemand wordt met een betrekking gedoodverfd, d. w. z. men *wijst* hem *aan* als den persoon, die benoemd zal worden, men kan het gissen. Echter heeft de benoeming nog niet plaats gehad, zij is nog niet officiëel, d. i. *waar*.

Evenwel, nadat alles tot rust kwam, had Gerrit den moed niet, zijn *gedoodverfd* gesprek over het Buiten aan den straatweg op te werken, en liet het veld aan Hateling over. C. O. blz. 258.

1) Over de nering en het bedrijf der apothekers in vroegere eeuwen zie men Dr. G. D. J. Schotel, Het Maatschappelijk leven onzer Vaderen in de 17e eeuw, 1e deel, blz. 175 en volgende.

2) VERCOULLIE zegt: akefietje, van ake en fi, twee tuss., die walging uitdrukken.

Maar genoeg, maar te over, om mij te *doodverven* voor een man van den achteruitgang. *Potgieter*, Proza blz. 401.

4. *Doorluchtig*. In de Gramm. fig. van Dr. J. te Winkel leest men, dat het tweede lid van *doorluchtig* samenhangt met *licht* (vergelijk ook: *luchthartig* en *lichthartig*). Iets is *doorluchtig*, als het 't licht doorlaat. Zoo bezigt *Potgieter* op blz. 15 van zijn Proza de uitdrukking: een *doorlichtige* roemer, bijv.: *maar de heldere wijn moest schijnen in een' doorlichtigen roemer*. Dit *doorlichtig* bet. doorschijnend, helder, kristalhelder. In vers 283 van 't *Costelijk Mal* vinden we *doorluchtig* in deze zelfde beteekenis:

Hier sit ghy voor 't gerecht, daer dicht-bedochte mommen
Doorluchte glazen zijn, daer een Alwetenheyd
 Siet datmen niet en hoort, hoort datmen niet en zeyt.

Huygens zegt: voor 't gerecht zijn de meest dichte en ondoorschijnende maskers als *doorluchte* glazen. — Nog op eene andere plaats, vers 110, vindt men *doorluchtigheid* met de bet. van *doorschijnendheid*.

Het woord *doorluchtig* als titel van prinsen, kerkvoogden enz. is waarschijnlijk een vertaling van 't Latijnsche *illustris*, 'twelk in de laatste eeuwen van het Romeinsche rijk als een eeretitel gold voor personen van gezag. Dit *illustris* bet. schitterend, lichtend, stralend. Hoe het zij, *doorluchtig* is nu eenmaal een titel; de letterlijke bet. is *doorschijnend*, *rein*, *helder*, *onbezoeeld*, *klaar*, *onbesmet*, en deze eigenschappen wil men dan fig. vinden in personen, welke den titel *doorluchtig* voeren.

5. *Geestverwant*. Dit woord bestaat uit de leden *geest* en *verwant* en beteekent *verwant* naar den geest, evenals *bloedverwant* bet. verwant naar den bloede, *stamverwant* verwant naar den stam, *zinverwant* verwant naar den zin, naar de beteekenis. Dingen, die veel overeenkomst hebben, heeten *verwant*; die overeenkomst ontstaat meestal door gelijkheid van soort, van oorsprong, van familiebetrekking, bijv. bij planten, dieren en menschen. *Verwant* bet. alzoo *overeenstemmend*. Geestverwanten heeten zij, die overeenkomen naar den geest, d. i. die overeenstemmen in denkwijze, in gevoelens, opvattingen, zienswijze, beginselen. Deze overeenstemming leidt soms tot onderlinge aansluiting, tot vorming van een partij, tot eenheid van willen en streven, hetzij op 't gebied van staatkunde, hetzij op dat van godsdienst, zedenleer enz. Men vergelijke *geloofsverwanten*.

Robespierre was geen geleerde, geen staatsman, geen krijgsheld, en toch heeft deze man, gesteund door zijn *geestverwanten*, een jaarlang Frankrijk met ijzeren hand geregeerd.

6. *Huisbakken*. In Cluyswerk van Huygens, vers 48, lezen we :

't En was geen backers deegh, 't was *huys-back*

en prof. Verdam teekent hierbij aan: »Huysback, of een samenstelling uit *huis* en *bak* (voor gebak), of ('tgeen het waarschijnlijkst is) een verkorting van *huisbakken* (nl. brood) d. i. een in huis (ge)bakken brood, vergelijk *oudbakken* en *nieuwbakken*, bijv. *oudbakken* anekdotes, *nieuwbakken* edellieden, nl. oud(ge)bakken, nieuw(ge)bakken of: reeds lang geleden gebakken, pas gebakken.

Men ziet het, in dit drietal woorden is het bedrijf van den bakker aan de orde. *Huisbak* is eigenlijk een baksel, dat in huis, door vrouw of dienstbode, is gereed gemaakt; het is dus niet door den man van 't vak (of zooals de volkstaal zegt door zijn meester) bereid; het is brood, dat op huiselijke wijze gebakken is, vandaar de min gunstige bijbeteekenis.

Zoo ook in fig. zin: *huisbakken* meeningen voor ouderwetsche, door overlevering vastgewortelde meeningen, *huysbakken* opvattingen, *huysbakken* zienswijzen bijv. op 't gebied van onderwijs, van methode, van kunst enz. *Huisbakken* is hier synoniem met: verouderd, niet gangbaar, bekrompen, kleingeestig, onbruikbaar.

7. *Kortwieken*. Dit werkwoord is een denominatief, door den werkwoordelijken uitgang *en* afgeleid van *kortwiek*. Op gelijke wijze als *kortwieken* zijn gevormd *argwanen*, *dwaarsboomen*, *doodverven* enz. Een *kortwiek* is een vogel met korte, kleine vleugels; men *kortwiekt* een hen, een kraai, een ekster, enz. als men ze de vleugels kort, klein maakt, door de slagpennen ter halver lengte bijv. af te knippen, de vogel wordt dan een *kortwiek*. Een *gekortwielte* vogel kan niet meer vliegen, of zich in de lucht verheffen, hij kan alleen nog wat langs den grond fladderen.

Dat *kortwieken* in de fig. taal kon overgaan, is licht te begrijpen; de vogels en de vogelenwereld liggen geheel binnen den kring der dagelijksche waarneming. In overdrachtelijken zin kan men een knaap, een persoon kortwieken. Zoo zegt Hildebrand tot de Hollandsche jongens:

Haast zult gij wreed *gekortwiekt* zijn . . .

dit bet. uw dardelheid, onbelemmerde vrijheid zal spoedig beteugeld worden.

In hoogerem zin kan men iemands macht *kortwieken*, d. i. aanmerkelijk verminderen; zoo *kortwiekten* de kruistochten de macht der edelen, zoo *kortwielte* de Fransche revolutie de macht van den Franschen adel enz. Ook de vleugelen der verbeelding, waarop een dichter zich verheft, kunnen gekort worden, men spreekt dan van een *gekortwielte* verbeelding. Evenzoo kan men iemands hoogmoed *kortwieken*. De beteekenis in fig. zin is uit het voorgaande duidelijk. Iemand *kortwiekten* = iemands macht, invloed, vermogen besnoeien, beperken, minder doen worden, iemand den teugel aanleggen, iemand beteugelen.

8. *Laatdunkend*. In vroeger tijd was de uitdrukking in zwang *zich laten dunken* voor: *zich verbeelden*. Zoo lezen we in Hoofts Warenaar, vers 443:

..... as'er slechts wat rook uitvlieght,
Dat is, *laet hy hem dunken*, zoo veel warmt' verloren.

Prof. Verdam teekent hierbij aan: »*laet hy hem dunken*, verbeeldt hij zich, meent hij. De uitdr. *hem (zich) laten dunken* heeft later de bet. van *zich inbeelden* aangenomen.»

Vandaar dat *laatdunkend* gebezigd wordt van hem, die uit zotte eigenliefde of ijdelen waan zich iets toeschrijft, dat hij niet bezit, als verstand, schoonheid, ernst, enz. of wel, zoo hij een van deze gaven in geringe mate bezit, meent, dat hij er rijk mede bedeed is. *Laatdunkend* kon alzoo synoniem worden met *verwaand*, *opgeblazen*, *aanmatigend*. Zoo zegt *Simon Gorter* in zijn Reisbeschrijving over Arcachon:

Ligt het aan mij, of is er eenige grond voor de bewering, dat er een spoorwegreizigers-type bestaat; dat door *laatdunkendheid*, koude onverschilligheid en winderige onbeschaamdheid den gezelligsten praatvaar noodzaakt zijn voelhorens verschrikt in te trekken?

9. *Mijlpaal*. Langs groote wegen treffen wij *mijlpalen* aan, palen, die van mijl tot mijl geplaatst zijn. Het zijn afstandswijzers. Daar het woord *weg* in fig. zin veelvuldig gebruikt wordt, kwam men er als vanzelf toe het woord *mijlpaal* fig. te gaan bezigen. De levensweg is voor ieder mensch zeker de belangrijkste weg. Nu, op dezen weg plaatst de verbeelding voor een ieder verschillende mijlpalen als afstandswijzers, als grenspalen voor een belangrijk afgelegd gedeelte. Elke verjaardag is een *mijlpaal* op onzen levensweg; elke belangrijke dag, elke gedenkdag, een feest, een belangrijke gebeurtenis, kan zulk een mijlpaal zijn, bijv. de dag van 't huwelijk, de dag eener zilveren bruiloft, een 25-jarig jubilé, enz. Zoo ook in ruimeren zin. Op den weg der geschiedenis zijn belangrijke feiten als zoovele mijlpalen: zoo was de aanraking der Batavieren met de Romeinen hun een eerste mijlpaal op den weg der beschaving; zoo zijn de uitvinding van 't buskruit, van de drukkunst, de ontdekking van Amerika even zoovele *mijlpalen* op den weg der volksbeschaving.

10. *Nabootsen*. Dit werkwoord bestaat uit het bijwoord *na* (vergelijk: *nadoen*, *namaken*, *nateekenen*, *napraten*, *nababbelen*) en het werkwoord *bootzen*, denominatief van *bootse*, dat eertijds gebruikt werd in de bet. van *ontrek*, *lijst*, *model*. Dit oude *bootse* is geheel in onbruik geraakt; doch door 't Fransche *bosse* (verheven beeldwerk) ontstonden weer de werkwoorden *bootzen*, *bootseren* (thans *boetseren*), dat de bet. heeft van: vormen uit klei of was, namaken in klei of was; bijv. vruchten, beeldjes, enz. Zoo vindt men een *boetsverklasse* aan elke teeken-academie, een

hoogere klasse voor stukadoors, beeldhouwers, enz. *Nabootsen* wordt ook in fig. zin gebezigd, het bet. dan *nadoen*, *namaken*, *op dezelfde wijze doen*, *als is voorgedaan*. Zoo kan men de houdingen, de gebaren, den gang, een gebrek van iemand *nabootsen*; men kan verschillende geluiden *nabootsen*, men kan iemands wijze van spreken *nabootsen*, enz. De bet. is dan duidelijk uit zich zelf.

11. *Neskheid*. In de C. O., blz. 34 zegt Hildebrand van het humoristische, dat het volgens Bilderdijk precies het Hoofstaansche *neskheid* is. Dit *neskheid* is afgeleid van *nesk* en bet. zothed, dwaasheid. Zoo leest men in Warenar, vers 1413:

Men zal ongs voor *nesk* houden, veur een paar malle bloën,

en prof. Verdam teekent bij deze plaats aan: *nesk* is *dwaas*, *gek*, eigenlijk *week* (ook van *hersenen*), *zacht*. Nog tegenwoordig is dit *nesk* = week van eieren in gebruik, nl. in dialecten, bijv. een *nisch* ei voor *zacht* ei (Van Dale). Bekend is de foutieve versregel van Vondel, Leeuwendalers, vers 1325:

Een *neske* koeckkoeck broet een anders eiers uit . . .

Hoe het zij, de vroegere bet. *week*, *zacht* bracht men op de hersenen over met het bijbegrip van *zwak*, en daaruit ontstond de tweede bet. van *mal*, *zot*, *dwaas*. Ook bij Bredero vinden wij deze bet. als: Hij is *nescq*, dat zijn *neske*-deuntjes. In de hedendaagsche taal is *nesk* als *nest* = ondeugend meisje, blijven voortleven, en van *dwaas* tot *ondeugend*, *onhandelbaar* is de stap niet groot.

12. *Onbekookt*. Dit woord is één van de vele, die de fig. taal aan de keuken heeft ontleend, 1) als daar zijn: *kruiden*, goed *gekruid*; *aanzetten* (sterk aangezet, Fr. *piquant*), *doorspekken*, *schuimen*, *peperen* (sterk gepeperd), *inpeperen*, keurige *shotels*, de *hoofdschotel*, *ongare kost* enz.

Het woord *onbekookt* wordt enkel fig. gebezigd; de eigenlijke taal heeft *ongekookt* = rauw, hard, onverteerbaar enz. Deze zelfde bet. ligt ook aan *onbekookt* ten grondslag. Zoo zegt men: dat is een *onbekookt* oordeel, hier bet. *onbekookt* ondoordacht, onbezonnen. Een *onbekookt* oordeel, een *onbekookt* gezegde, een *onbekookt* plan, een *onbekookt* stelsel enz. zijn niet rijpelijk overdacht, ze zijn niet overwogen, ze zijn oppervlakkig en dus van geringe waarde, in ruimeren zin *onbruikbaar*, *ongenietbaar*, *van geen practisch nut*. Ook als bijw. van wijze wordt *onbekookt* gebezigd: dat is *onbekookt* gehandeld, d. i. op onbesuisde, dwaze, ondoordachte wijze.

1) Deze en dergelijke beeldspraak vierde volgens Hildebrand, C. O. blz. 245 in den bloeitijd der Letteroefeningen haar schoonste triomfen.

13. *Onguur*. De dichter Staring noemt in vers 53 van zijn klein epos Jaromir, den held van het stuk een *onguren gast*, hij zegt:

Het Toon

Van die, bij 't nachttoilet, zich naar zijn laarzen bukte,
Voorkwam het dienstbewijs: een treë,
Van klink! waarmeê
De *ongure* Gast, wiens zool zijn lenden (nl. die van den knecht) drukte,
Te kooi sprong.

De bet. is. in 't verband van 't geheel duidelijk, *onguur* = vreeselijk, schrikwekkend, angstaanjagend. Vandaar, dat men het meermalen gebezigd vindt van monsterachtige dieren, als van *slangen*, bijv. bij Staring in Thor, als Visscher, vers 66.

Als of, bij Heekla's donder,

De klipgrond voor der dampen overmagt
Te bersten scheurde, en rommlend rees, van onder
Het ziedend meer, zoo stijgt de *ongure* kop
Van Jormungandur op...

En op die wijze is de bet. van het woord toegelicht. Voor hen, die meer van den oorsprong van het woord *onguur* wenschen te weten, ook opdat zij niet bij ontleding zouden denken aan: *ou* + *guur* = niet guur, niet koud, niet stuursch enz., zij opgemerkt, dat *onguur* in ouderen vorm als *ongehuur*, *ongehier* voorkomt, bijv. in den ridderroman Walewein, vers 3675, waar van den held gezegd wordt:

Menighen busc (bosch) ende menighe hage
Reet hi, daert was *onghehiere* (= akelig).

En in vers 9130 leest men:

Die ridder ende die goedertiere (jonkvrouw)
Sijn in den *carker ongheliere* (= in den akeligen kerker).

Ten slotte in vers 10658 vindt men:

Niemen waser so *ongehier*
Alse der Walewein, no so fel 1).

Dr. J. te Winkel zegt in zijn Gramm. fig. o. a.: 't Woord luidt in 't Hoogd. *ungeheuer*, en bet. over 't algemeen als adjectief angstverwekkend, geheimzinnig. — Hoe 't zij, de bet. van *verachtelijk*, *akelig*, *vreeswekkend*, *schadelijk*, *gemeen* is op deze wijze voldoende toegelicht.

14. *Onstuimig*. Dit woord komt in het oudere Nederlandsch voor onder den vorm *ongestuumigh*, *onghestuem* en is wellicht ontstaan uit het Hgd. *ungestüm*, welks stam in bet. overeenkomt met dien, welken men vindt in *stameren* alsmede in *stom*, in de bet. van *tegenhouden*. Letterlijk bet. onstuimig dus: *niet stom*, *niet stil zijnde*, waaruit de beteekenis *wild*, *woest* ontstond.

1) Niemand was er zoo *vreeselijk* als de heer Walewein, noch zoo woedend.

Onstuimig heet het weder, als de wind zich bij vlagen verheft en buldert. Een mensch handelt *onstuimig*, als hij eensklaps en met veel geraas een vertrek binnenstormt, zoodat het gezelschap erg verschrikt. Iemand's gemoedsbewegingen zijn *onstuimig*, als zij zich plotseling geweldig verheffen.

Zoo zegt de dichter Cats in LII der Invallende Gedachten:

Men kan, na mijn verstant, uyt dit gesicht bemercken,
Wat op een korsel hoeft beleefde leden wercken;
En hoe een vinnigh woort ontrent *onstuymigh* bloet
Is als een harde rots te midden in de vloet.

Soms vindt men nog bij dichters *ongestuum*, *ongestuumig*, doch deze woorden raken meer en meer in onbruik. Zoo zegt *Westerbaan* van opvliegende menschen:

Doet moed en gramschap sacken,
Stilt d' ongestuimige.

Hoe het zij, *onstuimig* wekt thans het begrip op van *geweldig*, *woest*, *hevig*, *wild*, *stormachtig*, vandaar dat men spreekt van *onstuimige* be-raadslagingen, *onstuimige* volkswoede, *onstuimige* gebaren, *onstuimige* kreten, *onstuimige* golven, *onstuimige* wraak, enz.

15. *Ontnuchteren*. Dit woord is afgeleid van *nuchter* door middel van het voorvoegsel *ont* en den werkwoordelijken uitgang *en*. *Nuchter* heeft twee beteekenissen, men vindt ze in: *Hij is nog nuchter*, *hij is nuchter van middernacht* en in: *Die man komt zelden nuchter thuis*. Met het oog op de verklaring van *ontnuchteren* in fig. zin kan alleen de tweede beteekenis ons dienen. Is een dronkaard *nuchter* gemaakt, dan zegt men: *hij is onnuchterd*.

In fig. zin kan men een verwaande *ontnuchteren*. Een verwaande, door de loftuitingen van vlei-ers van zijn stuk gebracht, handelt soms als een dronken mensch. De Genestet spreekt in zijn »Kritiek» van »den lallen roes der onverdiende glorie» en zinspeelt daardoor op de overeenkomst tusschen den toestand van den dronkaard en dien van den bewierookte. Wordt nu aan zoo iemand eens flink de waarheid gezegd, zoodat hij zijn dwaasheden begint in te zien en na te laten, dan zegt men: *Hij is onnuchterd*. Waar de toestand van den verwaande, den bewierookte een *roes* werd genoemd, kwam de taal er vanzelf toe, het overgaan »van dezen in den normalen toestand» *ontnuchteren* te noemen. Bij het verklaren van de fig. beteekenis komt ons dus het laatste geval der eig. beteekenis ten goede.

De jonge kunstenaar, die steeds gevleid wordt, waant zijn werk on-verbeterlijk en streeft naar geen hoogere volmaking, daarom mag hij van geluk spreken als een gezoude critiek hem nog tijdig *ontnuchtert*.

16. *Ontwikkelen*. Dit woord is door het voorvoegsel *ont* afgeleid van 't werkwoord *wikkelen*, een denominatief met *wikkel* tot stam. *Wikkelen*

bet. in doeken, papier enz. winden, draaien; *wikkel* is het verkleinwoord van *wik* of *wikke*, een woord, dat in vroeger dagen *doekje*, *lapje*, *reepje* linnen of katoen beteekende. 1) Zoo zegt men, met eenigszins ruimere toepassing, het kind lag in doeken *gewikkeld*.

De vorming van *ontwikkelen* staat op ééne lijn met die van: *ontzadelen*, *ontkurken*, *onthoofden*, *ontluisteren*, enz.; het voorvoegsel duidt aan, dat de *wikkels* verwijderd worden. In eigenlijken zin wordt altijd *loswikkelen* gebezigd, de fig. taal kent alleen *ontwikkelen*, beide duiden echter aan, dat de wikkels weggenomen worden, en daardoor meer vrijheid van beweging ontstaat. Gaan we nu een stap verder en letten we op 't gevolg van deze meerdere vrijheid, zoo komen we ongemerkt tot de huidige bet. van 't woord *ontwikkelen*, d. i. uitzetten, groeien, uitbreiden, toenemen.

Het ligt voor de hand, dat onderwijs een der beste middelen is tot het *ontwikkelen* van den geest; ook eigen studie, het reizen, omgang met beschaafde lieden *ontwikkelt*. Evenzoo kan een kind zich naar 't lichaam *ontwikkelen*, en in ruimeren zin kan men zeggen: deze knaap *heeft zich ontwikkeld* tot een ferm jongeling, dit meisje tot een schoone maag.

Ontwikkelen in den zin van *wassen*, *groeien* wordt ook van planten en dieren gebezigd, zelfs van bloemen. In den zin van *uitbreiden* vinden we het gebruikt van dorpen, steden, provinciën, landen. Evenzoo van *handel*, *scheepvaart*, *nijverheid*, *kunsten*. Het woord vindt de meest ruime toepassing; de voorbeelden zijn voor het grijpen. Geen wonder, daar ook bij schrijvers en dichters het woord veelvuldig wordt aangetroffen. Enkelé voorbeelden ten slotte:

Met een onuitsprekelijk welgevallen sloeg Gerrit haar (Klaartje Donze) gade: »Welk een *ontwikkeling* in dat meisje'', riep hij uit; welk een kloekheid!''
C. O. blz. 266.

De blik naar de binnenzijde geslagen op misvormde schoorsteenen en verweerde daken bevredigde ook den minst *ontwikkelden* schoonheidszin niet.
Busken Huet, 16e deel, blz. 155

Waar zou mijn oordeel zich hebben *ontwikkeld* om dien (nl. den smaak, waarmede zaal bij zaal des kasteels bleek gestoffeerd) naar eisch te huldigen?
Idem, blz. 159.

O Jannetje! Jannetje, Gij, die in een' tijd, die *ontwikkeling* aller gaven eischte, die beurtelings dwong tot dulden, of riep tot durven gij, die in zulk een tijd Jan waardig ter zijde stondt gij spreekt nu Jan Salie vóór, gij wilt hem elk zijner broeders opdringen!

Potgieter, Proza, blz. 15.

Of stond ik — spreekt de oude Jan — toen ik de hoogste *ontwikkeling*

1) In 't Limburgsch dialect heet de lange, smalle lampekous (lampekatoen) nog *wiek* of *wik*. Van Dale geeft deze bet. ook op. Vergelijk *vaswiek*.

van mijn karakter had bereikt, niet aan de ergste ontwaarding van mijn aanleg bloot?

Idem, blz. 21.

Zij (de kinderen) denken, zij gevoelen, zij begeeren, en terwijl alle vermogens der menschelijke ziel zich bij hen *ontwikkelen*, is ook de zonde al wakker geworden in hen.

Koetsveld, Pastorij, blz. 185.

17. *Onwraakbaar* is door middel van 't voorvoegsel *on-* afgeleid van *wraakbaar* en dit laatste door 't achtervoegsel *-baar* van den stam van 't werkwoord *wraken*. *Wraken* bet. als waardeloos van de hand wijzen. uitschieten, verwerpen. Zoo *wraakt* een rechter de getuigen, die tot den beschuldigde in familiebetrekking staan, of hen die medeplichtingen blijken. Hier bet. *wraken* afwijzen; uit deze bet. ontwikkelde zich vanzelf de bovengenoemde, vooral die van *afkeuren*, welke we bijv. vinden in: Wie zou het gedrag van zulk een dronkaard niet *wraken*?

Wraakbaar is datgene, wat gewraakt kan worden; *onwraakbaar* noemen we datgene, wat uiteraard niet verworpen, niet afgewezen kan worden, niet als ongeldig of niet deugdelijk verklaard kan worden. Vandaar, dat men bijv. spreekt van *onwraakbare* bewijzen (= bewijzen, die niet weerlegd, niet ontzenuwd kunnen worden), *onwraakbare* getuigenissen, enz. Zoo lezen we in de Pastorij te Mastland, blz. 60:

Het geweten is in iederen mensch een *onwraakbare* getuige, die wel eens sluimert, maar zelden diep slaapt.

18. *Pondspondsgewijze*. In oude dagen werd het zilver gewogen, om de juiste waarde te bepalen. Zoo was een *talent* zilver bij de volken van het Oosten een vast gewicht aan zilver, het Attisch talent woog 26 pond; een *talent* zilver had bij de Israëlieten nagenoeg een waarde van f 4800. Dat het wegen van zilver ook bij de Romeinen plaats had, leert de geschiedenis 1), en Beets doelt hierop, als hij op blz. 82 van *Sparsa*, in een slavenwinkel, de zilverstukken in de weegschaal laat werpen.

De westersche volken hebben dat wegen waarschijnlijk van de Romeinen overgenomen; nog altijd bestaan de uitdrukkingen: een *pond* groot of Vlaamsch, d. i. f 6 en een *pond* sterling d. i. f 12.— Het woord *pond* kon op deze wijze licht de bet. krijgen van *schat*, *bezitting*, en de Middelnederlandsche dichters klagen steen en been over de „minres (minnaars) van den *ponden*.” Een bedrag *pondspondsgewijze* ontslaan bet. dan ook het verdeelen naar evenredigheid van ieders bezitting, van ieders aandeel. Door het woord *pond* te herhalen drukt men eenvoudig het meervoudig begrip uit; *pondspondsgewijze* beduidt hetzelfde als naar den maatstaf van de

1) Men herinnere zich *Brennus* (390 v. C.), die voor 1000 pond goud den terugtocht zou aannemen. Toen de Romeinen bij het wegen zich over het zware gewicht der Galliërs beklagden, wierp deze vorst onder den uitroep: Wee den overwonnenen! ook nog zijn zwaard bij die gewichten.

ponden (= bezittingen), bijv. bij verdeling van gemeenschappelijke marktgronden; en hieruit vloeide vanzelf de tweede beteekenis voort nl. naar die van rechten, aandeelen, aanspraken (bijv. bij 't verdeelen van een erfenis).

19. *Slachtoffer*. Een slachtoffer was een offer, d. i. eenig dier: een paard, een rund, een lam, dat ter eere der goden op het altaar werd geslacht. Bij de meeste volken der oudheid vinden wij gewag gemaakt van dergelijke bloedige offers. Zoo offerde Archimedes honderd runderen aan de goden, toen hij de naar hem genoemde natuurkundige wet had gevonden; zoo offerde Achilles menschen en dieren ter eere van de schim van Patroclus.

In »Eene Germaausche godsdienstoefening», blz. 3—5, van *Een Bloemkrans* vindt men een fraaie beschrijving van de plechtigheden, die bij onze voorouders het opdragen van zulk een offer vergezelden. Ook volgens de Mozaïsche wetgeving werden Jehovah bloedige offers gebracht, in den tempel van Jerusalem.

Het woord *offer* ging in de fig. taal over, evenzoo *offeren*, *slachtoffer* en *slachtofferen*. Zoo leest men in de C. O. blz. 257:

»Er moest dus nog een punt (aan de aardigheid) gemaakt worden, en Gerrit Witse was er het *slachtoffer* van». — Evenzoo op blz. 231:

Nog een oogenblik, en het *slachtoffer* (de examinandus) sprong van de tafel, volgde den pedel en trad met een bescheiden tred en lichte buiging voor zijne beulen (= de examinatoren!).

Uit deze voorbeelden blijkt, dat *slachtoffer* in fig. zin bet. een *mensch*, een *persoon* en wel iemand, die iets te lijden heeft, die iets zal ondergaan. In den regel hecht men in fig. zin aan het woord ook de bijbeteekenis, dat men heeft te lijden door of om een ander, dat men de schuld boet van derden. Zoo werd Lodewijk XVI, zoo werd Marie Antoinette het *slachtoffer* der revolutie, zoo werd Anna Boleyn het *slachtoffer* van de eierzucht harer familie. Evenzoo kan iemand het *slachtoffer* zijn van haat, van partijschappen, enz. Vele jonge dames zijn het *slachtoffer* van de grillen der mode, vele kleine kinderen zijn het *slachtoffer* van de zorgeloosheid of het onverstand van moeders of voedsters, enz. Zoo zegt Mevr. Bosboom—Toussaint in Majoor Frans:

Hierdoor kwam het praatje tusschen de heeren op de jagt en visscherij, terwijl de dames hare tong scherpten tegen andere *slachtoffers* (dit zijn andere dames, van wie zij kwaadspreken!).

20. *Smeltkroes*. Een smeltkroes behoort tot de gereedschappen van den goud- of zilversmid. Het is een porfieren vat of beker, waarin edele metalen worden gesmolten, meestal met het doel om ze te zuiveren van vreemde, onreine bestanddeelen. Het ligt voor de hand, dat we bij het woord *smeltkroes* als vanzelf moeten denken aan zuiveren, louteren, reinigen: de twee begrippen schijnen bij elkaar te behooren, zij komen

in den regel dan ook verbonden voor, vooral in fig. zin. De fig. taal nam de uitdrukking: *louteren in den smeltkroes* als één geheel over, het werd bij haar één beeld, waardoor zij *zuivering, reiniging, veredeling* aanduidt.

Als men wil uitdrukken, dat invloeden van buiten gunstig gewerkt hebben op een persoon, op een karakter, op een partij, op zekere standen, of op een familie, zoodat zij in hun voordeel van aard, richting, levenswijze, zeden, begrippen, enz. zijn veranderd, dan roept men de beeldspraak van den *smeltkroes* te hulp, en men zegt: Die personen zijn gelouterd in den smeltkroes der samenleving, dat karakter is gelouterd in den smeltkroes der tegenspoeden, die standen zijn gezuiverd van allerlei dwaze begrippen in den smeltkroes der omwenteling enz.

De beoefening der natuurkunde zal den mensch zedelijk verheffen. Voegere vooroordeelen wijken, de zin voor het ware, goede en schoone wordt gewekt: in één woord de geest wordt gelouterd in den *smeltkroes* van studie en onderzoek.

21. *Zich verkneukelen.* Het woord *verkneukelen*, *zich verkneukelen* heeft tot grondwoord *kneukel*, diminutief van *knook*, *knok*, een der beenderen van het lichaam. De *kneukels* zijn de vier fijne uiteinden der handwortels, of de onderdeelen van het vingergewricht. Zoo kan men iemand op de *kneukels* slaan; men kan zich de *kneukels* wrijven, men doet dit bijv., als de handen koud zijn.

Zich verkneukelen wordt enkel in fig. zin gebezigd; men wrijft dan ook de *kneukels* (bij uitbreiding de handen), doch niet ter oorzaak van koude, maar omdat men pret, plezier, genoeg heeft. Zoo kan men *zich verkneukelen* van blijdschap bij het vernemen van een aangename tijding, bij een onverwacht geluk, een verrassing enz. Ook in ongunstigen zin komt de uitdrukking voor. Zoo kan men *zich verkneukelen* in andermans leed, in den tegenspoed van een ander, als men met leede oogen heeft aangezien, dat het geluk hem diende. IJverzucht is er dan in den regel oorzaak van, ook eigenbelang.

22. *Wittebroodsweken.* *Zij zijn in de wittebroodsweken.* Over 't algemeen bezigt men deze uitdrukking van hen, die kort geleden in 't huwelijk traden. Denkt men hierbij aan de zegswijzen van onze naburen (de Engelschen bv. spreken van *honing-maand*), dan dient *wittebrood* opgevat te worden als een lekkernij. Dit strookt ook geheel met den eenvoud der oud-Hollandsche zeden. Zoo leest men in »Arme Visschers» van *De Genestet* de klacht der zorgzame visschersvrouw:

..... Ach,

De meisjes gaan barvoets, ook met den winterdag;

En *wittebrood* is lekkernij, die alle dagen

Niet voorkomt.....

In de eerste dagen, weken, maanden van het pas gesloten huwelijk heeft voor het jonge paar alles een feestelijk, een rooskleurig aanzien. Zoo spreekt men ook van *wittebroodskinderen*; dit zijn bedorven, verwende, vertroetelde kinderen, en in ruimer opvatting zegt men: Deze gelukkigen, ze zijn de *wittebroodskinderen* der Fortuin!

Wittebrood heeft alzoo in beide uitdrukkingen denzelfden zin. Het doet denken aan feestelijkheid, weelde, overvloed. In de wittebroodsweken leeft het jonge paar onbezorgd, gelukkig, vroolijk, alsof elke dag een feestdag ware.

23. *Wrijfpaal*. Een wrijfpaal is een paal, midden in een weiland geplaatst, en waaraan het vee zich kan wrijven of schuren. Zulk een paal heeft natuurlijk menig stootje te verduren. Bij overdracht noemt men eenen persoon eenen *wrijfpaal*, als hij b.v. in een gezelschap het voorwerp is van spot of hekeling; of wel, als hij de persoon is, op wien een ander zijn kwade luim tracht uit te storten, of eigen schuld tracht af te werpen. Zoo kan men zeggen, dat de roode Hertog (v. Wolfenbittel) inzonderheid de *wrijfpaal* was van de partij der Patriotten, — zoo kan men Granvelle den *wrijfpaal* noemen der veelal komische rederijkers.

Hij (de heer Van Hoel) was zeer ernstig en stroef, en als hij zich onmogelijk weerhouden kon eene aanmerking te maken, dan richtte hij zich tot Gerrit als *wrijfpaal*. »Mijnheer Witse, je moet nooit troef uitspelen, of je moet er in dóórgaan;» »mijnheer Witse! je moet . . . C. O. blz. 259.

24. *Zwanenzang*. Bij de Grieken was de zwaan de heilige en geliefde vogel van Apollo, den god van dicht- en toonkunst. Geen wonder, dat men een groot dichter met den naam van *zwaan* ging vereeren! Zoo leest men in den aanhef van het eerste Lofdicht op het *Costelijk Mal*:

Hier coomt een nieuwe *Swaan* met onghemeene pennen,
Hier coomt een hoogher gheest door onse landen rennen

Deze *zwaan* nu is de dichter *Huygens*.

Zoo noemt men Vondel weleens den Agrippijnschen Zwaan; Petrarca wordt meermalen Vacluses Zwaan geheeten (Staring, Bultenaars, vers 349), Ovidius noemt men wel Sulmo's Zwaan. Volgens het aloude bijgeloof kondigen de zwanen hun naderend einde al weeklagend aan, sommigen meenden, dat zij vóór hun dood zelfs een fraai gezang laten hooren. Hoe het zij, deze meening leidde er toe, dat men het laatste gedicht van een beroemd dichter zijn *zwanenzang* ging noemen. De slag van Nieuwpoort was Da Costa's zwanenzang.

Na dit 24-tal woorden zij eene plaats ingeruimd aan de verklaring van 24 uitdrukkingen. Het zijn als eerste groep die, waarbij eenige historische toelichting wordt vereischt, of wel zulke, die herinneren aan verouderde zeden, oude gebruiken, oude rechtspleging, enz.

WOORDVERKLARING.

5

UITDRUKKINGEN:

A. Almanak, leugenzak—Een balk in 't wapenschild voeren—Met een krijtje aan den balk schrijven—Zijn biezen pakken—Bylo, of Bilo—Den draak met iemand steken—Iemand de duimschroeven aanleggen—Voor St. Felten wenschen—Te hooi en te gras—Hij doet het op zijn eigen hottje—Jaar en dag—Jan en alleman—Aan of op de kaak stellen—Hij heeft den kbst bij St. Joris—Hij is een lichtmis—De lombard—Een pluimpje krijgen—Zijn proefstuk leveren—Iemand een hart onder den riem steken—Een ruiter te paard—Iets in zijn schild voeren—Ergens een speldje bij steken—Om zeep gaan—Zoen- of weergeld.

1. *Almanak, Leugenzak.* Dit rijmpje moet van boerenoorsprong zijn, want het doelt op de valsche voorspellingen der weerprofeten. In oude dagen was de almanak bijna de eenige literatuur voor het volk, hij werd door den kleinen burger- en den boerenstand gretig gelezen. Er zijn in ons vaderland almanakken van oudsher. Onder al deze, schijnt die van Enkhuizen in Holland spreekwoordelijk geworden te zijn; althans Hildebrand legt den humanen Robertus Nurks iets dergelijks in den mond, waar hij opmerkt over de onhebbelijkheden van zijn lieven neef: »hij bedierf er de uitwerking van (van de anekdote nl.), door juist, als 't op de aardigheid aankwam, het verhaal al rasselende voor u af te maken, van den Enkhuizer Almanak van 't jaar één te spreken enz.»

Het woord *almanak* is een Arabisch woord en beteekent *de telling*. De eerste almanak, welke in druk verscheen, dateert van het midden der vijftiende eeuw. Hij verscheen nl. in 1460 te Weenen. Deze almanak kon dienst doen voor verscheiden jaren; eerst in den loop der 16e eeuw kwamen jaarlijksche almanakken in den handel. In de 17e eeuw werden bij den kalender sterrenkundige bijdragen, voorspellingen en weerberichten gevoegd, en nog later plaatste men in den almanak kleine verhalen, anekdoten, aardigheden. Weer later kwamen gedichten en prozastukken aan de beurt en werd de kalender bijzaak. Geen wonder dus, dat verschillende drukkers almanakken ter perse legden, want ze leverden goede winsten op. Zoo werden in Maastricht zooveel almanakken gedrukt, dat de werkjes geen voldoende debiet meer hadden en maar de helft van de oplaag soms aan den man kon worden gebracht. Daarom wendden zich in 1742 de drukkers tot de Commissarissen Déciseurs »dat den een den anderen quame te impieteeren ende op dese en gene pretexte te misbruïjcken malkander octroïje.» Toen werd het drukken van almanakken op 25 October 1742 bij ordonantie voor goed geregeld.

2. *Een balk in 't wapenschild voeren.* Vloeken, die een balk in hun wapenschild voeren, zijn bastaardvloeken. De afkomst van de uitdr. blijkt uit dezen zin (*Schimmel, Mylady Carlisle*): Uit een vernederd geslacht, dat in Yorkshire woonde, gesproten, een geslacht, dat als eenig overgebleven eere mocht bogen op verwantschap met het aloude huis der Plantagenets, waarvan het 't wapen mocht voeren, *mits met den balk der bastaardij*, ontleende hij aan zijne afkomst de eerste aanleiding tót, het eerste voedsel vóór zijne eierzucht (*Stafford*).

Een balk of streep over het schild (zie *Da Costa*: Uit Portugal, 48ste couplet, met de daarbij behoorende aanteekening) kenmerkt geboorte buiten het huwelijk, of bastaardschap. Vloeken, die een balk in hun wapenschild voeren, zijn dus *bastaardvloeken*.

Over *bastaardvloeken* verwijzen wij verder naar de verklaring van *Bylo*, blz. 70:

OPMERKING. De bij *Da Costa* aangewezen plaats luidt:
 en menig schild van vorstenrang
 met streep of barensteel.

De dichter teekent aan: „De *dwarse* streep over het schild kenmerkt geboorte buiten het huwelijk, — de *barensteel* op het schild boven de stukken duidt eenen jongeren familietak aan.” — De *bastaardbalk* is de gewone *linkerschuinbalk* (uit den rechterbovenhoek *dwars* over het schild naar den linkerbovenhoek getrokken), zoo smal mogelijk voorgesteld. Vaak werd zelfs die smalle streep zoover aan beide zijden ingekort, dat ze als een kort staafje in het schildhart kwam te staan. — Het woord *barensteel* (palesteel) is het verkleinwoord van 't Lat *palla* = kleed, een *barensteel* is de heraldieke voorstelling van een tornooikraag.

3. *Met een krijtje aan den balk schrijven.* Wie met het maatschappelijk leven onzer voorouders bekend is, weet, dat zij de gewoonte hadden, gewichtige gebeurtenissen aan een balk te schrijven en dat wel (meestal) met een krijtje, zooals de uitdrukking luidt.

Nemen wij *Ter Gouw's* Boek der Opschriften ter hand, dan lezen we aldaar op blz. 117—118:

„Ook historische opschriften werden in de kerken geplaatst en daar doorgaans aan de balken geschreven, die van oudsher bestemd waren tot aanteekening, van wat men merkwaardig genoeg oordeelde om in 't geheugen bewaard te worden. Vandaar 't oude spreekwoord, als men iets bijzonders hoorde: „Dat mag wel met een krijtje aan den balk.”

Toen de *Amsterdammers* op den 11den Febr. 1535 het aller-ongewoonste schouwspel gehad hadden van een gezelschap mannen en vrouwen, dat, zonder voor de koude te schromen, in Paradijs-kostuum de *Zoutsteeg* kwam uitgelopen, werd ter gedachtenis daarvan met roode letters aan een balk in de Nieuwe Kerk geschreven:

Int jaer vijftien hondert vijf en dertich, wilt dit onthouwen,
 Liepen hier naect mannen ende vrouwen.

Een betamelijk gevoel van kieschheid echter deed de Kerkmeesters begrijpen, dat dit den menschen niet al te dicht onder de oogen moest gehouden worden, en daarom lieten zij 't dan ook op een der bovenste schoorbalken schrijven, waar bijna niemand het lezen kon.

't Staet 'eschreven an de hanebalcken,"

liet Bredero zijn Ouwe Geertruyt zeggen.

Ik sla het nu volgende over en lees op blz. 118:

»Het vernielen der Spaansche onoverwinnelijke vloot, een gebeurtenis, die als een wonderdadige redding uit het nijpendst gevaar werd beschouwd, werd in een aantal kerken aan den balk geschreven: te Amsterdam zoowel in de Oude als in de Nieuwe kerk; wij schrijven alleen het laatste uit, omdat dit het kortst is:

De Spaanze Vloot,
Mchtig en Groot,
Heeft Godt te niet gebracht,
Int jaer tachtentig acht.

Zulke opschriften (die nog met een groot aantal andere vermeerderd kunnen worden, doch als toelichting voldoende zijn) golden in der Vadersen tijd voor merkwaardigheden; de grootvader liet ze den kleinzoon lezen, en de koster toonde ze den vreemden bezoeker. Thans zijn ze, of (als het eerste en laatste voorbeeld, dat wij gaven) door de vlammen verteerd, of door verf- en witkwas onzichtbaar gemaakt; en de weinige, die er nog bestaan, kijkt niemand meer aan."

Ik voeg aan het bovenstaande nog het volgende toe. Men leest in de historie van Willem Leevend, roman in brieven van de juffrouwen Wolff en Deken, deel VI, 1ste brief:

»Komaan, dagt ik in mijn eigen, ik mag mijn beste Pronkkamer eens uithaalen. Met wordt er gescheld; en er rijdt een koets bij het hek. De Meid ging het opsluiten, want met dien bedroefden Oorlog sluit ik alles, bij dag zowel als bij nacht. En daar was Zuster van Oldenburg. »Wel", zei ik zo, »mijn lieve Mensch, wat jaagt jou hier? *Wat mag wel met een krijtje aan den balk.*"

De oude Tijd, 1871, blz. 310 geeft nog het volgende:

»Aan een balk in den Ouden Schouwburg — toen *de* schouwburg bij uitnemendheid, want hij was eenig in ons land, — stond in de 17de eeuw het bekende:

De Byen storten hier het eelste datse lesen,
Om d' Ouden stock te voen en Ouderloose Weesen.

En aan een anderen balk daartegenover stond de andere helft van den vierling:

Het spel heeft oock sijn tijd, wanneer 't de tijd gehengt;
't Vermaeckelijk en Nut wert hier van pas gemengt.

Later schreef men de twee eerste regels op het tooneelgordijn, en vergat de beide andere.

In de scholen las men veeltijds bijbelteksten, die een paedagogische strekking hadden, aan de balken, b.v.

Prov. 23. Weert de tucht van den jongen niet, vs. 13;

en aan den anderen daartegenover:

vs. 14. Gij sult hem met de roede slaen. Prov. 23;

of ook, als de Meester een retrosijn was, een »poëtycs punct” van gelijke strekking, b.v.

Elck wil — hem stil — en vroet — soo draghen,

Dat hij — blijft vrij — van boet — en slaghen;

of wel lofspreuken op de kunst en de studie, b.v.

Pennekonst baert Jonst.

En: Geeft u tot studeeren om konst vermeeren.

In de gelagkamers der herbergen las men nooit een bijbeltekst, en zelden een »poëtycs punct” aan de balken, maar dikwijls iets anders, dat daar wel te pas kwam:

Gezegend zij uw ingang, als u het geld niet faalt,

Gezegend zij uw uitgang, wanneer gij hebt betaald.

4. *Zijn biezen pakken.* Zijn *biezen* pakken wordt door Harrebomée opgenomen zonder verklaring. De bedoeling is, dat iemand zijn kleeren enz. bijeenpakt (Fr. plier bagage) en vertrekt. Eigenl. werden *biezen* veel gebezigd tot het vlechten van matwerk, waarin iets gepakt kon worden (men denke aan *vijgenmatten*, de voorwerpen, waarin vijgen verpakt en verzonden worden en waarnaar weer zomerhoeden, van biezen gevlochten, genoemd werden); ook deden biezen veel dienst als bindwerk, — verder gebruikte men *biezen* matten om er iets in te pakken. Wie dus zijn biezen pakt, doet hetzelfde als hij, die thans zegt: Ik ga mijn koffer pakken, d.i. ik pak al het mijne bijeen en ga mijn dienst, dit huis, dit dorp, die stad enz. verlaten. In den loop der tijden kreeg »zijn biezen pakken” een min gunstige bet., daar het in bet. op ééne lijn werd gesteld met: *de plaat poetsen, er van doorgaan, zich verwijderen* enz. Zoo lezen we in Proza van POTGIETER, blz. 415:

... en de zaakwaarnemer mogt *zijne biezen pakken* van spijt, dat het proces over de schaking evenzeer verijdeld was, als het contract voor de echtvereeniging onwaarschijnlijk werd, Huibert noch Machteld bekreunden er zich aan.

5. *Bylo* of *biło*. Dit is een bastaardvloek uit zeer ouden tijd. De gissingen naar den oorsprong van dit woord, dat ook in den vorm van *belo* en *beloo* voorkomt, zijn zeer verschillend. In Warenar van Hooft

vindt men in de uitgave Leendertz, in de 5e tooneel van het 3e bedrijf bij den versregel:

..... wat mienje *Bylo*?

aangeteekend: *Bylo* = bij St. Loth.

In M. De Vries' uitgave lezen we o. m., dat volgens TUINMAN (Spreekw.) deze uitroep zou ontleend zijn aan den Evangelieprediker Eligius, die in de volksuitspraak *St. Eloy of Loy* geheeten wordt. Maar ook dit gevoelen is weerlegd. Men heeft aangetoond, dat *bylo* slechts een samentrekking is van den ouden vorm, *bilode*, die bij onze vroegste schrijvers in gebruik was en welks gemeenschappelijke oorsprong met *sakkerloot* en *slapperloot* (sapperloot) als zeker mag aangenomen worden. Men wil dan *lo* in verband brengen met *LODINE* (bijnaam der gemalin van *Odin*) of met *LOKE*, den god van het helsche vuur.

De bastaardvloeken waren in die dagen velerlei. Zoo vindt men in Warenar bij M. De Vries o. a. *by gans doot* d. i. *by Gods* dood! Men houde hierbij in 't oog, dat de onbedachte vloeker den schijn van zonde wil afweren, en daarom verdraait en verwringt hij de namen, dat ze schier onkenbaar worden. Zoo is Jezus tot *Jemini*, Bliksem tot *Blik-slager*, Duivel tot *Duiker*, *Duizend*, *Duister*, *Deksel* en de naam van het Opperwezen tot *Get*, *Gut*, *Goot*, *Pots*, *Gans*, *Gansch* verbasterd.

Ziehier nog enkele bastaardvloeken uit WARENAR:

By gans eleweecken d. i. *bij Gods heilige weke*, namelijk de lijdensweek, vóór Paschen.

Gans sackertijjsens d. i. *bij Gods sacre calice* (bij den heiligen kelk des Heeren!) of misschien uit *Gans sakker lijden*!

Bij Gans honden d. i. *bij Gods wonden*. Later werd dit *Gans hondert*!

Bij Gans lijden, d. i. *bij Gods lijden*.

Gans bloet! d. i. *Gods bloed*.

Gans lichters! d. i. *bij Gods gewijde kandelaren*!

6. *Den draak met iemand steken*. Deze uitdrukking wordt verklaard door te herinneren aan het spel van St. Joris. Deze Christenheld, die den draak versloeg, mocht in geen der optochten, processieën enz. ontbreken. Met zijn lans zwaaide hij in 't rond en trof dan den denkbeeldigen draak, die in den optocht vóór hem uit zich bewoog. Dit spel leidde tot de opvatting, bij het volk, van iets als niet ernstig, maar in schijn, uit spot enz. voorstellen of doen, en zoo kon de uitdrukking de beteekenis krijgen van: *met iemand of iets spotten*, *iemand of iets voor den gek houden* enz. Elders vinden we een spel van St. Joris beschreven, en wij ontleenen aan die beschrijving het volgende:

Het spel van St. Joris werd volgens oud gebruik om de zeven jaar in de algemeene processie van het dorpje Schuelen, in Belgisch Limburg, niet ver van Hasselt, ter verheerlijking van den patroon van kerk en

dorp vertoond. Eén der pastoors bericht ons, dat het spel sedert 1700 niet meer gespeeld was, doch dat hij het spel in 1719 weder had ingevoerd en daarvan, gelijk hij zegt, *de oude sproecke vernieft* (verniewd). Denkelijk heeft hij het stuk of gedicht ingekort, waardoor het veel, zeer veel van zijn naïef karakter en zijne letterkundige waarde heeft verloren.

Een jong meisje, een *bruid*, aan de oevers der zee wandelende, wordt door een draak, die uit 't zilte nat opduikt, aangevallen. Zij vlucht en roept om hulp. Jonge Israëlieten, die 't gedicht *Schermers* noemt, willen toesnellen, doch hun leeraar Mozes, houdt hen tegen, opdat zij eerst hunne zonden afwasschen. Zij willen echter geen tijd verliezen en haken naar 't gevecht. De leeraar Mozes nochtans houdt zijn vermaning vol, van zich vooraf te zuiveren. Terwijl de *Schermers* nu met hun leeraar over het al of niet zuiveren twisten, ontmoet de vluchtende maagd St. Joris, een geharnasten ridder, dien zij aanmaant insgelijks in de vlucht zijn heil te zoeken. St. Joris echter wil aan geen gevaar gelooven, waarop zij antwoordt, dat het gruwelijke dier oogen vol vuur heeft en een vreeselijk gelaat. St. Joris, nu overtuigd van het dreigende gevaar, raadt haar aan in Christus betrouwen te stellen, in Hem te gelooven, en te bidden. De Bruid vraagt hem daarop naar zijn naam en zijn geslacht, die St. Joris haar in deze woorden bekend maakt:

Ick die van eel gheslaght Georgius ben gheceeten,
In Capadocien heb ick mijn tijdt versleten,
Met harnas ende pieck, in wapen wel geleert,
En oock ten allen tijdt bij Christenen verkeert.

Een vreeselijk gedruisch onderbreekt deze samenspraak. De draak nadert. Zijn oogen spuwen vlammen, zijn staart slaat in 't ronde; van schrik ontzet, smeekt zij om de hulp van St. Joris, die zegt:

O, maghet, sijdt gerust, wildt in den Heeren hoepen,
Want sijn bermhertigheijdt staet voor een ieder oepen:
Sijdt cloeck en onbevrees, roept zijne Moeder aen;
Opdat sij ons dees stond den draeck helpe verslaan.

St. Joris spoort zijn ros, en na een oogenblik vechtens doorboort hij den draak, waarop een algemeen triomfgeschal volgt. »Zooals men ziet, zegt de beschrijver 1), is het niet alleen de ridderlijke dapperheid van St. Joris, die hier verheerlijkt wordt, maar vooral de overwinning van 't Christendom op 't Jodendom. Terwijl zij twisten over een geloofspunt, het al of niet zich zuiveren vóór den strijd, doen Mozes en de Israëlieten niets ter bevrijding van het mensdome uit den poel van 't kwaad. St. Joris daarentegen, door zijn vertrouwen op Christus, handelt en bekeert de jonge maagd (het mensdome), die hij redt, door het verslaan van den draak, 't zinnebeeld van het ongelooft.

1) Mr. G. D. Franquinet, in De Maasgouw van 1879.

7. *Iemand de duimschroeven aanleggen.* De duimschroeven zijn ijzeren werktuigen, die het gerecht vroeger algemeen gebruikte als »lichte torture” om iemand tot bekentenis van de een of andere misdaad te dwingen. Wanneer de rechter van iemand iets wil vernemen, en deze niet genegen is het te zeggen, of wel, het een of ander niet wil bekennen, dan gebruikt hij tegenwoordig geen duimschroeven, maar hij tracht hem door een reeks van vragen te brengen, waar hij hem hebben wil. Hij gebruikt dus niet hetzelfde middel als vroeger de rechters, maar hij beoogt hetzelfde doel. En zoo kan men in fig. zin spreken van: iemand de duimschroeven aanleggen voor *iemand in 't nauw, in de engte drijven, iemand dwingen, iemand tot bekentenis noodzaken* enz.

8. *Voor St. Felten wenschen.* In het vierde bedrijf, vierde tooneel van *Warenar* door P. C. Hooft leest men (vers 1181) de volgende aan den Vrek in den mond gelegde verzen:

Dat hem, byget! *Sint Felten schen!* wel moght ick 'er vanne schromen;
Nu uitscheyen! nu uitscheyen! 'k heb 't geluk 1) al annemen.

De Vrek is hier woedend, omdat Ritsert hem mededeelt, dat zijn oom Rijkert van »'t hylick” met »Claertjen” afziet. Bovenstaande versregels slaan dan op 't woord van Ritsert:

Dit quam ickje non segghen, mijn Noom scheidt 'er uyt.

Leendertz teekent er bij aan: Dat hem *St. Felten schen* = *hij krijgje de vallende ziekte*. In de editie (1845) van M. De Vries vindt men op deze plaats een breede aantekening, waaruit wij het volgende overnemen.

Dat hem Sint Felten schen! Gewone verwensching. Nog heden zegt men: *Loop voor St.-Felten!* maar de eerste vorm was oadtijds algemeener, en de naam werd daarin ook wel *St. Velten* geschreven. Wat den oorsprong der spreekwijze betreft, BILDERLIJK heeft dien, dunkt mij, zoo voortreffelijk aangetoond, dat wij niet beter kunnen doen, dan zijne woorden hier aan te halen. »Sint Velten, zegt hij, is *Sint Valentijn*, en was van oudsher hier en elders, gelijk nog in Engeland, het eerste zoogenoemde Vroegfeest, als waarop men het nieuwe voorjaarsgroen zag, en dat dus met algemeene wandelingen (vooral van de jeugd), naar buiten, gevierd werd . . . Ieder jong meisje moest dus op dat feest, als de Franschen het noemen, een *chapeau* hebben, en die er geen had, moest met een bloot vriend of bekende gaan. *Met een meisjes loopen* was eene aanduiding van vrijerij, evenals naderhand *met haar verkeer*. Doch als het slechts eene hoffelijkheid van 't Sint-Veltensfeest was, noemde men het *slechts, voor Sint Velten loopen*. Het drukt dus geen verwensching uit, maar eenebloote onverschilligheid. — Intussen, sedert men de *Vallende ziekte* (Epilepsie) uit onbetaamlijke spotzucht, bij wege van alliteratie *Sint Veltens* plaag heeft genoemd, is het wel degelijk een vloekwoord geworden.”

9. *Te hooi en te gras.* Deze algemeen in zwang zijnde uitdrukking dateert hoogst waarschijnlijk uit den tijd, toen bij onze Germaansche voor-

1) d. i. de felicitaties.

ouders nog recht werd gesproken door de volksvergadering. Deze vergadering werd b.v. in de dagen van Clovis gewoonlijk tweemaal 's jaars gehouden: in den *grastijd* (het voorjaar) en in den *hooitijd* (zomer). Rechtszaken en andere belangen van algemeenen aard werden dus slechts in het voorjaar en in den zomer, d. i. te *hooi* en te *gras*, behandeld. De uitdrukking is in de taal blijven leven met de beteekenis van: *zelden, slechts nu en dan, bij uitzondering, bij zeldzame gelegenheden*, bijv.: Hij studeert nog zoo wat *te hooi en te gras* (vroeger zei men *bij hooi en bij gras*), zij bezoekt hare vriendin *te hooi en te gras*, enz. Bij Potgieter (Proza, blz. 20) lezen we:

„Ik (de oude Jan) meende eene halve eeuw lang een heel licht te zijn, als ik eindelijk *te hooi en te gras* vernam, wat in den vreemde al overbekend, al weder vergeten was, in allerlei vakken van studie!” —

AANT. Volgens Beekering Vinckers zou de uitdrukking ontleend zijn aan 't aloude gebruik, dat de beul tweemaal per jaar, in 't najaar en voorjaar (hooi- en grastijd) het land doorreisde. Van deze beteekenis (tweemaal per jaar) kwam die, welke wij er thans aan hechten.

10. *Iets op zijn eigen houtje doen.* Hij handelt eigendunkelijk, zonder te letten op den raad, de rechten, de inzichten van anderen. Het *houtje* is hier de kersstok. Zooals men weet, hielden kooper en verkooper, in vroeger dagen, toen het schrijven geen algemeene kunst was er (vooral in den bakkerswinkel), een stok of houtje op na; — deze stokjes pasten naast of tegen elkaar, en bij elken verkoop sneed men op beide houtjes een gelijke kerf d. i. een kerf op dezelfde hoogte. Naar men wil, was deze wijze van boekhouden vroeger te Maastricht bij de bakkers algemeen. Wie nu kerven maakte op zijn eigen houtje (het doelt hier natuurlijk op den verkooper), handelt zonder voorkennis, zonder overleg; hij deed iets buiten een ander, die mede belang bij de zaak had, om. Hij handelde op eigen gezag, eigendunkelijk.

Wij knopen hier verder uitdrukkingen aan vast als: *Veel op den kersstok hebben* = veel schuld hebben, ook in fig. zin; *den kersstok afdoen* = betalen; *het loopt over den kersstok* = de schuld is groot, te groot; in fig. zin: het is te erg; *ik wil dat niet op mijn kersstok hebben* = ik wil dat niet voor mijn verantwoording hebben; *zijn kersstok is vol* = de schuld is zeer groot, in fig. zin: de maat der zonden, misslagen enz. is gevuld; *de kersstok is nog geen ijzer* = er is nog vertrouwen of crediet, de bakker geeft opnieuw brood en snijdt weer een kerfje in; *het loopt hoog op stok* = het is zeer duur, eischt veel geldelijke uitgaven. — Zoo kreeg *kersstok* de bet. van schuldboek en kon hij in verschillende omstandigheden des levens fig. zijn toepassing vinden. — Tevens diende de dubbele *kersstok* als een waarborg (contrôle); van weerszijden was men voor verzuim of bedrog gevrijwaard.

11. *Jaar en dag*. Deze uitdrukking is ontleend aan het middeleeuwsch recht. De oude Germanen, en dus ook de bewoners dezer landen, hadden één jaar als verjaringstermijn (later kwam eerst de dertigjarige termijn). Men voegde echter bij dezen termijn nog den tijd, dien men noodig had om zijn recht voor de schepenbanken (de rechtbanken van die dagen) te doen bevestigen en uitspreken. De tegenpartij moest *driemaal*, iederen keer met een tusschenruimte van 14 dagen of liever van 14 nachten en dan nog één dag, voor 't gerecht *gedaagd* worden. *Dagen* noemde men vroeger *dag doen* d. i. den dag bepalen om voor 't gerecht te verschijnen (ons *dagvaarden*, vergelijk ook: *iemand uildagen*). Reeds in *Reinaert* vinden we deze wijze van dagen van kracht; zoo lezen wij blz. 33:

Men salne (zal hem) drie waerven (werven) daghen,
 Also men doet een vrien (vrijen) man;
 Ende en comt hi niet dan,
 So is hi sculdich alre dinc,
 Daer af hi vor den coninc
 Van desen heren is beclaghet.

Het woord *dag* heeft dus in de uitdrukking *jaar en dag* niet de bet. van *etmaal*, maar die van $3 \times (2 \text{ weken en één dag})$ of 6 weken en drie dagen.

De uitdrukking *jaar en dag* beteekende alzoo oorspronkelijk een wettelijke tijdruimte. Later, bij verandering der wettelijke bepalingen, ook door invloed van 't Romeinsche recht, nam het volk ze op in den zin van een vrij lange tijdruimte. Zoo vinden we bij Staring zelfs *eeuw* en *dag*, in den Hoofdigen Boer, vers 27:

Tot, na verloop van *eeuw* en *dag*,
 De Tooverkunst begraven lag.

Nog dient opgemerkt te worden, dat *jaar* en *dag* ook in 't burgerlijke leven werd toegepast. Zoo moesten de kinderen *jaar en dag* rouw dragen wegens het overlijden hunner ouders. Dit gebruik is nog in zwang, men rouwt nog één jaar en *zes weken*. Ook bij 't huren van dienstboden gelden de *zes weken* nog; evenzoo in den handel, zooals Potgieter ons leert in de *Zusters*: blz. 50 »verlegenheid, waarin de Londensche Rothschild zijne Duitsche landgenooten brengt, als hij den een' of ander hunner »de *zes weken*» geeft" (d. i. als hij na verloop van 6 weken alle betrekking met een hunner afbreekt). De uitdrukking *jaar en dag* beziigt Hildebrand, blz. 60, als hij zegt:

»Hij (de heer Van Naslaan) behoort tot die menschen, die *jaar en dag* in WAGENAAR, en in de vervolgen op WAGENAAR, alsmede in de boeken van LE FRANCO VAN BERKHEY, en in TUINMAN'S Hollandsche Spreekwoorden studeeren."

En op blz. 102 lezen we:

»'t Zou toch wel raar wezen, AUGUSTIJN! dat dingen, die voor *jaar en*

dag voor genoegens in de wieg gelegd zijn, en sinds *jaar en dag* voor genoegens aangenomen, geheel en al haar bestemming zouden misloopen.”

Uit deze voorbeelden blijkt, dat de uitdrukking thans beteekent: *zeer lang, gedurende vele jaren, een lange poos, een groote tijdruimte*, enz.

Zie nog bij STARING, Fohi, regel 2, en *Thor*, als Visscher, regel 14.

12. *Jan en Alleman*. Deze uitdrukking beteekent *iedereen*, van groot tot klein, van rijk tot arm, het geheele publiek. Hij vertelt het aan *Jan en Alleman* = aan ieder, die het hooren wil; hij toont zijn werk, zijn kunststuk enz. aan *Jan en Alleman* = aan ieder, die het zien wil. — Harrebomée wil, dat deze woordkoppeling afkomstig zou zijn van zekerer *Jan Alman*, een burger van Vlissingen, die zich den 6 April 1572 tegen de Spanjaarden te wapen stelde. »*Jan Alman* gaat zich wapenen”, riep er een. — »*Alleman* ga zich wapenen”, verstonden de omstanders. — Dit is heel aardig, maar?

Een *allemans* vriend laat zich zeer goed uit het woord-zelf verklaren; zoo ook: *De gekroonde allemansgading* enz. enz. En dat dit *alleman* het veel gebezigde *Jan* als tegenhanger kreeg, is zoo vreemd niet, indien men let op koppelingen als: *Jan Rap* en zijn maat enz. — Wie Potgieters eerste stuk proza gelezen heeft, kent al deze Jannen, zonen van de echtelieden Jan en Jannetje. — Wij missen er echter *Jan den Wasscher*, met wien wij ons in onze jeugd vermaakten, en van het hof van *Jan Vlegel* is ook geen sprake, evenmin als van *Jantje Secuur*. Het ware dan ook geen lof, als Jan van een zijner kinderen moest zeggen, dat hij aan 't hof van Jan Vlegel (= den boer, de huisman) is groot gebracht. — *Jan de Wasscher* (de Wasser) is de type van den man, die onder de plak zijner vrouw staat, zelfs zoodanig, dat hij de glazen moet wasschen, op de openbare straat, en dus het mikpunt is van de spotters der buurt. Denkelijk is dit beeld ontleend aan een der oude kluchtspelen. — Wat een *Jantje Secuur* is, weet ieder wel uit zijn naaste omgeving.

13. *Aan of op de kaak stellen*. Het was in oude dagen de gewoonte, personen, die zich aan een of ander licht misdrijf hadden schuldig gemaakt, op de markt, meestal boven op de trappen van het stadhuis, te pronk te stellen. Om hen beter in 't oog te doen vallen, plaatste men hen wellicht in den beginne *op* een *ton* (bij Kiliaan en Plantijn *Kaecke*). Later werd die ton vervangen door een steenen zuil; de misdadiger, de bedrieger, oplichter, enz. werd op deze zuil geplaatst, en een ijzeren beugel, die in den muur was vastgeklonken, werd om zijn middel met een slot bevestigd. Op de borst werd een wit bord gehangen, waarop met sprekende zwarte letters de overtreding was te lezen. In de Gevangenpoort te 's-Gravenhage worden nog vele dergelijke planken of borden bewaard.

Uit 't bovenstaande blijkt, dat men even goed kan zeggen *op* de kaak

als *aan* de kaak stellen. Beide uitdrukkingen bleven dan ook in de fig. taal leven en worden, zooals voor de hand ligt, met gelijke bet. in ongunstigen zin gebezigd. Wanneer men iemand *aan* (op) de kaak stelt, laat men een helder licht schijnen over zijn verkeerde daden, men geeft aan zijne verkeerde handelingen een groote mate van openbaarheid.

14. *Hij heeft den kost bij St. Joris.* St. Joris, de held der legende, die den draak versloeg, was bij onze voorouders zeer populair. (Zie ook bij 6). Niet alleen vindt men zijn heldendaad afgebeeld op uithangborden in dorpen en steden, niet enkel werd die daad in beeld voorgesteld bij optochten en omgangen (men denke aan den *draak steken* in eig. zin); maar de schuttersdoelen kozen hem als schutspatroun en noemden hun gezelschap dan *St. Joris* of *In St. Joris*; de proveniers- of armenhuizen zelfs werden met zijn ridderlijken naam bestempeld. En aan deze laatste omstandigheid dankt onze spreekwijze haar ontstaan. Zij beteekent: hij is een diakenhuismannetje, zijn familie geeft hem zijn bescheiden deel, maar sobertjes en poover; hij is een bestedeling enz.

15. *Hij is een lichtmis.* Dit woord is beter bekend naar zijn bet. dan naar zijn oorsprong. Een *lichtmis* is een *losbol*, een *doordraaier*, een man zonder *zedes* enz. In den R. C. eeredienst behoort *Lichtmis* tot de feestdagen, aan Maria gewijd; deze dag valt op 2 Februari en wordt ook wel *Vrouwendag* geheeten. Beide woorden *Lichtmis* en *Vrouwendag* leven in den mond des volks, in de C. O. van Hildebrand vindt men er de bewijzen van: Oom Stastok begon neef Hildebrand om zijn robe de chambre voor »een overgegeven *lichtmis*» te houden (blz. 43, 13e druk) en »zijn (des buitenmans) moestuin wordt sedert *Vrouwendag* in orde gebracht (blz. 226, 13e druk). — Dat *lichtmis* (losbol) uit *Lichtmis* (kerkelijk feest) ontstond, is niet onaannemelijk. — Het feest werd met grooten luister gevierd, en een zee van licht straalde van al de kaarsen, die ter eere van Maria in de kerken werden ontstoken, vandaar *licht-mis* (een *mis* = kerkelijke dienst). Het feest was een herinnering aan het tempelbezoek van Maria, den 40en dag na de geboorte van Christus, tot het brengen van het reinigingsoffer en de voorstelling van haar eeniggeboren zoon. Het groot aantal waskaarsen, dat op Lichtmis nog wordt ontstoken, is een zinnebeeld en doelt op de voorspelling, dat Christus zal wezen een *licht*, tot verlichting der Heidenen. Naar men meent, gaf het groote kerkelijke feest ook aanleiding tot burgerlijke feesten, en deze ontaalden langzamerhand in drinkgelagen, zwelgpartijen enz. Het woord *lichtmis* (losbol) zou dan een afbrokkeling zijn van *lichtmisvierder* (vergelijk *winkel* voor winkelhuis, *braam* voor braambezie enz.), en men kon te eerder tot deze afbrokkeling komen, omdat er woorden bestonden, als: *lichtekooi*, *lichthoofd*, *lichthart* enz.

16. *De Lombarden (lommerden) of Banken van Leening.* Het woord *lommerd* is een bewijs te meer, hoe het volk een woord gaat verbasteren, als het de oorspronkelijke beteekenis niet meer begrijpt. Het is genoeg bekend, dat de geldhandel zijn bakermat heeft in het toenmaals bloeiende Italië 1), waarvan het noordelijk deel Lombardije heette, om zijn rijke steden door heel Europa benijd. Toen door en na de kruistochten het verkeer met Italië was toegenomen (men weet, dat de schepen van Venetië en Genua de meeste kruisvaarders over de Middellandsche Zee brachten), vestigden zich in deze gewesten, vooral in Brabant, rijke Italiaansche kooplieden, die door het oprichten van wisselbanken, het leenen van geld, het geven van voorschotten enz. den groothandel van dienst wisten te zijn. Weldra onttaardde echter hun bedrijf in woekeren, en in 1260 werden o. a. de wisselaars uit den lande van Brabant gebannen. Het duurde echter niet lang, of zij kwamen door een achterdeurtje weer binnen, en in 't begin der 14e eeuw vinden we ze b.v. in Gelre, waar men ze algemeen *Lombardiërs* noemt, naar het land hunner afkomst. Den graven en hertogen van Gelre was de hulp dezer Lombardiërs zeer welkom, daar zij in den regel in geldverlegenheid zaten; de wisselaars schoten aan die vorsten groote sommen voor, en zoo kon het gebeuren, dat de burgerijen, bij haar klachten over den woeker en den overmoed der vreemdelingen, bij de landsheeren niet altijd gehoor vonden. In 1366 nam een der graven echter het besluit, dat geen der Lombardiërs van schepenen een vestigingsbrief konde erlangen, die langer dan één jaar van kracht was, welke maatregel in 1371 werd bevestigd. Daardoor was men jaar aan jaar in staat om de wisselkantoren, die den woeker te ver dreven, bij 't einde van elk jaar te sluiten. Intusschen was zulk een winstgevende handel ook in handen van sommige Israëlieten geraakt. Deze hielden er vooral pandjeshuizen op na voor den minderen man en lieten den geldhandel met edelen en rijke burgers in handen der bekende Lombardiërs. Van die pandjeshuizen hebben we heden ten dage nog de voortzetting in onze *Lommerden* of *Banken van Leening*, welke onder toezicht en het bestuur staan van het openbaar gezag.

17. *Een pluimpje krijgen.* In de middeleeuwen mochten de schildknapen of edellieden den helmkam niet met pluimen sieren, vóór en al eer zij tot ridder geslagen waren. Wij lezen, dat de koning wegens ongehoorden moed, weergalooze dapperheid, of om te beloonen voor eenig schitterend wapenfeit, op het slagveld zelfs, soms edelen tot ridder sloeg. De plechtigheden, aan de verheffing in den ridderstand verbonden, vindt men elders uitvoerig beschreven. — *Bilderlijk* herinnert aan deze spreekwijze in zijn *Elius*, zang IV couplet 4, waar hij zegt:

1) Hieraan herinneren ons bijna al de termen, nog bij den geldhandel in gebruik.

Zijn schildknaap had hij, met een eed,
 Den schoonsten van de *pluimen*
 Uit Diedrijks helmkam toegezegd,
 Bij 's berkemeiers schuimen.

In de tegenw. beteekenis heeft de spreekwijze alleen een fig. zin; zij wil zooveel zeggen als: Hij wordt geprezen, hij bekomt lof.

18. *Zijn proefstuk leveren.* Wil iemand iets naders omtrent de *proefstukken* van verschillende gilden weten, zoo leze hij de volgende mededeelingen.

Het proefstuk der LAKENSCHEEDEERS wordt bepaald in de *Rechten, Statuten, Costuymen ende Usantiën des goeden Ambachts van der Laken-scheeders tot Maestricht*, door den gemeenteraad den 27 Juni 1588 vastgesteld. Ziehier de bepalingen, in tegenwoordig Nederlandsch overgebracht.

Zoo iemand van buiten of van binnen (de stad) het ambacht wil uitoefenen, dient hij het bij een meester twee jaar lang te leeren en aan den deken van 't gilde vier goudgulden te betalen, ten behoeve van het ambacht. Wanneer zijn leertijd om is, en hij voor eigen rekening wil werken en meester zijn, zoo zal zijn leermeester bij den schutspatroom van het gild zweren, dat de knecht zijn leertijd heeft volbracht. Alsdan is de knecht gehouden zijn *proefstuk* te leveren, te weten drieërlei fijn laken te scheren, elk stuk van drie el, al hetwelk door de meesters en de ambachtsbroeders zal onderzocht (gevisiteerd) worden.

Het gilde der SMEDEN was een der oudste, zoo niet het oudste der stad. Het bekleedde, zoowel bij geestelijke omgangingen (processiën) als bij stemmingen, de eerste plaats, iets, dat misschien aan de talrijkheid van zijn personeel te danken was. De *proefstukken* werden opnieuw voorgescreven op 10 Mei 1715, en wel door den Magistraat, omdat deze bij een twist tusschen de verschillende afdelingen van het gilde als scheidsrechter was ingeroepen. Ziehier eenige opgaven voor *proefstukken*. a) *Hoefsmeden*. Ten eerste bestaat de proef in het voortbrengen van een paard, van hetwelk men een voor- en ook een achterpoot zal mogen opheffen en bezien; — voor dit paard zal men dan smeden vier geschikte ijzers om het te beslaan, zonderdat het veroorloofd is de ijzers te verzetten. Verder te maken een paar banden voor karwielen, zwaar 60 of 65 pond. Voorts een paard de spatader te korten aan het voorste of achterste been. b) *Zwaardvegers*. De proeve der zwaardvegers bestaat in het vijlen van een gevest, zoo en gelijk het uit ruw ijzer gesmeed is; het te verzilveren en te vergulden, zooals het behoort, en daarenboven moet het met loofwerk ingesneden (geciseleerd) zijn. Verder een scheede met een wasdoek, 'twelk bestand is tegen het water. c) *Slotenmakers*. Het proefstuk der slotenmakers bestaat in het vervaardigen van een dubbel nacht- en dagslot, geschikt voor een poort of straatdeur. Verder: een voorhamer en een

handhamer van staafijzer. Voorts: een nieuw pompijzer, geschikt voor een huispomp en vijf voet lang.

Het proefstuk voor het VLEESCHHOUWERSambacht werd den 20 Maart 1719 voor Maastricht aldus vastgesteld: »het slachten en stukken van een *osken* van tweehonderd pond of daaromtrent, een *schaap*, *kalf* en *lam*»; daartoe waren niet verplicht de zonen van vleeschhouwers, die het ambacht door geboorte hadden, maar wel de zonen, uit dochters van vleeschhouwers geboren.

19. *Iemand een hart onder den riem steken.* Vroeger en nog laatst, ten tijde van Napoleon, droegen de soldaten twee breede, witte riemen of riemen, kruislings over de borst. De één diende om de sabel, de andere om de patroentasch op te houden. Onder één dier riemen bevindt zich het hart, en het hart werd door de Vaderen als de zetel van den moed beschouwd. Vandaar, dat men van iemand, die geen of weinig moed bezat, zeide: »Hij heeft geen hart.» Den laffen soldaat moest dus door woorden of door daden moed ingestort worden. Geen wonder, dat men hiervoor zei: »Men moet hem een hart geven.» De plaats hiervan nu is onder den riem. Bijgevolg: »Men moest hem een hart onder den riem steken. Het volk echter kent *deze* uitdrukking niet, wel een andere, die hetzelfde beteekent: »Een riem onder het hart steken» (beter binden). Deze uitdrukking zou nog niet geheel te wraken zijn; immers, wanneer men iemand een riem onder het hart bindt, wordt belet, *dat het in de schoenen zinkt*, dat hij den moed kwijt raakt. De taalkundigen verwerpen de laatste uitdrukking echter.» Ook bij *Potgieter*, Proza blz. 20, lezen we:

»Jongen!» barst hij uit — »jongen! gij steekt mij *een riem onder het hart*, — ik begon mij zelve te verwijten wat plannen ik al voor Jan Salie heb gemaakt. . . .»

Hoe het zij, 't is duidelijk, dat de uitdrukking beteekent: iemand moed inspreken, iemand moed geven, iemand aanmoedigen, enz.

20. *Een ruiter te paard.* In den tijd van de Republiek der Vereenigde Nederlanden bestond het gebruik, dat men in vredetijd een gedeelte der ruitery (cavalerie) zonder paarden liet. Zoo had men ook te Maastricht, evenals in andere garnizoenen, *ruiters te voet* en *ruiters te paard*. Deze laatste uitdrukking, eigenlijk een pleonasme, hoort men nog bezigen door kinderen en minder ontwikkelden.

21. *Iets in zijn schild voeren.* Voeren beteekent hier *dragen*, *hebben*. Elk ridder had op 't schild zijn wapen laten afbeelden, *schilderen*. Aan dit wapen herkende men zijn geslacht, en men wist dan tevens bij burger-twisten b.v. tot welke partij *hij* behoorde. *Wat voert hij in zijn schild*, was dus in de dagen der ridderschap een zeer gepaste vraag, zij stond gelijk met: *Wie is hij; tot welk geslacht, welke partij behoort hij?*

In lengte van tijd werd de bet. echter gewijzigd. Het is bekend, dat de roofridders, om niet herkend te worden, hun schild met een vloers overdekten; men kon dan niet zien, welk wapen zij in hun schild voerden; vandaar, dat de uitdrukking: *Ik weet niet, wat hij in zijn schild voert* de bet. kon krijgen van: Ik vertrouw hem niet, hij zou mijn vijand kunnen zijn, hij heeft slechte bedoelingen, kwade oogmerken; want geheimhouding wekt achterdocht en wantrouwen.

Uit deze ontkenkende opvatting, ontstond de vragende: *Wat voert hij in zijn schild?* in de bet. van: wat is zijn geheim oogmerk, zijn streven. Zoo in de *Bultenaars* van Staring, vers 154:

Doch wie komt ginder als een wervelwind gevlogen!
 Geen ander dan Graaf Otto. Wat voert Hij
In 't schild? — Om dit te ontraadslen keeren wij,
 En gaan zijn gangen na.

22. *Ergens een speldje bij steken.* Ik geloof niet, dat deze uitdrukking aan het werk van den kleermaker ontleend is, zooals sommigen meenen. Ware dit het geval, dan zou zij in eigenlijken zin „ophouden met werken” moeten beteekenen, en dat gebeurt geenszins, als de kleermaker hier en daar een speld steekt in het kleedingstuk, dat hij onder handen heeft.

Van Dale geeft van deze spreekwijze een verklaring, die mij volkomen bevredigt. In zijn woordenboek schrijft hij bij *speldje*: „Sommigen hadden vroeger de gewoonte bij het lezen van een boek eene kleine speld te steken op de bladzijde, waar zij geëindigd waren.”

Van deze gewoonte getuigt meer dan een oud boek, dat als familiestuk in eere bleef. Menig boek wemelt van geschreven aantekeningen, blijken van den ijver van den vroegeren bezitter, en op enkele bladzijden zijn spelden gestoken, die blijkbaar den dienst moesten verrichten van de tegenwoordige *jusqu'icijes*. In fig. zin bet. de uitdrukking: ergens niet meer over spreken, het gesprek staken, over een ander punt of onderwerp beginnen.

23. *Om zeep gaan.* In *Bilderdijs* uitgave van Huygens, lezen wij: „*Om zeep gaan*” is *omkomen*. Men zei van de kruisvaarders, dat zij om zeep gingen, n.l. om *Jeruzalemsche zeep* te halen, die in hooge achting was, zijnde de zeep toen nog zeer zeldzaam en kostbaar. En daar verre de meesten daarbij omkwamen, en niet wederkeerden, zoo rekende men het *om zeep gaan*, zoo goed als *omkomen*; en het werd een *euphemismus* om de dood uit te drukken: *om zeep zijn*. Bij 't gemeen was 't in mijn tijd nog een zeer gewone spreekwijze, als men naar iemand vroeg: *hij is om zeep.*”

24. *Zoen- of weergeld.* Volgens het oud-Germaansche strafrecht was men boete (herstel) of voldoening schuldig, niet aan de maatschappij, die men door 't mishandelen, verminken of dooden van één harer leden

benadeeld had, maar aan de leden van de familie des verslagenen of mishandelden. Die boete heette *weergeld* en was in de middeleeuwen bij de wet, naar een vast tarief geregeld; zij hing af van de mate der belediging en van den stand of rang van het slachtoffer. In later dagen moest de dader of wel zijn magen en vrienden zich met de tegenpartij trachten te *verzoeven* of *vergelijken*. Kwam deze *zoen* niet tot stand, dan bestond er tusschen de familiën van weerszijden *veete* (vijandschap) of particuliere oorlog, die dan onder 't oog der lijdelijke overheid tot het uiterste gedreven werd. Die *veete* ging soms over van geslacht op geslacht, en daarop doelt b.v. Vondel in Gijsbrecht van Aemstel, als deze held zegt: (vers 49—51):

Noch hiel de wrneck geen stand, en gaf sich noyt te vrede,
Al had sy uytgeroyt, ten negensten gelede,
Wat Velsens stam bestond, of van zijn maegschap scheen.

Had er echter *zoen* plaats en waren partijen het eens geworden over de boete, dan zwoeren de beledigde partij en de bloedverwanten van deze *oorvede* (vrede) en wel voor de schepensbank; d. i. zij bevestigden met een eed, dat zij geen wraak hoegenaamd over het voorgevallene zouden nemen en noch den dader, noch zijn magen of hoorigen in het minste lastig zouden vallen.

Onder den invloed der Christelijke leer werd de geldboete gaandeweg vervangen door een soort van kerkelijke straf, bijv. het laten lezen van herdenkingsgebeden in een klooster, het doen van pelgrimstochten naar een of ander geheiligd oord enz. Het bleef echter altijd een zaak van *geld*, al was het ook in bedekten vorm. Eerst in 't begin der 16e eeuw was de meer en meer veldwinnende beschaving oorzaak van de geheele afschaffing van het *zoen-* of *weergeld* (*mangeld*) en trad de maatschappij zelf op als eenige wreekster van het bedreven kwaad.

B. Thans laten wij de verklaring volgen van een zestal uitdrukkingen, aan koningen, ridders of krijg ontleend, ze zijn:

Naar de kroon steken — De kroon spannen — Het onder-spit delven — Op zijn paardje zijn — Zich schrap zetten — Iemand op zijn voorman zetten.

1. *Naar de kroon steken*, is letterlijk een poging aanwenden om de kroon voor zich te verkrijgen. De kroon is het teeken van het koningschap; de kroondrager is de eerste, de voorste, de vorst. Dit geldt ook in fig. zin. De eerste dichter, schilder, etsers, in één woord, de beste en grootste kunstenaar spant de kroon, op welk gebied ook. Men denke aan Vondel, Rembrandt, Jan Luyken. Wie nu zóó poogt uit te blinken,

in welke kunst of wetenschap ook, dat zijn werk dat van beroemde meesters overtreft, steekt in fig. zin deze meesters naar de kroon.

De uitdrukking bet. daarom: met iemand wedijveren, iemand trachten te overtreffen, het van iemand trachten te winnen op 't gebied van kunst of wetenschap, enz. In nog ruimere opvatting zegt men ook, dat twee volken, twee landen, twee werelddelen elkaar *naar de kroon steken*, evenzoo twee bloeiende steden, bijv. Antwerpen steekt Amsterdam *naar de kroon* op 't gebied van handel; Amerika steekt Europa *naar de kroon* op 't gebied van nijverheid, enz.

Geen wetenschappen kunt gij roemen,
Geen kunsten, die ons land niet kweekt;
Maar nauwlijks weet ge een oord te noemen,
Dat Neerland *naar de kroon* niet steekt. (J. MACQUET).

Zoo had hij (Milton) daareven de meest forsche woorden tot zijn dienst, toen de verzoeker Jezus overreden wilde, keizer Tiberius *naar de kroon* te *steken*. (BUSKEN HUET. Litt. Fant.)

Nu stelt het puyck van soete keelen (stemmen),
Om daer gesangen op te speelen,
Tot lof van God, die op Sijn troon
Geseten is, zoo hoogh en heerlijk,
Van waer hy sien kon, hoe begeerlijk,
Het Sparen *stack na* Aemstels *Kroon*.

Vondel, 1e Rey. Gijsbrecht v. A.

2. *De kroon spannen*. In deze uitdrukking bet. *spannen* zooveel als binden, vastbinden. Deze bet. van *spannen* vinden wij ook in: een paard voor den wagen *spannen*, den boog *spannen* (= de uiteinden door een pees verbinden); evenzoo ligt zij in: een koe *spannen* (de achterpooten bij 't melken samenbinden), op *gespannen* voet met iemand zijn (= niet vrij en ongedwongen met hem kunnen omgaan), *spanvoets* springen (= met aaneengesloten voeten). Zie ook *Tollens*, Overwintering, vers 286. Bij Vondel vinden wij meermalen deze oude bet. van *spannen*, bijv. in Roskam, vers 33:

Die visschers vangt en *spant*, verft zeelui doods van vrezē . . .

De bet. is: De Duinkerker kaper vangt en *bindt* (knevelt) de visschers, en de zeelui zijn doodsbleek van angst voor hem.

Evenzoo in Batavische Gebroeders, vers 400:

Zijn nazaet vangt en *spant* onze afkomst . . .

Hier bet. *spannen* weer binden, boeien. De opvolgers van Julius Cesar *binden*, *boeien* de Bataafsche jongelingen om hen zoo weg te kunnen voeren.

De kroon spannen is alzoo de kroon binden, vastbinden om het hoofd, en hierbij moet men in 't oog houden, dat de kroon oudtijds een *wrong*,

een band was, dien men kon toebinden. Wie de kroon *spant*, draagt de kroon, is de voortreffelijkste, de eerste, de voorste, de vorst, de koning. De uitdrukking leeft nog enkel in fig. zin. Zij wordt vooral gebezigt van groote kunstenaars, dichters, geleerden, helden enz. en terecht, want deze beschouwt men als koningen op hun gebied. Onder al de Nederlandsche dichters *spant* Vondel *de kroon* bet. dus: Vondel is de vorst, de eerste onder de Ned. dichters. In ruimeren zinnen kunnen ook *zaken* de kroon spannen. Bij tentoonstellingen worden verschillende inzendingen *bekroond*. Zoo zegt men: Het Hollandsche vee *spant* de kroon, de Hollandsche kaas *spant* de kroon op de Londensche markt, enz. Staring bezigt deze uitdrukking zeer fraai, als hij zegt, *De Bultenaars*, vers 379:

En, waar geen Fredrik was, kon' Otto, bij de mannen,
Voortaan *de kroon* der schoonheid *spannen* . . .

3. *Het onderspit delven*. Deze uitdrukking is al zeer oud, men vindt haar reeds in het Middelnederlandsch gebruikt. Toch is de verklaring bij alle schrijvers niet eensluidend. Naar aanleiding van vers 640 in *Warenar*:

Je zelt voorzeker in 't *onderspit raeken*,

teekent prof. Verdam aan:

• *Underspit*, onderlaag in eene mijn. In het onderspit raken, er onder raken; (het) *onderspit delven*, eene onderlaag uitgraven, waardoor de bovenlaag instort en al het verrichte werk vruchteloos wordt 1).” Van Dale zegt: De uitdrukking bet. in eigenlijken zin: bij graafwerk in de aarde de onderste lagen losmaken en opwerpen en dus het zwaarste en onaangenaamste deel van het werk hebben. Hoe het zij, over den fig. zin zijn allen het eens, en deze komt in de hedendaagsche taal enkel meer voor.

Hij moest het onderspit delven, bet. in fig. zin: hij kwam het slechtst van de zaak af, hij was de onderliggende partij, hij werd overwonnen, hij verloor het pleit, enz.

4. *Op zijn paardjen zijn*. In *Warenar*, vers 657 leest men:

Gans lijden! *ik was zoo op mijn peertjen*; ik was zoo quaet.

De aant. luidt: *Op sijn peertjen sijn*, dezelfde gemoedsbeweging, die elders wordt uitgedrukt door *met een staand* (wij zeggen *opgestreken zeil naar iemand toegaan*, zie vrs. 483 van *Warenar*:

Hij op de bien, *mit een staend' zeil*, al kosten 't een ton mit gout.

De uitdrukking bewaart een herinnering aan den riddertijd (doch heeft een min of meer komische tint door het verkleinwoord *paardje*), gelijk

1) Hetzelfde bet., met een beeld aan 't zeewezen ontleend, de uitdrukking *in de lij zijn*, vers 637:

Die mit een rijk man *anspant*, men *is* voorzeker *in de ly*.

ook: *over iemand in het krijt treden, iets in het schild voeren, het harnas over iets aantrekken, iemand in het harnas jagen*, enz. In de Middeleeuwen vindt men de uitdrukking *op sijn paert werden* gebruikt van ridders, die in verwarring op de vlucht slaan.

5. *Zich schrap zetten*. Het hoofdwoord in deze uitdrukking is *schrap*. *Schrap* staat voor *scharp*, evenals *grut* voor *gort*, *bron* voor *boru*, enz. (metathesis). *Schrap* (scherp) is hier fig. gebezigd en bet.: *vast, onwrikbaar*. *Zich schrap zetten* wil dus zeggen: zich scherp, vast zetten, met een vasten voet een stelling innemen, zich in goeden stand plaatsen om beter weerstand te kunnen bieden aan een schok, een stoot, een aanval. Men denke aan twee heeren, die gaan scheremen.

Daar het geheele leven een strijd is, en wij allerlei aanvallen, groote en kleine, hebben te verduren en af te slaan, ligt het voor de hand, dat het meermalen noodig is, dat wij ons fig. *schrap zetten*. Willen wij door eigen hartstochten en driften niet meegevoerd worden op den weg der zonde, zoo dienen wij ons *schrap te zetten*, om stand te kunnen houden op het pad der deugd. Gewoonlijk staan wij machteloos tegenover de geheime aanvallen van nijd, laster en afgunst; gelukkig hij, die door zijn vijanden met open vizier bestreden wordt; hij kan *zich schrap zetten* om hun aanval af te wachten. Ouden van dagen, vooral zoo zij arm of bekrompen zijn van geest, hangen meestal het oude en vaak verouderde aan; ze *zetten zich schrap* tegen elke nieuwigheid, zonder te vragen, of het *nieuwe* ook het *betere* kan zijn.

Het is duidelijk, dat de bet. in fig. zin geheel overeenkomt met de eigenlijke bet. In beide gevallen maakt men zich gereed tot wederstand, verwerping, verdediging; de tegenstelling is: angstvallig wijken, deinzen, toegeven, onderdoen voor, de mindere zijn, zich gewonnen geven. De dichter Staring bezigt de uitdrukking zeer fraai in *De Bultenaars*, vers 344, waar we lezen:

Doch even min kan Ot Agnete laten varen,
De Liefde en Hoogmoed, in zijn borst
Staan weêrszijds even *schrap!* Wat beider tweekamp schorst,
Is eindelijk dit ontwerp: Ot zal Platonisch minnen . . .

6. *Iemand op zijn voorman zetten*. Deze uitdrukking is aan de wapen-oefeningen der soldaten ontleend. Zijn eenige gelederen achter elkaar opgesteld, dan is ieder soldaat van een voorgaand gelid de voorman van hetzelfde nummer in het volgende gelid. Alleen, als ieder soldaat juist achter zijn voorman blijft, of, zooals het heet, bij zijn voorman opsluit, kunnen de oefeningen regelmatig worden uitgevoerd. De loteling, die niet op zijn voorman staat, wordt — meestal op onzachte wijze — op zijn voorman gezet d. w. z. men wijst hem — lang niet malsch! — de plaats aan, waar hij behoort te staan, stelt hem in de rij, wijst hem openlijk terecht.

Het zal geen nadere verklaring behoeven, hoe men in de fig. taal er toe kwam om voor iemand tot zijn plicht brengen, iemand duchtig onder handen nemen, iemand openlijk terechtzetten de uitdrukking te bezigen: iemand op zijn voorman zetten. Ook hoort men wel zeggen: iemand op zijn nummer zetten, wat hetzelfde beteekent. — Dat de schrijvers het begrip *voorman* ook figuurlijk toepassen, blijkt uit het volgende tweetal volzinnen:

Uw eenige troost was, dat de *voorman* vanzelf wel wat lossers zou worden. (C. O. blz. 10). Hier is de voorman een tand, die vóór een anderen tand staat.

Gij zet den voet neer, en weet niet, waar hij eindelijk zal blijven staan; gij wilt een' stap doen, en moet den *voorman* van uwe beenen niet alleen opheffen, maar met geweld lostrekken, terwijl het andere been ondertusschen een' zijweg kiest. (Pastorij te Mastland, blz. 85. Er is hier sprake van een tocht op een slijkgerigen dijk).

C. Verder volgen eenige uitdrukkingen, aan *schepen* en *zeevaart* ontleend. Ze zijn het volgende zevental:

Iemand de loef afsteken — Uit de lijken geslagen zijn — Spijkers op laag water zoeken — Een steek onder water geven — De vlag dekt de lading — Aan lager wal komen — Het zeil te hoog in top halen.

1. *Iemand de loef afsteken.* Ook deze uitdrukking is ontleend aan de zeevaart en bet. in eigenlijken zin: met zijn schip *loef*waarts (d. i. aan de windzijde) van een ander vaartuig zeilen en zodoende aan dit laatste het voordeel van den wind benemen; men zegt ook wel de loef afwinnen, afknijpen. Wanneer een schip een ander de loef afsteekt, zeilt het dit voorbij; dit moet achterblijven, is in de *lij*.

Ter verklaring van de woorden *loef*, *lij* en *afsteken* diene nog, dat de windzijde of hooge zij van een zeilend schip de *loef*(zijde), de lage zijde de *lij*(zijde) heet, en dat *steken* in den schippersmond gelijk staat met *varen*, *zeilen*; *afsteken* = afzeilen, bijv. van wal *steken*, in zee *steken*.

In fig. zin moet de uitdrukking bet. *een ander voorbijstreven*, *in de schaduw stellen*, *het van een ander winnen*, *het voordeel hebben*, *een ander vóórkomen*, *iemand te boven gaan*.

Zoo kan bij een vergelijkend examen de ééne candidaat den anderen *de loef afsteken*; evenzoo wordt dat gezegd van twee leerlingen eener klasse, van twee concurrerende kooplieden, handelaars, enz.

2. *Uit de lijken geslagen zijn of worden.*

Hoe is men aan deze uitdrukking gekomen?

De uitdrukking is een zeemansterm. Door *lijk* verstaat men een touw, dat in den omtrek, den zoom, den rand van een zeil ingenaaid is om

het te versterken, en niet zooals *Van Dale* zegt: touw, om een zeil vastgemaakt. Het grootmarszeil b.v. is met het bovenlijk vastgemaakt aan de marsera, de uiteinden van het onderlijk worden over schijven, die in de toppen der groote ra zijn aangebracht, uitgehaald, waardoor het onderlijk gespannen wordt. Moet nu bij stormweer dit zeil gereefd worden (kleiner gemaakt worden), dan laat men de marsera zakken, de matrozen begeben zich op de groote ra, en grijpen het onderlijk vast ten einde het zeil op de ra te halen en vast te binden (dit heet een rif insteken). Het spreekt vanzelf, dat het zeil nu bol staat, het hangt als het ware als een zak naar omlaag, zoodat het gemakkelijk op de ra gehaald en gereefd kan worden. Bij het reven behoort alle mogelijke voorzorg tegen het slaan van het zeil genomen te worden. Slaat het zeil, het *lijk*, uit de handen der matrozen, dan gevoelen zij een soort van krampachtige tinteling, die de handen krachteloos doet worden. Zij loopen soms gevaar het evenwicht te verliezen en neder te storten. — In deze gevallen zegt men van den matroos: *Hij is uit de lijken geslagen*. Hoe men in de fig. taal ook deze uitdrukking uit den mond van den zeeman overnam en ze ging toepassen in ruimeren zin in de beteekenis, van: *bedremmeld staan kijken, de kluts kwijt zijn, niet weten wat te beginnen, geheel verslagen zijn, geen raad weten* enz. behoeft geen nadere aanduiding.

3. *Spijkers op laag water zoeken*. Deze uitdrukking wordt gebezigd in de beteekenis van: *met kinderachtige vitterijen voor den dag komen, onbeduidende critiek oefenen, laffe argumenten bijbrengen om een kwaad oogmerk te verhelen*. 't Is een spreekwijze, ontleend aan 't zeemansleven. J. VAN LENNEP zegt er van in zijn *Woordenboek* 1): »Het is alleen, als 't water laag is, dat men de gezonken waren en kostbaarheden, die uit een gestrand schip te gronde zijn gegaan, op den bodem gaat zoeken. Maar, wie daarvoor duikt en zijn leven waagt, brengt gaarne iets boven, dat waarde heeft, en laat de gezonken spijkers liggen. Die dus, op laag water, beweert spijkers te zoeken, is óf een dwaas, óf iemand, die zijn wezenlijk deel verbergen wil.»

1) Ik geef hier deze verklaring voor 'tgeen ze is; ongetwijfeld zal menigeen opmerken, dat ze niet van gezochtheid is vrij te pleiten. — Aan een ons toegezonden schrijven ontleenen we nog het volgende:

Het *spijkers op laag water zoeken*, bestaat in letterlijken zin. Op scheepstimmerwerven worden om de opgehaalde schepen veelal groote getimmerten opgericht voor de te verrichten herstellingen. Daar nu 't water bij een sinken vloed veelal onder door die stellingen heen vloeit, gebeurt het nog al eens, dat er bij 't afbreken of herstellen spijkers in 't water vallen. Bij *laag* water moeten dan de krullenjongens die spijkers uit het zand opzoeken, de onbruikbare mogen ze gewoonlijk voor »oudroest» verkoopen.

Hoe deze krullenjongens-bezigheid, gepaard met het dikwijls vruchteloos zoeken, tot figuurlijke toepassing aanleiding kon geven, is duidelijk.

4. *Een steek onder water geven.* Deze uitdrukking is aan het zeewezen ontleend. Een *steek* is volgens v. Dale een vereeniging van twee saamgevlochten touwen, 't is het kabelend, dat door den ring van een ankerroog gestoken wordt.

Wordt het anker gelicht en ziet de matroos den *steek* of de *knoop* boven water, dan is hij zeker, dat het anker *klaar* is en roept hij den kapitein toe: »Hij is gezien! *steek boven water.*» Zoolang echter de *steek onder water* is, is het twijfelachtig, of niet het touw om de *armen* (ook wel *handen* en *bladen* genoemd) of om den ankerstok geraakt is en de zeeman daardoor een *onklaar* anker heeft.

In de fig. taal heeft men deze uitdrukking overgenomen en het denkbeeld van *gevolg* op den voorgrond geplaatst.

Men bezigt de uitdrukking, als men wil te kennen geven, dat de een den ander op bedekte wijze een *scherp* gezegde toevoegt, 'twelk zoo fijn is, dat men *twijfelen* moet aan de bedoeling, of wel zoo geniepig, dat alleen de getroffene de bedoeling kan vatten. Ook bezigt men schertsend, bij wijze van tegenstelling, *iemand een steek boven water geven*, iemand een gezegde toevoegen, waarvan de bedoeling zeer duidelijk is. Beide uitdrukkingen worden door goede schrijvers gebezigd.

Zoo gebruikt Potgieter op de 2e bladzijde van zijn Proza de uitdr. *steken onder en boven water geven* in één volzin, als hij, na John Bull en Hans Moff aangehaald te hebben, zegt:

. . . . »tot Jonathan toe, waratje, die nog op geen New-York zou bluffen, als ik geen Nieuw-Amsterdam had aangelegd, allen geven ze mij *steken onder en boven water*», wat bliefje? maar dat behoort ook zoo, — het is beter benijd dan beklaagd!

5. *De vlag dekt de lading.* Ook deze spreekwijze is ontleend aan het zee-wezen en wel aan de gebruiken in tijden van oorlog. De vlag der onzijdige mogendheden wordt door de oorlogvoerende partijen geëerbiedigd, geen van beide partijen zal een schip met neutrale vlag in zijn vaart, zijn vrijheid, belemmeren. De *vlag*, door dit schip gevoerd, dient dan als herkenningsteeken: zij *dekt*, beschermt in fig. de lading, vrijwaart voor aanval of hinder.

Met deze bet. stemt het fig. gebruik in ruimeren zin geheel overeen: zoo is de naam van een beroemd schrijver vaak voldoende om een zijner pas verschenen werken voor de pijlen der critiek te vrijwaren; zoo is de goede naam van een fabrikant voldoende om alle waren uit zijn magazijnen vlot van de hand te doen gaan; zoo wordt het werk van ambachtsman of kunstenaar gretig gekocht, als dat werk als solide of deugdelijk te boek staat, enz.

Daar nu echter in oorlogstijd vaak misbruik gemaakt wordt van de neutrale vlag en het varen onder bevriende of neutrale vlag meermalen aanleiding geeft tot smokkelhandel, tot sluikerij, tot bedrog en oneerlijk-

heid, kreeg onze uitdrukking vanzelf een ongunstige bijbeteekenis en vindt men haar in den regel in afkeurenden, spottenden, ironischen zin gebezigd. De bet. is dan: het boek, de studie, het schilderij, het kunstwerk in één woord, heeft gebreken, laat te wenschen over, doch de naam van den schrijver of kunstenaar zal het wel redden, zal het wel behoeden voor ondergang, zal het er wel bovenop houden, zal het wel in goede haven doen landen.

6. *Aan lager wal komen.* Lager wal noemt de schipper dien wal, kant, kust, oever, zoom, welke aan de *lij-zijde* (lage zijde) van een zeilend schip gevonden wordt. Is zijn schip bij storm of noodweer ontredderd, zoodat het niet of slecht meer naar het roer luistert, dan is het in groot gevaar tegen *lager wal* op te loopen, het gaat dan stranden, of tegen de rotsen stuk geslagen worden, 't zal schipbreuk lijden. En al loopt het (bijv. op binnenwateren) niet zoo'n gevaar, in elk geval zal de vaart groote vertraging ondervinden, men heeft met tegenspoed te kampen.

Het zeilen en varen wordt in onze taal op het leven toegepast, zelfs op verschillende handelingen en bedrijven. Is het dan wonder, dat het schip van staat bijv. aan lager wal dreigt te geraken? Vondel bezigt dit beeld zeer fraai in zijn hekeldicht: Roskam, vers 87:

Waer Kato levend, wis, daer zou geen hair aan feilen (falen),
Of 't ging als 't plach te gaen. Wat zou men lânds bezeilen,
Daer nu de norssse nyd ons slapend zeilt voorbij,
De loef af steekt, terwyl we leggen in de ly,
In vaer (vrees) van schipbreuk, schier *aan lagervaal vervallen*,
Het roer zijn meester mist, en daerom is 't aan 't mallen.

Ook de levenshulk (zooals Tollens het noemt) van ieder mensch in 't bijzonder kan, door den storm van tegenspoed, *lager wal* zien. Ieder toch, die niet op zijn zaken past, of de tering niet naar de nering zet, loopt gevaar, hetzij vroeg of laat, aan *lager wal* te komen; een financiële schipbreuk is in dit geval veelal het droevig gevolg. In het dagelijksch leven hoort men dikwijls zeggen: die menschen zijn *aan lager wal*, d. i. door tegenspoed of andere oorzaak zijn ze tot armoede vervallen, ze zijn hun fortuin kwijt, zij hebben financieel schipbreuk geleden, zijn maatschappelijk verongelukt.

7. *Het zeil te hoog in top halen.* Hoe hooger de zeilen in top gehaald worden, des te sneller zal het schip door den wind voortgestuwd worden. De wetten der natuurkunde leeren hier het waarom. Intusschen, ook hier is een grens. Een ervaren zeeman weet juist, hoeveel zeil een vaartuig voeren kan, — wie nu roekeloos te veel zeil gaat opzetten, vooral wie de bramzeilen, bij hevigen wind b.v. niet laat reven, loopt gevaar, dat hij averij krijgt, dat de mast gaat breken. Een voorzichtig

schipper zorgt dus het zeil (of de zeilen) niet te hoog in top te halen.

De fig. taal kent ook de uitdrukking: *het zeil in top voeren* in de bet. van een hoogen staat voeren; rijk, weelderig, op grooten voet leven. Van personen, huisgezinnen, maatschappijen, staten zegt men ook, dat zij het zeil *te hoog* in top voeren, *te hoog* in top halen, wanneer zij meer vertoon willen maken, dan hun financiëele krachten toelaten. Zij gelijken dan den schipper, die door te vlug vooruit te willen, (in dit geval, door te hoog te willen vliegen) averij of ongelukken krijgt. Meestal is een faillissement of andere ramp het gevolg. Zoo zegt *Simon Stijl* in zijn *Opkomst en Bloei der Vereenigde Nederlanden* van ons: »Maar wij zijn nog meer te beschuldigen, dewijl wij, terstond hoogmoedig op de weinige voorrechten, welke wij door hun eigen toedoen boven hen (voorvaderen) hebben verkregen, ons hebben willen ontslaan van de verplichting om hunne deugden na te volgen, en om niet ouderwetsch te schijnen, buitensporig geworden zijn. Wij hebben *het zeil te hoog in top gehaald* en het roer vernageld.»

Wanneer men dagelijks ziet, dat honderden zelf hun ondergang bewerken, door het zeil *te hoog in top te halen*, is men geneigd te vragen, waarin toch de zoo geroemde Hollandsche eenvoud en zuinigheid bestaan.

D. Uit het groote aantal uitdrukkingen, aan den Bijbel ontleend, kiezen we er slechts een vijftal; voor de overige verwijzen we naar het reeds genoemde werk van den heer Zeeman. Ze zijn:

Hij is Benjamin-af — Te elfder ure — Met eens anders kalf ploegen — Zich niet onbetuigd laten — In zak en asch zitten.

1. *Hij is Benjamin-af.* Benjamin was de jongste zoon van den aartsvader Jacob. Hij en Jozef waren zonen van Jacobs geliefde vrouw Rachel. Na Jozefs ontvoering was Benjamin de lieveling, en Jacob was zeer bezorgd voor hem. Van het jongste zoontje uit een huisgezin zegt men ook, dat het de »Benjamin», de lieveling, is. Het wordt soms bedorven en vertroeteld door vader en moeder, want — Benjamin moet wat toe hebben, ook van de andere broers. Hij is Benjamin-af wil dus zeggen: hij is niet meer Benjamin, niet meer de jongste, de lieveling, het troetelkindje. Komt er een »klein broertje» bij, dan

„Ben-je nu niet meer Benjamin,
Dan neemt een ander je plaatsjen in,
Mijne lieve, kleine jongen!”

Dan ben je Benjamin-af.

Het woordje *af* heeft hier dezelfde beteekenis als in de uitdrukkingen: »hij is koning, keizer *af*» (bij eenig spel); »hij is burgemeester *af*»

Zoo beteekent dan ook »hij is Benjamin-af,» dat hij Benjamin geweest is, maar nu niet meer de lieveling is. De Genestet geeft in zijn fraai gedicht zelf verder de toepassing.

2. *Te elfder ure.* Deze uitdrukking is ontleend aan de gelijkenis van de arbeiders in den wijngaard. De Joodsche werkdag begon des morgens om zes uur en eindigde des avonds om zes uur; het *elfde* uur was alzoo *vijf* uur des namiddags, naar onze indeeling. De arbeiders, die dus omtrent de elfde ure door den heer in dienst genomen werden, kwamen het laatste uur van den werkdag in den wijngaard werken. En bij het einde van het werk kregen zij allen evenveel loon, ook zij, die te elfder ure waren gekomen kregen — tot ergernis der overigen — hun penning. Deze gelijkenis moest den Joden leeren, dat de later en laatst geroepen in het Godsrijk (bijv. de heidenen) niet minder in rang zouden zijn.

De uitdrukking, in de fig. taal opgenomen, onderging wijziging van beteekenis. Men bezigt ze, als men wil te kennen geven, dat iets op het laatste oogenblik — bijna te laat — nog wordt ten uitvoer gebracht, geregeld, besloten, enz. Het begrip van *tijdmaat* ging alzoo over in dat van *tijdstip*. Zoo zegt men: de Minister nam het besluit *te elfder ure* (d. i. eindelijk, na lang uitstellen); hij heeft den koopman, zijn vriend, nog *te elfder ure* gered (d. i. eindelijk, na lange aarzeling); sommige aspirant-onderwijzers beginnen *te elfder ure* nog te studeeren voor hun examen (d. i. eindelijk, na lang verzuim); de generaal ontving *te elfder ure* het bericht, dat de vijand in aantocht was (d. i. eindelijk, bijna te laat.)

3. *Met eens anders kalf ploegen.* Zoo gij met mijn kalf (eigenlijk . mijn jonge koe) niet hadt geploegd, gij zoudt mijn raadsel niet hebben uitgevonden. Deze woorden worden Simson, den reus der Israëlieten, in den mond gelegd, als hij bespeurt, dat het raadsel, door hem aan de Filistijnsche bruiloftsgasten opgegeven, hun door de bruid zelve, een Filistijnsche, is opgelost. Hij wilde zeggen: Indien gij u niet van mijn werktuig, mijn hulp hadt bediend, hadt gij de oplossing nooit gevonden. De spreekwijze kon aldus door Simson gebruikt worden, omdat men in het Oosten geen paarden maar runderen voor den ploeg spant. Zij wordt thans gebezigd, om aan te duiden, dat men zich van de hulp van een ander bediend heeft bij 't verrichten van eenig werk, echter onder den schijn van eigen werk te leveren. Zoo zegt men van iemand, die bij een twistgeschrijf zijn artikelen door een derde laat opstellen, dat hij ploegt met eens anders kalf.

4. *Zich niet onbetuigd laten.* Deze uitdrukking wordt vooral gebruikt, wanneer men een welvoorziene tafel alle eer aandoet; men bezigt ze

vooral, als men op heusche wijze dank wil zeggen, bij vriendelijken aandrang van den gastheer, om toe te tasten. Zooals men ziet, is zij geheel afgezak't tot de sfeer van het dagelijksch leven. En toch is zij ontleend aan de Handelingen der Apostelen 14 : 17, waar Paulus en Barnabas, de heidensche bewoners van Lystré waarschuwend tegen de afgoderij, hen er op wijzen, dat God zich toch niet aan de heidenen *onbetuigd* gelaten heeft, door hun goed te doen en vruchtbare tijden en vroolijkheid te geven. De uitdrukking bet. dus: God heeft het hun niet laten ontbreken aan *getuigenissen*, *bewijzen* van zijn bestaan, van zijn goedheid en wijsheid. Deze zelfde bet. ligt ook in de boven aangeduide toepassing. Wie zich aan den disch niet *onbetuigd* laat, getuigt wel, dat hij tegenwoordig is en mee aanzit.

Doch niet enkel bij tafelweelde vindt deze uitdrukking hare plaats. Dit blijkt uit de volgende voorbeelden :

Weldadigheid is een karaktertrek van het Nederlandsche volk, telkens, als het vaderland door rampen werd getroffen, *liet het zich niet onbetuigd*, maar lenigde den nood met milde hand.

Weet de onderwijzer de vriend en vader der kinderen te zijn, zoo zal de liefde voor hem in het kinderhart ontluiken, die liefde zal bij elke gelegenheid zich openbaren; het kind *laat zich* in dit opzicht nooit *onbetuigd*.

5. *In zak en asch zitten*. Deze echt Israëlietische uitdrukking doet denken aan droefenis, aan rouw, 'tzij wegens begane zonden, 'tzij wegens vreeselijke rampen of een donkere toekomst. De Israëlieten hingen, ten teeken van diepen rouw, een zak om hun leden, d. i. een zwart haren kleed zonder mouwen, alleen van armsgaten voorzien, een voorwerp, dat dus wel wat op een zak geleek; zij strooiden asch of stof op hun hoofden, zetten zich te midden van asch en stof neer, ja, wentelden ook daar in rond. *Zak en asch* waren op die wijze treffende zinnebeelden geworden van diepgevoelden rouw, van bittere droefheid, van groote treurigheid, van afzondering.

De volkstaal maakte zich ook van deze uitdrukking meester om er — meestal met een licht spottende bijgedachte — diepe neerslachtigheid, bittere teleurstelling, groote droefenis, door aan te duiden, bijv.: Deze familie leefde langentijd op te grooten voet, nu de dag gekomen is, dat men aan lager wal is geraakt, zit men er *in zak en asch*; — nu deze student weer bij zijn examen is afgewezen, zitten zijn ouders in *zak en asch*, en hij zelf ook wel, echter wat laat.

Zoo lezen we bij Staring, vers 355 van Jaromir :

Laat Jaromir zijn schuld *in zak en asch* berouwen,
 En zeg, tot slot, dit enkel woord:
 Zich buiten vijands scheut te hou'en
 Is raadzaam; raadzaam ook, dat gij geen vriend verstoort.

E. Verder volgt de verklaring van eenige uitdrukkingen, ontleend aan de mythologie (fabelleer) of aan de mythen der Grieken.

Het is die van het negental uitdrukkingen:

Met Attisch zout besprenkelen — Een' Panischen schrik aanjagen — Het Procrustus-bed spreiden — Een Sisyphus-arbeid verrichten — Iemand tantaliseeren — Het Trojaansche paard inhalen — Uilen naar Athene dragen — Vuur en vlam spuwen.

1. *Met Attisch zout besprenkelen.* Het landschap Attica in Middel-Griekenland of Hellas had tot hoofdplaats Athene, een stad, wier bewoners uitmuntten door *luim* en *geestigheid*, en deze eigenaardigheid kenmerkte hen zoowel in voor- als tegenspoed. Naar die Atheners heeft men nu geestvolle gezegden, vroolijke luim en fijne opmerkingen met den naam van *Attisch zout* bestempeld. Evenals het zout de spijzen kruidt en smakelijk maakt, zoo kruiden vroolijke kout, luimige invallen, geestige zinnigheden enz. het gesprek. Als nu gesprekken, verhandelingen, redevoeringen, bewijsvoeringen, prozastukken, gedichten, besprenkeld heeten met *Attisch zout*, dan is dat een lofspraak van hooge waarde.

2. *Een Panische schrik* is een schrik, zooals door den afzichtelijken veldgod, Pan, onder de Titanen (reuzen) werd verwekt, toen zij den hemel wilden bestormen om Jupiter te ontronen. Een *Panische* schrik is dus een *grootte, volkomen, algemeene* schrik.

Pan was, volgens de weelderige phantasie der Grieken, een *wanstallig, gedrochtelijk* wezen, een soort van duivel. Hij droeg een paar hoornen op het hoofd; een neus, als die van een bok, misvormde zijn gelaat; hij had bokspooten en een langen, slependen staart. Van dit woord *Pan* zijn afgeleid het znw. *paniek* (= onverklaarbare, algemeene schrik, b.v. bij een leger, dat op de vlucht slaat) en het bvn. *panisch*. Daar Pan het beeld was van het schrikwekkende of angstaanjagende, is de beteekenis der uitdrukking, een *Panischen schrik aanjagen*, duidelijk.

3. *Het Procrustusbed spreiden.* Procrustus was een roover in Attica, die, onder den schijn van doortrekkende reizigers gastvrij in zijn woning op te nemen, hen doodde. Hij had namelijk twee bedden, een groot en een klein. Groote menschen wees hij het kleine bed als rustplaats aan, en hieuw hun dan de voeten af, die er buiten staken. Het groote bed echter was bestemd voor kleine menschen, die hij dan, onder voorwendsel van het bed voor hen pasklaar te maken, uitrekte, totdat zij onder hevige pijnen stierven. Nu spreekt men heden ten dage nog wel van het Procrustusbed der critiek. Sommige critici n.l. hebben de onhebbelijke gewoonte, alles wat men aan hun oordeel onderwerpt, alleen te beschouwen van het standpunt, waarop zij staan; zij willen dan ook be-

korten, uitrekken, verwringen naar hun eigenaardige opvatting of zienswijze. Het behoeft niet gezegd, dat een degelijk kunstenaar, die zich zelf begrijpt en weet wat hij wil, met een dergelijke critiek den draak zal steken. Een dergelijke critiek zou uitloopen op verminking, bederf, omdat zij alle individualiteit ontkent.

4. *Een Sisyphus-arbeid verrichten.* Sisyphus, een gewezen koning van Corinthe, werd tot straf van zijn euvel daden, in de onderwereld veroordeeld, een ontzaglijk groot rotsblok tegen een berg op te wentelen. Telkens, als hij echter op het punt stond, den top te bereiken, rolde het blok, als door een onzichtbare macht aangeraakt, weer naar beneden, en zoo moest hij, steeds voortgezweept door de wraakgodinnen, weer van meet af aan met zijn gewentel beginnen, ten eeuwigen dage vruchteloos al zijn krachten inspannende. In het tweede bedrijf van Palamedes, eerste tooneel, wordt deze Sisyphus, opgejaagd door Megera (wraakgodin) op de planken gebracht:

Waer ben ick, Sisyfus, gemat van op te stijghen?
 Nu schep ick weder lucht: nu kan ick adem krijghen.
 Waer ben ick? In wat nacht? Megeere, die mij jaeght,
 Nachtmerrri, oude kol, 1) hoe hebt ghe my geplaecht
 Met uw bebloede zweep en peckstock onderweghen . . .

Met het werk van dezen Sisyphus wordt thans vergeleken alle arbeid, die groote, vruchteloze inspanning eischt; die boven de maat der krachten gaat en toch doelloos is; die nooit tot een gunstige uitkomst kan leiden.

Naast deze uitdrukking staat: *het vat der Danaïden vullen*, die dezelfde bet. heeft. De vijftig dochters van Danaüs, die overeengekomen waren, haar vijftig echtgenooten den eersten bruilofsnacht te doden en dit boos opzet ook ten uitvoer brachten, werden door Minos, den wijzen rechter der Onderwereld, veroordeeld tot het vullen van een bodemloos vat: ook dit was een even hopeloze taak.

5. *Iemand tantalisieren.* Tantalus was een koning van Phrygië. Hem werd een goddelijke afkomst toegeschreven, ook was hij zeer bevriend met de goden. Evenwel twijfelde hij aan hun alwetendheid, en om van dezen twijfel verlost te zijn, stelde hij hen op de proef. Hij noodigde hen op een maal, waar hij hun zyn in stukken gehouwen zoon als wildbraad liet voorzetten. Hierover werden de goden zoo vertoornd, dat hij als straf voor zijn misdrijf, in de Onderwereld in een helder, stroomend water geplaatst werd, dat hem tot aan de lippen reikte, terwijl een boom

1) Tooverkol, tooverheks.

met geurige vruchten boven zijn hoofd de takken neerliet. Hier moest Tantalus eeuwigen honger en dorst lijden; wilde hij eten, de takken met de geurige vruchten trokken zich onder zijn hand terug; wilde hij drinken, het water verwijderde zich van zijn lippen. Wekt men nu bij iemand begeerten of lusten op, die niet te bevredigen zijn, plaagt men hem door die niet te voldoen, of kwelt men hem op dergelijke wijze, dan *tantaliseert* men hem. Zoo lezen we in de C. O. bladz. 8:

Vat dit alles te zamen, en sla nu uw rekenboek op, dat u sart met de 13^e som, waarin u, om u als 't ware te *tantaliseeren*, met de grootste koelbloedigheid eene mooie voorstelling gedaan wordt van vijf jongens, zegge vijf, die te zamen zouden knikkeren....

En bij *Potgieter*, Proza, blz. 315:

Het verledene, — het oogenblik, — het toekomstige, — hoe schakelen zij zich in onze beschouwing, als in de werkelijkheid, onwillekeurig aan-een, den schilder *tantaliseerende*, die zoo gaarne den driedubbelen indruk zou grijpen en wedergeven.

En bij *Koetsveld*, Pastorie te Mastland, blz. 85:

Wee uwer, als gij onbekend en ongewapend het einde van dien langen, rechten (doorweekten) weg zoekt te bereiken! Gij hebt een' *Tantalus*-arbeid ondernomen.

6. *Het Trojaansche paard inhalen*. In den Troj. oorlog viel Troje door een krijgslist den Grieken in handen. Deze hadden een groot houten paard vervaardigd, waarin een aantal soldaten verborgen waren, en nu maakte Sinon den Trojanen diets, dat zij, die dit paard in bezit hadden, onverwinnlijk waren. Ondanks de waarschuwingen van den priester Laokon braken zij een deel van de poort af en haalden het paard met gejuich binnen. 's Nachts kwamen de Grieken echter terug, en de verborgen soldaten verlieten hun schuilplaats, openden de poorten, waarop zij weldra van de stad meester waren. Dit feit uit de Oude Gesch. gaf aanleiding tot genoemde uitdrukking, die gebezigd wordt, wanneer men argeloos zijn ongeluk, zijn ondergang berokkent, terwijl men juist meende in zijn belang te handelen.

7. *Uilen naar Athene dragen*. De uil, de vogel van Minerva, was in Athene, de stad aan deze godin gewijd, natuurlijk zeer in aanzien; men vond er in eigenlijken zin zeer veel uilen, evenals in oude dagen in de stad Bern vele *beren*. Wie nu naar Athene nog uilen zond, deed een noodeloos werk, deed verloren arbeid, een dwaasheid, evenals hij, die water naar zee brengt of balken naar Noorwegen zendt.

8. *Vuur en vlam spuwen*. In den regel belast met het bewaken van groote schatten, was de draak met alle eigenschappen toegerust, welke

daartoe noodig waren. Onder meer verschrikkelijks bezat hij het vermogen, elkeen, die hem naderde en zodoende zijn toorn opwekte, met vuur, dat hij uit den bek spooft, te verdrijven.

De wijze, waarop sommige menschen hun gramschap uiten, komt vrij wel overeen met de wijze, waarop de draak lucht gaf aan zijn toorn. Vandaar het fig. gebruik der uitdrukking en de bet.: »op heftige wijze zijn toorn uiten”.

Ten slotte behandelen we uitdrukkingen van allerlei aard, ontleend aan het rijke volksleven.

In den Aap gelogeerd zijn — niet door den Beugel kunnen — elf is 't Gekkennummer — in 't Gareel slaan — de Gebreken zijner deugden hebben — den Gek met iemand scheren — alles op Haren en snaren zetten — in 't Honderd sturen — het Hutje met het mutje — de Kat uit den boom kijken — het brandt als een Lier — Lucht geven aan — Mank gaan aan — de Muren hebben ooren — in 't Ootje nemen — de Opgaande zon aanbidden — iemand vergulde Pillen laten slikken — iemand over 't Paard tillen — de Paarden achter den wagen spannen — iemand den Pas afsnijden — bij de Pinken zijn — den Polsslag voelen — een Slag van den molen weghebben — op een Stroowisch komen aandrijven — Violen laten zorgen — een witten Voet bij iemand hebben — zich uit de Voeten maken — met Vuur spelen — een Wassen neus — Water in den wijn doen — Water naar zee dragen — een Witte raaf — een zak Zout met iemand eten — op Zwart zaad zitten.

1. *In den Aap gelogeerd zijn.* Dit spreekwoord beteekent gewoonlijk: voor zijn plezier uit zijn, het kind van de rekening, de dupe der historie zijn, bedrogen uitkomen. De aard van den »schomminkel,” zooals men in Vlaanderen, of van den »scharminkel,” zooals men in Holland zegt, is genoeg bekend, hij is grillig, snaaksch, ondeugend, altijd er op uit u beet te nemen, kortom, hij is een aap, een »sim die niet en dient als om den geck te scheren.” Kiest nu een herbergier een aap tot uithangteeken, dan zijn zijn gasten voor hun plezier uit, zij krijgen slechte bediening voor veel geld, »zij zijn in den Vliegende Harlekijn gelogeerd,” (ook al een spreekwoord van gelijke beteekenis). — Rembrandt had eens het portret van een gierigaard gemaakt, maar deze wilde hem niet betalen, en gaf voor, dat het niet geleek. Rembrandt zou zich wreken: tegenover hem was een herberg, waar *de Aap* uithing; met goedvinden van den waard hing hij nu het portret boven de deur der herberg en vlak boven het opschrift: *In den Aap*. Spoedig kwam er bekijks genoeg, ieder

riep: »dat is de oude Hans Veerle!» Deze haastte zich, wat hij kon, om den schilder het volle bedrag te betalen, maar moest tevens nog den waard schadevergoeding geven voor het gemis van het uithangbord, toen hij zijn beeltenis opeischte. Zoo was hij fig. in den aap gelogeerd. (Zie *Uithangteekens* I, blz. 180).

2. *Niet door den Beugel kunnen.* De beugelbaan vindt men nog op menige plaats in Noord-Brabant. Tegenover de kortste zijde der recht-hoekige baan, van waar de spelers het spel aanvangen, staat op eenige dM afstand van en evenwijdig aan den rand, een *dubbele of enkele ijzeren beugel*, altijd zoo groot, dat de ballen er met den driehoekigen slager door »gekamerd» kunnen worden. Den bal kan men niet door den beugel slaan, als de ligging te onvoordeelig, te ongunstig is. — Wat niet *gunstig*, niet *passend*, *voegzaam*, niet *behoortijk* is, kan in fig. zin evenmin door den beugel.

3. *Elf is 't Gekkenummer.* *Elf, elve, alve* had in oude dagen de beteekenis van *gedrocht*, *spook*, *kwelgeest*, die ook in slaap den mensch konden hinderen niet alleen, door hem zwaar op de borst te drukken (men denke aan 't Hoogduitsche *Alpdruck*), maar hem tevens aardig konden beguichelen en voor den gek houden tevens. De term *alvsgedrocht*, *boos alvsgedrocht* is in de Middelnederlandsche literatuur niet vreemd.

Doch met het geloof aan het bestaan van allerlei kwelgeesten als daar waren »coubouten, alven (of cloen), nikkers en maren, duvele alle, die ons gherne brochten te valle», geraakten ook de namen dier geesten (plaaggeesten!) langzamerhand in 't vergeetboek en werd de herinnering aan de *alven*, *elven* door de volksverbeelding vastgeknoopt aan het telwoord *elf*; vandaar de schertsende woordspeling: *nummer elf* als 't getal der gekken, ten opzichte van hen, die door de *alven* of *elven* bedot of voor den aap gehouden waren. Zooals blijkt, dreef hier de volksphantasie (zie ook Hoofdstuk VII) haar spel.

4. *In 't Gareel slaan.* Het gareel is het lederen halsjuk of de halsgordel, welke bijv. het koetspaard om den hals geslagen wordt en waaraan de strengen of touwen zijn bevestigd. *In 't gareel slaan* in eigenlijken zin bet. alzoo: het trekdier inspannen, en bij uitbreiding het stevig aan het voertuig vastbinden. Daardoor is het dier in staat van dienstbaarheid, afhankelijkheid gebracht, het heeft slechts gedwee den wil zijns meesters te gehoorzamen.

Het denkbeeld van afhankelijkheid, van dienstbaarheid, van onderwerping bleef aan de uitdrukking verbonden, toen deze in fig. zin werd gebezigd; dit blijkt uit de beteekenis van uitdrukkingen, als: *in het gareel zijner drijven*, *zijner plichten geslagen zijn*; *in iemands gareel draven*, *in*

hetzelfde gareel loopen, 't gareel der slavernij, enz. Ook hier gebieden de driften, de plichten enz. dan als meesters; tegen wil en dank heeft men te doen, wat zij eischen. In 't gareel slaan bet. alzoo: afhankelijk, dienstbaar maken, onderwerpen, het juk opleggen enz.

In Da Costa's Hagar leest men, vers 173—176, van Mohammed:

Ach! uwe niet alleen was 't opzet om één waarheid
met al haar hemelglans en goddelijke klaarheid
te spannen in 't gareel ten dienste van een Macht
van menschevonden en verfoeisels.

De bet.: is: De profeet der Arabieren weet één waarheid nl. *Er is slechts één God*, dienstbaar te maken aan zijn godsdienstige plannen, hij weet die waarheid in 't gareel te slaan, d. i. te spannen voor een onnoemlijk aantal godsdienstzaken van eigen vinding, voor dwaze, verfoeilijke godsdienstvormen. Die ééne waarheid, glanzend als de hemel en klaar als de Godheid zelf, dient hem dan om al het overige van eigen maaksel en eigen vinding voor goddelijk te doen doorgaan. — beide zijn nauw door hem in verbinding gebracht, zijn innig aan elkaar verbonden.

5. *De Gebreken zijner deugden hebben.* Elke deugd heeft haar grenzen, die zij niet kan overschrijden, zonder te ontaarden. Zoo verandert onderdanigheid licht in slaafsche onderworpenheid, toegevendheid in vertroeteling, mildheid in verkwisting, spaarzaamheid in gierigheid, vroomheid in dweperij, vasthoudendheid van beginselen in stijfhoofdigheid of hardnekkigheid enz. Maakt nu iemand zich bij het volgen van de goede genegenheid des harten, bij het beoefenen van deugden, aan overdrijving schuldig, waardoor zijn deugden in gebreken veranderen, dan zegt men wel: *hij heeft de gebreken zijner deugden.*

6. *Den Gek met iemand scheren.* Het woord *scheren* vinden we reeds in het Middelned. gebezigd als *scerne*. »Iemand te scerne driven,» zooals voorkomt in »Reinaert»:

Menichfout was sijn ghedochte,
Hoe hi vonde sulken ract,
Daer hi Brune, den fellen vraet,
Te scerne mede mochte driven,
Ende selve bi siere (zijne) ere bliven. (13)

En elders:

Doe Reinaert eschede (eische) sijn deel,
Antwordi hem in scerne. (5)

Scerne heeft hier de beteekenis van scherts, spot, en *sceren* of *scheren* bet. spotten. Den gek met iemand scheren, is derhalve: met iemand spotten, alsof hij een gek, een zot is.

De uitdr. is ontstaan door samenvloeiing van de beide zegswijzen: *Den gek scheren*, en *met iemand scheren*. Het woord *scheren* in de laatste

uitdr. is ontleend aan 't woord *sceren* = *spotten*, zoodat *met iemand scheren* hetzelfde beteekent als: *met iemand spotten*. In: *Den gek scheren* heeft *scheren* de bet. van: *het haar afsnijden*, wat in de Middeleeuwen minachtend werd toegepast op *gekken* en *dwazen*. *Den gek scheren* was alzoo: iemand door 't afsnijden van 't hoofdhaar voor een ieder bespottelijk maken, en voor *gek* doen doorgaan.

Door de verbinding nu van deze beide, in beteekenis overeenkomende uitdrukkingen, ontstond de zegswijze: *Den gek met iemand scheren*.

7. *Op Haren en snaren zetten*. De beteekenis van de uitdrukking *op haren en snaren zetten* ligt voor de hand, t. w. alle moeite doen, alle kracht inspannen, hemel en aarde bewegen, om zijn doel te bereiken.

De oorsprong is ook niet moeielijk te vinden. De vioolspeler weet wel, dat een goede uitvoering zijner nummers voor een deel afhankelijk is van de hoedanigheid zijner instrumenten, n.l. van den *strijkstok* en van de *viool*; aan den eerste vindt men de *haren*, aan de tweede de *snaren*. »*Alles op haren en snaren zetten*» is dus zooveel als: alles op de viool spelen, wat men weet, alle deuntjes, alle wijsjes of fig. al wat men bezit ten beste geven, alles wagen. Wanneer men zich herinnert, welk een belangrijke rol de speelman bij kermissen en bruiloften vervulde, dan is het licht verklaarbaar, dat de viool aan verschillende spreekwijzen het aanzien heeft gegeven. »Zoo iets heb ik nog nooit op de viool hooren spelen,» zeggen wij van iets, dat ons heel vreemd en dwaas in de ooren klinkt. Terwijl de onverschillige en trage »violet laat zorgen,» zet de voortvarende »alles op haren en snaren.»

8. *In 't honderd sturen*. Synoniem met deze uitdrukking is: *In 't riet sturen*. Beide beteekenen: *in wanorde brengen*, zoodat het doel niet bereikt kan worden. In den regel worden verdere pogingen gestaakt, als een zaak in wanorde is gebracht. Ook dit gevolg ligt in de bet. van bovengenoemde uitdrukking opgesloten.

Reeds Vondel kende de uitdrukking *in het honderd*. In Batav. Gebroeders, vers 633 :

Een ieder schiete en houwe *in 't honderd*, dat het kraecht.

En in Leeuwendalers, vers 861 :

Maer nu komt Goverts knecht zoo wijd,
Dat hy moedwillighlijk een' eicken kneppel smijt
In 't *honderd*, in den hoop, daer al de hoenders picken
De boeckweite op mijn werf.

Eelco Verwijs teekent hierbij aan: »Honderd wordt hier als onbepaald getal gebruikt: en *in 't honderd* is zoo veel als *in 't wilde*.» — *Verder* bestaan nog: *praatjes in 't honderd*, het loopt in *het honderd* enz.

9. *Het Hutje met het mutje.* *Hutje met mutje* is een verbinding van rijmklanken, zooals ons volk er gaarne hoort. De tijd van oorsprong is mij niet bekend; men vindt bij WEILAND, dat *mutje* hier zou staan voor *motje* en dit woord zeug of vrouwelijk varken zou bet. Volgens deze opvatting geeft men dan het hok mét het varken tegelijk: *dat is alles samen*. Ik durf niet beslissen, of deze verklaring grond heeft.

Een andere verklaring is deze, dat *mutje* = *motje* en dit *mot* = stof, *ruil*. Bij WEILAND vindt men nog *mot* in de bet. van *turfmolm*, en, als ik mij niet bedrieg, wordt dit woord *turfmot* nog in Overijsel gebezigd. Ook geeft WEILAND op, dat in 't Hoogd. een mulle, zwarte aarde, aan turfgrond gelijk, *moth* of *modt* heet. Volgens deze verklaring zou de spreekwijze dus bet.: *Daar is het huisje met al wat er in is*, zelfs met zijn stoffig vuil; daar is de zaak geheel en al, zonder dat er iets aan ontbreekt; daar is alles in en met alles, daar is de geheele boel.

10. *De Kat uit den boom kijken.* De onverdraagzaamheid, die er bestaat tusschen de honden- en de kattenfamilie, is bekend. Hoe menigmaal moet poes niet de wijk nemen voor een kwaadwilligen hond! De eerste boom, dien ze bereiken kan, biedt haar een veilige schuilplaats aan, en de hond, niet kunnende klimmen, is genoodzaakt zijn vervolging te staken. Niets blijft hem over dan te wachten, tot poes uit den boom komt; onafgewend houdt hij de oogen op de vluchtelinge gericht, alsof hij haar uit den boom wil kijken; hij is genoodzaakt geduld te oefenen. De figuurlijke beteekenis van deze spreekwijze is dan ook: „een afwach- tende houding aannemen.”

11. *Branden als een Lier.* Een *lier* is een boom, hij draagt tegenwoordig den naam van *lariks* of *lorckenboom*. De lariks behoort tot de naaldboomen en bevat veel hars- en teerachtige stoffen, zoodat zijn hout zeer brandbaar is. Uit deze verklaring blijkt, dat de uitdrukking *branden als een lier* bet. *fel*, *hevig*, *flikkerend* branden. Dat hier aan een boom gedacht kan worden, bewijst het Amsterdamsche: 't is een lange liereboom, voor: 't is een lange jongen, een zoogenaamde slungel.

Anderen brengen de uitdrukking, *als een lier* in verband met een lier of draaiorgel (zie ook bij Van Dale *lierman*, *liermisje*, *liervrouw*). *Branden als een lier* zou dan beteekenen: het vuur, de lamp brandt zoo vroolijk als de lier speelt. De uitdrukking zelve leeft enkel nog in den volksmond (bijv. in Friesland en Vlaanderen) en wordt nog gevonden in het deuntje: Jan, brandt de lamp nog? *Moeder, als een lier!* —

12. *Lucht geven aan.* Wanneer en met welk gevolg in eig. zin *lucht aan iemand wordt gegeven*, weet ieder. Hij, die lucht krijgt, keert tot bewustzijn terug, zijn benauwdheid is geweken.

Op grond van deze beteekenis zegt men in fig. zin: *Lucht geven aan* zijn woede, aan zijn verdriet, aan zijn smart, aan zijn vreugde, aan zijn blijdschap, aan zijn droefheid, enz.

Wanneer iemand *lucht geeft aan* zijn woede, hetzij in harde woorden, hetzij in bedreigingen, zoo schijnt zijn hart ontlast te worden van een pak, dat er op drukte en hem benauwde.

Wanneer iemand *lucht heeft gegeven aan* zijn verdriet, aan zijn droefheid, dan gevoelt hij zich vrijer, opgeruimder. Wanneer iemand *lucht heeft gegeven aan* zijn vreugde, dan bespeurt men minder van zijn groote blijdschap, hij is kalmer geworden.

Uit deze verklaring blijkt duidelijk 't nauwe verband tusschen *lucht geven aan* in eig. en in fig. zin.

Synoniemen van *lucht geven aan* in fig. zin zijn: *ruimte geven aan*, *losbreken in*, *iets op hevige*, *soms heftige wijze uitdrukken*, enz.

Er zijn oogenblikken in 't leven, dat de mensch overstelpt raakt door smart. Hoe zalig is het hem dan aan 't hart van een vriend *lucht te geven aan* zijn droefheid, daar vertroosting te zoeken en te vinden!

Sommige menschen laten bij den minsten tegenspoed den moed zakken. Dikwijls *geven* zij hun hart dan *lucht* in allerlei jammerklachten, en trachten de rol van ongelukkigen, van verongelijken te spelen.

Ook wij stemden in met den juichtoon der verbazing. Aldus *gaven* wij tevens *lucht aan* het gevoel onzer blijdschap over de vervulling van een innig gekoesterden wensch. *G. v. Senden*, Alpenrozen. (De Lawine).

13. *Mank gaan aan*. Het hoofdwoord in deze uitdrukking is *mank* = verminkt, bezeerd, gebrekkig; *wie mank is*, heeft een gebrek, *wat mank gaat*, beweegt zich gebrekkig, zwak, krachteloos. Het woord *mangel* (gebrek) als: bij *mangel* van (bij gebrek aan, afwezigheid van) is verwant met *mank*. Zoo kan iemands been *mank* zijn, hij gaat dan *mank* d. i. hij gaat gebrekkig, moeielijk, minder vlug; hij heeft een gebrekkelijken gang.

Mank zijn en *mank gaan* worden beide in fig. zin gebezigd; men zegt: dit bewijs gaat *mank*, die vergelijking gaat *mank*, d. i. er ontbreekt iets aan beide, ze zijn niet zonder fouten of gebreken, er is iets op af te dingen. Zoo zegt men, in ruimeren zin, dat een persoon *mank gaat aan* een of ander euvel (kwaad); Van Essen, die met een dispuut-zieken jongeling aan tafel zit zegt: »Maar ik was kwaadaardig genoeg, ziende aan wat *euvel* de jongman *mank ging* om mij te verdedigen met korte niets beduidende antwoorden.» Evenzoo zegt men, dat twee personen *aan 'tzelfde euvel mank gaan* = met hetzelfde zedelijk gebrek behept zijn; bijv. twee hoogmoedigen, eerzuchtigen, gierigaards, enz.

14. *De Muren hebben ooren*. Deze uitdrukking behoort tot de volkstaal. Behalve dat de muren ooren hebben, weten we tevens uit den mond

van het volk, dat *kleine potjes ook ooren hebben*, en dat *een hongerige maag geen ooren heeft*. Dergelijke uitdrukkingen zijn natuurlijk alle overdachtelijk. Met de *kleine potjes* bedoelt men de *kleine kinderen*; met de *hongerige maag* den *hongerigen mensch*. En met de muren in bovenst. uitdrukking worden niet eigenlijk de *muren*, maar de *personen* bedoeld, die daarachter verscholen kunnen zijn; men wil er mee te kennen geven, dat het raadzaam is, in zijn spreken voorzichtig te zijn.

15. *In 't Ootje nemen*. Om de regels van het knikkerspel, waarvan in de »Camera Obscura» sprake is (blz. 2), goed te kunnen vermelden, zoude men een der Hollandsche jongens moeten zijn, zooals Hildebrand ze beschrijft. Onder *ootje knikkeren* verstaat men, knikkers uit een cirkel of O schieten, zonder zelf binnen die O te geraken. De knikkers, die in het *ootje* of *kuiltje* staan, zijn het mikpunt van de kleine spelers.

En in de figuurlijke taal, bedoelt men met de uitdrukking: *iemand in 't ootje nemen* nagenoeg hetzelfde. Een gezelschap neemt iemand in 't *ootje*, als het een onnoozelen bloed tot mikpunt of doel kiest van scherts, spot, grappen enz. Men *neemt iemand in 't ootje*, als men hem voor den gek houdt, hem een poets speelt enz.

16. *De opgaande zon aanbidden*. De zon schenkt warmte, leven, wasdom aan al het geschapene; de opgaande zon is het beeld van ontluikende pracht en majesteit. Geen wonder, dat sommige heidenen de opgaande zon aanbidden als een godheid; zij beschouwen haar als de bron, de geefster van alle goed, van voorspoed en geluk.

In fig. zin kan een persoon een *zon* genoemd worden; zoo lezen we in 't *Haantje van den toren*, dat de arme lijdere een zonnetje was in haar huis, een feest van 't huiselijk feest, en als opheldering dient: zij *bezielde* haar vriendschaar door haar lieflijkheid en rijken, dartelen geest.

Wanneer kan nu iemand een *opgaande zon* genoemd worden? Het taalgebruik leert, dat men in dit geval denkt aan iemand, die tot voorspoed, eer, aanzien, macht gaat geraken: bijv. een staatsman, die Minister gaat worden; een lid eener vergadering, dien men tot President benoemt (bijv. in een republiek); een koopman, die groote en voordeelige zaken doet en hooger en hooger stijgt op de maatschappelijke ladder, een ambtenaar, die benoemd wordt tot hoofd of chef van een afdeeling, enz. Wie nu, op welke wijze ook, zich bij een van deze heeren zoekt in te dringen met het oog op eigen voordeel, op eigen bevordering, op eigen belang, *aanbidt* in fig. zin *de opgaande zon*. Uit de uitdrukking als geheel spreekt vanzelf eenige afkeuring; — wie dan ook op de knieën in aanbidding gaat neerliggen voor zulke goden van den dag, toont stoffelijke belangen en geldelijken voorspoed te stellen boven karakter, boven zelfstandigheid, boven gevoel van eigenwaarde.

17. *Iemand vergulde Pillen laten slikken.* Pillen hebben in den regel een bitteren smaak, vandaar dat *pil* in meer dan ééne uitdrukking een minder gunstige bet. kreeg. Zoo zegt men: het eervol ontslag was voor dien hoofdofficier een harde, een bittere *pil*. Men dient hierbij nog in 't oog te houden, dat het slikken van pillen, in eigenlijken zin, voor menigeen bezwaar oplevert. De apotheker maakt de pillen, om aan dit bezwaar te gemoet te komen, klein van omvang, en hij weet er tevens een fraai oog aan te geven, door ze te *vergulden*.

In fig. zin verguldt men de *pil*, als men een onaangename zaak fraai of aannemelijk voorstelt, de *pil* blijft innerlijk wel even bitter als vóór het vergulden, doch zij wordt met minder tegenzin geslikt, ingenomen, genomen. Heeft men iemand iets onaangenaams te zeggen, iets op te merken enz., dan kan men dit op zachte wijze, op humanen toon doen, — als men nu dat onaangename, dat bittere, met zachte woorden, op welwillenden toon mededeelt, dan verguldt men de *pil*, men laat vergulde pillen slikken. Ook op andere wijze kan het geschieden, bijv. een koning kan een minder gewild ambtenaar ontslaan en hem bedanken voor de gewichtige diensten aan den lande bewezen, hem een ridderorde schenken, hem tot kamerheer benoemen, enz. De vergulde *pil* wordt beter geslikt. Men kan een overtollig bediende, een knecht — om welke reden ook — uit den dienst ontslaan en hem als blijk van tevredenheid een geschenk vereeren. Dit geschenk verguldt dan weer die *pil*. — Andere voorbeelden liggen voor de hand.

18. *Iemand over het Paard tillen.* In deze uitdrukking valt de aandacht minder op de woorden *paard* en *tillen*, dan wel op het partikel *over*. Dit *over* staat in bet. op één lijn met *op*; men tilt iemand *over* het paard, als men hem schrijdelings *op* het paard doet zitten; het paard brengt hem dan in korten tijd ver, veel verder dan hij in denzelfden tijd te voet zou zijn gekomen. Men bezigt deze uitdrukking in fig. zin, met dezelfde beteekenis. Zij, die in hun betrekking door protectie snel bevorderd worden en dus in betrekkelijk *korten* tijd tot een hooge positie geraken, heeten weleens *over* het 't paard getild, vooral zoo blijkt, dat hun bekwaamheid niet evenredig is aan hun rang. Daarom wordt de uitdrukking gebezigd, in fig. zin, van hem, die hooger geklommen is dan hij verdient; van hem, die meer vooruitgeholpen is, dan zijn bekwaamheid of geschiktheid het veroorloofde. — Niet enkel door daden, maar ook met woorden kan men, in fig. zin, iemand *over* het paard tillen, door hem bv. overmatig te roemen, zijn werk op te vijzelen, enz. Hildebrand bezigt de uitdrukking in de C. O. blz. 236, waar hij van ouden heer Witse opmerkt: Men kon niet zeggen, dat hij zijn zoon als kind bedorven of *over het paard getild had*, want hiertoe was hij te beredeneerd geweest; hij had den jongen Gerrit eene zeer goede opvoeding gegeven en hem wel onder den duim gehouden.

19. *De Paarden achter den wagen spannen.* Het volk dacht, wie de paarden achter den wagen zou spannen, zou averechts te werk gaan, hij zou niet vooruitkomen, of wel, de paarden trekken zijn wagen in tegengestelde richting. Dit phantasiebeeld paste het nu toe op de handelwijze van hem, die verkeerd te werk gaat en dus meer achteruit tobt dan vooruitkomt.

De onderwijzer, die voor zijn klasse aanhoudend het woord heeft of wel zooveel mogelijk voor de jeugd zijn geleerdheid lucht, *spant de paarden achter den wagen* — de leerlingen zullen eer achter- dan vooruitgaan. Een koopman, die geen berekening heeft, of wien het faalt aan doorzicht, *spant menigmaal de paarden achter den wagen*. Een regeering, die het uitvoeren van groote werken uit een beginsel van zuinigheid uitstelt of verzuimt, *spant de paarden achter den wagen*. De uitdrukking bet. alzoo: averechts te werk gaan, juist het tegengestelde doen van 'tgeen men doen moet, zijn berekeningen verkeerd maken, verkeerde voorzorgen of maatregelen nemen, enz.

20. *Iemand den Pas afsnijden.* Het w.w. *afsnijden* vinden we in de taal meermalen gebezigd in den zin van *beletten, belemmeren, verhinderen, benemen*, enz. bv. *Iemand den weg, den toegang afsnijden; den vijand de levensmiddelen afsnijden, de vlucht afsnijden; de ruitery van het leger afsnijden, een legerkorps afsnijden* enz. Zoo ook: *iemand den pas afsnijden* = iemand den voortgang beletten, hem hinderen bij 't verwezenlijken zijner plannen, hem *hinderpalen in den weg stellen* enz. Het tegengestelde is: *Iemand voet geven, iemand helpen, begunstigen* enz.

21. *Bij de Pinken zijn.* Hij is *bij de hand*. In 't dialect van Maastricht bezigt men nog 't woord *pinken* voor *vingers*. Men zegt het van een persoon, die vlug met de hand en tevens vlug van begrip is.

22. *Den Polsslag voelen.* Willen wij weten, of iemand dood is, dan voelen wij hem den pols. Slaat deze nog, dan heeft het leven niet opgehouden. Men kan aldus den polsslag voelen van een slapende, van een bedwelnde, van een schijndoode, niet van een wezenlijken doode. Een flauwe polsslag zegt ons, dat het leven bijna heeft opgehouden. Een krachtige polsslag bewijst, dat er een krachtig leven aanwezig is.

Dat alles vinden wij in 't figuurlijk gebruik der uitdrukking terug. Als wij de weekmarkten in onze drukke steden bezoeken, voelen wij er den polsslag van den Nederlandschen binnenhandel. Als de storm de zee beroert, dat het strand trilt onder onze voeten, dan voelen wij den polsslag van den oceaen. Als wij zien, hoe weinig schrijvers zich in de Nederlandsche letterkunde van de 18^e eeuw boven 't middelmatige verheffen, dan voelen wij in dat tijdvak slechts met een flauwen polsslag haar

leven. In deze drie gevallen moeten wij ons den handel, den oceaan, de letterkunde als een levend wezen voorstellen. De uitdrukking behoort volstrekt niet tot de gewone spreektaal. Ze beteekent in hoogerem stijl steeds: *leven bespeuren, leven ontdekken*.

Na den slag bij Leipzig was Napoleons val zeker. Zijn heldhaftige verdediging van Frankrijk deed slechts de koortsachtige *polsslagen* voelen van een stervenden reus.

In het nimmer rustend gewoel aan de stations te Utrecht, *gevoelen wij den polsslag* van de hartader van ons binnenlandsch verkeer. (Bruins, Wereldrond).

Al zijn er steden, waar de omzet veel grooter is dan te Amsterdam, toch *voelt* men, de kaaien onzer hoofdstad langs wandelende, *er den polsslag van den wereldhandel*.

Onder de Ptolemaeën was Alexandrië een brandpunt van geleerdheid; krachtiger dan ergens ter wereld *voelde* men daar den *polsslag van wetenschap en kunst*.

Potgieter was... een ideale Nederlander, de *polsslag* van wiens lief en leed vertraagde of sneller sloeg, naarmate onze publieke zaak eene schrede voorwaarts deed, of stilstond of achteruitging. (Litt. Fant. 16^e dl., blz. 162).

23. *Een slag van den molen weg hebben*. Vele spreekwoorden, waarin het woord *molen* voorkomt, hebben betrekking op een verward brein. Hier volgen er eenige: Hij loopt met *molentjes*, hij heeft een slag van den *molen* beet, hem draait een *molentje* in 't hoofd, iemand aan de ooren *malen*, hij loopt te *malen* over dit punt.

Uit deze voorbeelden blijkt, dat men 't malen van den molen op een verward hoofd heeft toegepast, als zinnebeeld; oorspronkelijk voor 't woelen van 's menschen gedachten, ook in gezonden zin. Het verband tusschen deze twee is: *het hoofd loopt hem om, de gedachten laten zijn hersenen geen rust, hij is in een maalstroom van gedachten*.

STARING zegt van Marco, die blijkens vers 10—16 een duizeling in de hersenen kreeg van eigenwaan:

Gelijk het rad draait om den as,
Zoo draaijen rustloos zijn gedachten
Om 't centrum van zijn dierbaar IK...

En Potgieter, Proza blz. 409, legt Machteld, het weeuwte uit het Hof van Holland, de woorden in den mond:

Die meid loopt met molentjes, ..

als zij haar dienstbode wil verontschuldigen, die eensklaps de kamer binnenstuift.

OPMERKING. De molen is nog het beeld der *dwaasheid*. Zoo voert de sociëteit Momus te Maastricht een draaienden molen in haar wapen. Sommigen willen in *slag* niet de beteekenis van *klap, slag* zien, maar die van *gelijkenis*; de uitdr. zou volgens hen bet.

iets van een molen weg hebben, op een molen gelijken. M. i. zal de vruchtbare volksverbeelding ook hier haar werk wel gedreven hebben; anderen wijzen dan ook terecht op het avontuur van *Don Quichotte*, die *een strijd tegen windmolens* aanbod en deerlijk van de reis kwam. Het gedicht van Staring leert ons, dat, wie een slag of tik van den molen beet heeft, gaat peinzen, denken, zeuren, malen over één enkel punt, waarom heen dan al zijn gedachten als molensteenen of molenraden ronddraaien. Uit Potgieter leeren we, dat „met molentjes loopen” meer schertsend gebezigd wordt.

24. *Op een Stroowisch komen aandrijven.* Een stroowisch is een platte bundel stroo. Nu heeft in ons land het stroo geen groote waarde, integendeel een geringe. Dit heeft er toe geleid, om iemand van weinig beteekenis met stroo te vergelijken. Men zegt b.v. een „mannetje van stroo” van iemand, die zwak is. Zoo ziet men in gedachte ook een bundel stroo, wellicht weggeworpen, komen aandrijven op het water. Omdat een stroowisch bijna geen waarde heeft, gaf dit aanleiding van iemand, die arm, behoeftig of berooid in stad of dorp aanlandde, te zeggen, dat hij op een stroowisch is komen aandrijven.

»Wij willen ons niet uitgeven voor hetgeen we niet bennen, gelijk er menig is, die op een *stroowisch is komen aandrijven.* (Justus van Effen).

25. *Violen laten zorgen.* Naar men wil is deze uitdrukking aan de boerenkermessen ontleend. Hier was de *viol*, waren de *violen* onmisbaar. Als het kermis was of een ander jaarfeest, liet men den speelman de zorg:

De Herfstmaand was haar loop ten eind;
 't Was kermis in Ter Borg:
 Men at, men dronk, men sprong in 't rond;
 De spectman had de zorg! STARING, Vogelschieten.

Violen laten zorgen kon op deze wijze de bet. krijgen van: *vroolijk, zorgeloos* zijn, zich niet bekommeren om 'tgeen er gebeurt, zich geen zorgen aantrekken, alle muizenissen uit het hoofd zetten, een leven leiden van vroolijk Fransje, enz.

De uitdrukking is zeer oud en werd eertijds meest in aanprijzenden zin gebezigd: *Laat violen zorgen.* Intusschen, ofschoon de fig. bet., naar bovenstaande verklaring, zeer geleidelijk uit de eigenlijke wordt afgeleid — zijn niet alle taalkundigen het met die verklaring eens. Sommigen denken aan *violen* = bloemen en brengen dit in verband met de woorden van Christus: *Zie de letiën* des velds, hoe zij wassen: zij arbeiden niet, zij spinnen niet, en ik zeg u, dat ook Salomo, in al zijn heerlijkheid, niet is bekleed geweest, gelijk een van deze. — Anderen denken aan muziekinstrumenten noch bloemen, maar aan *folen* = flesschen met langen hals en kleinen buik. De uitdr. wordt gebezigd van drinkebroers, die zich over de betaling niet bekommeren, en de geleedigde flesschen (*folen*) voor 't gelag laten zitten, of *laten zorgen*,

26. *Een willen voet bij iemand hebben.* Men heeft bij iemand een *willen* voet, als men bij hem gezien is, als men een potje mag breken. Vergelijk: op *goeden* voet met iemand staan, leven. *Voet* bet. manier, wijze, verhouding. *Wit* heeft ook in andere uitdrukkingen een gunstige bet. bijv.: Zij lachte *witjes* (vriendelijk); en bij VONDEL: O, driemaal *witte* dag = driemaal blijde dag! De felle Doot, die nu geen *wit* mag zien, verschoont de grijze liên; *wit* = vroolijkheid, vreugde; wel mocht hij (Godefried uit het hekeldicht Harpoen) *wit* zien = vroolijkheid. *Wit* is de kleur der vreugde, in tegenstelling van *zwart*.

27. *Zich uit de voeten maken.* Deze uitdrukking diende te zijn: zich uit de *paardenvoeten* maken; zij bet. zich van den grooten rijweg verwijderen; de heirbaan verlaten, langs binnenwegen gaan, ten einde niet gezien, bespeurd te worden. Zoo handelt een dief, een misdadiger, een boosdoener. Bij de dichters der 17e eeuw vindt men *paardevoeten*, bijv. bij Hooft in het blijspel Warenar:

Men loerd' me zoo niet, het (geld) moest uit de *paardevoeten*.

3e bedrijf, 3e tooneel.

en deze uitdrukking is dan ook de oorspronkelijke en was in algemeen gebruik. 1)

In het Woordenboek op Hooft (uitgave A. B. Oudemans) vindt men een eenigszins afwijkende verklaring. »Als uitroep bet. de uitdr. oorspronkelijk *pas op* (namelijk, dat je niet overreden wordt), *pak je weg*; doch, werd deze uitdrukking elliptisch gebezigd, dan bet. ze meestal *geborgen, buiten gevaar gebracht*.” 2)

»Het is dus niet te verwonderen, dat men, bij zulke vreemde dingen, telkens bang was voor ongelukken, en onachtzamen voetgangers en vooral kinderen, toeriep: »*Maak-je uit de paardevoeten!*” welke uitdrukking later, toen men aan de rijtuigen gewoon raakte, tot: »*Maak-je uit de voeten*” is ingekrompen.” De tweede bet. nl. die van »*verzekerd, geborgen, buiten gevaar, van alle kwaad bevrijd*” komt bij de oude schrijvers meermalen voor, bijv. Hij zit wel uit *der peerdenvoeten*, die op den toren de klokken doet beiaarden. Ellendige gewesten, die alle overrompeling onderworpen en nimmer *uit de paerdevoeten zijn* enz.

28. *Met vuur spelen.* Voor kinderen en ook voor onhandigen is het gevaarlijk, met vuur te spelen. Licht beloopen zij brandwonden, niet

1) Het woord *loeren* bet. hier iemand een loer draaien, hem voor den gek houden, beetnemen. — Professor *De Vries* zegt: »Tegenwoordig zegt men, bij verkorting, *uit de voeten*. Maar dat de spreekwijze: *zich uit de paardenvoeten maken* de oorspronkelijke en ware is, lijdt geen twijfel, gelijk zij dan ook vroeger algemeen dus in gebruik was.”

2) Als opheldering leest men, dat de koetsiers, toen de koetsen op het einde der 16e eeuw langzamerhand in zwang kwamen, nog weinig bedreven waren in hun vak. Als lofspraak gold toen zelfs: *hij kan rijden en omzien*, wat we vinden in de gedichten van Hooft, ook in fig. zin toegepast op hem, die bij de hand is.

zelden zijn groote ongelukken het treurige gevolg van zulk een spel. Hier kan het heeten: Kleine oorzaken, groote gevolgen!

Daar *vuur* in fig. zin voorkomt in zoo menig geval, als: het *vuur* der hartstochten, der overtuiging, het *dichtvuur* enz. enz. is het wel te begrijpen, dat de uitdrukking: *met vuur spelen* ook fig. gebezigd ging worden, te meer, daar spelen ook fig. gebruikt wordt, bijv. *met beloften spelen*, *met eeden spelen*, *met zijn gezondheid spelen*, enz.

Het ligt voor de hand, wat de bet. van de uitdrukking in fig. zin moet zijn, nl. onnadenkend, roekeloos handelen, en dat in belangrijke aangelegenheden. — Zoo *speelt* een volksman *met vuur*, als hij de hartstochten van het volk prikkelt; wie een toornig man uitlacht of sart, *speelt met vuur*; het moederland, dat een volkplanting al te streng regeert, *speelt met vuur*; Filips II *speelde met vuur*, toen hij Alva en zijn helpers naar de Nederlanden zond, enz.

Telkens kan als waarschuwing dienen: Wie het gevaar bemint, zal er in omkomen.

29. *Een wassen neus*. Wassen beelden zijn ieder bekend (panopticum). Zij ontleenen hunne grootste waarde hieraan, dat de kleur zeer veel overeenkomt met de kleur van de menschelijke huid. Wie een wassen neus heeft — bij spelende rederijkers enz. kwam dit veel voor — verbergt zijn eigen neus en geeft ons een anderen te zien. Hierdoor *misleidt hij ons*, *bedriegt hij ons*, *hij neemt ons beet*, *hij wil ons in 't oolje nemen*. Omgekeerd zeggen we nu van iets, dat ons misleidt, of van iets, dat aangewend wordt, om ons iets wijs te maken: 't Is een wassen neus. Al het geschreeuw op de markt van goedkoope waar, van radicale geneesmiddelen enz., 't is in den regel niets meer dan een wassen neus, d. i. misleiding, bedrog.

30. *Water in den wijn doen*. Deze spreekwijze is aan het dagelijksch leven ontleend. Door water in den wijn te doen, wordt deze drank minder krachtig, minder sterk. De fig. taal plaatste het gevolg van de handeling op den voorgrond en gaf aan de uitdrukking een beperkte beteekenis.

Men bezigt deze uitdrukking fig. van iemand, die zijn eischen vermindert, die wat inbindt. die zich een weinig matigt, die minder veel-eischend is, omdat de omstandigheden, het welbegrepen eigenbelang, de macht of wil van derden hem daartoe dwingen. Hij is in dit geval tevreden met aangelengden wijn; hij eischt niet meer zijn volle recht, laat *al* zijn aanspraken niet meer gelden, enz.

Zoo was het noodig, dat de adel bij de opkomst van den derden stand (kruistochten) wat water in den wijn zijner rechten deed, en zoo deden Europa's vorsten bijna alle wat water in den wijn hunner soevereine macht, door een grondwet te bezweren; zoo doet een schuldeischer wat water in den wijn zijner aanspraken en stelt zich met zeker percent tevreden; zoo

mengt een onderwijzer wat water in den wijn der methode, als hij met achterlijke knapen te doen heeft, enz.

31. *Water naar zee dragen.* De zee is de grootste waterplas. Draagt men nu water in dezen onmetelijken plas, dan verricht men een noodeloos, een verloren werk, want hoeveel en hoelang er ook water naar toe gedragen wordt, de zee zal nog geen streep rijzen. *Water naar zee dragen* beteekent dus: Een *nutteloos* werk verrichten, *verloren* arbeid doen.

Een gelijke bet. hebben de spreekwijzen: *Balken naar Noorwegen zenden*, *Peper naar Ceilon voeren*, *Steenkolen naar New-Castle gaan brengen*, *Uilen naar Athene dragen* enz.

32. *Een witte raaf.* De raven zijn alle zwart; witte raven bestaan niet. De spreekwijze doelt dus op een onmogelijkheid, of bij uitbreiding op een geval of een zaak, die bij heel zeldzame of niet te gelooven uitzondering geschiedt of bestaat. Zoo zegt *Potgieter*, Proza, blz. 4:

Een portret van Jannetje te leveren, zou een lust wezen, zoo het geene meesterhand vereischte. Om er echter met schaaamat af te komen, moet men de gave van Rembrandt aan die van Rubbens paren. Ik wil wel gelooven, dat er zulke *witte raven* vliegen; maar ik vrees niet, dat iemand zal ontkennen, dat zij zeldzaam zijn.

33. *Een zak zout met iemand eten.* Deze uitdrukking herinnert aan de hooge waarde van het zout, vooral bij Oostersche volken. Naar men wil, is de uitdrukking dan ook van Arabischen oorsprong. Brood en zout zijn eerste levensbehoefsten, zout vooral was ook, om zijn waarde (men denke aan het woord *zoutverbond!*) een onderpand van trouw. Nog biedt men bijv. den Czaar, als hij een dorp of stad van zijn rijk bezoekt: *zout*, brood en aarde aan. Geen wonder, dat *zout* en trouw, *zout* en vriendschap, gehechtheid begrippen zijn geworden, die bij elkaar passen.

SIMON GORTER zegt in zijn Reisbeschrijving Arcachon: Over heengaan spreken, eer uw vriend *met u een zak zout gegeten had* — gij zoudt het (in de dagen der trekschuiten nl.) een slag in 't aangezicht uwer huisgoden geacht hebben.

Zooals blijkt, is hier alle zinnebeeldige bet. van *zout* verdwenen en deukt ieder aan de stoffelijke bet. *Zout* wordt in de spijzen bij kleine hoeveelheden gebruikt. Eer dus met iemand een *zak* zout (een groote hoeveelheid) gegeten is, zal er een geruime tijd verlopen. En gedurende dezen tijd zijn de betrokken personen in de gelegenheid elkaar goed, door en door te leeren kennen, te leeren waardeeren. Een zelfde strekking ligt in het versje:

Als ge een mensch voor 't eerst pas ziet,
 Prijs hem niet, of laak hem niet:
 Om elkanders aard te weten,
 Moet men *zout met schepels eten!*

34. *Op zwart zaad zitten.* De meeste vogels houden meer van wit dan van zwart zaad. Zitten zij dus op *zwart zaad* (een dief *zit* of *zat op* water en brood), dan missen zij hun geliefd voedsel en moeten zich behelpen met minder lekkeren kost. In fig. zin zit men op *zwart zaad*, als beurs of kas niet ruim voorzien is van geld en men zich dus eenige of velerlei ontbering heeft te getroosten. Jongelieden, zonder veel overleg, die in 't begin der maand verteringen maken, boven hun financiëele krachten geld uitgeven, zitten meestal op 't eind der maand *op zwart zaad*; d. i. hun traktement is reeds vóór den tijd door de vingers gegaan, en zij moeten zich behelpen. De uitdrukkingen: *Er is geen zaad in 't bakje*; *er is weer, er is veel zaad in 't bakje* voor: *de beurs is leeg, is opnieuw, is goed gevuld* herinneren we hierbij terloops.

OPGAVEN EN OEFENINGEN.

I. Er volgen hier eenige woorden, waarvan het figurlijk gebruik vooral dient nagespoord te worden; uit het gebruik in verschillende uitdrukkingen in zinnen bij goede schrijvers 1), komt men vanzelf tot die beteekenis.

Aaneengeschakeld (C. O. 24) — adelen (Proza 298) — adelbrief (Proza 314) — afdruipen (C. O. 10) — afgezaagd (C. O. 89) — afschaduwing (Proza 313) — afspiegeling — bakermat (Practische Taalstudie III blz. 39) — bekronen (C. O. 10 en 24) — belagen (Palamedes, Reizang 3de bedrijf) — belichamen — herokkenen (C. O. 314) — bestempelen (C. O. 135) — bevoegdheid (C. O. 31) — bewierooken (C. O. 240) — wierook branden (*Staring*, Bultenaars, vers 13) — bezegelen — bloemlezing — botvieren (Proza 313 en *Tollens*, vers 115 en 229) — brandpunt — doolhof — evenbeeld (C. O. 20 en 264) — gehalte (C. O. 21) — glanspunt — goudmijn — handtastelijk — hefboom — hersenschim (Proza 466) — ingewikkeld (C. O. 165) — jobstijding (C. O. 75) — klakkeloos (*Staring*, Jaromir, vers 207 en C. O. 162) — kortwieken (C. O. 4) — letterknecht (C. O. 100) — lichtpunt — louteren — luwen (*Tollens*, vers 595) — maatstaf (C. O. 11) — nauwgezet (C. O. 19 en 121) — neerslachtig (C. O. 309) — ondermijnen — onderschragen — onderwinden (C. O. 177) — onschendbaar (C. O. 137) — ontbolsteren — ontluisteren — ontmaskeren — ontvankelijk — oogappel (C. O. 175) — oogdienaar — oogpunt — opdagen (*Tollens*, vers 479) — opluisteren (C. O. 86 en 95) — opvijzelen (C. O. 242) — overvleugelen — plechtanker — rooskleurig — ringeloozen (*Vondel*, Roskam, vers 74) —

1) Om den lezer, die over geen ruime bibliotheek te beschikken heeft, in de gelegenheid te stellen, de door ons opgegeven plaatsen na te slaan, hebben wij in hoofdzaak verwezen naar *Proza* van POTGIETER, de *Camera Obscura* van HILDEBRAND, de *Gedichten* van STARINO en van TOLLENS (Overwintering).

schoorvoetend — schoren (Proza 48 en 313) — sollen (*De Genestet*, Jong Holl. Binnenhuisje) — spoorslag — standpunt (C. O. 5) — stelselmatig — steunpunt — talen (*Tollens*, 606) — tanen (*Da Costa*, 25-jaren, vers 211) — tegenhanger — tegenwicht — teweegbrengen (C. O. 140) — toetsen (C. O. 101) — toetssteen (Proza 466) — uitgelatenheid (C. O. 171) — uitspinnen (Proza 25) — veerkracht (C. O. 135 en *Tollens*, vers 115) — veiligheidsklep (Proza 284) — verhalen (*Tollens*, vers 353) — verkerven (C. O. 164) — verschalken — vervreemden — vingerwijzing — voetstoots — vogelvrij — voorzitten — vraagbaak — vrijbrief — waterlanden (C. O. 167) — werktuiglijk — wetsteen (Proza 319).

OPMERKING. Bij de meeste woorden verwezen wij naar een plaats van een bekend schrijver of dichter. *Tollens* bet. De Overwintering van *Tollens*, het cijfer wijst het vers of den versregel aan.

II. *Ter overdenking en bewerking geven wij verder de volgende uitdrukkingen en spreekwijzen:*

Een glaasje aan of op den valreep — Door de mazen kruipen — De keerzijde van den penning, der medaille — Om de boomen het bosch niet zien — Iemand het gras voor de voeten wegmaaien — In de schaduw stellen — Zich vergapen aan — De spons halen over — Op de lange baan schuiven — Zich aangorden tot — De hand lichten met — Zich vergrijpen aan — Zich spenen van — Iemand te paard helpen — Bij mangel van — De bot vergallen — Den voet lichten — Weerklank vinden — Vaardig worden over — Het ijs breken — Op het tapijt brengen — Te berde brengen — Ter tafel brengen — Ter baan brengen — Een oog in 't zeil houden — Op twee gedachten hinken (C. O. blz. 227) — Schipbreuk lijden (C. O. blz. 29) — In den wind, in de lucht schermen — Op groote schaal — Op losse schroeven zetten — In de enge drijven — Als een paal boven water staan — Onbeslagen ten ijs komen — Onder de plak zitten — In 't midden brengen (C. O. blz. 9) — Te berge rijzen (C. O. blz. 16) — Iemand (iets) met een zwarte kool teekenen — De lier aan de wilgen hangen — Halen bij — Den steen der wijzen zoeken — Iemand's doopceel lichten — Iemand een valstrik zetten — Het oor leenen aan — Krokodillentranen schreien — Zijn sporen verdiend hebben — Ontwassen zijn aan — Grasduinen of in grasduinen gaan — Zijn zegel hechten aan — Speling laten — Vrij spel laten — Op het spel zetten — De speelbal zijn — Enten op — Den vinger leggen op — Munt slaan uit — Over één kam scheren — Op heete kolen staan (C. O. blz. 62) — Van zijn stuk brengen (C. O. blz. 287) — Voet bij stuk houden. —

AANTEKENINGEN. De *valreep* is eigenlijk een touw, van het scheepsboord afhangende op de plaats, waar men op en af stijgt; hij dient om de hand een steun te geven; — bij uitbreiding die plaats zelf. —

Men zegt, door de mazen der wet kruipen.

Zich vergapen aan het klatergoud der wereld, aan den schijn, enz.

Op de lange baan schuiven is volgens Brill (Nieuw Archief voor Ned. taalkunde, blz. 428) een verbastering van: *auf die lange bank schieben*, d. i. das gericht aufschieben, aufschlagen (nl. door het wegschuiven of opslaan der op schragen liggende planken van de *vierschaar*), dus onbepaald de rechtspraak uitstellen, verdagen.

Zich spenen van de studie, van lectuur, van een vacantiereis, enz. = zich onthouden. Het w.w. *speuen* is afgeleid van *speen* = borst; eigenlijk: een kind *speuen* d. i. het de moedermelk onthouden. Vergelijk: *plunderen, schillen, doppen, ragen* en andere privatieven. Zie ook Potgieter 379 en C. O. 26.

Weerklank vinden. Bij 't aanslaan of aanstrijken van een instrument beginnen soms glazen, vensterruiten enz mee te trillen, in denzelfden toon.

Vaardig worden over. De geest der voorspelling werd vaardig over hem, kwam over hem *gevaaren*, deed zich in hem gevoelen.

Het ijs breken. Denk aan den schipper, die bij invallenden dooi, het vaarwater open maakt; hij is de voorganger, de wegbereider.

Op het tapijt brengen. Het tapijt is het groene, lakensche kleed, 'twelk over een bestuurstafel ligt. Potgieter 377.

Ter baan brengen. Zie Staring, Verjaardag, vers 130.

De lier aan de wilgen hangen. Zie Da Costa, Voorzang der 25-jaren, vers 26. De oorsprong ligt in den Bijbel (Psalm 137 : 12). In de Babylonische gevangenschap lieten de Israëlieten zang en snaarspel rusten; in ballingschap was vreugde en zang hun onmogelijk. Figuurlijk: men had de lier, den citer aan de wilgen gehangen; deze boom was in het waterrijke oord der ballingschap de inheemsche treurwilg.

Den steen der wijzen zoeken. Eigenlijk het middel zoeken om van onedele metalen enz. goud te maken. De alchimie der Middeleeuwen stelde zich dit ten doel. Cats zegt van dezen wonderbaren steen:

Schoon al de zee quicksilver waer,
En dat ghy, in haer diepten, maer
Een stuccken steens eens werpen wout:
De gantsche zee waer enkel gout.

Sinne- en Minnebeelden.

In fig. zin: naar het onmogelijke zoeken. Potgieter 283.

Iemands doopsceel lichten. Vroeger waren de doopregisters, wat thans de burgerlijke stand is. Potgieter 8. Iemands afkomst nasporen, bekend maken.

Iemand een valstrik zetten. Potgieter 397.

Krokodillentranen schrijven. De krokodil, zegt men, maakt de geluiden van een schreiend kind, om menschen aan den oever te lokken, die hij dan poogt te grijpen. Geveinsde, huichelachtige, verraderlijke tranen.

Grasduinen. In 't blijspel Warenar van Hooft (uitgave Verdam) leest men, vers 934:

Hoe zal ik in grasduinen gaen . . .

d. i. hoe zal ik mij te goed doen, hoe zal ik mijn hart ophalen. *Grasduinen* zijn grasrijke heuvels; men denke aan 't vee, dat in 't voorjaar den muffen stal met zulke heuvels of duinen wisselt. Thans is *grasduinen* een w.w. geworden; in de hedendaagsche taal zon men zeggen: *hoe zal ik gaan grasduinen*.

Zijn zegel hechten aan. Men beschouwe in geschiedkundige werken (bijv. Hoflijk, Geschiedenis der Nederlanden, blz. 44—53) de zegels van graven en bisschoppen.

Enten op. De fig. bet. is: bevestigd, gegrondvest worden op, bijv. de kennis der algebra moet *geënt* worden op die der rekenkunde; bij de invoering van het Christendom werden in de Germaansche landen vele christelijke feesten *geënt* op heidensche feesten.

III. *Men beproeve voorbeelden en synoniemen te vinden van de volgende algemeen gebruikte uitdrukkingen.*

Iemand in de wielen rijden — de waarheid verbloemen — iemand in het zonnetje zetten — in goede aarde vallen — aan den weg timmeren — op eigen beenen kunnen staan — een spaak in het wiel steken van — de zon niet in het water kunnen zien schijnen — in 't aan(ge)zicht slaan — baan breken — den stempel zetten op — te veel hooi op de vork nemen — geen oog hebben voor — onder het oog brengen — iets voor goede munt opnemen, aannemen — met eens anders veeren pronken — zich op glad ijs wagen — vast in zijn schoenen staan — door de vingers zien — een stokpaardje berijden — kromme sprongen maken — het hoofd bieden — het hoofd stooten — het hoofd opsteken — het hoofd in den schoot leggen — den draad kwijt zijn — iemand aan den dijk zetten — over den hekel halen — visschen naar iets — aan de groote klok hangen — den doorslag geven — opwegen tegen — gewicht in de schaal leggen — de lucht krijgen van — iemand kunnen luchten noch zien — iets in pacht hebben — iets opdiepen — inbreuk maken op — iets, iemand op den voet volgen — een hooge vlucht nemen — voet geven aan — het gras niet laten groeien over — de bordjes zijn verhangen — het heft in handen hebben — iemand iets op de mouw spelden — de ooren spitsen — het hazenpad kiezen — onder de voet halen — iemand op de been helpen — een kruidenierspolitiek volgen — het oor hebben van — veel noten op zijn zang hebben — den boven-toon voeren — een hoogen toon aanslaan — den vrijen teugel vieren — in de hand werken — de handen ineenslaan — luchtkasteelen bouwen — dat is koren op hun molen — in 't licht geven — in 't licht stellen — de hand aan den ploeg slaan — uit de lucht grijpen — de vlag strijken — van meet af (van de meet of streep af, d. i. van 't begin af; kinderspel) — een dam opwerpen tegen — in slaap wiegen — peil trekken op — zich wijden aan — uit den weg ruimen — dobberen tusschen (C. O. blz. 135) — op sleeptouw nemen — iemand iets op het hart drukken — voet geven (Staring, Marco, vers 68) — zich gaan vermeien (Staring, Jaromir, vers 23) — iemand eene kool bakken (Staring, Jaromir, vers 143) — van honk gaan (Staring, Jaromir, vers 159) — zich vermennen (C. O. blz. 266 en 310) — klem bijzetten (C. O. blz. 313) — diets maken (C. O. blz. 309) — te velde trekken (C. O. 120) — een smet aanwrijven (C. O. 98).

IV. *Geef uitdrukkingen, die synoniem zijn met:*

paarlen voor de zwijnen werpen,
koeien met gouden hoornen verwachten,
water naar zee dragen,
een wissel op de toekomst afgeven,

de hand in eigen boezem steken,
 zijn gelukster gaat tanen.
 de verzenen tegen de prikkels slaan,
 den gebraden haan uithangen,
 het kind van de rekening zijn,
 Oostindisch doof zijn,
 een slag om den arm houden,
 eenen harden dobbel hebben,
 met twee maten meten.

V. *In Proza van Potgieter lezen we, op de bladzijde, door het cijfer bij elke uitdrukking aangegeven:*

dat iets naar den mutsaard riekt — 384,
 dat het iemand naar den vleeze gaat — 426,
 dat iemand met de kous op den kop weerom komt — 427,
 dat de verbeelding wieken aanschiet — 264 en 456,
 dat het gehoor aan de verbeelding de wieken kan knotten — 24,
 dat iemand te groot is voor een servet en te klein voor een tafellaken — 264,
 dat iemand tranen met tuiten schreit — 7,
 dat men ergens schaakmat afkomt — 4,
 dat iemand op den toets wordt gesteld — 293,
 dat de oude mensch iemand te sterk wordt — 30,
 dat een kind eens der ouderen staf en steun kan wezen — 390,
 Leg, na de aangeduide plaats telkens opgeslagen te hebben, eens uit,
 wat de schrijver telkens bedoelt.

VI. Wat bedoelt *Hildebrand*, als hij zegt:

Dat de schoone huizen van het Rapenburg het vermogen en den *kolossal* smaak onzer vaders eer aandoen (blz. 227). Licht den oorsprong van dit woord *kolossaal* eens toe.

Zijn taal (de taal van den ouden dokter) scheen *orakeltaal*, zijne recepten werden als *sibyllijnsche* bladen op prijs gesteld, blz. 262.

AANTEKENING. *Sibyllen* zijn door Apollo bezielde, waarzeggende vrouwen. In Rome werden drie *sibyllijnsche boeken* — welke een verzameling orakelspreuken bevatten omtrent Romes lot — uit de dagen van Tarquinius als een heiligdom bewaard. Zij mochten alleen op bevel van den Senaat geraadpleegd worden. Bij de inneming der stad en hare verwoesting door de Galliërs (389 v. Chr.) verbrandden ze.

Terwijl deze *Narcissus* (de heer Hateling) nog bezig was zijn compliment te maken, kwam er eene dame binnentreden . . . blz. 249.

AANTEKENING. Ook de dichter Staring bezigt dit beeld in Marco, vers 31. Wat weet ge van den mythologischen *Narcis*?

WOORDVERKLARING.

Van dienzelfden Hateling wordt gezegd (blz. 248), dat zijne houding tot de zwak *apollinische* behoorde. Wat bet. dit?

Wat bet. het, blz. 256, op den stroom van den rythmus de haven van *Morpheus* indrijven?

Daarop nam hij (nl. de komieke Wagenstert) zeer *laconiek* een handvol ulevelletjes ... Wat bet. dit vreemde woord hier (blz. 257)?

VII. Verklaar, wat de volgende schrijvers bedoelen.

1. POTGIETER, Proza:

Sloten of Ouderkerk is zijn *Ultima Thule* geworden, nl. dat van den ouden kantoorbediende Loman. blz. 287.

Slechts mijn vriend begreep niet, dat er proponenten zijn, die eene plaats bij het *Ultima Thule* zouden aannemen, louter om maar geplaatst te zijn. blz. 419.

2. HOFDIJK, Het Haagsche bosch:

..... het samenvlechten der takken is nog duidelijk zichtbaar, ondanks de *wandalenbijl*, die zich hier eene schennis heeft veroorloofd, als bij geen beschaafd volk plaats moest vinden. — De stammen zullen er weldra staan, kil en koud, de naakte armen trotsch en toch treurig opstekende, *Niobé's* der wouden, stom in de smarte, en slechts somwijlen nat van vreemde tranen.

3. HILDEBRAND, C. O.:

Amelie zag, dat zij met deze *Arcadische* kleinen niet vorderde, haalde de schouders op, en zweeg. blz. 80.

De wijn werd, op de schikking der dames, *epicuristisch* geheel voor de drijvende zaligheid bewaard. blz. 79.

4. KOETVELD, Pastorie te Mastland:

In Februari werd de dorpsomslag gereed gemaakt, die *doos* van *PANDORA* in elke kleine gemeente. blz. 81.

Die blauwe slaapmuts bedekte het hoofd van mijn' kleermaker; een hoofd, dat reeds vele nachten, zoo dikwijls ik van het naderend huisbezoek droomde, mij als een *Medusa*-kop tegengrijnsde. blz. 124.

Ja, ik heb u lief, jeugdige Christenen! die juist in den tijd, waarin gij op den *driesprong* van *HERCULES*, het beslissend punt van uwen levensweg staat, de hand uitstrekt naar den hemel en zegt:

»Ik wil Christus toebehooren en niet de wereld!» blz. 139.

5. Wat bedoelt *STARING*, als hij, van *Marco* sprekend, zegt:

.... en een hap, zoo is het vel verdwenen,
Dat hem de foltring lijden deed
Van *Herkules*, gedoscht in *Nessus* kleed. vers 371.

Wat, als hij in »De twee Bultenaars» zegt:

Maar grijze Roël, de trouwe *Achaat* van dezen;
Die zoo zijn Heer en Pleegkind zitten zag,
Begen op zoek'ren dag..... vers 44.

6. Wat bedoelt JONATHAN 1), als hij opmerkt:

Dat Weiland den Kaaswinkel den eenigen *Hercules* noemt, die op den langen weg tot het werk is opgewassen om *den letterkundigen stal van Augias op te ruimen*. blz. 25.

Hij (de dorpsschoolmeester) heeft dus een afkeer, neen, dit is te zacht — een afschuw van Bilderdijk, die voor hem met zijne politieke, literarische en godsdienstige gevoelens een driehoofdige *Cerberus* is. blz. 323.

Mijn vader was een man van een ingetrokken, strengen geest. Als hij in dien tijd geleefd had, zou men hem voor een christen gehouden hebben, die uit de *Stoa* was uitgegaan. blz. 37.

7. Wat bedoelt STARING, als hij zegt:

Zijn erfdeel, straks
Met valsche list hebzuchtig aangerand,
Werd *Themis* gouden zorg vertrouwd. De Verjaardag, vers 114.

Wie was *Themis*, en hoe wordt zij voorgesteld?

Hij sprak nog, toen bokaal en wijn
Den wakkren Schout, als *ganimeed*, gereikt,
Zijn woord reeds volgden De Verjaardag, vers 144.

Waarom bezigt de dichter hier den naam *Ganimeed*?

Ot zal *Platonisch* minnen:
De hand van Klara moog de blonde *Freedrik* winnen;
Een schoon, waarbij zelfs Klara's achterstaat,
Zal hij aanbidden! 't slijk ontrezén,
Gelijk *Vaocluses Zwaan!* *Bullenaars*, vers 349.

Wie was *Plato*; wat leerde hij, dat men kan spreken van *Platonische liefde*? Wat weet ge van *Vaocluses Zwaan!* 2)

Geld had *Pandolf*; en dat zou' *Bella* krijgen:
"Mits hij verkoos vóór háár in *Charons* boot te stijgen."
De Vampyr, vers 39.

8. HOFDIJK zegt van het Haagsche bosch:

Gij zult ze er vinden, eiken en beuken, op wie het zegel veler eeuwen staat ingedrukt, waar *de tijd zijne runen heeft geschreven in de schors* 3)... Wat bet. dit?

Van Lennep zegt in *De gestoorde Bruiloft*:

Vanmorgen was de lucht langs den heelen duinkant zwart van vinken en bonte kraaien en allerlei tuig, dat vloog, of het van *eene Noordsche kol bezeten was*. Wat bet. dit? (Zie blz. 124.)

1) In zijn meesterwerk *Waarheid en Droomen*.

2) Zie blz. 65. — Wat weet ge van den bootsman of veerman *Charon*?

3) De Noordsche mythologie — Lees bijv. *Starings Thor als Viischer*, — eischt mede eenige studie. — Een bruikbaar *Woordenboekje* is: *Oostersche, Westersche en Noordsche mythologie* door P. H. Tydeman met 10 afbeeldingen. Zutphen, A. E. C. Van Someren.

Staring zegt in: De Hoofdige boer:

Kortom, die voord was elks verdriet,
In Almens needrig dorpsgebied;
Van toen de Meid, *per bezemstok*,
Den schoorsteen uit daar oertrok . . . vers 28.

Waarop zinspeelt dit?

9. Hoe komt de dichter er toe, het volgende te zeggen:

Geen sprookjes zijn 't, die ik verhalen zal;
Behalve *man en paard*, noem ik u huis en stal.

Staring, Bultenaars, vers 71.

Zij heeft (eer de Graaf met beugelvasten voet
Op *Beyaart* zat) heur lagchen slecht verbeter.

Idem, vers 204.

Het nijdig lot heeft hem zijn *Dulcinee* ontstolen.

Marco, vers 89.

. Bij dit helaas voelt Marco's *rosinant*
Den scherp prikkel van zijn sporen
Zich onverdiend aan ied'ren kant
Een halven duim in 't weeke boren . . . vers 96.

Wat weet ge van de geschiedenis van *Don Quichotte* de la Manche?
En hoe komt de dichter er toe, hier deze beelden te gebruiken. — Zie
ook Potgieters Proza blz. 156, regel 8—12 van onder. En verder:

Daar vliegt de Kraai weêr heen! maar, bij hervatte vlugt,
Draagt zij een voorwerp, flus 1), zoo 't schijnt, in 't hol vergeten,
Een *talisman*, als vracht meê door de lucht.

Wat is een *talisman*?

10. In de Pastorie te Mastland onderstreepte iemand de volgende woorden
en uitdrukkingen, op de aangeduide bladzijde. Sla ze op, en denk na
over hun beteekenis of hun gepast gebruik.

Jaar en eeuw, blz. 4. — Die geheime lade is u *een doorn* in 't oog,
blz. 6. — Ik *draag* geen *vlag* in onze vaderlandsche kerk, blz. 7. —
Die gedachte *raakt op den achtergrond*, blz. 8. — Ik *stel* ijver en liefde
op den voorgrond, blz. 61. — Het *waas* der verdichting, blz. 9; een
waas van welvarendheid, blz. 100. — Dat zijn zaken, daar men nooit
over spreekt dan *onder de roos*, blz. 11. — Prachtige huizen verrijzen
als *met een tooverslag* voor het oog van den aanschouwer, blz. 16. —
Radbraken, blz. 34. — Niemand onzer dorpgenooten *was opgewassen*
tegen 2) zijne bijtende geestigheid, blz. 35. — Diamanten van het eerste
water, blz. 53. — Eene harde pil slikken, blz. 55. — De ooren spitsen,
blz. 56. — Evenbeeld, blz. 84 en 110. — Keurslijf, blz. 103. — Opwegen

1) *Flus*, verbasterd uit *fluks*, *flugs*, van *vlug* bet. zoowel kort te voren als na korten tijd.

2) Zie ook C. O., blz. 244.

tegen, blz. 105. — Stokpaardje, blz. 106. — Steunpilaar, blz. 109. — Kamergeleerde, blz. 109. — Machtspreuk, blz. 128 en 157. — Vraagbaak, blz. 165. — Bespiegeling, blz. 170. — Het veld ruimen, blz. 175. — Werktuiglijk, blz. 191. — Hefboom, blz. 202. — Te luchten hangen, blz. 203. — Buitensporig, blz. 208. — Maalstroom, blz. 219. — Zich schrap zetten, blz. 231. — Zinnebeeld, 238. — Het net spannen, blz. 238. — Beeld, blz. 240. — Tegenbeeld, blz. 240. — Vuur vatten op, blz. 241. — Slotsom, blz. 242. — Zich verslaven, blz. 244. — Wapen, blz. 247. — Zich vermannen, blz. 247. — Handhaven, blz. 247. — Ontnuchteren, blz. 249. — Roemen in, blz. 249. — Samenweefsel, blz. 250. — Een snaar aanroeren, blz. 251. — Gouden bergen wachten, blz. 253.

40. Kunt ge ook een verklaring vinden van:

Een politieke tinnegieter zijn.

Met den vossestaart geeselen.

Huizen naar één mal bouwen.

Malletje naar malletje maken.

Een kameleontische politiek volgen.

Een struisvogelpolitiek volgen.

Een kruidenierspolitiek volgen.

Een politiek van geven en nemen volgen.

Zijn handen in onschuld wasschen.

Zijn Midasooren toonen.

Onder het Caudijsche juk doorgaan. 1)

Den Achilleshiel van een stelsel aanwijzen.

Wij sluiten nu dit Hoofdstuk met de woorden van den hoogleeraar De Vries, gesproken bij een redevoering op 29 October 1853 nl. met deze: »dat het innerlijke leven onzer taal nog bloeit in het bewustzijn des volks; onuitputtelijk in hare woordvorming is zij rijk en verscheiden in beelden, overdrachtelijke spreekwijzen en schilderachtige uitdrukkingen, krachtig is zij en gespierd, kernachtig en zinrijk, buigzaam en lenig, maar altijd helder, juist en nauwkeurig.»

Moge de studie der woordverklaring den onderwijzer tot het diepe besef van deze waarheden brengen!

1) Oorlog der Romeinen tegen de Samnieten.

HOOFDSTUK IV.

IETS OVER WOORDGRONDING.

De etymologie of woordgronding bepaalt zich niet tot de studie van de eigenlijke en de figuurlijke beteekenis van een woord of uitdrukking. Zij streeft wel naar verklaring, opheldering van beteekenis, doch erkent het taalgebruik niet als haar heer en meester. Zooals de term woordgronding het reeds doet gevoelen, wil de etymologie doordringen tot de allereerste beginselen, tot den grond van het woord — den wortel, zooals het heet, — en is deze in de Nederlandsche taal zelf niet meer te vinden, hoe diep men ook de taalmijn ontginne, — dan gaat zij een onderzoek instellen bij verwante talen, — oude en nieuwe, — en zij rust niet, vóór zij »der mijnen schat” in dit geval aan het licht heeft gebracht.

Al streven woordverklaring en etymologie dus naar een zelfde doel, nl. verklaring, de wegen, waarlangs zij zich bewegen, loopen breed uit elkander. Is de weg der woordverklaring — zooals uit honderden voorbeelden bleek — een vast pad, slingerend door den hof der levende taal — de baan der etymologie loopt meermalen, als bij mijnwerken en catacomben, onder den grond der hedendaagsche taal henen, en zonder veilige gidsen, die met fakkels gewapend voorgaan en voorlichten in de duisternissen, loopt men alle gevaar, deerlijk te verdwalen, te verongelukken zelfs. Het bezoeken van deze taalmijnen kan voor den onderwijzer dan ook geen ander doel hebben, dan zijn weetgierigheid, — misschien zijn nieuwsgierigheid — te bevredigen. In geen geval is het zoeken en delven in die gangen en schachten een werk voor zijn kracht, hij kan als ieder belangstellend taalminnaar eens zijn blik laten gaan over de schatten, door de taalvorschers aan het licht gebracht.

Alleen met beproefde en bruikbare uitkomsten, op dit gebied, kan de onderwijzer soms zijn voordeel doen; wat de taalvorschers opdiepten, blootlegden, vonden, kan hem soms van dienst zijn bij de studie van de huidige beteekenis van woord of uitdrukking. Hier reikt de etymologie dan de hand aan de woordverklaring: zij steunt deze.

En deze steun, deze handreiking is soms zelfs gewenscht, vooral, indien de volksphantasie zich van een woord of uitdrukking heeft meester gemaakt. »De »spraakmakende gemeente” zoekt ook naar verklaring of oplossing van beteekenis, vooral bij afleidingen en samenstellingen — doch in plaats van 't nuchtere verstand te spannen in 't gareel der wetenschap —

handelt zij als een speelsche knaap, die zich overgeeft aan droomen en begoochelingen; zij bouwt op etymologisch gebied gaarne kasteelen in de lucht.

Het taalgebruik is op etymologisch gebied alzoo een zeer slechte gids, en het is ten volle waar, wat Dr. Beckering Vinckers in Taalstudie opmerkt, dat wij Nederlanders, in ons spreken, zelfs een groote mate van onafhankelijkheid van de etymologische waarde der woorden aan den dag leggen. Wij noemen ten bewijze, met dezen taalkundige, woorden, als: eer en eerlijk, stede en steeds, schaar en schaarsch, rukken en verrukt, keer en verkeerren. Het taalgebruik, het plechtanker der woordverklaring, geeft hier geen vastheid; wat meer is, de volksetymologie staat meermalen gereed om den onervarene op dwaalwegen te voeren.

Laat ons dit laatste nader in 't licht stellen.

Bij het woord aamborstig denkt het volk aan borst; de man heeft het aan of op de borst, heeft het dus benauwd. Deze volksetymologie is echter in lijnrechten strijd met de verklaring, die de taalvorschers ons geven. Volgens dezen ontstond aamborstig uit aanborstig en dit weer uit anborstig, angborstig (= engborstig), welke laatste woorden een afleiding zijn van een oud zelfstandig nw. angborst = asthma 1).

Het volk denkt bij de uitdrukking: mondig zijn, natuurlijk op den klank af, aan mond, lichaamsdeel. Wie mondig is, rekent men in staat, met eigen mond eigen belangen te verdedigen. En toch heeft mond in mondig met mond, lichaamsdeel, niets gemeen dan den klank, daar mond oudtijds hand en vervolgens schut, bescherming beteekende, en hij dus mondig was, die zich zelf helpen, beschermen kon.

Het woord pleisteren, pleisterplaats, pleisteraar ontstond uit peisteren, het Middelnederlandsche woord voor grazen (in het oudfransch paistre, thans paitre). De pleisterplaats was alzoo de plek aan of langs den weg, waar men een korte poos afsteeg, om het lastdier te laten grazen, — en gelurende dit grazen hield de reiziger (meestal een ruiter in die dagen) zelf ook eenige rust. Toen nu, bij toenemend verkeer, langs de groote wegen op verschillende punten herbergen gebouwd werden, lag het voor de hand, dat de reiziger in de herberg ging vertoeven, in den tijd, dat het lastdier werd gevoed; hieruit volgde vanzelf een wijziging in de beteekenis van het woord peisteren (of met ingelaschte / van pleisteren), daar het nu ophouden, vertoeven, uitrusten ging beduiden. Pleisteren werd alzoo: in een herberg zitten uitrusten, de pleisterplaats werd een huis, een verblijf, een herberg. En daar dit uitrusten uit den aard der zaak vrijlang duurde, kon het volk, —

1) Voor deze en andere verklaringen raadpleegden wij o. m. DR. JOHANNES FRANCK, Etymologisch Woordenboek, of DR. JAN TE WINKEL, Grammatische figuren.

dat in lengte van tijd de ware beteekenis van het woord vergeten was — het woord pleisteren, al phantaseerende, in verband gaan brengen met een pleister uit de apotheek; vandaar kon: hij zit daar te pleisteren gaandeweg de beteekenis krijgen van: hij zit als met een pleister aan zijn stoel, hij blijft daar plakken, hij is een plakker. Een pleisterplaats werd alzoo, naar de volksetymologie, in plaats van een rustplaats, een koffiehuis, waar men tot laat in den nacht bleef plakken, bleef hangen, — en het pleisteren, ging over van laten grazen, zich ophouden in: blijven plakken, »gelagen leggen”.

Hoezeer de volksetymologie zelfs taalkundigen van naam op het dwaal-spoor kon brengen, leert ons de verklaring van het woord kersversch bij Weiland. Bij dit woord denkt deze taalkundige aan: »zeker kruid, kers geheeten”, en kersversch is dan »zoo versch als kers, of de zoogenaamde waterkers, die men gewoon is te lezen, kort voor men haar eten zal.” Samenstellingen: bitterkers, hofkers, sterrekers, tuinkers, waterkers.” — En toch heeft het eerste lid van kersversch — zoo leert de etymologie — niets met een van deze kerssoorten te maken. Wij lezen in Wareнар, vers 815:

Doe seyd' hy; wyfjen, ofwe hier een dootshoofd uytsochten,
Dat kars inne vars was, inne gaef, inne goet.

Het doodshoofd moest dus zijn kars enne (= ende, en) versch, en gaaf (ongeschonden) en goed. Uit kars en vars of uit kers en vers ontstond de samenstelling kersversch, vergelijk doofstom, bitterzoet, platrond. Kers, eigenlijk kersch, vindt men in de Deutsche taal in den zin van: frisch, opgewekt, krachtig, het leeft nog in ons kras (een kras grijsaard); kersversch bet. dan ook kras en frisch, of geheel frisch. — Het taalgebruik — wellicht onder den invloed van de bijgedachte aan pas gesneden tuinkers — gaf het woord een min gunstige bet. bijv.: Deze officieren komen kersversch van de opleidingsschool, d. i. pas, zoo even, juist, enz., zij hebben dus nog weinig ervaring. Zoo ook: zij komen kersversch van de reis; — toch kunnen deze personen doodmoe en afgemat en alles behalve frisch, opgewekt, levendig zijn.

Met nog één voorbeeld eindigen we dit gedeelte van ons betoog; het betreft het woord amechtig, bij Weiland aamechtig, aamachtig: »Zulk een, die zich door loopen of werken enz., bijna buiten adem gebragt heeft.” Men ging op dit verkeerde pad nog verder en dacht aan aamhechtig = hijgende naar adem. En het fraaist van alles nu is, dat Weiland, door de volksetymologie geheel van 't spoor geleid, de ware etymologische verklaring loochent; hij voegt waarschuwend bij zijn omschrijving: Aamechtig heelt niets gemeen met amagtig voor onmagtig. — En toch is amechtig het Weilandsche aamagtig en

a magtig beide. Het bevat het grondwoord *m e c h t i g*, *m a c h t i g* en het verouderde voorvoegsel *a*, dat een berooving, een tegenstelling uitdrukt (nog in vreemde woorden, als: *a m u s e r*, het tegengestelde van *m u s e r* = peinzen); en het heeft wel degelijk de bet. van onmachtig, *m a c h t e l o o s*.

Doch genoeg ten bewijze, dat de volksetymologie een slechte gids kan genoemd worden. Laat ons gaan aantonen, dat de etymologie een steun, een handreiking kan zijn bij de woordverklaring. Honderden voorbeelden staan ons hier ten dienste.

In de uitdrukking: »iets achterbaks houden» leeft het oude woord *b a k* = *r u g* nog voort, 'twelk eveneens in *b a k b o o r d* wordt aangetroffen — en dat in onze zuster taal, het Engelsch, als zelfstandig woord nog bestaat.

Wat beteekent het woord *l i c h a a m*?

Is het een afleiding of een samenstelling? Dat de bet. der samenstellende deelen in 't bewustzijn des volks verloren ging, blijkt uit de scheiding in lettergrepen: *l i - c h a a m*. Ieder zal de lettergrepen op deze wijze splitsen, evenals *l a - c h e n*, *k a - c h e l* enz. En toch leert ons de woordvorming, dat *l i c h a a m* ontstond uit *l i c* = *l i k*, *l i j k* en *h a a m*; het eerste lid beteekende *h u s e l*, *k l e e d*, *g e d a a n t e*; *h a a m* komt van den wortel *h a m*, die *w e l v e n*, *o m h u l l e n* bet., en is verwant met *h e m d*; aldus bet. *l i c h a a m* zooveel als *v l e e s c h o m k l e e d i n g*.

Wie denkt bij *e l l e n d e* nog aan de bet. der samenstellende deelen? *E l* uit *a l i*, *e l i* = *a n d e r*, en *l e n d e* is *l a n d*; dat *e l* komt nog voor in *e l d e r s*, en de samenstelling in haar geheel doelt op den staat van *b a l l i n g s c h a p*. Thans echter, nu de bet. bovendien geheel gewijzigd is, denkt niemand meer aan de oorspronkelijke bet. der samenstellende deelen, d. i. aan verblijf in een vreemd land, verbanning; de bet. van *r a m p*, *r a m p z a l i g e* toestand, *k o m m e r* is overheerschend geworden.

Zou iemand, die het woord *e m m e r* bezigt, er aan denken, dat hij in dit woord met een samenstelling te doen heeft? *E m m e r* ontstond uit *e m b a r* voor *e e n b e r*, d. i. het telwoord één + *b e r* van *b a r e n* (= dragen), zoodat *e m m e r* bet. een vat, dat men niet aan twee ooren, maar aan één hengel draagt.

Weinigen denken bij *w i s p e l t u r i g* nog aan *w i s p e l* en *t i e r* d. i. veranderlijk, onstandvastig van aard; evenmin bij *b r u i l o f t* (in den volksmond reeds *b r u l l o f t*, *b r u l f t*) aan *b r u i d* en *l o o p* (*b r a u t l a u f*), den feestelijken gang der bruid naar de woning des bruidegoms; evenmin bij *b r u i d e g o m* aan *b r u i d* en *g o m* = 't Fransche *h o m m e*, ons man, zoodat de samenstelling bet. *m a n d e r b r u i d*.

Wie denkt bij *b e r u c h t* en *g e r u c h t* aan *r o e p e n*, — zoodat

berucht = beroepen = bij, vóór den rechter of de vierschaar ge-
roepen, d. i. beschuldigd; — wie vindt nog in gehucht een
collectief ge-huch-te voor gehochte, gehofte, een verza-
meling van hofsteden, boerenwoningen? Of, om met den in ons land
gelukkig voor goed afgedankten beul en met het woord vonnis te
eindigen, wie denkt er bij 't spreken aan, dat dit woord beul ontstond
uit bodel en dit weer uit bode en eigenlijk beteekent aanzegger, den
persoon, die den veroordeelde het vonnis aanzegt, dus eigenlijk een
gerechtsbode? Het woord vonnis zelf komt reeds in het Middel-
nederlandsch in den vorm vonnesse voor (zie blz. 26), doch dient
eigenlijk te luiden vondenis van vinden, het drukt uit de bevin-
ding, het eindoordeel (de rechter heeft de zaak aldus (be)vonden).

Wie, die zich nooit met taalstudie onledig hield, denkt er aan, dat
hol, hel, hal, halm en helm ontstonden uit het w.w. helen =
bergen, bedekken; dat lijden (gaan) en leiden in nauwe familiebe-
trekking staan; dat klucht (een klucht patrijzen, C. O. blz. 315, evenzoo
een klucht arbeiders, beide noch gebruikelijk in dialect) van denzelfden
stam is als klucht in kluchtspel, nl. beide van klieven = spijten,
snijden, afscheiden.

Als het zoover met een woord gekomen is, dat er niets meer aan te
likken of te lijmen valt, dan wordt het eenvoudig opgevat als een klank
met een afgeronde beteekenis, meer niet, en krijgt het een vasten vorm. Op
deze wijze zijn ontstaan: althans (uit al-te-hande met de bijw. s);
altoos (een samentrekking uit altoes = al-toge-s, waarin toge
een bijvorm is van teug en de bet. heeft van trek, fig. van keer,
maal), elkander (wie denkt hier aan elk-ander?), kermis,
leelijk (uit leedelijk, men denke aan: met leede oogen iets
aanzien), nijverheid (nijver = en-ijver), nochtans (= noch-dan),
oorzaak, oorsprong, oorkonde, overtollig (overtallig),
roekeloos (roeke = zorg, omzichtigheid), plotseling (plots =
slag), teugel (toog-el), werktuig om te trekken (tieën); vriend en
vijand van een vroeger vrijen = liefhebben, beminnen en vijen =
haten; veete voor veede 1), vehede = vijandschap, haat; juffer =
joffer, joncfer, verzwakking van jonc vrouwe; godsvrucht
van vruchten = vreezen, barnsteen van barnen = branden (nog
over in: het barnen der gevaren), maarschalk, eigenlijk knecht
van den maar = paard (vrouwelijk, merrie), later staloverste, bevel-

1) Nu hort, hoe Reinaert sal verdoren (verdwazen)
Den coninc entie coninghinne,
Ende hoe hi buten haerre sculde
Isegrijn ende Brune mede
In ongheval (ongeluk) ende in veden (veete)
Jeghen den coninc bringhen sal . . . (53)

hebber der ruitery, eindelijk legeraanvoerder; druipstaarten = den staart druipen (laten hangen, vallen 4) enz.

Het woord vleermuis bevat een samentrekking, het is eigenlijk vledermuis of vleddermuis van het oudere vlederen, vlederen, thans fladderen; — evenzoo verklaart men vlerk uit vlerik voor vlederik van den stam van vlederen.

Het woord nooddruft ontstond uit nooddurft, en dit durft of dorft behoort tot het werkwoord dorven (= behoeven), thans derven (= missen), het bet. alzoo grooten nood, dringende behoefte.

Heimelijk en heimwee worden opgehelderd door den vorm heem = huis; herberg 2) en hertog ontstonden beide uit heir = leger, 't eerste in verbinding met berg, steenen huis, wisselvorm van burg (burgh), het tweede in verbinding van toge uit den stam van 't meerv. imp. van tieën, leiden. In kerspel is het tweede lid spel nog niet voldoende verklaard. 3) Dr. J. te Winkel zegt: »Dat de vroegere verklaring van spel (spellen = spreken) als rechtsgebied, en dus van kerspel als gemeente, staande onder de rechtspraak van een parochiepriester, wijziging zou behoeven, kan ik niet inzien.»

Adelaar is een samenstelling van adel (edel) en aar (arend), het beteekent dus: edele aar en komt in den regel enkel in poëzie voor; ooievaar staat voor oodebaar, schat- of gelukaanbrenger; het woord oode of ood bevat het begrip heil, geluk, schat, en baar, ontstond uit beren = dragen; het woord baldadig van baeldaat, bestaat uit het oude bael, bal = verderfelijk, slecht, boos en het bekende daad (= handeling). Het woord nabootsen bevat als tweede lid bootsen van het verouderde bootse, boetse (men denke aan boetseeren) = omtrek, model, lijst, vorm, zoodat het bet. in vorm namaken, den vorm teruggeven enz.

Kinkhoest, in 't dialect kiekhoest, bestaat uit kink van kinken (= kuchen) en hoest; evenknie bet. oogenschijnlijk even hoog van knie of even hoog geplaatst, doch is denkelijk van geheel andere beteekenis, daar knie de beteekenis moet hebben van geslacht, graad van verwantschap, zoodat evenknie dus

1) Zoo zegt Bilderdijk in „De Ondergang der eerste Wareld”, vers 41:

Waar de aadlaar van het zwerk de wicken druipt (= laat hangen).

2) Het woord herberg bestond reeds voorlang. In Reinaert lezou wij:

Reinaert sprac: Neve, ic wille dat ghi

Tavont herberghe hebt met mi (26).

Evenzoo op blz 27; ende

laet ons keren

Te miere herberghen met eren (29).

3) Hoe het tweede lid dezer samenstelling gekomen is aan de bet. district (ook aanwezig in het Drentsche dingspil, voorheen rechtsban) weet men niet.

JOH. FRANCK.

kan beteekenen: gelijke van afkomst, gelijke wat familiebetrekking aangaat. In diergaarde, boomgaard beteekent het tweede lid tuin (Hgd. garten), zoodat het in geen betrekking staat met te gader en gaderen. Bierbottelarij bevat het woord bottel (Engelsch bottle = flesch), het is een plaats, waar men bier op fleschen aftapt; — baanderheer (banjerheer) ontstond uit banier, bannière, en dit staat voor bandière d. i. vaandel voor een troep (bandum); het was een heer, die het recht had in het leger eigen banier of vaandel te voeren. Een amerij, amerijtje = kort oogenblik, ontstond uit Avé Marye en bedoelt den korten tijd, die noodig is om een Avé Maria (een zeer kort gebed) te bidden. Het woord bestek (men denke aan plan en bestek) ontstond uit besteken = afsteken, afbakenen, bepalen (aldus: vele zaken in een kort bestek = ruimte, omvang); behalve (vroeger behalven) bet. bij of aan de halven d. i. zijden = bij die zijde enz.

Het woord arre, erre = boos, kwaad, toornig, vergelijk arg (= arrig) in argwaan, leeft nog in de uitdrukking: in arren moede (gemeed); landouw = land en auwe, ouwe (Hgd. Aue = beemd, bloemrijke streek enz.), zoodat landouw bet. vruchtbare streek, waterrijk oord. Eega ontstond uit ehegatte d. i. wettige gade; — »het eerste lid is in den grond hetzelfde als ons eeuw (oorspr. tijd), maar komt in den zin van wet, wettig huwelijk in het Middelnederlandsch voor.”

Tooverkol = toover + kol; bij Vondel lezen we: Palamedes, 2e bedrijf:

Megeere, die mij jaeght,
Nachtmerri, oude kol, hoe hebtghe mij geplaeght!

en wat verder:

Kolrijster 1), raede ik recht? Zegh op, of zijn wij elders?

Een kol is een stok, waarop de heks rijdt. Zie ook Staring: de Hoofdige Boer:

Van toen de Meid, per bezemstok,
Den schoorsteen uit daar overtrok . . . (25).

Dr. Joh. Franck leert ons intusschen in zijn Woordenboek, dat het woord kol van onbekenden oorsprong is.

Het woord maliënkolder, een uit maliën of koperen ringetjes bestaand borstharnas, een woord uit den riddertijd, ontstond uit twee Fransche woorden (malie, Fransch maille) en kolder, koller of

1) In Moortje van Bredero, vers 21, leest men:

Want sy sal u met schijn van vruntchap so bekoren,
Bekollen dol en dom: soo dat ghy sonder maet
Nauw weten sult, of ghy op hoeft oft voeten gaet . . .

Dit bekollen bet. betooveren.

kollier (van 't Lat. *collarium* = halsbekleding, afleiding van *collum* = hals); later bij uitbreiding het geheele borstharnas, nog later een bedekking van 't geheele lichaam. Een koddebeier is een wachter, gewapend met een knots; het woord bet. eigenlijk stokzwaaiër; *kodde* = knots, *stok*, *beieren* = zwaaien bijv. de klokken beieren, *beiaard* = klokkenspel of carillon.

De etymologie kan alzoo een licht werpen op de huidige beteekenis van een woord. In zooverre gaat zij met woordverklaring hand aan hand. Doch, leidt woordverklaring langs den weg van het heden tot de kennis van de beteekenis en 't gebruik van een woord, geeft zij antwoord op de vraag: Welke is, welke zijn de beteekenissen van woord of uitdrukking in de levende taal, en watiser van het gebruik in eigenlijken en vooral in figuurlijken zin, — de etymologie leidt langs den weg van het verleden, tevens langs den weg der taalgeschiedenis. Zij eischt, dat men den blik verder sla dan de grenzen der Nederlandsche taal; zij wil vorsching, nasporing van de eerste beginselen van het woord, den wortel; zij is niet tevreden, vóór de geschiedenis van het woord is blootgelegd, volgens de leus van den dichter: »In 't verleden ligt het heden.» Het geheele leven van een wortel, een woordstam, een woordfamilie is het voorwerp van haar wetenschappelijk onderzoek, en de grenzen van tijd en plaats en volkenbestaan zijn niet voor haar.

Eén is de Indo-Germaansche taal in haar oog, één in oorsprong, één in ontwikkeling naar vaste wetten, één in verscheidenheid. En, wat zij bij den éénen taaltak niet kan vinden, spoort zij bij den anderen na; en met een oog, geopend voor klankverschuiving en klankwijziging, naar den stand der eeuwen of de mate van taalverwantschap, rust zij niet, vóór zij het onbekende heeft opgediept, een nieuwen schat als uit de donkere gangen der groote taalmijn heeft aan 't licht gebracht.

Zulk een arbeid eischt meer dan de onderwijzer geven kan. Die arbeid is het werk van wetenschappelijke taalbeoefenaars, hij eischt velerlei en grondige kennis van de voornaamste Indo-Germaansche en vooral van de oude Germaansche talen, hij vordert een geoesfende, wetenschappelijke methode om vooral den schijn van het wezen te onderscheiden. Het etymologiseeren is bij onvoldoende voorbereiding des te gevaarlijker, omdat nergens meer de schijn bedriegt dan in de etymologie 1).

Het Woordenboek der Nederlandsche taal kan hier een veilige gids zijn voor onervarenen, het Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche taal door Dr. Joh. Franck kan geraad-

1) Noord en Zuid, jrg. 1879, blz. 64.

pleegd worden, indien men als onderwijzer zijn voordeel wil doen met den arbeid op dit veld der taalwetenschap 1).

Ten slotte — met het oog op woordverklaring — nog enkele etymologische aanstippen 2).

Redden ontstond uit rad = snel; zwenken uit een oud swanc = beweeglijk; rekken uit rak, een werktuig om te rekken; tellen uit tal; vertellen uit taal, tale = verhaal; telen = bewerken van een oud tele, arbeid; staken = met staken afpalen (vgl. bestek); wieden van het oude wiede = kruid; koekeloeren uit koeken (kijken) en loeren, dus: uitkijken; liefkoozen uit lief en koozen (Fr. causer); snuisterij van het oude snuister = schil, dop, kleinigheid; slachten = tot hetzelfde geslacht behooren, van het oude slacht = soort; richten van recht (vergel. pen en pin, pek en pik enz.); orberen van het bijv. nw. oorbare = nuttig; slaken van het oude slaeck = los, slap; beslommeren uit een oud slommer = bekommering; verwittigen van het oude wittig, kundig wetend, enz.

Thans volgt nog een reeks van woorden ter overdenking:

Achterdocht — achterwege — afgevaardigde — antwoord — averchts — argwaan; — balling — barrevoets — beitel — belemmeren — te berge rijden — berkemeier — betweter — bevroeden — blaasbalg — boeteling — boetvaardig; — deesem — degelijk — dienvolgens — diets maken (Potgieter, Proza 269, 397, 461, 463) — drievoudig — druiventros; — etgroen; — gadeslaan — gedrocht — gehalte — geronnen (bloed) — goedertieren; — haveloos — heiland; — kieskeurig — klakkeloos — kluchtig — kregel — te kust en keur; — landzaat — leelijk — leer gierig — likdoorn — litteeken; — naarstig — nachtegaal; — onbewust — bij ontstentenis — oogluikend — oorspronkelijk — oorzaak — overlijden — overtollig; — pollepel; — redekavelen — rederijker — ruwaard; — schoorvoetend — spelemeien — spelevaren; — tappelings — tweespalt; — uitgelezen; — verbolgen — verknocht — vermetel — verminkt — vermorzelen — verpletteren — verwaarloozen — volledig — voorbarig — vriendelijk; — waardgelder — waarschuwen — wapenschouwing — weerbarstig — weerwolf — weshalve — wraakbaar — wulpsch.

1) Evenzoo kan men naslaan het Beknopt Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche taal, door J. Vercoellie. (Den Haag, M. Nijhoff).

2) Deze zijn grootendeels ontleend aan Dr. Van Helten, Het Werkwoord.

HOOFDSTUK V.

HET LEVEN VAN EEN WOORD.

Wij hebben reeds opgemerkt, dat de woorden der taal evenals menschen en volken een tijd hebben van worden en opkomen, van bloeien en afnemen, kwijnen en sterven.

Nieuwe woorden ontstaan met nieuwe behoeften, modes, uitvindingen, omstandigheden, enz. Jammer, dat veelal het nieuwe woord bij vreemden geborgd wordt: lucifer, telegraaf, telefoon, abat-toir, galerij, percé, paraplu, parasol, chamberloef, 1) perron, trottoir, horloge, enz. enz. en vreemd de voorkeur heeft boven eigen, zelfs als er deugdelijke Nederlandsche woorden ten dienste staan: verschrijver, slachtplaats of slachthuis, regenscherm, kamerjas, zakuurwerk, enz.

Thans zullen wij handelen over het afnemen en afsterven van woorden. In Hoofdstuk II werd reeds opgemerkt, dat vele woorden, die in de dagen van Floris V bijv. nog algemeen in zwang waren en door den dichter van Reinaert bijv. gebezigd worden, — thans voor goed uit de taal verdwenen zijn. Wij willen in deze verhandeling ons bepalen tot het aanstippen van enkele woorden en uitdrukkingen, die wij nog bij Vondel en Cats aantreffen.

Wij slaan een oogenblik Gijsbrecht van Aemstel op en leggen daarnaast de Sinne- en Minnebeelden van Vader Cats.

In Gijsbrecht vinden wij bijv.:

Handtasting (54) 2), schot en lot geven (59), iemand het stoffen verleen (182 en 433), op den hals laden (93), de zinnen

1) Een verbastering van 't Engelsche chamber-cloak = kamermantel, kamerjas.

2) Handtasting is handslag; schot en lot is belasting, hoofdgeld, 'twelk de hoorige, de poorter den heer schuldig was; lot is een stuk grond, dat bij loting werd toegewezen, vandaar de schatting ervoor, ook lot geheeten; stoffen = pochen, bluffen; sporrelen = (vgl. tegenspartelen), voortocht = voorhoede, vingherling = ring, de moord stak hem = hij kwam om, werd vermoord; zich verreukeloozen = de zorg voor eigen leven verliezen, eigen ondergang bewerken. — Enkele van deze woorden bleven in het dialect voortleven, als stoffen (nog bij Van Dale = pralen, snoeven); in Zuid-Holland en Zeeland is tegensporrelen vrij algemeen, Van Dale geeft nog sporreling voor korzelig, twistziek, — evenzoo vingherling, doch dit als verouderd (zie nog C. O. blz. 171). — De puyt van Cats heet in Zeeland nog puut.

sporrelden (253), de voortocht (495), vingherling 994), de moord stak hem (1230), zich verreukeloozen (1559);

In de Sinne- en Minnebeelden vinden we:

Ranken voor listen, streken; muite voor kooi, waarin de volgels ruien; meuglijk eten voor smakelijk eten (wij zeggen nog: tegen heug en meug); quellebalcxkens voor kinderen, die achterlijk zijn in groei; een bras voor een braspenning, een kleinigheid:

Die kruys noch munt heeft in zijn tas,

Past op de stroopers niet een bras.

een wiek 1) voor lapje, bundeltje werk of pluksel enz. (nog over in vlaswiek):

Hoe groot is dyne gunst ontrent de menschen, Heer!

De wiek, die maer en rooekt en blust ghy nimmermeer.

lincker voor slimmerd, geslepen gast, evenzoo linckerij; de vogel is bekayt voor verkeerd, mis; een puytjen voor een kikvorsch; iets in den griel slingeren voor in de grabbel gooien; mijt voor een koperen muntje 2); de moord steekt hem voor hij wordt gedood; se beginnen te ziel-braken voor te zieltoegen; een lodderlijck gesicht voor vriendelijk, liefelijk gezicht enz.

Ook in Moortje van Bredero (uitgave Moltzer) vindt men tal van woorden en uitdrukkingen, die thans uit de taal verdwenen zijn, al werden zij in die dagen (1617) nog zeer goed door het Amsterdamsche publiek begrepen, als:

Gheplaar = gevelei, vergel. plaren, Fr. plaire (ons plas-dankje); ze set mij toot op toot = speelt mij poets op poets; ghij kunt u niet breecken = bedwingen, betoomen; opset nemen = een plan vormen, als in vers 35:

Dit opset is wel goet, en billich oock ghenomen.

gheen wesen kunnen houwen = zich niet goed kunnen houden; larye(n) = praten, babbelen, als in:

O, ick kan soo larye, trots yemaudt van de beste 3).

1) Dit wick, wikke, wik is de stam van wikkel (= kleine wiek) en van inwikkelen, ontwikkelen, loswikkelen enz. Zie blz 61.

2) Dit mijt heeft sig. ook de beteekenis van kleinigheid, ziertje, bijv. in Moortje van Bredero, vers 257;

Noch leet (= beleed) hy nieten (niet een) mijdt...

en in vers 2469:

Wat hebdy dan gedaan?

Ick weet niet, niet en (een) mijt.

3) In het lofdicht op het Costelick Mal door Jacob Cats (wien deze satyre was opgedragen) leest men vers 21: Hier is gheen lary-kouck, en prof. Verdam teekent er bij aan: "oudewijvenkoek, laffe kost. Laerie en larijster wordt in onze oude kluchten veel gevonden voor klappei."

De m u t s op iemand hebben = verliefd op iemand zijn.

De verzen 321 en 322 luiden:

O loghens sonder grondt! o al te dubble 1) reen

Van onschult 2): maer te blauw 3) en vol lichtvaerdicheen.

Hier vinden we blauw in zijn oude beteekenis van onbeduidend, nietswaardig, dus niet-wezenlijk, in schijn, ijdel — en nog in de taal voorhanden met eenigszins gewijzigde beteekenis: hij is een blauwen maandag op dat kantoor; iels blauw blauw laten = wat blauw is, blauw laten, — dit laatste is een jonge, verbasterde vorm.

In vers 484:

Haar breydel ben ick loof, ick wilse niet meer dragen.

Evenzoo in vers 2593:

Ick sey vlus 4) tugen onse Guert:

Och Vaer rust wat: ick ben soo loof, ick macher 5) niemier tugen.

Dit loof bet. moede, en vindt men nog bij Potgieter, Proza blz. 23: Ik zal hem loof maken... Verder: spoeden (ons rampspoed) = lotgeval, vers 613:

Die oock wel heb gheproeft verscheydenheyt in spoeden.

Sich geneeren = den kost verdienen (nog in ons nering):

Ick heb een seek're kunst,

Daer ick my met gleneer, en krijgch een yders gunst.

Achterstal = nadeel (in gewijzigden zin nog over in ons achterstallig), als in vers 3104:

En rechten haer weer op 6) de achterstal en schade.

Evenzoo in vers 884:

Waar door voorseker hy

Souw blijven van zijn reys, met achterstal 7) versteken 8).

Verder: uit de gaaten stommelen = te voorschijn brengen, voor den dag halen; sich bevragen = onderzoek doen; de gilde spelen = in den zak tasten; iemand uitstrijcken = bedriegen; neskebol = dwaashoofd (zie ook blz. 58), enz. enz.

In 't algemeen kan men zeggen, dat namen van voorwerpen uit de taal verdwijnen, als die voorwerpen zelf ophouden te bestaan. En in dit opzicht

1) valsche. 2) verontschuldiging. 3) onbeduidend. 4) vlus = daareven.

5) macher = kan er. 6) vergoeden.

7) Bij dit achterstal denke men ook aan achterdeel, Roskam, vers 69:

..... beroerlijke tijen,

Waer in elk grabbelt, tot zijns naestens achterdeel (= nadeel).

8) verstoken.

is geen gebied zeker rijker aan voorbeelden dan dat der mode. Reeds Vondel hekelt de grilligheid der mode in zijn *Roskam*, als hij zegt:

Een nieuwe snof komt op, met elke nieuwe maene.
De sluyers waaien weyts, gelijk een kermis vaene;
En eischt men meer bescheits, men vraegh het Huygens' zoon,
In 't Kostelyke Mal; die weet van top tot toon
De pracht en sotte prael tot op een hayr t' ontleden.

Nu, als we Vondels raad volgen en het beroemde werk opslaan, dan staan we niet weinig verbaasd, als we bijv. lezen (vers 4—10):

Een op-ghesnoeyde Broeck, een sackende Bragoen;
Een hollen Harnasch-tipp, een door-gecapte Schoen,
Een averechte Teyl, dack-deksel van de luyzen;
Een op-ghekrulde Strop, om ratten in te huysen;
Een om-gheworpen Hemd, spijt Waschters blooten arm;
Een om-gheworghde Kuyt, spijt Beuling-maecksters darm;
Een over-lintte voet, spijt Doffers ruyghe pooten;
Een steyle stelten-hiel, spijt Satyrs spitsche kooten;
Een swaeyende Cappoot, meer hinderlick dan nut,
Meer vlagghe dan verdeck, meer ballast dan beschut....

Doch, men leze Sara Burgerhart of Willem Leevend, de vertoogen van Justus van Effen.... zelfs de *Camera Obscura*, een boek, dat zijn gouden feest heeft gevierd. Wat al namen, vooral op 't gebied der mode, in onbruik geraakt: een *reticule*, een *lodereindoosje* 1), een *cephalide*, een *ferro-nière*, een *spencer*!

Maar ook op ander gebied, bijv. op dat van het dagelijksch leven, heerscht dezelfde wet. Penning leeft nog voort in penningmeester en in spaarpenningen, hij is op den penning; duit vindt men in: duitendief, een duit in 't zakje werpen, hij is op de duiten, duitjen-op spelen op straat (*Camera* blz. 7); een oortje 2) (= 2 duiten), een groot (= 4 duiten), een blank (= 6 duiten), een braspenning (= 10 duiten) enz. enz. Evenzoo verdwijnen of zullen verdwijnen: braadspit, tondeldoos, zwavelstok, spaarlamp, snuiter, moderateurlamp, enz.

Het is verder een eigenaardig verschijnsel, dat woorden, die als zelfstandige taaldeelen reeds lang ten doode werden opgeschreven, hun leven

1) Een verbastering van *eau-de-la-reine*-doosje, dus een doosje voor reukwerk; het hield een met dat reukwerk bevochtigd sponsje in, 'twelk men aan den neus bracht. Later is het *eau-de-la-reine* d' Hongroie verdrongen door de *eau-de-cologne*. In Zeeland en op de Zuidholl. eilanden, deelt men mij mede, kent men nog de *lodderein*; vorm en gebruik beantwoorden nog geheel aan Hildebrands beschrijving in „Na vijftig jaar”.

2) In de *Camera* lezen we: En op de zolders lag nog een aanzienlijke partij oortjesband, die hij (nl. de oude Stastok) liever daar zag verrotten, blz. 42.

trachten te rekken, — a. 't zij in samenstellingen of afleidingen, b. 't zij in geijkte of vaststaande uitdrukkingen, welke laatste dan bijna steeds in figuurlijken zin voorkomen.

A. Voor de eerste herinneren wij woorden, als:

krankzinnig, vroedschap, vroedvrouw, roekeloos, juffer, ellende, godsvrucht, onvervaard, gekscheren, barnsteen, litteeken.

B. Voor de tweede dienen als voorbeelden:

Hij kijkt als een jongen, die zijn oortje versnoept heeft.

Dat is geen oortje waard:

't Gevondene is geen oortje waard,

Voor die niet stelen wil!

Staring, St. Nicolaas.

Veel op den kerfstok hebben (blz. 73).

Iets op zijn eigen houtje doen (blz. 73).

Met open vizier strijden.

Het onderspit delven (blz. 83).

Botje bij botje doen, (een botje was een Friesch muntstukje van vier duiten).

Iemand lagen leggen.

Het huis brandde lichterlaaie (blz. 139).

Zijn proefstuk leveren (blz. 78).

Zijn haren rijzen te berge.

Aan de kaak stellen (blz. 75).

Iets te berde brengen.

De vuurproef doorstaan.

Iemand in 't harnas jagen.

De huik naar den wind hangen.

In 't krijt treden, uit 't krijt jagen (blz. 25).

Het is de pijn 1) niet waard.

Iemand hou en trouw blijven (Gijsbrecht, vers 63 en 1714), enz.

1) Dit pine, pijn bet. arbeid, werk, moeite; ook het woord piners voor arbeiders bestond eenmaal:

Dit dinct mi wesen ene pine,

Die al gader ware verloren (78).

Doe ghinc hi hem pinen,

So dat hi (Tibert) metten tanden sinen (met zijn tanden)

Die pese midden beet ontwee. 32.

Zelfs bij Cats vinden we dit woord nog en wel in de proza-bijchriften bij de Sinne- en Minnebeelden:

Men doorsnuffelt land en zee om het lichaam met alle leckernijen vet en dick te maecken, en middelertijt neemt men nauw eens de pijn (= moeite) zijn eygen selfs te ondersoeken; op dat de ziele haer rechte bekomste hadde.

a. Dat de woorden krank = zwak, gering 1), vroed = wijs, roek = zorg, ver = vrouw, el = ander, vruchten = vreezen, vaar = vrees, lit (lik) = like, blike, ons blijck, eens zelfstandig en algemeen gebezigd werden, is niet moeielijk aan te toonen. Enkele bewijspplaatsen laten wij hier volgen. In *Reinaert* lezen wij:

Al ware hi cranc, hi ware vroet. 24.

hi = Tibert, de kater.

Here Brune, ic at cranke have (= geringen kost). 14.

So dat hi hadde cranke (geringe) vaert. 21.

hi = Bruin, de beer.

b. Het woord vroet 2) komt veelvuldig voor:

Die mi Rode, die vroede (= wijze, verstandige),

Hadde brocht tenen broede (8).

Gimbert, gaet, ende sijt vroet (= wijs, slim). 33.

c. Het woord roekeloos bestaat uit het zelfst. nw. roeke en het achtervoegsel loos; van het naamw. roeke vormde men het w.w. roeken = zorgen, bedacht zijn, zich bekommeren. Dit werkwoord vindt men in *Reinaert* meermalen:

Tibert sprac: Mi ne roekes niet.

Hebdi el niet in huus? (27)

Nochtan, al dat ic nie (ooit) gewrochte

Jeghen hem, so ne roecke ic niet

So sere, als dat ic verriet

Vrouwe Hersinde, sijn scone wijf. (40).

In de zeventiende eeuw schreef men reukeloos, zie *Vondel* en *Cats* 3); dit is een eenvoudige verwisseling van oe en eu (vergelijk *geneogen* en *geneugte*); bij *Vondel* vonden wij het woord *verreukeloozen* (zie blz. 128.)

d. Het woord ver = vrouw (zie blz. 122):

Doe stont op die scone vrouwe

Die hovesc was ende getrouwe,

Ver Aye.

R. VAN MONTALBAEN.

e. Het woord el = ander (zie ook blz. 121):

Die moet ic eten, dor den noot,

Als ic el niet mach gewinnen (14).

Dit waren die worde, en niet el (= anders, 80).

1) Nog bij *Potgieter*: *Kranke* (geringe) troost, *Proza* blz. 397 en 460.

2) Ook in: *vroom* en *vroed*, *bevroeden* (*Vondel*, *rei der Engelen*) leeft dit stamwoord nog voort. 3) *Cats* bezigt het in de bet. van *zorgeloos*, als hij zegt: „Selden wert er iemant uyt een gantsch rau en roekeloos leven, op een sprong overgeset in een gezette en Christelijcke sedigheyt”; de bet. van *zorgeloos* werd uitgebreid, en thans is *roekeloos* = stout, vermetel.

Evenzoo:

Vrouwe, seit hi, het ware quaet
 Dadies el dan uwen raet. FLORIS EN BLANCEFLOER.
 Lanceloot sagh' weg ende weder
 Oft dar el yman ware. LANCELOT.

f. Het w.w. vruchten 1) bet. vreezen:

Ic vruchte, het mach u wesen quaet! (75)

Evenzoo:

Ic vrucht....
 Dat si riden in hare doet. R. VAN MONTALBAN.
 (ik vrees, dat zij hun dood tegemoetrijden, gaan).
 Hayman sloegh die vrouwe
 So vruchtelijke eenen slag.
 Dat soe (zij) no hoorde no sacht. R. VAN MONTALBAEN.

g. Het woord vaar = vrees:

Ter valdore ghinc hi (Isengrijn) ende loech,
 Ende croop daerin met vare,
 Ende began tasten harentare (hier en daar, naar alle zijden). 40.
 Ooc seide soe (zij) mi sulke lijctekine 2)
 Die ic kende al so waer,
 Dat mi alle mine haer
 Upwaert stonden, van groten vare (57).

h. Het w.w. scheren = spotten, scerne = spot (zie blz. 97):

Doe Reinaert eschede (eischte) sijn deel,
 Antwordi (hij) hem in scerne (met spot). 5.
 Doe sprac hi te harer scerne (= spot). 35.

i. Het w.w. barnen naast branden, ook nog over in de uitdrukking: in 't barnen der gevaren, als in Feith's Lierzang op De Ruyter 3); in Reinaert lezen we:

Elkerlijke van dezen hanen
 Droech eene bernende stallecht (waskaars) 7.
 Ic dede hem bernen of (af) dat haer (37).

1) Nog in Palamedes treffen we dit vruchten aan, le bedrijf, vers 43:

.... toen wij 't wijcken der verleghe krijghsliën vruchtten....

2) Ook het woord tekine = teekens werd gebezigd:

Siet hier noch die verssce wonden
 Ende die tekine, her coninc! (4)

Hier beteekent tekine, litteekens; —

Dit tekin ende dit ghmoet (ontmoeting)
 Dichte Tibert niet wesen goet.... (26).

3) Evenzoo in Palamedes le bedrijf, vers 161:

In 't barnen van den nijdt en lasteringhen....

In Gijsbrecht lezen we:

En barnen 't rijs tot asschen, — vers 411.

k. Het woord litteeken bet. lijk of blijteeken = kenteeken :

Ooc seide soc mi sulke lijc-tekine (lees: lijc-teekene),
Die ic kende al so waer,
Dat mi alle mine haer
Upwaert stonden, (57).

Nog volgen hier eenige woorden, wier samenstellende leden de aandacht verdienen.

aa. Het woord nooddruft uit nood en dorven = behoeven :

Wie hebben noch
Wel enen man jegen tienem,
Wi en dorven ons ontsien niet,
Want hier niemen is, die vliet. R. D. LORBEINEN.

bb. In lijkbidder behield het woord bidden de oude beteekenis van noodigen, verzoeken, welke wij aantreffen in Vondels Gijsbrecht van Aemstel, vers 533 en 596 :

Ghy sijt my wellekoom, al koomt ghy ongebeden.
Bewilligh mijn versoeck, en sta mijn bede toe,
Of anders lij, dat ick het ongebeden doe. 1)

cc. Beraadslagen bewaart het oude raadslag, 'twelk wij bij Hooft en Vondel en Cats 2) als zelfstandig woord aantreffen :

Apollo!
Ick . . . bid, begunstig desen slag
En raetslag. Toon, hee ghy van boven
Noch straft de schelmerij der hoven. VONDEL.

dd. Schering komt van scheren = spannen, uitspannen :

Daerom heeft hy een zeyl over de schoorstien eschoren,
Dat de roock met een tocht soo niet deur en kan gaen.
Hooft, Warenar, vers 446.

ee. In overgrootvader leeft over nog in de beteekenis van voor, welke in het Middelnederlandsch veelvuldig wordt aangetroffen; over vier weken, over een jaar doen denken aan de toekomst; over in overgrootvader doet denken aan het verledene. Zoo zei men vroeger: over lang d. i. lang geleden; in Reinaert, vers 72—73 leest men :

Dat Cortois claghet nu,
Dats (dat is) over (= voor) menich jaer gheschiet.

ff. In het woord kwikstaartje, kwikzilver, verkwikken leeft

1) Ook in Reinaert vinden wij bidden in de beteekenis van verzoeken :

Die coninc sprac ; In VIII weken
Sone wane ic (heb ik geen plan) u bidden so vele.
Ooc haddic liever, dat uwe kele
Hinghe, dan ic u heden bat! (73).

2) Van alle raetslagen, die men voorneemt, is het beginsel: recht te verstaen de saken, waer over men gesint is raet te plegen, seyt Plato. (Cats).

het woord *k wik* = levendig, vlug, nog voort; zoo in *maarschalk mare*, maar = paard en schalk in de bet. van knecht (blz. 122).

gg. *Ketelboeter* (evenzoo netten boeten) herinnert aan boeten, in den zin van herstellen, beter maken, vergoeden, repareren enz., zoo vinden we bij *Vondel*, *Gijsbrecht v. A.* vers 75 en 574:

.....; was dan de schuld geboet.

En synen honger boete aen priesterlijke brooden.

hh. In *handhaven* 1) vinden we een verwanten vorm van ons hebben terug, evenals in *haveloos*; in *lijfrente* bet. *lijf* nog leven, als bij *Vondel*, *Gijsbrecht v. A.* vers 405:

Ga heen, ick schenck u 't lijf. 't En is geen straffens tijd.

ii. In *dik wijls* leeft vooreerst nog het woord *dick*, bij *Vondel* meermalen voorkomend, bijv. *Gijsbrecht van A.*, vers 348 en 1131:

De hopliën wenschten dick het legher op te breecken.

(Der) vyanden, die dick het setten op een loopen.

Evenzoo *dik maals*, *dik werf*, — en waarnaast *som wijlen* geplaatst kan worden met het geheel verloren *som* = eenige (*Engelsch some*), en ten andere vinden wij in *dik wijls* het langzaam wegwijnende *wijl*, *wyle*, *wile* = tijd, bijv. Heb nog een *wijle* geduld; welk *wijl* verder nog leeft in: *langwijlig*, *kortswijl*, *verwijlen*, *onderwijl*, *terwijl*, *dewijl*.

kk. Het woord *vierschaar* bewaart nog het thans in onbruik geraakte *schaar* = schoor, bank, schraag. Wanneer er recht gesproken zou worden, werd door vier banken een ruimte omsloten, waarbinnen het geding plaats had; dit heette de *bank hegen* (van *heg*, omheining), of de *bank spannen* (= sluiten, evenals in: den boog spannen, de kroon spannen d. i. de wrong om het hoofd te binden 2). Zie ook blz. 82.

Geen wonder, dat *vierschaar* de bet. kreeg van *gerecht*, *rechtbank*, als in *Gijsbrecht*, vers 588:

En schaemroot en verdoemt voor *Jesus vierschaar* staen;

in *Palamedes*, 2e bedrijf vers 210:

En kipt de rechters uit, die 's leghers *vierschaar* spannen;

en in „*De ondergang der eerste Wareld*”, 2e Zang vers 432:

Hem (nl. God) drage ik me op, en hoop, hoe streng Hij *vierschaar* spant.

1) *Handhaven* ontstond uit het zelfst. n.w. *handhaaf*, *handhave* = *handvatsel*. Zoo zegt *Cats*: Alle dingen hebben hare *handthave*, en diese wel handelen wil, dients daer by te grijpen.

2) *Nieuw Archief voor Ned. Taalkunde*, blz. 427. Dat het eerste lid wel degelijk het telwoord vier is, wordt bevestigd door de oude *Duitsche spreekwijzen*: Binnen den vier bänken en Vor die vier bänke kommen, welke laatste zooveel beteekent, als voor de *vierschaar* komen. Men zie verder *Den Taalgids I*, blz. 39. — *Potgieter* smeedde naast *vierschaar* het woord *vijfschaar*, blz. 311.

ll. De woorden kieschheid, kuischheid, alsmede hun grondwoorden, hebben in fig. zin nog een krachtig leven in de taal, maar het werkwoord kuischen = zuiveren, reinigen, in eigenl. zin, begint schaarsch te worden. Men vindt het nog bij Vlaamsche schrijvers, een enkelen keer bij de onze, als in Immerzeels Hugo van 't Woud:

De hoenders klokken rond en kuischen pluim en kuif.

mm. Het oude muizen = in stilte nadenken, peinzen leeft nog voort in muizenissen (in den volksmond verbasterd tot muizenesten: het hoofd vol muizenissen); — vlies in de bet. van schapevacht vinden wij bewaard in de uitdrukkingen: het gouden vlies (door den Argonaut Jason veroverd) alsmede in: ridderorde van het gulden vlies, in 1430 door Philips den Goeden ingesteld.

nn. Voeg bij deze nog het woord winkelhaak, winkelhuis 1). Het woord winkel voor hoek leeft nog in volle kracht in de Hoogd. taal; bij ons is het in die bet. haast vergeten. In de nieuwere letterkunde is de plaats bekend in de Camera Obscura, waar Hildebrand zich op den duur over het woord blijft ontfermen, door het in de verschillende herdrukken te handhaven: »terwijl aan een bijna onzichtbaar elastiek koordje een klein vierkant lorgnet bengelde, dat geschikt was om, zonder hand of vinger aan te raken, in den winkel van het oog te blijven staan.» (13e druk, blz. 152). Als zelfstandig woord is winkel bijna geheel verdrongen door hoek, maar in winkelhaak (een werktuig van den teekenaar, ook een rechth. scheurtje in eenig kleedingstuk) en in winkelhuis (= hoekhuis) bleef het voortleven. In het eerste is zijn eigenlijke bet. in zooverre gewijzigd, dat men hier niet denkt aan elken mogelijken hoek maar aan een rechten; in het tweede in gewijzigde bet., want een winkelhuis staat thans niet meer op een hoek, zoo het er eens op gestaan heeft. Men weet, dat bij de oude missen of kermissen de kooplieden hun waren in 't openbaar uitstalden en daartoe (men ziet het nog wel op jaarmarkten) winkels of hoeken van kerken, groote huizen enz. uitkozen; door deze omstandigheid kon winkelhuis later de bet. krijgen van hoekhuis, welke bet. thans weer geheel vergeten is.

1) Ook in de Noordhollandsche uitdrukking schuilewinkje spelen (verloopen tot schuilevinkje spelen) = schuilhoekje spelen d. i. verstoppertje spelen, leeft wink nog voort. Dit wink is het grondwoord van 't diminutief winkel en werd oudtijds veelvuldig gebruikt. Evenzoo: achterwinkel voor sluiphoeke en: in winkelen en hoeken, voor hoeken en gaten. (Zie Den Taalgids I, blz. 294). Ook in Moortje van Bredero, vers 503:

Wat het hy in zyn hooft winckeltjes (hoekjes), en kassen.

Zie over schuilewinkel ook prof. Moltzer Volksverbeelding, blz. 17. — 't Is zegt o. m. Laméris (blz. 67) een spel, waarbij men zich verschuilt in winkels en hoeken. —

aaa. Evenzoo leveren de woorden: doelwit, deurwaarder, kerstnacht, maagschap, bloemlezing, penningmeester, spaarpenningen, stof op tot gelijksoortige opmerkingen. Het woord wit vinden we bij Vondel meermalen gebezigd, bijv. Gijbr. van A., vers 362 en 1646:

Ick opende mijn wit, en sloegh het middel voor.
Maer in den gront de stad soo schendigh te verdelgen,
Was noit sijn wit,

bbb. In deurwaarder vinden we het oude w.w. waren = wachten, evenals in krijtwaarder en waardgelder (= persoon, die voor geld de rust bewaart). Kerstnacht doet denken aan kerst = Christus 1), kersten = Christen, kerstenman en iemand kerstenen (= doopen); maagschap bewaart het oude maag = bloedverwant, 'twelk nog leeft in de uitdrukking, vrienden en magen:

Ghy sijt mijn maeghschap doch, na vleesch en geest te saemen.

Gijsbrecht v. A., vers 972.

O gruwel, Badeloch, ben ick van sulck een' aerd,
Dat ick een vrou, en noch mijn eyge, met mijn swaerd,
Soo eereijck voor haer, voor kinderen en maegen,
En dese goê gemeent mijn leven lang gedraegen,
Vermoorden son, gelijk een gruwelijck tyran?

Gijbr. v. A., vers 1749.

ccc. Het woord lezen = verzamelen raakt meer en meer in onbruik en leeft nog in enkele vaststaande uitdrukkingen als: aren lezen, kruiden lezen (Potgieter, blz. 394) en in samenstellingen, als: bloemlezing, uitgelezen enz.

In Vondels Palamedes treffen we dit lezen meermalen aan, te bedrijf, vers 125:

Met kielen inghesleipt den ooght, dien 't oosten las.

En in het derde bedrijf, vers 484:

Waer toe 't recht in perckement geschreven,
Met letters, root van gout, gesterckt met heerlijck wasch;
Indien geen burgher oit des zellefs vruchten las 2)?

ddd. In de woorden dorperlijk en dorperheit 3), Palamedes, vers 7:

Wat dorperheit is dit, onedele gemeente!

leeft het oude geminachte dorper voort. Dit dorper is een kort

1) Jesus Kerst van Nazarenen (Vanden Lande van Overzee) Evenzoo: de Antkerst (= de anti-Christ) in: Der kercken Claghe.

2) In Reinaert vinden we lezen reeds in de meest gewone beteekenis: spellen ende lesen bede (beide) blz. 3; seghele ende brief te lesene blz. 7; hi hinc lesen sinen crede blz. 9 enz. 3) Dorper en dorperheit in Reinaert: Een dorper, heet Lamfroit, blz. 15; seidic eneghe dorperheit (gemeenheit) blz. 41; die een dorper (lomperd) coninc ende here waende, blz. 57.

begrip van al wat laag en gemeen is en werd gaandeweg synoniem met verrader, schurk, fielt; Bilderdijk bezigt het in den zin van boerschheid, in zijn bijschrift op Poor:

Doch, had geen valsche kunst zijn dorperheid beschaafd,
Geen dichter waar zoo stout den Pindus opgedraafd.

VAN VLOTEN's Bloemlezing, blz. 87.

eee. In berokkenen is bewaard het oude rokken (spinrokken) d. i. de spil of stok, waar het vlas of de wol om gewonden wordt, door Vondel gebezigt in Gij sbr. v. A., vers 274:

Waer toe veel wercks begonnen?
Berockent soo veel spels, als 't niet werd afghesponnen.

en in Palamedes, 2e bedrijf vers 48:

Ghy en uw zusters, als hem Venus had verlockt,
Hebt verre een grooter quaet gesponnen en berockt 1).

en in vers 71:

Wat middel is er om te rockenen dit quaet?

fff. In druipstaarten (blz. 123) leeft het oude druipen = hangen, zakken, vallen, nog voort (Eng. to droop); eenigermate in deze bet. lezen wij in Palamedes, vers 214, 1e bedrijf:

Gelijk uw heer, die met zijn speer
Komt achter aen gedroopen.

Zoo vinden we meermalen bij Cats: door de vingers druipen, en: boomvruchten, de welke groen sijnde, werden (worden) van den boom geruckt, rijp sijnde druipen (vallen) van zelfs daar henen. Nog bij STARING, Veenrook, vers 12:

't Genot, dat ons Pomona's gunst versprak,
Ligt voor ons oog de telgen afgedroopen.

ggg. Verder vestigen wij de aandacht op de woorden: raaskallen, volharden en plotseling, van welke de leden kallen, harden en plots korter of langer tijd als zelfstandige woorden uit de taal verdwenen zijn. Het woord kallen leeft nog voort in de platte spreektaal, doch in Ware nar en de oude kluchten was het zeer gebruikelijk. bijv. vers 254:

Hoe smeerigh (= strooperig, vleicud) kan hy kallen, dit 's al om de pot.

Dit kallen bet. spreken, praten; wij vinden het nog in het spreekwoord: Kallen is mallen, maar doen is een ding; ook wordt een oude snapachtige vrouw wel een oude kal genoemd (De Vries).

1) Vrouwe Julocke, quam ghelopen met haren rocke blz 18; ghinder vlot vrouwe Julocke, beide met spillen ende met rocke blz. 20; ende ghinken (ghing hem) metten rocke slaen, blz. 30.

hhh. Het woord *harden* voor: uithouden, uitstaan, verduren enz. begint meer en meer te verouderen. Wellicht hoort men het nog het meest in: Gij kunt het daar wel *harden*, en plots vinden we als zelfst. woord nog bij *Staring*, Ivo vers 158:

tot nu op eens 'tgeweld
Van duizend armen met onwrikbren dan de baren
Pal zet, en plots terug doct varen.....

iii. Ten slotte noemen wij: *handlanger* en *erlangen*, waarin het oude *langen* = reiken, aanreiken, thans alleen in 't dialect nog voorkomend, blijft voortleven; *ontstentenis* van het oude *ontstaan* d. i. er niet staan of zijn, vergelijk: *voorstander*, *omstanders*, *tegenstander* enz. en welk *ontstaan* door *Staring* gebezigd wordt in *Eenvoudigheid*, vers 15:

Schoone Nimf! ontsta mij niet;

alsmede in *Het kleine Veiligst*, vers 13:

Laat bloedigen helden de lauwer ontstaan.

kkk. Evenzoo: *halsstarrig* en *staroogen*, *staren* en *staarlings*, welke het oude *star* = stijf, strak, onbeweeglijk als *stam* bevatten. *Schrikkeljaar* (waarin de oude beteekenis van *schrikken* = springen nog voortleeft; men denke ook aan *schrekken*, Hoogd. *Heuschrecke* = sprinkhaan) wordt verklaard door een plaats uit *Reinaert*:

Maer maghic, ic sals ontsricken (ontspringen),
Hopie, eer liden daghe twee (77).

III. Nog kan gewezen worden op *ooglid* en de uitdrukking: Die 't onderst uit de kan wil hebben, valt het lid op den neus, waarin lid de bet. heeft van *deksel*; op *meineed* = valsche (onheilige) eed, welk woord het oude *mein* bevat, 'twelk in de verwante talen ook de bet. had van *slecht*, *valsch*, *bedrieglijk*, *loos*, *goddeloos* (het Hoogd. had ook *meinrath* (= verraad, slechte raad), *meinsprache* (= godslastering), *meinthat* (= slechte daad, misdaad); op *voorbarig*, waarin het oude *voorbaar* = voornaam, aanzienlijk nog voortleeft, en 'twelk thans *onbedacht* beteekent; op de uitdrukking het *krieken* van den *dageraad*, waarin *krieken* verwant is aan *krekkel*, beide van den klanknabootsenden *stam krik*, omdat men zich het op- en ondergaan der zon voorstelde, als vergezeld van *gedruisch* 1); op *lichterlaaie*, 'twelk het woord *laaie* = vlam nog bewaart; op *lijnwaad* en *lijnzaad*, welke den ouderen vorm *lijnen* voor *linnen* bewaren, welke voorkomt bij *Cats*: *Wy lesen*,

1) Dr. Joh. Franck, *Etym. Woordenboek*; anderen brengen *krieken* in verband met het oude *grieken* en onderstellen, dat deze vormen teruggaan op *graken* = grauw worden.

naer de wet Moyses verboden geweest te zijn, een kleet te dragen, t'samen vermengelt met lijnen en wolle. (Cats, Uitgave Cohen blz. 46); op likdoorn ontstaan uit lijdoorn = doren in het vleesch; op madelief misschien door bijgedachte aan een ouder-Nederlandsch made = weide, ontstaan; op metselaar, metselen (en het Vlaamsch metser) van het w.w. metsen = neerslaan, in stukken hakken, steenen bakken, en dit van het oude metse = steenhouwer, enz.

Doch genoeg, althans voorbeelden te over, om de stelling toe te lichten: Een woord is taai van leven! Ook in het leven der taal, evenals in dat van elk levend organisme, bestaat wisseling, scheiding, oplossing, verandering, — maar ook vereeniging, verbinding. En het blijkt voldoende, dat deze laatste eigenschap het voortbestaan van menig woord verzekert.

Over de door ons gegeven uitdrukkingen (blz. 131) kunnen wij kort zijn. De meeste werden reeds verklaard in een vorige aanteekening, — ook is de figuurlijke bet. niet moeilijk te vatten. De uitdrukking, iemand lagen (= hinderlagen) leggen, treffen we meermalen in Gijsbrecht aan, bijv. vers 744:

Laet den tyran sijn aanslag missen,
Die den Onnooslen laegen leyd.

In rechtstaal bestaat nog de uitdrukking: geleider lage = arglistige overval, verraderlijke aanval 1); — in zijn haren rezen te berge bet. te berge naar boven; berg en dal bet. vroeger hoog en laag, te berge ende te dale = naar boven en naar beneden; in de uitdrukking hou en trouw leeft het woord houd, hout, hold = genegen, onderdanig, getrouw, gunstig, genadig nog voort.

Ook uit deze beschouwingen blijkt voldoende, dat onze taal geen verzameling is van doode klanken of woorden, zooals bijv. het Latijn of Grieksch, maar dat er leven, wisseling, verandering, afslijting, groei in valt op te merken. Het uitgediende valt weg evenals de bladen, stengels en twijgen in het plantenrijk en maakt plaats voor het nieuwe, naar de behoeften van het leven des volks. — Een zwaardleen, een spilleleen, een handvest, een keur, een leenheer, een leenman, iemand manschap zweren (Gijsbrecht 133), een harnas, een lijfeigene, een hofhoorige, een slaaf, enz.; een amelaken, een beukelaar, een bandelier, een zijdgeweer, een blijde, een stormram, enz. wij kennen ze in eigenlijken zin alleen uit de geschiedenis! Evenzoo zullen kerkhof, wereldkloot

1) Geleider lage. Hier is geleider de vrouwelijke datief van geleide = gelegde, verleden deelw. van leggen. De uitdr. bet. dus: met het doel, iemand door kwade praktijken to benadeelen.

of aardkloot 1) verouderen en zijn zegel hechten aan, den staf breken over, lont ruiken, bakermat, een lans met iemand breken, brandmerken, geeselen, in de bres springen enz. meer en meer uitsluitend in geleende bet. voorkomen. Doch, wij zagen het reeds, het blijven voortbestaan van allerlei uitdrukkingen in fig. zin is het behoud van den rijkdom der taal. De taal voegt zich naar de wisselende behoeften, en ook hier speelt de mode onder: Het oude en ouderwetsche wordt soms weer aan 't licht gebracht en dient dan om de taal te sieren, evenals oude wapenen, meubels, schilderijen de zalen der kasteelen van onzen tijd een deftig en antiek aanzien geven.

De mensch streeft ook in de taal voorwaarts, met den blik geslagen in 't ver verschieft, met een hart gehecht aan het oude, het vervlogene. Doch duizendmaal beter en rijker is het, te putten uit den rijkdom der historische gegevens, dan uitheemsche, schelklinkende namen te kiezen voor het nieuwe, het nog onbenoemde. Wie zou het niet verblijden, dat wij eigen woorden bezaten voor: luitenant, revolver, bajonet, liniaal, logeeren, ledekant, kadaster, assistent, adspirant? enz. enz. En wie helpt onze taal strijden, indien de overwinning op den duur moeilijk voor haar is, waar het woorden geldt als: middagmaal en diner, avondmaal en souper, bediende en kelner, werktuig en machine, bouquet en ruiker, demi-saison en dunne overjas, lorgnet en knijpbril, visite en bezoek, atelier en werkplaats, infanterie en voetvolk enz. enz. In dezen en dergelijken strijd kan men de taal de hand reiken, door steeds het Nederlandsche woord de voorkeur te geven; want het gaat met de woorden als met de taalvormen: De vorm, die 't meest voorkomt, doet zich 't meest gelden. Het woord, dat het meest algemeen voorkomt, zal eindelijk den palm wegdragen. En heeft dit eenmaal plaats gehad, dan is het veelal tegen de eeuwen bestand niet alleen, maar het werkt als nieuw bloed in de aderen der taal: het verhoogt haar schoonheid, sterkt haar kracht, verjeugdigt haar leven.

1) Men vindt het nog in De Overwintering van Tollens, vers 18.

HOOFDSTUK VI.

WIJZIGING IN DE BETEKENIS DER WOORDEN.

Het taalgebruik is de hoogste wet! Doch de wetten van het taalgebruik zijn geen wetten van Meden en Perzen: ook de beteekenis van woorden en uitdrukkingen is aan wijziging en verandering onderhevig.

1°. *Niet te allen tijde heeft een woord juist dezelfde beteekenis, of is die beteekenis van denzelfden omvang.*

Letten wij op de bet. van: wroegen, nopen, hoonen, smeeken en van zoovele andere in de huidige taal, en vergelijken wij deze met de bet. van die woorden in het Middelnederlandsch.

a. Het werkwoord wroegen beteekende eens: aanklagen, beschuldigen.

Tibert seide: Here coninc,
Dor dat ghi Reinaerde sijt onthout (niet genegen),
So en es hier jonc no out,
Hine hebbe te wroeghene jeghen u (2).

Hi (Reinaert) sprac
Ic sal u lesen, sonder brief,
Die verradenesse openbare,
So dat ic niemene en spare,
Dien ic te wroeghene sculdich bem (55).

Uit deze bet. vloeiden andere voort, als: verraden, bekend maken.

Tibert wroeghede hem selven, dor den noot (29).

b. Het werkwoord nopen bet. vroeger stooten, treffen met een spoor; later drukken, kwetsen en nog later: aansporen, prikkelen.

Die coene entie starke Roelant
Noopte sijn ors te hand
Hastelike met snelre vaert,
Ende ghemoette saen (spoedig) Ritsaert.
(Rein. van Montalbaen.)

Hj nopet (noopt het paard) metten spore
(Roman van Moriaen.)

Hi (Brune) was ghenoopt so onsoete
In die eke (23). (Reinaert.)

Ghy noopt met weigeren mijn liefde noch met sporen.
Vondel, Leeuwendalers.

c. Het werkwoord *hoonen vinden wij in de bet. van bedriegen:*

Sint hoondine (bedroogt gij hem) van ere bake (bigge),
 Die vet was, ende van goeder smake (5).
 Ic sach, dat icken (ik hem) honen mochte (kon),
 Ende hoonden (bedroog hem) so, dat hi voer (viel)
 Vant dac boven upten vloer (40). Reinaert.

d. Het werkwoord *smeeken vinden we in de bet. van vleien:*

Dien hi te voren ghinc so smeken,
 Hi bleef ghevanghen in den boom (17).

e. In *Scheepspraet van Huygens* lezen we:

Mouringh, die de vrye Schepen
 Van de seven-landtsche buert
 Veertigh jaren onbegrepen,
 Onbekropen heeft gestuert....

Dit onbegrepen van begripen = berispen vinden wij reeds in *Reinaert*:

Ende ghine blives onbegrepen,
 Dat ghi sijn vel so bebt ghenepen
 Diewile met uwen scerpen tanden (5.)

f. Ons woord *gebrek* komt van *ghebreken* = ontbreken:

Het (paard) hadde tere arme crebbe gestaen,
 Daer hem coren dicke ghebrac.

g. Het woord *ootmoed bet. thans*, de stemming van den boetvaardigen zondaar, vroeger was het ook 't gevoel van den vergevensgezinden rechter:

Ootmoedich God, gheweldich Vader,
 An u kerie mi allegader. (vers 191.)

KAREL ende ELEGAST.

Evenzoo, vers 1293—1295.

h. *Scheiden* had de bet. van beslissen, doen eindigen, van daar ons *scheidsrechter*:

Hi bat God, dat Hi moeste scheiden
 Den camp ende tgevechte. 1272.

KAREL ende ELEGAST.

i. Het woord *achterdenken*, *achterdocht bet. thans argwaan*, *verdenken*.

En in de *Sinne- en Minnebeelden van Cats* lezen we:

„Die sonder achterdencken leven, staen als open, en sijn onderhevigh om gehoont te werden. — *Achterdencken* leynt tot gerustigheyt, onvoorsichtige hooghmoet tot gevaer”. — Blijkbaar had het in de 17^e eeuw eenvoudig de bet. van *nadenken*, en was er niets ongunstigs in gelegen.

k. Besproken zijn, zooals het voorkomt in Gijbsbrecht, vers 161: 1)

'k Sal best verstaen uyt hem, die noyten was besproken,
Waerom het leger is dus schichtig opgebroken,

voor in opspraak zijn, komt in dezen zin in de taal niet meer voor.
wel het ontkennde: van onbesproken gedrag.

l. Evenzoo openbaren, Gijbsbrecht vers 374:

Het heir dan....

Aen 't nederhouwen wat op straet sich openbaarde;

hier bet. openbaren zooveel als zich vertoonen, zich laten zien.

m. Als Badeloch, vers 1722, in wanhoop uitroept:

Bestelme slechts een swaerd, ick ben bereyd te vechten,

zal hier niemand aan ons bestellen denken, dat bijv. voorkomt in:
Een mantel bestellen d. i. last geven om hem te maken, of in: Een
brief bestellen, een pakje bestellen, — daar bestellen in
dien versregel de bet. heeft van geven, verschaffen, in welke
wij het ook aantreffen in:

Als 't koren in sijn aren schiet,

Bestelt al 't land ons voer. (Wildzang)

Evenzoo in den Rei van Edelingen:

En elleck dier bestelt sijn voeder.

n. Een zelfde geval merken wij op in vers 1534:

Heer broeder, 'k neem verlof.... = afscheid;

en in vers 1678 lezen we:

'k Neem oorlof met een' kus.

Dit oorlof is thans reeds geheel verouderd; wij treffen het nog aan
in het Wilhelmuslied: Oorlof, mijn arme schapen! Iiet bet. hier
vaarwel!

o. Evenmin zouden we thans met Cats nog zeggen: De nieuwste
schoenen dwingen (= kwellen) meest; of:

Al heeft Matroos alleen een pijp taback gedroncken,

Hy krijgt een vrolick hert al waer hem wijn geschonken;

daar wij drinken voor rooken zoo niet meer bezigen; evenmin kennen
wij een gemeene spijs, zooals wij vinden in:

Laet Princen haren roock, en eet gemeene spijs.

p. Een keurs is thans wat anders dan een lange vrouwenrok, een
overkleed, welke bet. we bij Cats vinden:

De man verstoockt sijn broek, het wijf haar beste keurs,

Een ander heeft de baet, en hy de leege beurs.

l) Zoo ook in Reinaert: Al sloeghedi (sloegt gij) mi doot,
Dat ware ene cranke wrake;
Lichte men daer ave (af) hilde sprake. (45)

Of nog duidelijker bij HUIJGENS (Korenbloemen, 134e sneldicht):

Uitgegroeide rok.

Uw dochter staet haar keurs ter halve been geschort:

Sy kost niet anders vaeren

In 't groeyen van haar'jaeren:

Sy heeft hem lang gehad, en daerom heeft s' hem kort.

q. Het woord schalk voor bedrieger, 'twelk wij bij Cats aantreffen in: »De meeste schalken trachten eerst te wege te brengen. door eenige schijn van trouwigheyt, dat men hun geloof geve'', evenzoo: »Knipperdolling en Jan van Leyen, dat waren twee schalcken'' (Moortje, vers 2599), is thans niet in gebruik; wel hebben wij nog het woord verschalken, in welk woord die oudere bet. eenigermate voortleeft. Evenmin bezigen wij onthouden nog in den zin van vertoeven, ophouden: De kinderen, terwijl het onweer raest, loopen onder de boomen schuylen en onthouden hun daar in stilligheyt (zie nog *Staring*, St. Nikolaas, vers 40); of swager in de bet. van schoonzoon:

Soo uw dochter dese dagen

Is geworden iemants vrou,

Wil u niet te seer beklagen,

Soo uw swager komt gewagen,

Dat hy wel verhuysen wou. (Cats.)

r. Ook vinden wij het minder gewoon om met Vondel te spreken van uitgelezen hout, een verholen gang; hij viel dat pas (= op dien tijd) te zwak; de ongenade schutten (= tegenhouden, afweren); iemand in zijn dienst beslaen (= tot zijn dienst dwingen): raad leven met vijanden:

Mijn moeder leerde my, dat ick geen' raed sou leven

Met vyanden.....

iemand in zekerheid (veiligheid) brengen.

't Was best, de kinders dan in seeckerheyt gebraght;

ik heb mijn zwaard eerlijk (= eervol) gedragen (vers 1742); zich ergens verhouen = ergens blijven, zich vestigen (vers 1860) 1).

s. Het woord schrikkeljaar, waarin schrikkel volgens Lambert ten Kate ontstond uit den stam van schrikken, bewaart de oude bet. van dit schrikken, schrekken nl. die van springen (zie blz. 138). Zoo vinden we in onderwetsch en nieuwerwetsch het woord wet in zijn vroegere beteekenis, welke we ook aantreffen in Warenar, waar Ritsert zegt, vers 1165:

Jy hebt mijn vader wel gekent, gis ik, Dirk in de drie dreggen,

Die een man van de oude wet was, effen en goet

Van de oude wet bet. dan: onderwetsch, van de oude zeden, van den ouden stempel, en effen bet. eenvoudig (Dr. Verdam).

1) Al deze uitdrukkingen zijn ontleend aan Gijsbrecht v. A.

t. Het woord rijk bet. vroeger niet enkel welgesteld, gezegend met aardsche goederen, maar machtig, voornaam, zoodat het dikwijls als epitheton gebezigd werd van God, Christus enz. bijv. Die rike God enz. en, bij zaaknamen geplaatst, de bet. erlangde van voortreffelijk, edel, kostbaar, prachtig: Van rijcker komst, van rijcken moede, enen rijcken tornoy.

Zoo lezen wij in Reinaert:

God, die rike,
Moete u goeden avont gheven! (26).
Ende hier binnen wilt die coninc rike (machtig),
Dat ghi hem sweret vaste hulde (85).

u. En wie weet niet, dat slecht vroeger eenvoudig, laag bij den grond enz. bet.? zoo in Gijsbrecht, vers 861:

Hoe veel geluckiger sijn arme en slechte dorpen...

ook sprak men van een man, recht en slecht, terwijl uit dit eenvoudig zich de huidige bet. van laag, gemeen heeft ontwikkeld; 1) ook weet men, dat tuin eigenlijk de naam is van de heg of omheining, en later het woord hof verdrong, bijv. bij Vondel:

Hier bloeit een afghetuinde koolhof,
Rei van Eubeërs.

alsmede uit het, in den volksmond nog gangbare, omtuinen, zoo mede uit: over den tuin gooien, om den tuin leiden, de kap op den tuin hangen 2).

v. Bij Vondel vinden we oirbaar van nog in zijn eerste bet., als in den aanhef van Palamedes:

Die zorgt, en wacckt, en slaeft, en ploeght, en zwoeght, en zweet,
Ten oirbair van het lant een lastig ampt bekleet, —

nl. in die van ten nutte van; en in T. Van Westhrenee Wz. Jan Steen en de kunstkooper komt het voor in die van voegzaam, passend, bijv. »Geldschieters en kunstenaars onder één dak, dat's niet oorbaar, dat's een veeg teeken en spelt weinig goeds.»

w. In werken der 18e eeuw, ook nog in Van Lenneps Roos van Dekema richt de schrijver zich meermalen tot den bescheiden lezer. Vreemd mag dit heeten, als men let op de huidige bet., doch verklaarbaar is het,

1) De C. O. geeft ons nog de uitdrukkingen slechtweg iets voordragen, blz 71 en: een slechte leuwerik, blz. 314.

2) Reeds bij Cats vindt men de uitdrukking om den tuin leiden in de huidige bet. van misleiden, bedriegen:

In de Hoven (seydt' er een geslepen Hovelingh) werdt men dickwils (om beter om den thuyne geleydt te werden) in 't openbaer ten hoogsten ghepresen en middelertijt op het vinnigst in 't heymelyck bedrogen.

als men weet, dat bescheiden vroeger den zin had van verstandig, oordeelkundig enz. Zoo geeft Oudemans op:

. o zonen. nu gekomen,
Tot jaren van bescheidenheid.

OUDAAN, Poëzie (1628—1692).

x. Het woord rustig en rustigheid vinden we in de bet. van kloekheid, dapperheid, manhaftigheid. Zoo in Gijsbr. v. A. vers 471:

Wie rustigh is, die spreek, en hou de waepens reê.

Evenzoo in vers 630:

Ik gaf my selven moed, en hief eens rustigh aen
Te singhen, dat het klonek

ij. Het woord misselijk bet. vroeger wat missen kan, dus was onzeker, twijfelachtig, wisselvallig, hachelijk is, — het is dan synoniem met mogelijk. Zoo zegt Warenar, vers 595:

Mogelijk is misselijk, by provisie hebje 't al.

Evenzoo in Gijsbr. v. A., vers 518:

O Jesus, sta ons by, dit is een mislijk teeken,
misselijk bet. hier: slecht, hachelijk, leelijk, boos, gevaarlijk.

z. Het woord smijten bet. thans werpen, gooien. In vroeger dagen had de bet. van slaan, kloppen; zoo in Warenar, vers 568:

En zoo langh as ik staen kan, niet ophouwen van smijten;

vandaar in oude kluchtspelen ook het woord wijvensmijter.

Evenzoo bij Cats:

Een ezel, die vrijt,
Die schopt eude smijt.

Evenzoo in BREDERO's Moortje, vers 3229:

So raedt ick hem voor 't best, dat hy haar selschap mijdt,
Eer ick hem met een stock de kop an stucken smijt.

Alsmede in vers 3080, hier zegt Koenraet:

Houwt den smoel toe, of jou backus sal vlieghen vanghen 1).

en Angeniet, „een Dienstmeid,” antwoordt:

Duncket u goet, Koenraet, so komt an en smijt toe,
Ick raetje haestje niet, maer neemter wat tijt toe:
Gy souwtet seker so met dese snack maken,
Dat gy wel licht'lijk mocht d'eerste op de Kaack raken . . . 2)

aa. Ook het woord vroom veranderde van beteekenis, — het werk-

1) Klappen krijgen.

2) Hier in eigenlijken zin d. i. aan den schandpaal raken, te pronk gezet worden.

woord vromen bet. baten, veel voordeel doen. Zoo lezen we in **Warenar**, derde bedrijf, vers 583:

Waren mijn mijn sonden soo leet, als dat ik dat niet en deê,
Het sou men op mijn sterfdagh wel dapper vromen 1).

Het bijv. nw. vroom vinden wij bij **Vondel** aanhoudend in den zin van dapper, moedig, onvervaard; **Gijsbrecht van A.**, vers 856:

Mijn goede vrome man gaet quijnen, en verbijt
Sijn leet des daeghs

Zoo in vers 904:

Beschermt mijn' lieven man, dat bid ick, vroom e Heeren!

of in vers 1722:

Ick ben bereyd te vechten,
Te sterven aen de sij van mijnen vromen man.

In deze bet. vinden we ook vroomheit of vromigheid; zoo bij **Hooft**: groote proeven van vroomheid = dapperheid, moed.

Evenzoo in **Moortje van Bredero**, vers 2290:

Daer an sietmen u vromicheyt, maer u wijsheyt boven allen,
Dat ghy de plaatsen schuwt daer de slaghen vallen.

Bij **Vondel** lezen we in **Palamedes**, vers 3:

En waent de menschen aen zijn vroomheit te verbinden;

hier bet. vroomheid zooveel als wijsheid, beleid (vroom en vroed).

bb. Verder iets over het woord zonderling. Vroeger beteekende het bijzonder of zeer. In een van **Hooft's** minnedichten (**Leendertz**, blz. 172, 1e dl.) komt zonderling in deze bet. voor:

„Haer keurigh ooghen ging
Waerdeeren alle ding:
En wat in fraeyheid, sonderling
Uitmunten, boven andre, steegh,
Dat mijndae en pluckte 't met een veegh.”

Thans heeft zonderling een eenigszins ongunstige beteekenis. Een zonderling (z. n. w.) is iemand, die zich door zijn vreemd gedrag of zijn wonderlijke manieren van andere gewone menschen onderscheidt en daardoor meestentijds een voorwerp van spot wordt.

Zonderling wordt tegenwoordig gebruikt als zelfst. nw., als bijv. nw. en als bijw.: »Mijn buurman **Jansen** is een rechte zonderling, hij heeft zonderlinge denkbeelden en handelt altijd zonderling.

1) Dit is: Indien mijn zonden mij even weinig kwelden als deze schuld (namelijk van **Warenar** met het mes gedreigd te hebben), het zou mij waarlijk op mijn sterfdag baten. (DR. DE VRIES.)

Het is door middel van *-ling* afgeleid van *zonder* = niet in 't bezit van (ik ben op 't oogenblik geheel zonder kleingeld); buiten iemand of iets (hij kan het werk wel zonder mij afkrijgen) en beteekent »iets bijzonders hebbende», »niet algemeen», »ongewoon». Iets, dat van het gewone afwijkt door vorm, stand, kleur, enz., dat daardoor afgescheiden, afgezonderd is van het gewone, noemen we *zonderling*, *vreemd*. Zoo spreekt men bijv. van »een *zonderlinge* kleeding», een *zonderling* geval» en ook van »een *vreemde* kleeding», »een *vreemd* geval.»

Vroeger beteekende *zonderling*:

a. Afzonderlijk. »Doe zaten si neder ende screven elc van andren *zonderlinghe*.» Een *zonderlinghe* boec.»

b. Vooral. Petrus van Thabor zegt in zijn kroniek van Grooten Pier: »Het gerucht maakte hem groter dan hij was, maar nochtans was het een groet swart man, met grote oghen, grote schouwer(s) ende een groten baert, ende gruwelicken van aensyn, *sonderlingh* als hij toornich was.»

c. *Uitdrukkelijk*.

En trek ik je niet mit wortel mit al uit de le (= tong),

Zoo geef ik jou last, volmacht, en *sonderlingh* bevel,

Dat je mit. . . .

Warenar, vers 332.

d. *Bijzonder*, zeer. »... »op eenen berch, die *sonderlinge* hoghe was.»

»En wat in fraeyheidt, *sonderling*

Uitmundend, boven andre, steegh,

Dat mijndse (Cloris) en pluckte 't met een veegh »

Ook bij Cats vinden we dit *sonderling* meermalen: »De vogelaer weet schier elcken vogel met een *sonderlinghe* (= bijzondere, eigenaardige greepe te verrassen» . . . »Ick hebbe menigmaal, als een *sonderlingh* werck van Godes goedigheyt, in mijn zelfs overleydt de bijzondere maniere van voetsel, die desselfs milde hant, yder na sijn gelegentheydt bescheidenlijk (zie blz. 146 regel 2 v. o.) uytdceelt». — Uit de laatste aanhaling blijkt, dat ook ons woord *bijzonder* reeds in gebruik was. — Nog in *Moortje* van Bredero, vers 29:

O, Meester! u ellendt ontroert my *sonderlingh* = bijzonder, zeer.

cc. Maakt het thans geen vreemden indruk, dat *Vondel* *Palamedes-Oldenbarneveld* betiteld als de *Vermoorde Onnozelheit*, met welk woord hij dan bedoelt iemand zonder schuld, terwijl naar de tegenwoordige opvatting een *onnoozel* mensch gelijk staat met een *simpel*, *onbedreven* persoon?

dd. Het woord *geweld* en *geweldig* vinden we bij *Hooft* en *Vondel*

in een bet., die van de onze afwijkt. Bij hen duidt het alleen macht 1) aan, zonder eenige bijgedachte aan hevigheid. Zoo vindt men meermalen: geweldig God d. i. machtige God, evenzoo: Het volk was geweldig, een geweldig heerscher. Zoo ook bezigt Hooft: Schepen van geweld en leest men in den aanhef van Huigh de Groot's Verlossing:

Gewelt van wallen, dubbele gracht, . . .

Zoo in Gijsbrecht v. A., vers 43 en 1661:

Noch overzees geweld te haelen in het land.

Die magtig is 't geweld des vyands af te keeren.

ee. Het woord grootmoedig bet. thans edel, verheven van karakter, van moed, nl. van gemoed, zooals wij het vinden bij Vondel, Gijsbr. v. A., vers 478:

De Sparewouwer Reus ging

Te nacht grootmoedigh schiep, d. i. fier.

Evenzoo, vers 983:

Sy (Sinte Klaere) trad

Grootmoedigh (= fier) in de poort van 't klooster, daerse woonde,

En sagh den vyand wegh

ff. Wat bet. verwaten thans en wat vroeger? In het Mnl. bestond het als w.w. der achtste klasse: verwaten, (verwiet, verwaten), met de bet. van in den ban slaan, vervloeken. Zoo bidt in Reinaert Bruin de beer, dat God den eik, waardoor hij zoo leelijk in de klem geraakte,

Moesten verdoemen ende verwaten, (20)

d. i. mocht verdoemen en vervloeken.

En op een andere plaats leest men:

Soudi, here coninc,

Maken uwe wandelinghe

Met enen verwaten ballinghe. (67).

1) Evenzoo in Reinaert, waar wij meermalen ook den wisselvorm ghewout in deze bet. aantreffen:

Dat al es in miere ghewout (53)

Daer quamen si bi sduvels cracht

Ende bi des duvels ghewelt,

Ende swoeren . . . des coninx doot (56)

Hi willo u gheven Belijn den ram,

Ende alle ser ('s heeren) Belijns maghe,

Van nu toten doemsdaghe.

Eist (is het) int velt, eist int wout,

Hebse alle in u ghewout,

Ende ghise gheweldelike verbit. (85)

Nog bij Bredero, Moortje vers 1055:

Want s'is gebracht vereert (als geschenk), en in Moyaals ghewouwt = macht, bezit.

Hier bet. *verwaten* in den ban geslagen, *verworpen*, *uitgedreven*. Bij Hooft vindt men deze laatste bet. eenigszins gewijzigd terug, als blijkt uit: Jacob (Pazzis) eerst geleit in 't graf zijner voorouderen, wert als *verwaaten*, daar uit *getoogen* en aan de veste gekuilt; hier bet. *verwaten* in den kerkelijken ban geslagen. — Thans bet. *verwaten*: *overmoedig*, *trotsch*, *verwaand*, *vermetel*: Een *verwaten* mensch, een *verwaten* volk. Zoo bij Potgieter, Proza blz. 21: „Ik ben *verwaten* en *verwaand*, ik ben *trotsch* en *traag* geworden, — jongens! het was geene liefde, dat ge me niet teregt weest.” Zie ook Gijsbrecht 1502. —

gg. *Vrijpostig* komt bij Vondel voor in de bet. van *vrijmoedig*, hij draagt zijn Gijsbrecht „*verwaendelijck*” aan De Groot op en dat te *vrijpostiger*, omdat deze van den „*treurigen tooncelstijl*” niet afkeerig schijnt.

hh. Hoe eng zelfs de bet. van een woord kan worden, leert ons de geschiedenis van het woord *schaken*: een *meisje schaken*, zij heeft zich laten *schaken*, d. i. met geweld wegvoeren; uit de ouderlijke woning laten wegvoeren; doen *verdwijnen*. Bij Staring vinden wij het in de eerste beteekenis:

Martino, dubbel, door jaloeersheid en erbarmen
Gespoord, heur Schaker na! en eer hij 't welf gewint,
Bereikt hem zijn gebit, en haalt hem rugglinks neder J).

MARCO, vers 406—408.

In het Taalkundig Woordenboek op Hooft van Oudemans lezen wij dezen zin uit des Drossaards werken: Dat zy, by *schaarschheit* van aas, niet alleenlyk het vee, maar wyven en mannen *aanranzden*, de kinderen uit de *wiegh* oft der ouderen *armen* *schaakten*.

Hier heelt *schaken* een veel ruimere bet. nl. die van *wegrooven*, *weghalen*.

In den roman van *Walewein*, in de 13e eeuw bewerkt door Penninc en Pieter Vostaert, vindt men deze plaats:

Als de „*rode ridder*” door *Walewein* is overwonnen, zegt hij op zijn uiterste:

Wi hebben gheweset twintich jaer
Scakers ende mordenaren.

Dit *scakers* bet. *roovers*. — L. Te Winkel zegt in *De Jagers Archief*,

1) Ook in *Moortje van Bredero* vinden wij reeds geheel deze zelfde beteekenis, in vers 1015:

Siet Koenraet datje maakt
Dat ghyse loekt met list, en met gheweldt haar *schaakt*.

Evenzoo *ontschaken*, als in vers 2140:

Want siet sy is de gheen die hy myn met ghewelt
Ontschenken komt met kracht

1e deel blz. 300: dat in het Leven van Jezus de moordenaars uit de gelijkenis van den barmhartigen Samaritaan schakers genoemd worden.

Men ziet alzoo, dat dit schaken, schaker oorspr. de bet. had van rooven, roover, doch thans alleen nog voorkomt in de bet. van een meisje wegvoeren, met of zonder dwang. Toch vinden we bij Potgieter, Proza blz. 19, nog een bewijs, een weerklank van die aloude bet., als hij zegt: »Dan had hij in een omzien het speeltuig van hare knie geschaakt, tot zij berouw gevoelde.»

ii. Dat sneuvelen niet de enge bet. heeft, die wij er thans aan hechten, blijkt uit Palamedes, 3e bedrijf vers 494:

Men legh' hem 't vier wat nader.

Daer is niet aen verbeurt al sneuvelt de verraeder.

d. i. de pijnigers zullen Palamedes het vuur wat dichtër aan de schenen leggen, het kan geen kwaad, al sterft hij onder de foltering. — Ook in Warenar van Hooft treffen we sneven aan in den zin van sterven, 1e bedrijf 3e tooneel, waar Geertruid haar broeder Rijkert het »hylik» aanraadt, opdat de naam van zijns vaders geslacht niet zal versterven, — en hij op de vraag:

Raeje 't mijn? ik doe 't,

tot antwoord krijgt:

Anders, licht dat je sneefde. (vers 202)

en bij welke plaats Dr. Verdam aanteekeent: Sneven, oorspronkelijk vallen later: ongelukkig worden. Zoo bij Vondel in Sofompaneas, een gedicht van 1635, vers 143, in fig. beteekenis:

Wij struiklen allegader

Heel lichtelijk, als blijkt aan onzen eersten vader,

Die, door 'tverboden ooft te proeven, deerlijk sneeft.

kk. Een voorbeeld van gelijken aard levert het woord legerschaar. Het eerste lid dezer samenstelling is klaar uit zich zelf, maar het tweede vereischt toelichting. Dit schaar komt van scheren, een w.w. oulings der tweede klasse: scheren, schar, scharen, geschoren. Thans bet. scheren afknippen, afsnijden van wol of haar: De schapen scheren, den baard scheren, maar deze enge bet. had het vroeger niet. Beschouwt men de woorden schaar (werktuig om te knippen), schaad (kerf in het scherp van een mes), ploegschaar (ploegmes), dan komt men tot het besluit, dat scheren in oude dagen in 't algemeen snijden heeft bet., en uit dit snijden kwam men tot het begrip indeelen, verdeelen, als blijkt uit legerschaar (= afgedeeld legerkorps, deel van een hoofdleger), dat lot is mij beschoren (= toebedeeld, is mijn deel).

ll. Het woord wimpel doet thans denken aan een lang, smal vlagdoek op den mast der schepen, en als wij op deze bet. letten, valt het

moeielijk het woord bewimpelen te verklaren. Dit toch komt voor in de beteekenis van: bedekken, verbergen, aan het oog onttrekken, verbloemen, vooral als er sprake is van de minder goede zijde van een zaak of handeling. De oplossing in dezen is weer hierin gelegen, dat wimpel in oude dagen een ruimere beteekenis had dan thans nl. die van doek. sluier; bewimpelen bet. dan: met een sluier, met een doek bedekken.

mm. Omgekeerd leert ons o. m. het w.w. bezitten = zitten bij of op, hoe de eigenlijke bet. van een woord in de fig. taal kan verruimd worden. Wat is eigenlijk een grondbezitter? Naar de letterlijke opvatting is het iemand, die op den grond zit, welke hem toebehoort. Dit zitten op vindt nog zijn toepassing bij de jeugd; zij gaat in eigenl. zin zitten op datgene, wat zij als rechtmatig eigendom beschouwt, om het zóó te beveiligen. Ironisch hoort men nog zeggen: »Je bezit me», als iemand met den stoel op een kleedingstuk van een ander zit. Daar het nu onmogelijk was, dat een grondbezitter de geheele oppervlakte van een stuk land met zeker deel van zijn lichaam kon bedekken, moest vanzelf dat bezitten een wijziging in bet. ondergaan en de grenzen van deze uitzetten. Het was dan genoeg, zoo hij een hut, een huis op den akker bouwde; dat bedekken, bezitten van een klein, zeer klein deel der oppervlakte kon iedereen aanwijzen, dat hij de rechtmatige eigenaar was (volgens den alouden rechtsregel, dat de grond het eigendom is van dengene, die hem zich het eerst toeëigende). Zoo kon de bet. van bezitten zich gaandeweg verruimen en kon een vorst een rijk bezitten. Als wij letten op de volgende zinnen, dan zien wij de bet. van het woord gaandeweg in omvang toenemen: Gij bezit mijn stoel, gij bezit mij, gij bezit een fraai huis, gij bezit een fraaie weide, gij bezit bergen en wouden, gij bezit een kasteel, een stad, een burcht, gij bezit een gewest, gij bezit een koninkrijk enz. En nog een enkele stap was er noodig om te komen tot een fig. bezitten in uitdrukkingen als: Moed bezitten, schoonheid bezitten, deugd bezitten, een goed hart bezitten, verstand, oordeel, smaak enz. bezitten. Denkt men nu in deze uildrukkingen aan de eigenl. bet., dan blijkt het eerst, hoever de fig. bet. van de oorspronkelijke opvatting kon afwijken. — Deze laatste is, zou men met recht kunnen beweren, geheel uit het bewustzijn van de spraakmakende gemeente verloren gegaan. — Uit alles blijkt, hoe de beteekenis van een woord in ruimte kan winnen.

Inderdaad, de bet. van een woord is niet standvastig, zij is evenals de waarde van munten aan koers onderhevig. Doch evenin als de waarde van munten binnen een kort tijdverloop merkkelijk gewijzigd wordt, is dit het geval met de beteekenis der woorden. In de natuur, in de geschiedenis der volken, in de taal zien we alles langzaam, zeer langzaam

zich ontwikkelen, vormen, wijzigen, vervormen. Eerst in lengte van tijd blijkt het, wat de tijd vermag!

2°. *Woorden, die eens van de lippen vloeiden van lieden van beschaafden stand, zakken af naar omlaag en rekken hun leven in de taal van de lagere klassen, of wel, zij worden in minder edelen zin toegepast.* Bij Cats vindt men het woord zuipen, evenals bij Vondel, nog in den algemeenen zin van drinken; thans wordt het in beschaafde taal nog wel van het drinken van dieren gebezigd. — Leert ons L. Te Winkel niet in De Jager's Archief I blz. 300, dat stinken eens de bet. had van rieken, welriekend zijn en gebezigd werd van leliën en rozen.

En wat leeren ons woorden, als: kastelein, klerk, vrouw, banjerheer, heer? Het woord kastelein bet. thans tapper van een glaasje sterken drank; vroeger edelman, bewaarder van een kasteel, slotvoogd (Fr. châtelain, châtelaine); het woord klerk bet. thans kantoorschrijver, kopiïst, naschrijver — voorheen was het een geestelijke (het woord toch is ontstaan uit het Lat. clericus (geestelijk heer), die als geleerde en geheimschrijver in dienst stond bij den vorst of een hooggeplaatst edelman. Vrouw heeft thans nog alleen in de uitdrukking: de vrouw des huizes de bet. van meesteres; overigens is het de benaming van een vrouwspersoon uit den lageren stand: de werkvrouw, de waschvrouw enz. Eens was vrouw, vrouwe de titel van een adellijke dame of van iemand van stand, vrouwe bet. gebiedster, als in Karel ende Elegast:

Ic ben here, mijn wijf es vrouwe
Oost toter wilder Denouwe (Donau)
En west toter wilder see . . . (vers 71).

Een banjerheer noemen wij thans een pronker, een opsnijder enz.; vroeger was een baanderheer (blz. 124) een edelman van hoogen rang, iemand, die het recht had, een eigen banier of vaandel te voeren en met dit veldteeken naar het leger op te trekken; — thans is ieder beschaafd man een heer; voorheen was de heer de gebieder, de edelman, de vorst (Karel V was heer der Nederlanden), vandaar heerlijke rechten, heerschen, beheeren, overheeren, enz. —

Is het bij de woorden niet als bij de menschen: Wat hoog staat, daalt soms laag en wordt vervallen hoogheid? En van den anderen kant leeren ons woorden als maarschalk 1), zie blz. 122; aarzelen (eigenlijk achteruitwijken, achteruitgaan, men denke aan iemand, die achterwaarts trippelt om over een sloot te springen, Fr. reculer) vinden we in Roskam, vers 52:

Matroos die rovers ras zou aersling klimmen leeren.

1) Later kreeg schalk zelfs de bet. van bedrieger, schelm, als in Reinaert, (zie ook blz. 145): Sieten (ziet hem) hier,

Den roden scalc, den fellen ghier (vraat)! 23.

Tot opheldering dient, dat men een dubbele ladder gebruikte, de veroordeelde klom »achterwaarts” d. i. met het gezicht naar de toegestroomde menigte, rechts naast den beul, de ladder op. — Zie ook ПОГЛЕТЕА, Poëzy I, blz. 24 regel 3 v. o., en Poëzy II, blz. 80, regel 13 v. b.

Ook bij de woorden heeft wisseling plaats van aanzien en stand, ook daar draait het lot zijn wentelend rad: Wat soms onder was, komt boven! Het taalgebruik is hier gebiedend, het zwaait den staf en beslist over leven en dood, over stand en aanzien.

3°. *Woorden en uitdrukkingen, die vroeger ook in letterlijken zin werden gebezigd, komen thans slechts figuurlijk voor.*

- a. Vooreerst vestigen wij de aandacht op het reeds genoemde aarselen, thans in den zin van twijfelen, weifelen, wankelen, niet durven voorkomende; bij Cats nog lezen we:

»Een aerselend en achteruytslaende paerdt doet met sijn sterckheit geen ander voordeel als dat'et sijn lijf vol slagen krijght, en moet niet te min 't gareel dragen.”

Hier vinden we aarselen in eigenlijke beteekenis.

Een beteekenis, gelegen tusschen de oorspronkelijke en de tegenwoordige, vindt men in Starings Jamben, vers 30.

- b. Verder lezen wij bij Cats bij 't beeld van den Gilde-os:

Ey siet eens, vrienden, siet, wat mag 't den gild-os baten,

Dat hy een rosenhoet mag dragen achter straten?...

Dit hoet bet. krans en komt nog in fig. zin voor in den R. C. eeredienst, waar men spreekt van een rozenhoedje bidden. (Achter straten geeft ons licht bij de verklaring van ons achterwege d. i. op den weg.)

- c. Bij Cats lezen we verder:

»'t Gaet veeltijds soo met de jonge luyden de welke soo haest zy haer hant de plack ontogen hebben, gemeenlijk terstont in alle dertelheyt uitbersten.” Is dit woord: de plack hier niet in eigenlijken zin gebezigd? Toen Cats dit schreef regeerde »meester” nog met plak en roe. Thans leeft de plak nog enkel voort in de fig. uitdrukking: onder de plak van iemand staan.

Wie zal ons zeggen, of bij deze, door het volk veel gebezigde uitdrukking, het beeld van de plak voor den geest komt van de verschillende sprekers?

- d. Verder lette men op uitdrukkingen, als in een vorige verhandeling, blz. 131, werden opgegeven, en waaruit wij kiezen:

de hui k naar den wind hangen.

Deze uitdrukking bet. van partij veranderen, als eigenbelang of de omstandigheden het eischen. Zij kon ontstaan in fig. zin, omdat de hui k zeer algemeen werd gedragen door de vrouwen

uit den burgerstand en deze kapmantel beschutten moest naar gelang van weer of wind.

c. In het Album van Jonathan, Waarheid en Droomen, blz. 28 leest men:

•In 't algemeen doen de meeste menschen of het geheele leven een bal masqué is, en hebben voor niets meer zorg, dan niet in hun eigen gedaante gezien en herkend te worden; zeer aardig en kunstig, dat moet ik zeggen, maar toch wel een weinig lastig voor dezulken, die geen grijns hebben kunnen magtig worden, of, zoo zij al eens een vreemde huik omhangen, haar zoo linksch dragen, dat zij veel hebben van den struisvogel. . . .

Eene grijns is een mom, een mombakkes, een masker, — bij Cats leest men:

Het kint, aen wien een grijn in haest is voor-gekomen,
Wort van den bleecken anxt ten hoogsten ingenomen . . .

Evenzoo:

Ghy siet het momme-tuigh de kinders henen jagen . . .

Met deze toelichtingen begrijpen wij uitdrukkingen, als:

Hij vertrok zijn gelaat tot een grijns;
Tavoach grijnslacht . . . (Bilderlijk, Ondergang 3e zang).

Onder de mom van vriendschap, d. i. onder den schijn, het uiterlijk enz.

En bij 't reeds genoemde kunnen wij verder een zeer groot aantal uitdrukkingen voegen, in vorige hoofdstukken reeds toegelicht, welke enkel als fig. uitdrukkingen in de taal bleven voortleven. Wij herinneren aan: twistappel, iemand de les lezen, den staf over iets of iemand breken, op zijn elf en dertigst, te elfder ure, een harden dobbel hebben, een pluimpje krijgen, iemand een hart onder den riem steken, den draak met iemand steken, iets in zijn schild voeren, enz. enz.

Een en ander stelt de waarheid, die wij wilden aantoonen, voldoende in 't licht: De wetten van het taalgebruik zijn geen wetten van Meden en Perzen. Ook de beteekenis van woorden en uitdrukkingen is aan wijziging en verandering onderhevig.

HOOFDSTUK VII.

SPELING VAN HET VOLKSVERNUFT.

GEMAKZUCHT EN ACHEELOOSHEID.

Het volk heeft een slecht geheugen. Het vergeet de oorspronkelijke beteekenis der samenstellende leden van woorden, en als het die niet helder meer voor den geest heeft, wordt eerst de klemtoon verschoven: hoogeschool', rookvleesch', burgemees'ter, stadhuis', boerenkool', voormid'dag, meesterknecht', en nog later wordt de vorm der samenstelling, worden de samenstellende deelen van menig woord soms op vermakelijke wijze verhanseld: Een luitenant wordt een luitnt, een wambuis een wammes; 't mag schien werd misschien, nog dan werd nochtans, lijk-(blijk)-teeken werd litteeken, een-lic-ander werd elkander, leedelijk werd leelijk, wilen-eer werd weleer, enz.

Evenzoo gaat het met koppelingen van woorden of met uitdrukkingen; ook hier is het geheugen niet altijd even getrouw. De Friesche juffer spreekt even kalm over een gouden oorijzer, als de dienstmaagd over een koperen blik; dat is oud nieuws klinkt het allerwegen, evenzeer als men in de Meierij spreekt van jonk-oud bier. Menigeen beweert, dat men iemand naar zijne pijpen kan laten dansen, als hij niet op zijne tellen past, en heel plat beweert men ook, dat iemand een stuk in zijn kraag heeft, ofschoon men zich geen mogelijkheid kan verklaren, wat die kraag 1) er mede te maken heeft, en daarom ook weleens leukweg de uitdrukking, naar eigen inzicht wat opknaapt, door te zeggen: hij heeft een stuk in zijn laars, wellicht zinspelende op den waggelenden gang.

Het vergeten van de oorspronkelijke bet. van woorden en uitdrukkingen, gaf van den anderen kant de meest mogelijke vrijheid bij 't figuurlijk gebruik — echter, ook hier had men grenzen te eerbiedigen.

1) De Vries leert ons, dat kraag oudtijds den hals zelven beteekende; wat men thans kraag noemt, diende eigenlijk te wezen kraagdoek.

Zoo vinden wij in Reinaert naast hals:

Ende bonden hem an sinen hals
Enen steen . . . (39).

meermalen het woord kraag = hals, bijv.:

Al sout mi gaen an mine craghe,
Sprac Cuwaert (de haas), ic u niet en loghe (65).
Doe hinc hi an Reinaerts craghe
Ene scerpe (reistasch) van Bruuns velle (73).

Iemand kan in fig. zin op zijn paardje zijn en toch niet rijden; hij kan over 't paard getild zijn en nooit in den zadel gezeten hebben; men kan iemand in 't harnas jagen, die nooit een harnas zag; een minister houdt het roer van den staat, al waagde hij zich nooit op eenig water; een oud-gediende werpt zijn anker in een afgelegen dorp, al weet hij ternauwernood, hoe men een anker uitbrengt en al ligt het dorp op een barre hei; menigeen hengelt of vischt naar iets, en ziet toch met kleinachting op het bedrijf van den hengelaar neer; een bedrieger poetst de plaat, als hij lont ruikt, ofschoon blinkende platen en lonten meer en meer tot het verleden gaan behooren. Zoo zouden we gemakkelijk voort kunnen gaan. Men lette bijv. op uitdrukkingen als: Hij studeert te hooi en te gras, water in den wijn doen, te veel hooi op de vork nemen, een oog in 't zeil houden, zijn hart uitstorten, een lans breken voor, iemand naar de kroon steken, alles op het spel zetten, enz. enz.

Verder verdwijnen voor en na woorden en uitdrukkingen, die uit het volksgeheugen als weggewischt worden, zooals de in vroeger dagen algemeen gebruikelijke: de kei leutert of rammelt hem (= hij is niet wel bij 't hoofd), hij kan rijden en omzien (= hij is bij de hand), er branden daar hoornen (= het is er slecht gesteld) voor iemand, en blijven andere enkel in fig. zin voortleven, als:

Brandmerken, geeselen, schobbejak 1), zondenbok, twistappel, slachtoffer, om zeep gaan, vuur en vlam spuwen, iemand het vuur na aan de schenen leggen, iemand aan (op) de kaak stellen, iemands doopceel lichten, iemand den handschoen toewerpen, met open vizier strijden, met iemand den draak steken, het riekt naar den mutsaard, enz.

In dit laatste geval staat veelal de deur open voor verwarring. De volksverbeelding maakt zich van het woord of de uitdrukking meester en bezigt ze dan als speelbal van luim of valsch vernuft.

Zoo leest men en hoort men ook zeggen:

Hij sloeg de plank mis.

Deze uitdrukking is echter foutief. Aan welk spel zou zij ontleend kunnen zijn? Het is duidelijk, dat zij een samentrekking is van twee andere, nl.:

a. Hij sloeg den bal mis,

b. Hij was de plank mis.

Uitdrukking a is kennelijk ontleend aan het kaats- of kolfspeel, b aan

1) Een welwillend lezer doet ons mede, dat men in streken van Z.-Holland onder de werklieden een kleedingstuk draagt, dat schobbejak heet. Het is een soort van bombazijnen loshangend buis of boezeroen.

het kegelspel. Als bij dit spel de bal niet over de plank rolt, zal de speler weinig punten met zijn worp behalen.

Beide uitdrukkingen hebben nagenoeg gelijke bet.; vandaar was het mogelijk, dat ze ineensmolten, toen het beeld der oorspronkelijke bet. niet helder meer was in het volksbewustzijn. Een soortgelijke verwarring deed ook ontstaan de uitdrukking,

in de waagschaal stellen.

Hier toch zijn verward wagen, de zwaarte bepalen en wagen, op het spel zetten (Fr. risquer). Men hechte de laatste bet. aan waag in de bet. van weegschaal, in oude dagen algemeen in gebruik (men kent nog de stads waag); aldus kon ontstaan de uitdr. in de waag stellen, en toen het woord waag (= schaal) langzamerhand versterkt werd tot waagschaal, kon in de waagschaal stellen gemakkelijk ontstaan met zijn tegenwoordige beteekenis.

Men ziet, dat de volksphantasie hier haar spel dreef. En het taalgebruik hield haar de hand en stempelde de foutieve uitdrukking tot goede munt. De volksverbeelding is eveneens oorzaak van het ontstaan van de gangbare zeggwijzen:

Hij springt vanden os op den ezel,
Hij heeft kind noch kraai,
Korte wetten met iets maken,
Hij verspeelt kat en kogel,
Elf is 't gekkenommer,
Wij kennen hem van haver tot gort,

welke alle in den grond der zaak foutief zijn.

De spraakmakende gemeente — en dit pleit voor haar gezond verstand — wil een begrip zien in het woord of in de uitdrukking en denkt bij zondvloed (= algemeene vloed) aan zonde, en let te minder op de ontbrekende e, omdat in aardappel, voor aarde-appel, eindpaal, voor einde-paal hetzelfde spraakkunstige verschijnsel wordt aangetroffen, en zondvloed haar uit een bijbelsch-historisch oogpunt zeer goed bevredigt.

Evenzoo vormde zij heiligmaker (een soort van zoeten koek, overstrooid met bittere amandelen — een zinnebeeld tevens! — welken men voorheen bij 't hijlik of huwelijk den jonggehuwden aanbood), toen het woord hijlik 1) voldoende door huwelijk was verdrongen en naar de bet. verouderde en vergeten werd; hijlikmaker werd toen gemakkelijk heiligmaker, te meer, omdat men in zaligmaker

1) Dat echter het woord hijlik nog niet geheel vergeten is in de volkstaal, leert ons Potgieter, die het o. a. gebruikt in het Weeuwje van Holland, blz. 391, 4e druk: Ik heb ook nog mijn wenschen; ik bid God voor jou, om een gelukkig hijlik.

een model had, een leest, waarop men het nieuwe woord kon schoeien.

Verder denke men hier aan de Engelsche ziekte, eigenlijk een ziekte in de gewrichten, in de enkels, welke zich in het tweede levensjaar openbaart door zwelling van de gewrichtseinden der onderste ledematen; evenzoo aan adellijk wild. Men zegt: een haas is van adel, als hij een bijsmaak heeft ten gevolge van ouderdom, of wel minder smakelijk is, omdat hij voorlang geschoten werd. en men zinspeelt door gelijkheid van klank spottender wijze op een eigenaardigheid van den adeldom: hoe ouder, hoe beter of echter, — doch de taalvorschers leeren ons, dat adellijk wild eigenlijk vuil, bedorven wild beteekent; adel is dan de volle vorm van aal, aalt = meststof.

Erger wordt het, als de volksverbeelding een of ander uitheemsch woord, een of anderen uitheemschen term tot haar speelbal maakt. Het niet begrepene wordt gefatsoeneerd en vervormd, verwrongen en verformfaaid, — het onbekende wordt op den klank af met het bekende in verband gebracht, het vreemde met het eigene verwisseld, verbonden, samengesmolten, — even vaardig als de alchimist in oude dagen zijn stoffen wist te paren en te scheiden. — En de verbeelding draait het verstand ten leste een rad voor de oogen: het volk is tevreden, omdat het meent te begrijpen en bezigt stoutweg het gedrochtelijke woord van zijn eigen maaksel.

We wijzen hier op scheurbuik, kennelijk ontleend aan het vreemde, (naar men wil Latijnsche) scorbutus, een ziekte, die uit bloedbedert ontstaat en zich kenmerkt door zwelling, paarskleurige roodheid en pijn van het tandvleesch, verbonden met het losgaan der tanden; wellicht ontstond scorbutus uit het Germaansche schurft van schurven = openkrabben; marketenter (zoetelaar 1) Italiaansch mercatante = koopman, een teg. deelw. van mercatare = handeldrijven, afgeleid van mercato = markt; bestekamer ontstaan uit bassecamere = laaggelegen kamertje, benedenvertrek onder de kasteeltorens; bolleboos, naar de volksmeening een bol, iemand, die bijzonder knap is, maar, naar Dozy leert in zijn Oosterlingen, een verbastering van een Hebreeuwsche uitdr. = heer des huizes.

Daar lag oomkool, waarbij men denkt aan zekeren oom, zonder zich rekenschap te kunnen geven van de kool, een uitdrukking van het scheepsvolk opgevangen, 'twelk haar overnam van Deensche matrozen: den eromkuld, die is omver; pekelsonde, dat altijd schertsend gebruikt wordt, beteekent oude zonde, in tegenstelling van pasbegane zonden; het is een zonde, die opgezouten, in 't zoutgelegd

1) Dit woord vindt men meermalen bij Van Lennep; het is niet gevormd van ons zoet, maar van zoedelen d. i. morsen, onbehandig koken, freq. van zieden = koken.

is, oud is; het volksvernuft zag hier verband tusschen pekelspek, pekeworst en pekelzonden: beide zijn van ouderen datum en niet versch. Vandaar schertsend: »Nu, je mag wel eens wat doen voor je pekelzonden!» d. i. eenige boete, eenige versterving, enz. Evenzoo in de Roos van Dekama (2^e hoofdstuk): »Ik houd mij overtuigd, dat er menige pekelzonde bij u huist, waar uw biechtvader nog niets van vernomen heeft»; een opperman = iemand, die aanhoudend op de stellingen of het steigerwerk heeft te klimmen, doch een verbastering van operman = werkman (men denke aan 't Lat. opus = werk); een veelvraat = een dier, dat buitengewoon veel eet (vreet = ver-eet), doch eigenlijk een verbastering van het Noorsche: fial = berg en fress = fret, aldus veelvraat = bergfret.

Bovendien toonen wij, Nederlanders van groot tot klein, van hoog tot laag, vrij wat eerbied voor het vreemde en uitheemsche. Hoor, wat al deftigheden! Controleur, ingenieur, inspecteur, administrateur, referendaris, enz. enz., titels van burgerlijke ambtenaren; kapitein, majoor, kolonel, generaal, titels van militairen! Ja, de termen adspirant, surnumerair, candidaat, vóór of bij een titel gevoegd, geven dezen een klank van voornaamheid.

In elken stand, in elk bedrijf, bij elke nering is men er op uit, te schitteren met het uitheemsche. Lees de namen onzer artisten op hun uithangborden; het zijn: marchands-tailleurs, coiffeurs, confiseurs-pâtisseries, modisten, graveurs; men handelt in manufactures, in galanterieën; men verkoopt odeurs, eau-de-cologne, pommade, cosmetiek en verdere toilet-artikelen, enz.

Onder vreemde en schelklinkende namen zoekt men in handel of bedrijf allerlei waren aan den man te brengen. Vraag het aan al die lieden, waar het groote geheim van hun debiet schuilt. Vraag het den bloemist!

»Wat is het, Barend!»

»Dat», zei Barend, »is nu eigenlijk de effatieve mimosa nolumi tangere!»

»Hou op met je potjeslatijn», riep Kegge uit. »Allemaal gekheid! Hoe heet het in je moërstaal, man?»

»Kruidje-roer-mij-niet!» antwoordde Barend. —

Vraag het den goochelaar, die zich uitgeeft voor een prestigitateur; den likdoornsnijder, die zich pedicure betitelt; den tandentrekker, die zich dentiste noemt, ook den tooneelspeler-artist.

Ja, er waren eens onderwijzers, die mede kwakzalverden! 1)

»Wenschen de heeren, dat ik topographisch, orographisch,

1) Zie deel VI der Gezamenlijke werken. »Eene aangename Wandeling».

hydrographisch of ethnographisch mijne vragen inricht", laat de Oude heer Smits bij een schoolbezoek door den instituteur van het pension-nat vragen. Het goede lid der Schoolcommissie, de heer van den Pauwenburg, raakte er geheel door in verwarring en fluisterde Smits in 't oor: »Een verduiveld knappe kerel! Dat verzeke ik je!"

En deze ontboezeming drukt het juist, zeer juist uit, wat de indruk van al die deftigheden is, zelfs op den meer ontwikkelde. En, is het dan wonder, dat het minder beschaafde deel van het volk, ook aan denzelfden afgod gaat offeren? Doch zie, wat dan gaat gebeuren!

Keesje, het diakenhuismannetje, is aan 't woord. Hij spreekt tot mijnheer Willebram, dien hij van »de dullezan" is gaan afhalen: »Uwé moet niet kwalijk nemen, dat ik uwé niet trekt kon!" — En, zucht het gezelschapsjuftertje: »Is dat met me goed leven, kondelteur?" — En lees den brief van den deftigen dorpsbarbier aan den heer J. D. Van den Aanzett, chirurgus te Monnickendam 1)! Wat al bijtende scherts over dezelfde zwakke plaats in ons volkskarakter!

Maken de soldaten, milsains zoowel als ramplezanten, geen spectie voor den kornel? — Wat een schat van aardigheden worden er niet geleverd — al zijn ze van de goedkoopste soort — op den naam omnibus 2)! En klinkt gereformeerd niet als griff' meert, heet een democraat niet dommekraat en zoo verder? Intusschen, het dient eerlijk gezegd, niet altijd is het onwetendheid of domheid, die het spel drijft, er komt, vooral bij meer beschaafden weleens moedwil bij, spotziek uiteraard! Een gitaar wordt dan een gieter, consumeeren gaat over in consuminderen, een demi-saison (jas) wordt herdoopt als citroenjas en dergelijke meer!

— Doch laat ons tot het gebied der Nederlandsche taal terugkeeren. Ook hier geldt dezelfde regel, zooals wij boven reeds zagen.

Het woord nachtmerrie ontstond uit nachtmaer d. i. nachtduivel (cauchemar, nightmare). Het tweede lid der samenstelling raakte als zelfstandig woord in onbruik, doch er bestond een ander van gelijken klank nl. mare d. i. hengstpaard, vgl. ons merrie (men denke aan mareschalk = dienaar, verzorger van den mare), en het woord nachtmare ging nu ongemerkt over in nachtmerrie, een vorm, waarin het op den huidigen dag nog bestaat 3).

Hij springt van den os op den ezel ontstond, toen de bet. van ors =

1) Camera Obscura, 13e druk blz. 326, De Barbier.

2) Wij merken op, dat omnibus de 3e nvl. meervoud is van 't Lat. omnis en dus bet. voor allen.

3) Men zie: De Volksverbeelding in het rijk der taal, door prof. Moltzer, blz. 7.

strijdpaard (Eng. horse) niet meer werd gevoeld 1) en men er een os van maakte. De verklaring is onzeker, al is het bekend, dat geestelijke heeren op muilezels reden en men dus licht onder het gesprek kon springen (= overgaan, gaan spreken) van het paard op den muilezel.

Hij heeft kind noch kraai. Dit kraai staat voor kraaiër = haan en dit voor gedierte, vee. In het Maastrichtsch zegt men nog: Hij heeft kind noch kive (= kievit), in 't Engelsch: nor child, nor chicken, d. i. noch kind, noch kieken. Reeds in een Middeln werk, den roman van Heinric en Margriete van Limborch, leest men den min of meer verbasterden vorm:

Want hine heeft nemmer toeverlaets
Dan mi, want hine heeft kind no craet...

Dit craet staat hier voor kraai, zooals blijkt uit:

... sonder waen
Es hi doen opghestaen
In der ierster haencraet
Die crayt vor die dagheraet 2).

Korten wetten met iets maken kon in dezen foutieven vorm ontstaan, toen het woord metten voor morgengebeden in onbruik raakte; vooral na de invoering der Hervorming. Metten is op zich zelf reeds een verbastering van het Middeln. mettine d. i. matutinae (metten heeft twee t's) of de eerste gebeden der kloosterlingen, nl. die van den vroegen morgen (Fr. matin). In de sproke van Beatrijs komt zowel de vorm mettine als metten voor. De uitdrukking korte metten maken bet. het kort maken met de morgengebeden, dus niet veel bidden, spreken; later kort, spoedig handelen. — Evenzoo: iemand de metten lezen.

Hij verspeelt kat en kogel. Deze uitdrukking diende te zijn: Hij verspeelt kap en kovel d. i. alles en alles. Een kap en een kovel zijn woorden van nagenoeg gelijke bet.; het is het hoofddekseel van kloosterlingen. Het woord kap = monnikskap doet denken aan kaper = vrouwenmuts, en kovel of keuvel = nonnenkap bezigt Alberdinck Thijm in Geertruida van Oosten: »De zwarte kovel, die des daags, bij den weg, haar gelaat schier onzichtbaar maakt, heeft zij afgelegd.» Vandaar keuvelen 3).

1) Het woord ors, door letterkeer ros, werd vroeger in de taal gebezigd, bijv:
Nu sit weder op u ors,
Laet ons vechten ridderwisc. KAREL ende ELEGAST 1354.

2) Zie Dr. De Jager, Nieuw Archief voor Ned. Taalkunde, 1855—1856, blz. 235.

3) De vrouwenmuts, die in de Hoeksche Waard wordt gedragen, deelt men mij mede, heet nog een keuvel. Dr. Joh. Franck, denkt aan een Romeinschen oorsprong, aan 't verkleinwoord nl. van cūpa = kuip.

De uitdr. elf is 't gekkennummer, behoeft haast geen nadere verklaring. Toen de bet. van alf, elf = boos wezen, dat den mensch door allerlei bedrieglijke beelden, zoowel in den slaap als wakende, kwelt en veront- rust, gaandeweg in vergetelheid raakte met het bijgeloof aan spoken, greep de volksverbeelding naar het telwoord elf en bracht op dit woord de ook later weer gewijzigde bet. van alf nl. die van armzaligen bloed, dwaas, zot, over, en zoo werd elf het gekkennummer, en zal het dat wel blijven 4).

Wij kennen hem van haver tot gort is een verbastering van de zeer oude uitdrukking van aver te avere of van aver taverre, d. i. van zoon op zoon, van geslacht tot geslacht. Toen het woord aver in deze bet. verouderde en niet meer begrepen werd, bracht men er haver bij te pas, en zal men gezegd hebben: van haver tot haver en weer later, toen men den inhoud van deze dwaze uitdrukking natuurlijk in 't geheel niet meer begreep, kon voor de verandering het tweede haver licht in gort overgaan.

Is er een tijd geweest, dat de ouders bij de geboorte van een kind een naam kozen, die een zinnebeeldige bet. had, meestal de uitdrukking was van een wensch, een zegening; — thans beslist bij de keuze veelal niets anders dan de klank. Is de klank welluidend, de naam is goed; vandaar het onnoemelijk getal Maria's, Anna's, Louisa's enz. en in onze zuidelijke provinciën het groote aantal Fransch klinkende voornamen. Wat bet. al die eigennamen eens hadden, wie zal het nasporen? Wij weten, dat Izaäk bet. Vreugdewekker; Israël, Sterke; Benjamin, Geliefden zoon enz.; Emmanuel, den van God gezondene; Margareta, parel; Petrus, steenrots enz. en verder, dat Diedrijk bet. rijk = machtig over het volk; Berta, Albrecht, de schitterende (Eng. bright); Karel = man, voortbrenger, enz.

Ook ten opzichte van eigennamen blijkt het weer, dat de oorspronkelijke bet. der woorden, bij het volk licht in 't vergeetboek raakt, als die der samenstellende deelen niet helder meer is. En is het zoover gekomen, dan staat de deur open voor verminking en voor slinking van vorm. Vandaar de afbrokkeling der meeste voornamen: Cornelis wordt Nelis; Petrus, Peter; Piet, Peer; Johannes wordt Jan; Dorothea wordt Door; enz. Ook bij soortnamen neemt men dit verschijnsel waar, wij wezen reeds op: wammes voor wambuis, winkel voor winkelhuis (hoekhuis), baker voor bakermoeder, minne voor minnemoeder, kwik voor kwiksilver, braam

1) Zoo is dertien het ongeluksgetal geworden, vooral in het oog der Franschen. Men denke aan het laatste Avondmaal van Christus; toen zaten of liever lagen er 13 aan tafel, en de voornaamste hunner, nl. Christus zelf, eindigde weldra zijn leven.

voor braambezie, spin voor spinnekobbe enz. En wat leert het woord aalmoes niet? In de Grieksche taal, waaraan het ontleend is, bestond het uit zes lettergrepen, zeggen ons de taalvorschers. Bij ons is het ingekrompen tot een tweelettergrepig woord, waarbij de volksverbeelding al heel weinig kan denken! 1) De Duitschers hebben *Almosen*, de Engelschen reeds *alms* (een eenlettergrepig woord, waarin de *l* niet gehoord wordt); in 't Grieksch bet. het woord gevoel van barmhartigheid, bij ons bet. aalmoes de daad van medelijden. Evenzoo ontstond het woord *voogd* uit *advocatus, vocatus* (= iemand, die ten bate van een ander spreekt).

Nog een tweetal oorzaken werken naast de reeds genoemde — kortheid van geheugen en grilligheid der volksverbeelding (zie ook het volgende hoofdstuk) — en zijn mede oorzaak, dat de woorden in den loop der tijden belangrijke veranderingen ondergaan. Dat tweetal is: 1° gemakzucht (het streven naar eenvormigheid), 2° achteloosheid.

1°. De neiging om bij 't spreken het zich gemakkelijk te maken, tevens om tijd te winnen (*Vercoullie* noemt het zeer eigenaardig *krachtverschooning*), is oorzaak van de zoogenaamde *grammatische figuren* (zie Dr. Jan te Winkel, Kuilenburg, Blom en Olivierse); die neiging is oorzaak, dat men klinkers laat werken op klinkers, medeklinkers op medeklinkers; medeklinkers oefenen invloed uit op de uitspraak van klinkers enz. Als de mond een bepaalden stand heeft aangenomen, vindt men het gemakkelijk dien stand te behouden, of wel een stand te doen ontstaan, die weinig van den vorigen verschilt, het bespaart tijd en moeite; daarom zegt men *juffer* en *juffrouw* in plaats van *juf-ver* en *juf-vrouw*, *litteeken* in plaats van *lik-teeken*, *malkander* voor *manlic-ander*, *krant* voor *courant*, *kleur* voor *koleur*, *couleur*, *rijtuig* voor *rijdtuig*, *elf* voor *eenlif*, *Holland* voor *Holtland* enz. 2)

2°. Evenzoo is achteloosheid oorzaak van menige verandering, verminking, ja zelfs van menige fout. Het is, of ons volk het er op toelegt, zijn taal slecht te spreken. Een beschaafd Franschman, een wel-opgevoed Duitscher letten bij 't spreken op taal- en buigingsvormen. Wat doet de beschaafde Nederlander? Hij radbraakt zijn taal en verwaarloost tal van naamvalsvormen; in de vervoeging der sterke werkwoorden wan-

1) *Bilderdijk* wist echter raad: Vroeger diende een snee roggebrood als schotel, waarop de spijs (het moes) gelegd werd. Eene snee met de rest van het moes er op werd vaak weggegeven; aalmoes is dus het laatste moes.

2) De sfeiding *Holland* nit *Holtland*, *Houtland* is in den laatsten tijd op deugdelijke gronden betwijfeld geworden. De naam schijnt veeleer *broeckland*, *moerasland* aan te duiden (*Holland* van *hol* = diep, *dras*, *moerassig*), en indien dit juist is, dan is *Holland* een soortgelijke benaming als *Nederland*. (Prof. *VERDAM*, *Geschied. der Ned. taal*, blz. 3.)

kelt hij meermalen; 't gebruik der voornaamwoorden is meermalen foutief; hij is naar Den Haag gerezen, of heeft het boek daar neergelegen; de appel legt onder den boom. Onderscheid van geslachten maakt men niet voor levenlooze dingen, bij alles is het hij en hem; nooit zal men zeggen: De man, dien ik gisteren sprak. Zoover gaat het, dat een gezelschap, 'twelk meer dan burgerlijk kan heeten, zich niet ontziet ons Nationaallied aan te heffen met een: **Wien's Neerlandsch bloed!** —

Ook laat die achteloosheid zich gelden bij woordenkeus, zooals in *Practische Taalstudie I* is aangetoond; gemakzucht reikt haar de hand, en, in plaats van een uitstekend Nederlandsch woord, kiest men en radbraakt men dan een woord uit den vreemde. Allerlei foutieve uitdrukkingen, waarop wij boven wezen, krijgen langzamerhand het burgerrecht, juist omdat de »spraakmakende gemeente" zich aan groote achteloosheid schuldig maakt.

HOOFDSTUK VIII.

VOLKSVERBEELDING EN VOLKSLUIM.

In den volksmond zijn vooreerst de spreekwoorden en spreekwijzen een bekende, gangbare munt, over welke waarde of onwaarde men het volkomen met elkander eens is. Menig spreekwoord is een machtspreuk en wordt dan ook trouw ingeleid door het redengevend voegwoord *want*. Naar het volksoordeel zit er betoogkracht in, en, van pas gebezigd, leggen zij den balsturigsten tegenstander het slot op den mond. Doch ook hier is munt van allerlei gehalte: vuile munt in geen geringe mate, aan munten van goud of zilver ontbreekt het niet. De spreekwoorden, uit de practijk geboren, dragen het merk van hun afkomst veelal op het voorhoofd. Sommige zijn bezoeldeld met het slijk van stegen en achterbuurten, met het vuil van stal of mestvaalt; van andere is het duidelijk, dat hun wieg stond in tuin of veld, in woud of weide, op zee of in verre gewesten. Maar alle zijn in den regel korte, zinrijke uitdrukkingen, die deze of gene waarheid onder een beeld voorstellen en zóó tegelijkertijd werken op de verbeelding en op het gezond verstand. Ik zal mij kortheidshalve tot enkele aanstippen bepalen: de schat is hier zoo buitengewoon rijk, dat Harrebomée er drie lijvige deelen mede wist te vullen. Wat dunkt u bijv. van het *pikante* in: Het ei wil wijzer zijn dan de hen; van het *ironische* in: De beste stuurman staan aan wal; van het *terechtwijzende* in: Een gegeven paard ziet men niet in den bek; van het *leerende* in: Men moet het ijzer smeden, als het heet is; van het *waarschuwende*: Eén zwaluw maakt de lente niet; van het *practische* in: Beter één vogel in de hand dan tien in de lucht; van het *onedele* in: Er is geen koe bont, of zij heeft een vlekje; van het *satyricke* in: In het land der blinden is één oog koning? Terecht mocht Tollens zeggen:

O, wat zijt gij hoog te schatten,
Lesjes, die de wijsheid vond,
Spreekjes in den vadermond!...

Waar te eindigen, als wij hier het veld in alle richtingen wilden doorkruisen?

Liever schenken wij dan een oogenblik de aandacht aan uitdrukkingen van anderen aard, deels vergelijkingen, deels kwinkslagen en aardigheden, die haar ontstaan vonden in zucht tot spot of schimp, in minachting of boert, in volksluim of volksverbeelding.

Gij kent een *olie- en azijnstel*, lezer? Eén groote man tusschen twee kleine, of één kleine tusschen twee groote! Ziedaar een beeld uit het rijk der volksverbeelding! *Anderhalve cent*, het is een groote man naast een kleine! Het volk drukt zijn minachting al heel naïef door beeldspraak uit, als het een armen drommel een *duivelstocjager*, een vervelend en saai man een *lijs*, een huiselijken albeschik een *keukenpiet* of *Jan Hen*, een besluiteloze een *Jan Salie* noemt, of wel, als het van iemand, die niet in aanzien is, zegt: *Hij is in tel als een rotte kool bij een groenvrouw*. En zal het noodig zijn op te helderen, waarom het een inhelig, een schraperig mensch een *erwinteller*, een lomperd een *uil*, een babbelzieke vrouw een *klapekster*, een valsch juffertje een *katje* heet, of waarom het van een onbehouwen man minder vleierend zegt: *Hij loopt als een beer op sokken?*

De volksphantasie geeft iemand *een rug als een kameel*, laat de ziel van den blijde en lichthartige *op eenen kruiwagen rijden* en den vleier, *aap, wat heb-je mooie jongen spelen*; ook is zij het, die den aanspreker of lijkbidder spottender wijze vereert met den bijnaam van *kraai*. Een onnoozelen sul laat zij meedoen *voor spek en boonen*; zij beslist, dat een lomperd nog *te dom is om voor den duivel te dansen*; maakt uit, of iemand *er uitziet als de dood van Yperen*, of wel, dat *hij voor de poes is*; zegt ons, wanneer iemand *de kaas snijdt of geur maakt*, weet heel aardig mede te deelen, dat *de éne mensch de andere niet is*, of wel, dat *men het van zijn vrienden moet hebben*. Evenzoo weet zij op een haar, wanneer *iemand tegen de lamp geloopt is*, of wel *door de mand gevallen*, of wanneer hij *achter het net heeft gevischt*. Zij laat den teleurgestelde kijken als *een jongen, die zijn oortje versnoept heeft*, of als *een knaap, die blijde is met een doode musch*; verder laat zij iemand het onmogelijke zelfs verrichten: *naar de maan loopen om sterren te plukken, op eieren loopen, gapen als een bakkersoven, kijken als een duivel door een gootgat*, of wel *kijken naar de Klundert, of de Willemstad in brand staat*.

Een dronken man klinkt het spotziek in de ooren: *Schipper, hou je roer recht!* Een voorzichtige *kijkt de kat uit den boom*, een eigenzinnige *doet alles op zijn eigen houtje*. De volkstaal zegt u, wanneer *iemand aan de pan is*, zij laat iemand *een appelstauwte* krijgen, roept min of meer dreigend, nog wel met aanwending van een troop: *Blijf er met je geboden af*, en waarschuwt ironisch: *Vrouw, haal-je kat in huis, want het begint te regenen!*

Niet minder spotziek heet het van iemand, die niet helder van zinnen is: *hij heeft ze niet alle vijf*; of *hij heeft er vijf en een krentenkoek*, of *één van de vijf is uit kuieren*; bitter verklaart diezelfde taal, dat *iemand rijp is voor Meerenberg*, of dat *een kwajongen opgroeit voor galg en rad*. Jonggehuwden plaatst zij *in de wittebroodsweken*, en van den oude

van dagen heet het, dat *het werk er af is*; den dronkaard noemt zij *zat als een snip*, een echte nathals; den losbandige geeft zij *oogen als die van een schelvisch*, welke op 't droge ligt. Waar velen zijn, beslist zij, dat het er *zoo vol is als een ei* of als *haring in een ton*; waar weinigen zijn, telt zij maar *anderhalven man en een paardenkop*. Vrienden in den nood — geeft zij — *honderd op een lood*; de appel valt niet ver van den boom, als de kinderen een aartje hebben naar 't vaartje; en 't wil al muizen wat van katten komt, als de jongen piepen, zooals de ouden zongen.

— Ook de stoffelijke wereld is het gebied der volksphantasie. Een gekleeden rok noemt zij een *stalen pen*; de bekende, puntig opstaande boorden betitelt zij *vadermoorders*; groote schoenen noemt zij *turftrappers* (adres aan den humanen Robertus Nurks uit de Camera), en iemand met hoogen, ronden boord legt zij in 't *gipsen verband*, evengoed als zij een varensgezel, die met zijn beste plunje aan wal stap, onder zijn *beste tuig* doet liggen. Een rijksdaalder wordt een *achterwiel*, een gulden een *pop*, de bekende Amsterdamsche straatvigilant heet een *aapje*. — Luister aan het postkantoor, hoe het volk een postzegeltje doopt: Geef me een *popje*, een *blauwtje*, een *popke* enz.

En wat een rijkdom van beelden, waar het den drank geldt, door Hildebrand terecht erger dan de cholera geheeten! Wat al vindingrijkheid en phantasie vereenigd! Hoor: een *wippertje*, een *borreltje*, een *sneeuw-balletje*, een *klaartje*, een *gezondheidje*, een *spatje*, een *hartsterkertje*, een *pierenverschrikkertje*, een *afzakkertje*, een *slaapmutsje*!

— Ja, zelfs de kinderwereld spreekt haar eigen taal. Men lette op de verschillende termen, bij de lieve jeugd in gebruik in de verschillende streken van ons vaderland, — als het geldt het kwaad van het moedwillig schoolverzuim. Met een beeld, ontleend aan de paardenwereld, zegt men in Twente: *hij heeft den halster gestreken*; in Middelburg heet het: *hij loopt achter de haag*; in de Betuwe: *hij heeft haagje geschild*; in het Zutfensche: *hij maakte een sluipeer*; in de omstreken van Haarlem: *hij steekt den bink*; (C. Obsc. blz. 48).

En nogmaals — wat al kostelijke vergelijkingen! — Hij is *zoo glad als een aal*, *zoo nat als een kat*, *zoo slim als een mensch*, *zoo vlug als een rat*, hij ziet *zwart van den honger*, *bleek van nijd*, *rood van woede*! — Het vergeefsche van een werk wordt in lage beeldspraak omgezet door: 't *Is boter aan de galg gesmeerd*; een rijk geworden landman of een koopman *heeft zijn schaapjes op het droge*; een voor zijn zaak berekend man is *niet van gisteren*; een vrouwtje, dat niet op haar moudje is gevallen, heeft *haar op d'r tanden*; bij jonggehuwden *zit de speelman nog op het dak*!

De volkstaal weet, wanneer iemand *buiten westen is* of *boven zijn thee-water*, *boven zijn bier*, den prins *gesproken* heeft, nog platter, wanneer hij *een stuk in zijn kraag* of *in zijn laars heeft*, of *een nat zeil heeft*,

of te diep in 't glaasje heeft gekoken. Ik zal niet behoeven te zeggen, wien zij lang van stof noemt, waarom men de kerk in 't midden moet laten, wie een slag van den molen beet heeft, wie van zessen klaar is, wie bij de pinken is, of wie den slakkengang, ja, den kreeftengang gaat; ook niet, wie door haar wordt vereerd met de titels van *stoethaspel*, *snoes* of *snoeshaan*! Nog minder, wie een *brave Hendrik*, een *bedrijvige Marta*, een *vlugge Piet*, een *droge Klaas*, een *leuke Dries*, of een *babbelkous* een *stikflooi*, een *pilaarbijter*, een *baliekluiver*, een *blaaskaak*, kan heeten

Doch genoeg! Waar zouden wij eindigen, wilden wij alles opteekenen, wat de volksverbeelding in het leven roept. Ik gevoel, dat ik pas aan de eerste letter ben van het alfabet der volkstaal en dat die letter nog verre van voltooid is. Naar volledigheid te streven zou in dezen ijdelheid moeten heeten! Het was enkel ons doel een kijkje te geven op het uitgebreide veld, en de aandacht te vestigen op den rijkdom van eigenaardigheden, op het krachtige leven van de volkstaal, op de dankbaarheid van het onderwerp. De spreektaal is als een rijke mijn, waarin in gullen overvloed de bouwstoffen voorhanden zijn voor de verlevendiging en de wedergeboorte der geschreven taal.

Den pruikeentijd hebben wij reeds lang achter den rug, ook op 't gebied van taal en stijl. Er is een *renaissance* ook in dezen. De stelling, door Jacob Geel verkondigd: »Het Proza houdt gelijken tred met de beschaving; want het staat daarmede in een voortdurend wederkeerig verband" 1) ziet men meer en meer bewaarheid. Onwillekeurig denken we in de eerste plaats aan Hildebrand, die in de Camera zoo voortreffelijk het nieuwe beginsel huldigde. Hoe ging hij niet te gast bij de taal des volks, en hoe kwam het zijn stijl ten goede, die hij putte uit die kostelijke bron! Levendigheid, losheid, natuurlijkheid, gemakkelijkerheid, frisheid zijn zoovele sieraden van zijn schrijftrant, en deze vindt men vooral daar, waar hij zich het innigst met het volk in betrekking stelt: *Keesje*, *Op de boerderij*, *Barend*, de *bloemist*; de *Koetsier*, de *Veerschipper* enz. En naast Hildebrand noemen wij den schrijver van het *Studentenleven* en de *Studententypen*, Klikspan, den onlangs overleden talentvollen *Kneppehout*, die in manier van groepeerling Hildebrand waardig op zijde streeft, hem in veelzijdigheid en buigzaamheid van talent overtreft. En naast en om deze heen: *Jacob van Lennep* met zijn Ferdinand Huyck, *Heye*, *Koetsveld*, *Jonathan*, *Cremer*, de *Oude heer Smits* en zoovele anderen, allen de leer en de lessen huldigend van den baanbreker, Jacob Geel, van wien iemand getuigt, dat hij er de eer van had, dat het Proza zich bij zijn staatsiekleed een phantasiepak en overgeslagen halsboord aanschafte! De

1) Proza, blz. 257 der uitgave W. P. Wolters; Leiden, Gebrs. V. d. Hoek.

werken van Geel gaven den spoorslag tot het schrijven van meer ongedwongen, maar toch pittig en beschaafd Hollandsch! Zijn woord: Ik heb u willen herinneren, dat de ongebonden stijl oefening en kunst vordert. Het is de taal met hare bevalligheid en kracht en rijkdom; het is de taal in haar ganschen omvang" 1) — schijnt een profetie, vooral, als we denken aan de werken van twee groote mannen, onzen letteren kort na elkander ontvallen: *Eduard Douwes Dekker* en *Coenraad Busken Huet*. Deze twee toch staan aan de spits van de mannen van stijl; deze hebben gepoogd verzoening te brengen tusschen de spreek- en de schrijftaal, welke zooveel eeuwen in onmin hebben geleefd.

Het zou hier noodig zijn, door tal van voorbeelden en bewijsplaatsen klein bij te zetten aan deze bewering. Doch, hoe zouden enkele uit hun verband gerukte zinnen het bewijs kunnen leveren, dat: »het Proza zich allengs door denken ontplooit, door nasporing verrijkt, door kunst volmaakt heeft?» Men leze *Het land van Rembrand*, men leze vooral enkele keurige opstellen der *Litterarische Fantasiën*, men leze *Max Havelaar!* Op elke bladzijde bespeurt men den invloed van de nieuwe richting: in woordenkeus, zinsbouw, beeldspraak en figuren. Wat een pracht van effecten bij soberheid, wat fraaiheid en zinrijkheid bij eenvoud, wat pittigheid en aanschouwelijkheid bij evenredigheid, wat een gang en samenhang bij bondigheid en degelijkheid, wat een frischheid en aantrekkelijkheid, zelfs bij de meeste afgetrokkenheid van onderwerp. Doch hoe *Multatuli* ook uitblinkt als denker en boeit door diepzinnigheid van opvatting, — in losheid en bevalligheid van uitdrukking vindt hij wellicht in *Busken Huet* zijn meerdere. Deze staat zeker naast hem als evenknie, waar het geldt de rijke mijn der volkstaal te ontginnen, de opgedolven schatten te doen strekken tot opbouw en opsiering van de geschreven taal, van het proza, volgens Geel, *de taal met hare bevalligheid, kracht en rijkdom, de taal in haar ganschen omvang!*

Dat een ijverige studie van de werken van zulke meesters aan den schrijfrant van velen onzer ten goede kan komen, behoeft geen betoog. Doch ook op dit veld liggen klemmen en voetangels! Ook hier zijn grenzen, die men heeft te eerbiedigen. Tusschen losheid en ongebondenheid, vrijheid en onkieschheid, evenzoo tusschen stroefheid en ernst, traagheid en kalmte leert de goede smaak, — gezuiverd en gevormd naar zulke modellen — eerst het juiste midden houden. En ook hier doet goed voorgaan goed volgen!

1) Proza, blz. 268.

HOOFDSTUK IX.

VREEMDE WOORDEN IN 'T NEDERLANDSCH.

Zelfs de degelijke, diepdenkende Potgieter, de man, wiens hart gloeide voor al wat Hollandsch, wat Nederlandsch was en is, op 't gebied van kunst, van geschiedenis, van zeden en gewoonten, bezondigde zich aan 't gebruik van uitheemsche woorden, bij Engelschen en Duitschers, vooral bij Franschen geborgd.

En ook de dertiën eerste uitgaven van de Camera; — zij tellen bastaardwoorden van allerlei slag bij dozijnen! Bij 't bewerken van den 14^{en} druk heeft de gemoedelijke Hildebrand zich over de moedertaal ontfemd en de pen gehaald door zeer vele woorden van vreemden bodem. En 't zij gezegd, de meeste telgen van vreemden stam zijn vervangen door krachtige landskinderen, frisch van bloed en gezond tot in het merg van hun gebeente. Het loont de moeite, het is een geschikte oefening in den stijl, een vorigen druk naast den gezuiverden te leggen, en Hildebrand met boekhoudersnauwkeurigheid zelfs, als ge lust hebt, na te rekenen.

Nu is de Camera in waarheid een boek voor den Nederlandschen stijl. Dit is haar roem en zal haar roem blijven. Al zullen de personen, die er ten tooneele gevoerd worden, ook verouderen in kleeding, in levensopvatting, in denkwijze; al zullen de Nurksen, de Stastokken, de Kegges en Keggetjes, de Deluws, de Pietje Hupstra's, de Grietje van Burens enz. zelfs in lengte van tijd wellicht niet meer begrepen worden in het oud-Hollandsche, het bekrompene, of het eng burgerlijke van hun zienswijze en hun zeden — 't minst wellicht in 't humoristische van hun wezen, — die taal zal niet verouderen, maar frisch en levendig en vol verf blijven.

Geen geestig schilder met de pen zal het uiterlijke van hun optreden ooit kunnen vernieuwerwetschen, als het eens geschiedde in de „feestelijke zaal” der familie Stastok, ten opzichte van het prachtige behangsel, zonder met schendige hand verwarring te stichten; maar ondanks dat alles, zal de Camera een geliefd lees- en studieboek blijven, ook voor hen, die na ons komen. En, evenals wij thans veel dichters staan bij Vondel — om zijne taal — dan bij de meeste letterkundigen van zijn

tijd, — Heemskerk met zijn Hollandsche Arkadia wellicht uitgezonderd — zoo zal het nageslacht, bij 't wentelen der jaren, ook vóór alles zich aangetrokken gevoelen tot Hildebrands taal, tot Hildebrands stijl, tot Hildebrands zuivere en heldere perioden, juist omdat zij den stempel dragen van dat klassiek-eenvoudige, 'twelk het kenmerk is van het ware en schoone en 'twelk de eeuwen schijnt te tarten.

Men prijze vrij het grootsche en breede in het Proza van Hildebrands evenknie, men roeme terecht de diepte van gedachte, deforschheid van lijnen en het doorwrochte van Potgieters taal en stijl, — de perioden van dezen missen dien stempel van het eenvoudige. Ware het Potgieter ook gegeven geweest, te putten uit de bron der klassieke letteren, wie weet, of hij Busken Huet — onzen grooten stilist — niet op zijde ware gestreefd! — Maar ik schrijf zonder het te willen een lofredre op de letterkundige waarde van een boek, dat mijn lof in gezenen deele behoeft. De *Camera* is niet minder algemeen geliefd en gevierd, dan de persoon, uit wiens pen zij eenmaal vloeide. En toch, deze lofredre — ik spreek van den gezuiverden druk — kan van dienst zijn bij het onderwerp, dat ik wensch te behandelen. Zij diene mij als achtergrond! Wat ik verder in 't midden hoop te brengen, zal tegen zulk een achtergrond te beter uitkomen, te krachtiger in 't oog springen. Het Nederlandsch van onze hedendaagsche letterkundigen, ook van hen, die het woord voeren, 't zij in de raadzaal, in de vergaderzaal of in den meer bescheiden kring van 't dagelijksch leven, zoowel als dat van hen, die dag aan dag tot ons spreken in dagblad, vlugschrift of roman, — het wordt en is bedorven en ontsierd door 't overmatig gebruik van vreemde woorden en uitdrukkingen.

De fraaie hof van het Nederlandsch is gelegen te midden van andere, grooter en aanzienlijker dan hij. En de wind (haast zei ik de wind der *mode*) voert allerlei vreemde zaden aan, die helaas! in onzen hof wortel schieten en er gaan tieren, de oorspronkelijke planten verdringen, overschaduwen, verstikken zelfs.

De nazaat van den kloeken Nederlander, die eens zijn grond en zijn vrijheid schiep en ook zijn taal — verliest van deze drie kostbare panden het laatste, en bij 't spreken en bij 't schrijven, blijkbaar uit het oog. Valt het niet te betreuren? De taal is het hechtste holwerk van ons volksbestaan. *De taal is gansch het volk; de verwaarloozing der taal slaat het nationaal gezond verstand den bodem in*, zoo oordeelen twee mannen van naam 1) in onze letteren. Te allen tijde hebben de veroveraars van landen en gewesten deze waarheden in hun eigen belang begrepen en een stelselmatige verbastering, uitroeiing of vernietiging der landstaal als doel gesteld van hun streven. Geen wonder dan ook, dat Bilderdijk, die

1) Dr. Schaepman en wijlen Dr. Jonckbloet.

ondanks ballingschap, smaad en druk zijn land en volk bleef liefhebben, — de taal van Nederland bij een vlam vergelijkt, die nog in 't duister sikkert. — En met dreigend gebaar wijst hij de indringers af, als hij zegt, op zijn wel wat hoogdravende manier:

„Maar weg met u, o spraak van basterdklanken,
Waarin hyeen en valsche schakals jaanken!”

Ja, er is vreemde munt in omloop, niet alleen in steden en dorpen langs de grenzen, maar door het geheele land. En dat sinds lang, in zulk een overgrootte, grootte hoeveelheid, dat de zonen des lands er vertrouwd mede zijn geworden en het vreemde er van niet meer bemerken. De macht der *gewoonte* blijkt ook hier in volle kracht. En naast deze komt die van de *mode*!

Inderdaad, er heerscht mode op dit gebied. De eerste standen, van de jeugd af gewoon, Fransch of Engelsch of Duitsch te spreken en te *lezen*, — zij strooien die uitheemsche munt met kwistige hand rondom zich uit. En de burgerij grabbelt er naar, als altijd, en de lagere klassen leven van de kruimels. Hoe valt het te bejammeren! Ware onze taal arm of armoedig, men kon het billijken, evenals men het billijkt, dat de Romeinen honderden woorden, zelfs Latijnsche vormen in de taal van onze ruwe en onbeschaafde voorouders brachten! Het was *taalverrijking*. Had de volkstaal nog geen woorden om de nieuw aangebrachte begrippen, de honderderlei dingen op 't gebied van handel, scheepvaart, bouwkunst, landbouw, huiselijk gebruik enz. te benoemen, welnu, de Latijnsche termen en woorden konden overgenomen worden. En zij werden overgenomen en werden tevens geënt op den krachtigen stam van het Duitsch. En de jonge enten groeiden samen met den ouden stam, zóó innig, dat de oningewijde de vreemdelingen thans voor echte landskinderen aanziet en u verbaasd zal aangapen, als ge hem wilt beduiden, dat: *school, kerk, kaars, kandelaar, toren, graan, roos, brief, poort, straat, kooi, korf* en zoovele andere woorden, van dagelijksch gebruik, bij vreemden geborgd werden. Het was taalverrijking, herhalen we. Maar, wat te denken van een volk, dat zelf een taal schiep, een krachtige taal, de afspiegeling van zijn eigen denken, gevoelen en willen, een taal, weergaloos rijk in woorden en uitdrukkingen, een gevolg van zijn veelbewogen leven, van zijn rijke geschiedenis, van zijn veelzijdigen aanleg, een taal als een kostbaar kleinood overgeleverd van geslacht aan geslacht, als het onderpand van zelfstandigheid en vrijheid; wat te denken van een volk, als het die taal, dat schoonste gewrocht van zijn verstandelijken zin, gaat verwaarloozen, als het de kracht er van laat verslappen, haar rijkdom niet telt, haar kostbaarheid niet waardeert?

Maar ge zult zeggen, dat ik geen oog heb voor den ernst van het Hollandsche karakter, dat ik geen rekening houd met de werkelijkheid.

Laat ik u dan op eenige feiten mogen wijzen, — laat het mij geoorloofd zijn, bewijzen bij te brengen voor mijn beweringen, bewijzen niet met handen, maar met manden vol! Want niet tot de gesproken taal alleen bepaalt zich het euvel, waarop wij den vinger legden, ook de *schrijftaal*, de taal van zoovele mannen als de pen voeren, ziet men ontsierd met vreemde woorden, met stadhuiswoorden. Lees Potgieter, — wij wezen er boven reeds op — lees de meest geprezen hedendaagsche schrijvers, als Bosboom-Toussaint, Van Lennep, Schimmel enz. bij den één meer, bij den ander minder, zult gij het onkruid vinden, zoo erg, dat de Vlamingen er den spot mee gaan drijven. Wilt gij hooren, hoe zij den draak er mee steken? In een Gazette van Gent las men voor ongeveer een tiental jaren reeds het volgende:

„Dezer dagen lazen wij het verslag over de laatste algemeene vergadering van het Nederlandsch Tooneelverbond. Dit opstel is doorspekt met Fransche uitdrukkingen, zooals: direct, gepraejudiceerd, conclusie, reduceren, rapport, declamatie, localiteit, adviseeren, utopie, disputabele, gepratronicieerd, reageeren, contributie, spontane enz. enz. Wij vragen het in ernst: Is dat niet eene oprechte taalbederving? Op den duur zal iemand, die alleen Nederlandsch geleerd heeft, die taal niet meer begrijpen. Inderdaad, om eene zinsnede als de volgende te verstaan: „het blijft eene disputable kwestie, die hier niet kan worden geëlabatteerd,“ moet men eerst wat Fransch kennen. De Noordnederlandsche schrijvers maken zich op den duur belachelijk met die uitkraming van Fransche taalkennis.”

Kan het erger? Laten wij nu de letterkundige werken op hun plaats en slaan wij één blik in het volle, maatschappelijke leven. Lees de Nederlandsche dagbladen, niet de aankondigingen en berichten, maar de hoofdstellen! Wat een mengelmoes!

Let wel! In het *bureau* van een *courant* werken de *redacteurs*. Zij worden *geassisteerd* door *correspondenten* en *reporters*, mannen, zóó bij de hand, dat zij gezanten of hun *attaché's* weten te *interviewen*. De voornaamste *ressources* van het blad zijn de *advertentiën* en *reclames*, voor een deel ook de *abonnementen*, voor welker *exploitatie* de *expeditie* zorgt. Als de *corrector* een grove fout over 't hoofd heeft gezien, wordt hiervan melding gemaakt in het *erratum*. De *redactie* geeft korte antwoorden in de *rubriek correspondentie*, deelt allerlei *telegraphische dépêches*, soms *onder reserve* mede, heeft een *rubriek* voor *officiële* berichten en *officiëuse* mededeelingen en zorgt voor de *hoofdartikelen*. In deze handelt zij over *economische* vraagstukken, over de Egyptische of de Bulgaarsche *quaestie*, over *coöperatieve* vereenigingen, over het *monopolie*-stelsel, den weinig *disciplinair*en geest van het leger, over de *suikercultuur* in nood, over een nieuwe wet op de *faillissementen*, over het nut van een *centrale* vischmarkt in Londen, over de nieuwe *sociale theorieën*, over letterkundige *critiek* en *aesthetiek* enz., of zij laat dit laatste aan haar *recensenten* over. Waarlijk, de koningin der eeuw 1) houdt er een wonderlijk

1) Zie, hoe Da Costa haar geeselt in zijn 25-jaren, vers 241—249.

taaltje op na! Een mijner kennissen teekende uit een enkel weekblad-artikel het volgende op:

harmonie, effectbejag, costumes, usances, eene vulgaire stem, gestes, de gewenschte reserve in acht nemen, tact bezitten om met succes . . . , contrast, melancholie, acteur, ultra-realistisch, idealen, charge, eruditeit, ridiculiseeren, genre, discrediet, tooneel-literatuur, kleingeestige intriges, vulgaire karakters, sentimenteele drama's, dialoog, incident, melodie, eene martiale ensemble-muziek, gecompliceerde stukken, de incarnatie van den trant, historisch drama, een stuk geparodiëerd opvoeren, het publiek was gedisponeerd voor het genot . . .

En ziehier een bericht, door mij zelf indertijd overgeschreven uit een onzer groote bladen:

•De *arrondissements*-rechtbank alhier hield heden eene plechtige openbare zitting ter *installatie* van den heer X, benoemd *substituut-griffier*. Nadat de benoemde was binnengeleid en op *requisitoir* van den heer *officier* van *justitie* voorlezing was gedaan van de *akte* zijner beëdiging, nam de *President* het woord om tot de *installatie* over te gaan. In de door Z.E.A. uitgesproken rede werd de vorige *substituut-officier*, thans tot andere *functiën* geroepen, herdacht en den benoemde gewezen op het gewicht zijner betrekking. Ten slotte verklaarde Z.E.A., dat de nieuwe *dignitaris* zich van de welwillendheid en den steun zoo van rechtbank als van het *parket* verzekerd mocht houden. De heer X dankte den *President* voor diens hartelijke woorden en beval zich in de welwillendheid van ieder aan, ook van de *balie*, met wie hij tot instandhouding der bestaande *relatiën* gaarne zoude medewerken."

Ziedaar een enkel proefje van dagblad- en *juristen*-stijl! Over de *dieven-taal* der mode, zooals Busken Huet ze noemt 1), zullen we, als beneden onze aandacht, slechts in 't voorbijgaan spreken. Is het waar, wat te lezen staat onder het plaatje, de dwaze kleederdrachten afbeeldende, door Huygens bespot in zijn satyre het *Costelick-Mal*:

•Frankreich hat es weit gebracht,
Frankreich kann es schaffen,
Dass so manches Land und Volk
Wird zu seinem Affen,"

dan is 't vóór alles te begrijpen, dat onze *tailleurs*, onze *coupeurs*, *marchands-tailleurs*, *modisten* en *tailleuses*, die in dit opzicht den toon aangeven, al heel erg van het hondje gebeten zullen zijn, en dat wij aan de ridders van de naald hun poespas niet al te euvel hebben te duiden. Hun dieven-taal is aperij!

Maar dat onze deftige handelaren en kooplieden mede lijden aan hetzelfde euvel, dat de mannen van de Beurs naast Hollandsche trouw en

1) Zie Het Land van Rembrand, 1e druk, blz. 361.

Hollandsche eerlijkheid de Hollandsche taal niet in eere houden, dat valt te betreuren! Men oordeele:

Een goed handelaar of makelaar kent alle beurs-*manoeuvres* en is niet vervaard voor de *démarches* van *alarmisten* of van *pessimisten*. Bij elke *bank-operatie*, *conversie* enz. neemt hij vooraf poolshoogte bij *commissarissen* over *kapitaal*, *reserve-fonds*, den *standaard* der rente enz., en al zijn de *conditiën* aannemelijk, zijn *firma* is in den regel te voorzichtig om dadelijk *effecten* en *obligatiën* bij de *massa* te nemen. Hij wacht eenige dagen de beurs-*noteering* af, of de *prijscourant* der *effecten*, niet die, welke elke *courant* bevat, maar door zijn *relatiën* weet hij een *gespecificeerde* opgave te verkrijgen, of wel hij gaat bij *bankiers* en *kassiers* van zijn kennis nog eens *informeeren*. Handelt hij in *koloniaten*, dan zorgt hij voor *prima-relatiën* met de *koloniën*, en, als zijn huis geen *depots* of *flialen* heeft, dan zorgt hij door *agenten* en reizigers zijn waren aan den man te brengen; want *rendeeren* moet de zaak, hoe hooger *percent* hoe beter? Is hij soms zelf geen man genoeg *in bonnis*, dan vraagt hij onder *franco*-brieven een of meer *compagnons*, beschikkende over *solide referentiën* en een ruim *kapitaal*. Heeft hij deze gevonden, dan wordt er een *contract* opgesteld, de akte bij een notaris *gepasseerd*, door *contractanten* geteekend, en de *firmanten* beginnen de wieken uit te slaan. Zij beloven *extra*-korting, een ruime *tarra* op de *bruto*-waren, een spoedige en *prompte expeditie* en den kleinhandel een *speciaal-tarief*, dat *gratis* verkrijgbaar is, of door de post naar alle winden wordt verzonden. Nemen de zaken op, dan stellen zij een *agent-generaal* aan, zij *adverteeren*, dat hun goederen in doorvracht met *directe cognossementen* naar Londen of Hamburg worden *getransporteerd* enz. enz. In 't kort, hun *en-gros*-handel bloeit, en zij denken er aan niet meer *en detail* te verkoopen, enz. enz.

Wat dunkt u, lezer, is iets dergelijks niet de taal van den *handel*?

Maar ik vraag nogmaals uw aandacht en zeg op den voorgrond, dat ik zal spreken over de taal van onze *Tweede-Kamer*, van ons *leger*, van het *dagelijksch leven*, dit laatste om veel in een kort bestek af te doen, daar ik terecht vrees, dat gij gaandeweg zooveel *barbaarschheid* beu mocht worden.

Ik zal slechts *aanstippen*, wat ik te zeggen heb, en laat het overige aan uw eigen oplettendheid en scherpzinnigheid over.

In de *Tweede-Kamer* vindt men *liberalen* en *conservatieven*, *ultramontanen*, *anti-revolutionairen*, soms *sociaal-democraten*, ook *radicalen*. Men houdt er *debatten* of *discussiën* over allerlei ontwerpen van wet, door een *memorie* van toelichting smakelijk gemaakt, nadat bij een *sectie*-onderzoek het voor en tegen is gewogen en de *rapporteur* het *advies* heeft uitgebracht. Bij het *debat* laat de *oppositie* zich zelden onbetuigd, zij neemt in den regel *positie* om haar *ideaal*, kan 't zijn, verwezenlijkt te zien. Vooral de *millioenen-speech* trekt aller aandacht, verder is men najieverig

op het recht van *amendement* en *initiatief*. Is er inbreuk gemaakt op het *budgetrecht*, dan mag men achter de groene tafel het ergste vreezen, want een *constitutioneel* minister is verplicht zich aan de begrooting te houden; alle hulp en voorlichting van *referendarissen*, *hoofdcommiezen*, *administrateurs* is in dit geval veelal zonder baat. De nieuwe begrooting wordt afgestemd, en het *kabinet* neemt zijn *demissie*.

Bij het *Leger* doet het uitheemsche inderdaad opgeld. Het kan niet anders, wijl het staande leger oorspronkelijk een instelling is van Fransch sprekende vorsten. Ziehier alleen een reeks van woorden en zinnen, grootendeels gelezen uit één enkel artikel in een onzer dagbladen: *muziek-korps*, *officieren*, *kapiteins*, *regiment*, *bataljons*, een *batterij artillerie*, *miliciens* van de lichting 1890, *remplaçanten*, *infanterie*, *garnizoen*, *grootte manoeuvres*, *kadetten*, *kazerne*, de *artillerie-cursus*, de *organisatie* der levende strijdkrachten, proeven met een *ballon-captif*, de *discipline*, de oprichting van drie *compagnieën artillerie* voor de *pantserforten*, de opheffing van den *majoors-rang*, bepalingen betreffende de *pensioneering*, hij is op *non-activiteit* gesteld, *militie-luitenant*, officieren voor *speciale* diensten, oppassers en verdere *militaire geëmployeerden*, het *detacheeren* van officieren bij het Indische leger, gelijkstelling van *positie*, het *repeteer*-geweer, en het daarbij aan te nemen *kaliber*, enz. enz.

En na dit alles — de brabbeltaal van het rijke, dagelijksche leven! Waar hier te beginnen, waar te eindigen? Een greep als in den blinde moge volstaan! Iemand *presenteeren* (voorstellen), iemand *occupeeren* (bezighouden), een *contra-visite* (een tegenbezoek), een dokter *consulteeren* (raadplegen), hij heeft een uitstekende *cliënteel* (nering), een *régime* (stelsel, leefregel) volgen, gelden *disponibel* (beschikbaar) hebben, iemand *ignoreeren* (niet willen zien of kennen), een *invitatie* (uitnoodiging) ontvangen, veel *conversatie* (omgang, verkeer) hebben, *moderne* (hedendaagsche) schilderijen, enz. enz. En voeg daarbij een *theologische* school, een *polytechnische* school, een *technisch bureau*, een *centraal-bureau*, een *engros-handel*, een *architect*, een *brochure* enz. enz., en let op het p. f., p. c., p. p. c. op *visite*-kaartjes, en ge zijt de eerste letter van dit alphabet nog voor geen honderdste deel ten einde.

Inderdaad, in elken kring, bij elk bedrijf, in elke afdeling van menschelijk kennen en kunnen, in elke sfeer van menschelijk denken, gevoelen en willen tiert het onkruid der vreemde woorden! Op en bij de spoorwegen vindt ge *coupé's* en *conducteurs*, *bureau's* en *passagiers*, *stations* en *chefs* en vraagt ge een kaartje met *retour*. De mode geeft u *toiletten*, *gala-japonnen*, *gegarneerd* met geelachtig *rose-fluweel*, allerlei *costumen*, *Hongaarsche toques*, Spaansche *bolero's* enz. enz. In een *restaurant* bestelt ge een *diner à la carte*, men dient u een *portie* soep op, en daarna wat *biefstuk* of *rosbief*. Een ontvanger noemt een *aankondiging* een *publicatie* en maakt bij zulk een publicatie den een-

voudigsten boer zelfs bekend, dat dit of dat *cohier exécutoir* is verklaard. De *notaris*, — denk eens aan Jan Borliut, over wien Potgieter het zoo druk heeft (blz. 249), Jan Borliut, die den *genius* van ons proza tot zijn *portier* vernederde, — de *postbeambten*, de mannen der *registratie*, de *telegrafisten* enz. enz. 't spreekt alles zijn eigen taal, en 't heeft elk voor zich een taaltje op eigen hand. Wat zeg ik? Men sla er Abraham van St. Clara eens op na: de *soldaat*, de *trompetter*, de *jager*, de *doctor*, de *apotheker*, de *wolbereider*, de *linnenwever*, de *pruikenmaker*, de *hoedenmaker*, de *zijdereeder*, de *garentwijnder*, de *bleeker*, de *schoenlapper*, de *zakkendrager*, de *kok*, de *kuiper*, de *bierbrouwer*, de *waard*, de *muzikant* enz. enz. 't heeft ieder zijn eigen termen! En er komt bij, dat ieder deze beschouwt als het plechtanker van zijn beroep, 't behoud van nering of bedrijf. En de schoolonderwijzer?

Ja, zeg mijn kennis, van wien ik boven reeds sprak:

„Onderwijzers, op wie de verplichting rust, de Nederlandsche jeugd de kracht en den rijkdom onzer taal te leeren kennen, maken het niet beter. Uit enkele nummers van schoolbladen heb ik het volgende samengelezen:

De *stimulus* van den wil houdt op.

Op een der punten wenschen we ter wille der goede zaak, die wij er mede beoogen, bijzonder te *attendeeren*.

Door ongesteldheid werd de *presentie* mij ontzegd.

En als een schoolbezoek de *animo* tot voortgezette beoefening van een vak heeft gekweekt

In de voorrede zegt de schrijver iets, waarop ik *remarque* maak.

Door het voorgevallene wordt een *praecedent gecreëerd*.

Influenceeren op eene benoeming.”

Hoe kon de groote Vondel eens schrijven in zijn bekende *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste*: Wat onze spraeck belangt, die is, sedert weinige jaren herwaert, van bastertwoorden en onduitsch allengs geschuijmt.” Een heerlijk getuigenis uit zulk een pen! Men moge met de taalzuivering (*purisme*) van Hooft soms een weinig den draak steken, hij heeft den Augiasstal van het Bourgondisch-Nederduitsch, volgens Vondel, gezuiverd, een reuzenwerk, waartoe de krachten van zulk een Hercules nauwelijks toereikend waren.

Laat een tweede Hooft uit ons midden opstaan — en als een tweede Hercules den reuzenbezem hanteeren om den stal te reinigen! Zou zijn arbeid kans van slagen hebben?

Waar schuilt de fout, waar zit de wortel van het meer en meer voortwoekerend kwaad? Is het mij toegestaan, het te zeggen? In de hoogte, daar hapert het, in de eerste standen onzer Nederlandsche maatschappij. Nog altijd blijft, als in Charlemagnes tijden, het Nederlandsch de taal van het Diet, van het minder beschaafde deel van 't volk; de tijden

veranderen, maar de menschen niet! Het is verder de gemakzucht eenerzijds, de deftigheid van den anderen kant, die veel bederft.

De gemakzucht. Onze taal heeft zoo verschrikkelijk veel woorden! Men staat dikwijls in verlegenheid, wat te kiezen! Taalstudie dient er gemaakt te zijn om de taal goed te kunnen schrijven en spreken. Wie kan al die woorden onthouden? Zeker, het is goed, dat de taalgeleerden ze opstapelen in een groot woordenboek, dan zijn ze voor de nakomeling-schap bewaard. Maar, men kieze voor al die schakeeringen en synoniemen, wier keus zoo moeielijk is, een Franschen term, die *en vogue* is, en men bespaart zich veel hersenkwelling! Wilt ge zeggen, dat uw pogingen een goeden *uitslag* hadden, dat de medicijnen goed *gewerkt hebben*, dat een verzoekschrift u is *torgestaan*, gij spreekt eenvoudig van een *resultaat*, een goed *resultaat* zelfs; de *slotsom* van een betoog is een *resultaat*, de overwinning op de vijanden is een gezegend *resultaat*, de winst, bij een onderneming behaald, is een heerlijk *resultaat*; het herstel van een zieke is een verblijdend *resultaat*. enz. enz. Men kan zijn maag *restaureeren*, zoo goed als een kerk of ander *monumentaal* gebouw, zoo goed als een *Koningshuis*, zoo goed als een ondermijnd *zenuwgestel* enz., zoo goed als een verwaarloosde *schilderij* enz. En dit enkele woord *restaureeren* ontslaat van het kiezen, van het zoeken van Nederlandsche woorden, als: *verkwikken*, *herstellen*, *versterken*, *verdoeken*, *ophalen*. En dan het woord *exploiteeren*, *exploitatie*! Men kan een persoon *exploiteeren*, een *boek*, een *heide*, een *wildernis*, een *bosch*, een *mijn*, een *spoorweg*, iemands *goedheid*, *domheid*, *welwillendheid*, *nieuwsgierigheid*, *eerzucht*, *lichtgeloovigheid*! enz. Zie, dat ééne woord vervangt dan: *tot eigen voordeel gebruiken*, *ontginnen*, *bebouwen*, *kappen of uitroeien*, *misbruik maken van*! En zoo zijn er honderden *vreemde* woorden meer, die de gemakzucht weet te *exploiteeren*.

De deftigheid. Laat het ons eerlijk bekennen, daar komt een tintje verwaandheid bij. Het klinkt voornaam, zoo nu en dan een uitheemschen klank te laten glippen, een Fransch, een Engelsch woord in 't gesprek te laten vloeien. Het volk noemt ze spottender wijze *stadhuiswoorden*, als wilde het, op ironische wijze, te kennen geven, dat het van de geleerdheid der beschreven vaderen al bitter weinig begrijpt. Ook in dit geval zit het kwaad in de hoogte, en zijn de bestuurders, de regenten, de eerste standen de toongevers, in minder vaderlandslievenden zin. Geestig spotte Flanor in den Spectator eens met deze onze deftigheid:

„Zooals een haas gelardeerd behoort te wezen, een pâté de foie gras getruffeerd, eene draperie van diverse nuances moet chatoieeren, het gazon ons charmeert, als het met allerlei champêtre bloempjes, marguérites en andere, is geparsemeerd, — zoo moet het ook met onze taal gaan. Er zijn zeer honorabele personen, die geïndigneerd zijn, wanneer het op belletristisch, politisch, sociaal terrein onze nationaliteit pericliteert, maar die toch niet zoo geëxagereerd dwaas puristisch zijn, dat zij het Hollandsch met

Hollandsche woorden willen neerschrijven. Hierin moge schijnbaar een contresens gelegen zijn, effectief is dit niet zoo. Men kan honorabel en nationaal zijn, maar toch, als geciviliseerd individu, ook andere culturen als de exclusief nationale op zich laten werken. Het is een positief feit, dat wij zelfs de andere talen niet kunnen ignoreeren, niet kunnen ontberen. Het Hollandsch is vaak lourde, en l'esprit français fournisseert ons honderden malen eene veel pikanter, spiritueeler expressie. Ja, kijk, daar heb je nu juist expressie; dat is toch heel iets anders als uitdrukking! En spiritueel ook al; wie is niet liever spiritueel dan geestig? Wie heeft niet liever bottines aan dan laarzen? Elke boer heeft laarzen aan. Hoe pedant klinkt het: deze vrouw is netjes geschoeid, en hoe lief daarentegen: deze dame is élégant gechausseed! Ook geeft het gebruik van Fransche, of soms zelfs schijnbaar Fransche woorden, een gewicht, ik wil zeggen een poids, dat men anders niet bezit. Als een advocaat of debater, den duim en index samen brengende en daarmede de juiste geste makende, zegt: Alzoo, mijnheer de President, wanneer ik het in deze materie pro en contra gemoveerde (een alleraardigste term, dien zelfs de Franschen niet hebben) resumeer, dan kom ik tot de conclusie enz., — dan denkt men, als men zulk eenen tegenstander tegenover zich heeft: O, jerm, daar ga ik!

Ook voor het gewone discours zou enkel Hollandsch intolerabel zijn; zulk een purisme zou ons een gêne opleggen, eene malaise teweegbrengen in de petillanste causerie. Er is nog iets, dat wij niet uit het oog mogen verliezen: onze taal is zeer arm. A tout moment komen wij, als onze discussie zich op artistiek, bellettristisch, filosofisch geb . . . terrein beweegt, in de absolute noodzakelijkheid ons defectief vocabulaire te completeeren door vreemde termen, die wij altijd het best doen aan de Franschen te ontleenen, omdat de Duitsche taal meer aan de onze gelijk en dan ook veel minder geestig is dan de Fransche.

Is het noodig er iets bij te voegen?

En wat is nu het gevolg van al die *vergoding*, als het zoo heeten mag, van het uitheemsche, van die *verwaarloozing*, wat het eigenlijk heeten moet, van eigen taal? Naar mijn inzien loopt onze schoone taal gevaar te verliezen van haar oorspronkelijke zuiverheid, te verliezen van hare innige en karaktervolle zeggingskracht. En, als het waar is, dat de taal de afspiegeling is van den aard van 't volk, dan is dit voortwoekeren van dat onkruid een treurig, een onheilspellend teeken.

Natuurlijk, er zijn vreemde woorden noodig; woorden, die als een gemeen goed aan alle beschaafde talen eigen zijn, kunsttermen, bijv. Het zou zelfs niet goed zijn, die door Nederlandsche termen te vervangen; het zou vaak moeilijk gaan en stijfheid of omslachtigheid in de hand werken. Laat ons woorden als: *telegraphieeren*, *photographieeren*, *correspondentie*, *couvert*, *bijart*, *sympathie*, *interest*, *effecten*, de dupe zijn van iets, *frankeeren*, *ingenieur*, *controleur*, *electriciteit*, *hypotheek*, *kadaster*, *telefoon*, enz. enz. naast zoovele andere, op wetenschappelijk gebied, met verstand gebruiken, zij vloeien ons veelal toe uit de oude bron van den Romeinschen of Griekschen taalschat, zij verbinden ons nader aan de algemeene Europeesche beschaving.

Maar van al het overige onkruid kan minstens wel negen-tiende ver-

wijderd worden. Het gebruik er van wekt taalverarming in de hand, benevelt het volksbewustzijn, verstikt het taalgevoel van de eerste en beste klassen onzer maatschappij. Dat Nederland in tegenstelling met België en Zwitserland een eigen taal moge behouden! — Dr. Jonckbloet heeft het *waarom* hiervan zoo duidelijk gezegd: »Een eigen taal en een eigen letterkunde zijn de afspiegeling eener zelfstandige, eigenaardige nationale ontwikkeling, die een volk den bijzonderen, karakteristieken stempel opdrukt, die het van andere volken onderscheidt.» En het zij me vergund er bij te voegen: Daar een eigen taal de afspiegeling is van een eigen volkskarakter, dient er gewaakt, dat het karakter der taal ongerept blijft. Wien de zelfstandigheid van ons volk lief is, hij beminne ook het Nederlandsch! En het woord van Coornhert dienen wij tot het onze te maken: Op den rijken mantel van het Dietsch passen slecht de broddelappen uit den vreemde!

HOOFDSTUK X.

WAT SOMMIGE VREEMDE WOORDEN BETEKENEN.

Nu we hebben aangeduid, uit welk oogpunt wij de vreemde woorden liefst willen beschouwd hebben, gaan wij over tot de verklaring van een reeks van die woorden. Het is eenmaal een feit: Ons volk bezigt een groot aantal woorden, aan vreemde talen ontleend. Dit is door ons aangetoond, doch het eigenaardigst in dezen is, dat vele vreemde woorden door het volk, door de beschaafden onder het volk zelfs, gebezigd worden, zonder dat de sprekers denken aan, iets weten van de oorspronkelijke bet. Zoo hangt de hospita vol berekening een huurbordje uit, waarop te lezen staat: Te huur, Een kamer met alkoof, en zij weet niet, dat dit alkoof een woord is uit het Arabisch, overgegaan in het Spaansch, en van deze taal in het Fransch, uit welke laatste taal wij het ontvingen; evenmin weet zij iets van de oorspronkelijke bet. of de vorming van het woord uit het Arab. lidwoord al en het Arab. woord kobba = verweld of koepelvormig gebouw of vertrek, uit welk woord kobba ook ons woord koepel, tuinhuisje met een gewelfd dak (zie de Camera blz. 108: de zeegroene koepel van doctor Deluw), of een kerk met ronde kap, enz. Evenzoo leest men op uithangborden, in couranten enz. de woorden bazaar en magazijn, en weinigen denken er aan, dat ook deze woorden uit het Oosten tot ons kwamen; dat bazaar eigenlijk bet. overdekte markt, zooals men die kan afgebeeld zien in plaatwerken, welke over Egypte, Perzië enz. handelen; dat magazijn bet. de plaats, het gebouw, waar men iets bewaart, ook al, evenals alkoof, langs Spaansch-Franschen weg in onze taal gekomen.

En wat beteekent het woord tarief? Wij vinden er in de woordenboeken voor: 1) prijsbepaling voor verschillende verrichtingen; 2) lijst van in- en uitgaande rechten, voor verschillende artikelen te betalen; 3) waren- en goederenlijst, prijsopgave, enz. Men ziet hieruit, hoe de bet. van een vreemd woord zich in onderdeelen kan oplossen, elk met een vrij afgeronde bet. Het woord tarief toch bet. in het Arabisch eenvoudig bekendmaking, het bekend maken, en kwam langs Italiaansch-Franschen weg in het Nederlandsch.

Dat is een balleboos of liever een bolleboos, met zinspeling op bol = knappe kop, zegt men, en men bedoelt den knapsten, den vlugsten leerling, den handigsten onder een ploeg bedienden enz., en men weet

eigenlijk niet, wat men zegt; want bolleboos, uit het Hebreuwsch in onze taal gekomen, bet. letterlijk heer des huizes. Evenzoo is het met het sterk Nederlandsch gekleurde beamen, een woord afgeleid van amen (bijv. op alles ja en amen zeggen), ook al uit het Hebr., waar a meen = zeker, voorwaar, dient tot bevestiging, versterking, of als uitdrukking van bekrachtiging aan het einde van een gesprek. In dit geval doelt het op de vervulling van wenschen of verlangens; het woord is uit het Nieuwe-Testament in onze taal overgegaan.

Het woord *courant*, reeds geslonken tot het eenlettergrepige *krant*, is een overblijfsel van de uitdrukking *courante nouvelles*.

In het 3e bedrijf, 5e tooneel van *Warenar* zegt Rijkert spottender wijze:

Tweemaal ter week leest me 'r van blat tot blat

De *courante-nouvelles* uit de vier hoeken van de stat (vers 726).

DE VRIES teekent hier bij aan: *Courante-nouvelles*, het loopende nieuws, is de oorspronkelijke vorm, waarvan men sedert kortheidshalve het laatste en zakelijke deel heeft weggelaten. Dr. Verdam merkt bij deze plaats op: »Een der oudste vermeldingen, zoo niet de oudste van nieuwsbladen hier te lande». *Warenar* zag in 1617 het licht. Volgens Dr. Fruin is het hoogst waarschijnlijk, dat toen reeds een periodiek blad in de hoofdstad bestaan heeft, door een zekeren Broer Jansz., die zich in 1619 »out-courantier in het legher van zijn Princ. Exc.» noemde, in het licht gegeven. Er zijn echter geen oudere dan die van 1626 bekend. Zij verschenen geregeld elken Zaterdag en, wanneer het nieuws buitengewoon belangrijk was, »de buitengewone nummers'' 's Maandags. (Dr. Schotel, *Maatschappelijk Leven onzer vaders*, blz. 77). Uit de woorden van Hooft blijkt, dat in 1617 reeds tweemaal per week te Amsterdam een nieuwsblad uitkwam 1).

Het woord *livrei* bijv. in: zijn bedienden dragen *livrei*, kwam uit het Fransch tot ons, in welke taal het *livrée* klinkt, van het w.w. *livrer* = leveren, verschaffen en bedoelt enkel, dat de kleeding of kledij door den heer aan de bedienden verschaft, geleverd, gegeven wordt.

Wat bet. *alcohol*? De eerste lettergreep, die wij ook in alkoof vonden, leert ons, dat wij hier weer met een Arabisch woord te doen hebben. In de 7e eeuw na Christus schijnen de Mooren, die op scheikundig gebied de andere volken vooruit waren, een soort van spiritus uit wijn te hebben verkregen; zij gaven hieraan den naam van *al-cohol* (= het beste), welke benaming later als *alcohol* in de Europeesche talen

1) Het eerste nummer van de *Opregte Haarlemer Courant*, toen de »Weekelijke Courant van Europa» verscheen 8 Januarij 1656. Zij vermeldde o. a. NEDERLANDEN. 's-Gravenhage, den 7 Januari 1656. Den Heer Vice-Admiraal de Ruyter segtmen van Cadis nae huys ontboden te zijn nopende de Bedieninghe van een hoogher Charge.

overging en dus hetzelfde bet. als spiritus of wijngeest, om zijn vluchtigheid aldus genoemd.

De oorspronkelijke bet. van *canapé*, de bekende sierlijke rustbank, welke men aantreft, in nagenoeg onveranderden vorm, in huiskamers en salons, is geheel iets anders, dan men zou vermoeden. *Canapé* bet. eigenlijk een fijn net tot afwering van vliegen, gespannen over bed of rustbank; naar dat net ontving het geheele voorwerp zijn naam.

Hoeveel *candidaten* zijn er voor die betrekking, vraagt men, en men denkt bij dit vreemde woord aan *mededingers* of zoo iets, zonder zich rekenschap te geven van de eigenlijke beteekenis.

Ons woord *candidaat* is een afkorting van *candidatus*, het verleden deelwoord van een *w.w.*, dat met *candidus* = wit samenhangt. Hoe kan nu dit wit iets met de eigenlijke bet. van het woord hebben uit te staan? Tot verklaring hiervan is het noodig, dat men de historische omstandigheid kent, volgens welke bij de Romeinen al degenen, die naar een ambt stonden, in 't wit (*candidus*) moesten gekleed zijn. Dit Romeinsche gebruik deed het woord *candidati* gemakkelijk ontstaan, en nu wordt, in heel de beschaafde wereld, hij die naar een betrekking, een waardigheid of ambt dingt, met den naam van *candidaat* bestempeld, al is het volstrekt geen gebruik, dat hij in het wit gekleed is; integendeel, volgens onze zeden is een zwarte kleeding door gewoonte een gebruik, mode geworden.

Een *daalder*, een *thaler*, een *dollar* zijn woorden van denzelfden oorsprong. Wij hebben als wettige munt den rijksdaalder; in den volksmond leeft nog de daalder = f 1,50. Zou nu iemand op de gedachte komen, dat dit *daalder*, *thaler*, samenhangt met het woord *dal*, *Thal*? De *thaler* diende eigenlijk te heeten *Joachimsthaler*, omdat hij 't eerst geslagen werd uit het zilver van de bergwerken van Joachimsthal in Bohemen. Het waren de graven van Schlick, de eigenaars dezer mijnen, die het eerst die muntstukken lieten slaan, en deze vielen zoo zeer in den smaak en maakten zulk eenen opgang in Europa, dat men dergelijke groote zilverstukken algemeen *thaler*, *daalder* ging noemen, ook, als het zilver uit de mijnen van Californië was.

Het woord *electriciteit*, *electrisch* is thans op aller lippen. De natuurkunde leert er de wetten van kennen, en *telegraaf* 1) (= *vérschrijver*), *telefoon* (= *vérspreker*) en *electrisch licht* zijn in de groote steden aan ieder bekend. Doch wie denkt er aan, dat *electriciteit* iets heeft uit te staan met het *barnsteen* van een sigarenpijp? In het Grieksch was de naam van *barnsteen* = *elektron*, het grondwoord van *electriciteit*. Zelfs schoolkinderen

1) *Telegraaf* is gevormd uit *tele* (= *ver*, van *verre*) en *grapho* (= *ik schrijf*); evenzoo bet. *telescoop* uit de *verte ziende*.

merken op, dat electriciteit zich openbaart bij een stukje barnsteen, dat gewreven wordt; het trekt dan zeer lichte stukjes papier aan.

Het woord rotting voor wandelstok is al mede van uitheemschen oorsprong, al ziet het er met den quasi-Nederlandschen uitgang nog al vrij inheemsch uit; het is ontstaan uit het Maleische rottan, rotan. — Evenzoo is het gesteld met de woorden bamboes (een Oostersch rietgewas), kakatoe (de papegaaiachtige vogel, die de ingangen onzer diergaarden meestal opsier), kamfer, arak, bakkeleien, welke woorden alle in den mond van het volk leven. Bamboes werd bijna letterlijk overgenomen, alleen werd een slot-s toegevoegd; kakatoe ontstond uit kákatoea, hetwelk volgens ВѢРН (Oost en West) nijptang bet.; de vogel wordt zoo genoemd naar zijn bek, die door de Maleiers bij een nijptang vergeleken wordt; — kamfer luidt in de Oostersche taal kâpoer (= hars); evenzoo klinkt arak alraq (= zoet), en bakkeleien ontstond uit het Maleische bakkelajoe (= plukharen).

Voegt men bij dit alles zoovele woorden, als men in het dagelijksch leven hoort en die blijkbaar onze taal uit den vreemde zijn toegevloeid, dan komt men tot het besluit, dat het volk gaarne woorden bezigt met vreemden klank! Of het de beteekenis er van begrijpt? Weinig bekommert het zich om de eigenlijke bet. van het woord omnibus, nu het weet, dat het een goedkoope reisgelegenheid is; — wat denkt het bij station, locomotief, tender, conducteur, rails, perron, trottoir? Wat denkt de massa bij marketenter, marketentster (uit het Italiaansch in onze taal gekomen, de bet. is koopman, koopvrouw); bij het hooren van kazerne, kazemat, infanterie, korporaal, adjudant, enz. enz. Het kent de tegenwoordige waarde van al deze uitheemsche munten, door ervaring, zou men kunnen zeggen, en het vraagt en denkt niet verder.

Vraagt ge tegenwoordig in een café een kop koffie, de kellner kijkt u vreemd aan: koffie? het koffiehuis is een bierhuis geworden! Hoor, hoe de ongeletterde het woord petroleum (= steenolie) naar zijn smaak fatsoeneert, peter-olie! (doch hij denkt niet aan Petrus en peter-selie, waarin peter dezelfde bet. heeft nl. die van steen); is hij iemand uit den boerenstand, dan laat hij het nuchtere verstand de overhand hebben en spreekt hij heel aanschouwelijk van stinkolie. Wat denkt het groote publiek bij het woord buffet, (Fransch buvette, van boire (buvant), drinken; bij lucifer, door ouderen van dagen nog altijd »een zwavelkje" geheeten, welk woord eigenlijk de herinnering aan den vorst der duisternis 1) moest wakker roepen, wat het natuurlijk bij iemand doet, Lucifer bet. eigenlijk

1) Vondel maakt een zeer fraaie toespeling op de bet. van Lucifer in zijn beroemd treurspel, in het 1e tooneel van het 2e bedrijf.

lichtdrager. Zou menige jonge dame er wel eens over gedacht hebben, waarom haar bovenkleed japon heet, en dat zij in dit kleedingstuk een Oostersche dracht volgt? 1) Of zou het allen helder zijn, wat zij beteekenen met beschuit (Fr. biscuit, Hgd. Zwieback, bij Van Lennep ook tweebak, omdat het tweemaal gebakken is), met horloge, met harmonica, met portaal, met velocipède (eigenlijk snel-voeter), met fabriek, met eau-de-cologne (in den mond des volks oodeklonje, even verformfaaid als het achttiende-eeuwsche loderein uit l'eau de la reine), met koloniaal (in den regel klinkende als kloonjaal), met machine (veelal uitgesproken als ma-zien), met concert (zelfs in den mond van meer beschaafden klinkende als con-zert)? Wat denkt de groote menigte toch wel bij het woord gendarme (Fr. gens d'armes), in de platte taal klinkende als jean dermen, wellicht met een spottende bijgedachte aan dermen of darmen van eenig dier? — Wat denkt de milicien (het volk zegt milizaïns) bij het woord alarme (Fr. à l'arme = te wapen); wat denkt de »glunderende boerin» (om met Hildebrand te spreken) bij het woord kabinet, haar pronkmeubel, dat zij zoo glimmend boent als een spiegel?

Geen wonder, dat het volk al dat vreemde goedje in den regel heel gemeenzaam behandelt en met een naïeveteit, een betere zaak waardig, de al te vreemde snoeshanen op eigen wijze fatsoeneert, den kop afkapt of den staart, naar welgevallen, het lichaam doet inkrimpen of uitzetten, tot zijn phantasie zich van de reeds verminkte overblijfselen meester maakt en deze nu gaat schoeien op Nederlandsche leest! Een kolonel wordt dan een kornel, een luitenant een luitnt; pruime-conserf gaat over in pruime-concert, en altheastroop wordt thee-stroop of iets dergelijks, schorseneren wordt in den volksmond schotsche neroos, enz. Men ziet het weer, waar het gezond verstand moet zwijgen, begint al spoedig de macht der phantasie, en ook het uitheemsche, onbegrepen woord wordt haar een speelbal, waarmede zij naar willekeur te werk gaat!

1) Het Arabisch woord djobbah bet. kleed met wijde mouwen, een soort van kamerjapon. Daarvan in 't Fransch jupe, jupon, 't middelned. juype en ons japon. De *a* van japon is door vergissing ontstaan. Men zei een »juponsche» rok en door bijgedachte aan japonsch, japansch ook »japonsche» rok.

HOOFDSTUK XI.

HOE VREEMDE WOORDEN SOMS ONTSTAAN.

De woorden gelden, wat het gebruik er van maakt. Is dit waar voor de Fransche taal, waar een enkele klank als een gevleugeld woord, over de groote uitgestrektheid van het Rijk, in weinige dagen de rondte kan doen (men denke bijv. aan het ook in onze taal gedrongene: Dat is *chic!* dat is *grand-chic!* dat staat *chic!* uit het Spaansch *chico* = klein, lief, aanvallig. enz.), — voor onze taal geldt dezelfde waarheid: Het gebruik is het leven van een woord!

Ik wensch de aandacht te vestigen op woorden als: tram, guillotine, galvanisme, silhouetten (zie Camera blz. 139 en 202, 13e druk), termen, die door velen gebezigd worden als klanken, omdat men er uit den aard der zaak geen begrip, geen bet. aan kan verbinden. Dergelijke woorden zijn ontstaan uit eigennamen en drukken op zich zelf hoegenaamd niets uit, zij beteekenen geen kenmerk, benoemen geen in 't oog springende eigenschap, enz. Nu eens zijn het namen van personen, die als soortnamen gehecht werden aan uitvindingen, enz., dan weer zijn het namen van steden, landen, enz., die verwerkt werden tot gemeene namen, meest termen. De tram of trem is geen uitheemsche naam voor paardenspoor of iets dergelijks, maar ontstond door afbrokkeling van den naam *Outram*, den eersten Engelschen bouwmeester van dergelijke lijnen; de guillotine werd genoemd naar den geneesheer *Guillotin*, die een dergelijk snelwerkend straftuig in de Nationale Vergadering ter sprake bracht 1). Galvanisme ontstond uit den naam van *Galvani*,

1) Het is niet te begrijpen, hoe sommigen beweren, dat *Guillotin* dit werktuig zou hebben uitgevonden. In de uitgave *Cohen* van *CATS'* geïllustreerde werken, deel II blz. 532 vindt men in hoofdzaak het werktuig van het Fransche Schrikbewind afgebeeld. De dichter geeft als opschrift onder XXXIX: Op een vallende bijl, in eenige landen gebruyckelijk, en zegt:

Daer is een seker tuygh in ouden tijt gevonden,
Waer door al menigh mensch ter aerden is gesonden;
Dit is een stale bijl, die hanght aan enen draet,
Terwijlse, door een groef, en op en neder gaet;
En als' er enigh mensch is totter doot verwesen,
Soo wort in 't openbaer het vonnis opgelesen;
En hem wort stracx het oogh met eenigh kleet bedeckt,
Den hals hem bloot gmaeckt, en op een block gestreckt.
Als dan het dunne snoer in stucken wort gesneden,
Soo schuyft de sware bijl in haesten na beneden,
En treft hem in den hals, die onder leyt en sucht,
En flux is hem de geest verdwenen in de lucht . . .

den schranderen Italiaan, die in 1789, door proeven op kikvorschen genomen, tot de ontdekking van de naar hem genoemde natuurkracht kwam. De silhouetten, thans in 't vergeetboek, maar nog altijd levend in C. O., zijn schaduwbeelden, aldus genoemd naar den Franschen minister, Etienne de Silhouette. En verder de *almaniva*, de wijde mantel, waarin de hooggeloofde Jan Adam Kegge zich liet uitschilderen, aldus geheeten naar den graaf van dien naam in de opera, *le Barbier de Séville*, die, aldus uitgedost, op de planken verscheen; de lommerd of lomberd, *lombard*, die zijn naam ontleend aan de Lombarden, Italiaansche kooplieden, die het eerst dergelijke pandjeshuizen oprichtten; een *voltaire*, een bekleede leunstoel met hoogen rug, die ons aan den Franschen schrijver van dien naam herinnert; *spijkerbalsem*, aldus genoemd naar de gebrs. Spijker in Amsterdam, die deze zelf het eerst verkochten, alsmede *Urbanuspillen*, *Hollewaypillen*, *flikjes*, *chocolaadjes* in den vorm van bolschijfjes, van Caspar Flick! Voeg daarbij namen als: *Oranjekleur* zoo ook *pompadour*, een gebloemde stof, nog door onze dames gedragen, aldus geheeten naar de bekende hofdame van Lodewijk XV; *hortensia's*, de paarskleurige bloemtuilen, welke haar naam dragen naar de gemalin van den koning van Holland, *Hortense* 1) de *Beauharnais*; *amazone*, de naam van een damesrijkleed, wellicht ontleend aan de bekende strijd-bare vrouwen, die Troye eens te hulp kwamen; *dukdalven*, het paalwerk in voorhavens, ook in 't Oostfriesch en Nederduitsch voorkomend onder den vorm *dikdolle*, *dukdalle*, door het volk vervormd, als een herinnering aan den ijzeren hertog van Alva, even spits van kop en onbuigbaar, en we kunnen het hierbij laten, om over te gaan tot namen, die aan steden, landen enz. herinneren en, als soortnamen, algemeen voorkomen.

We schrijven, omdat er geen verklaring noodig is, eenvoudig naast elkaar: *sinaasappelen*, *Bordeaux* (wijn), *Moezel* (wijn), *Rijnwijn*, *Malaga* (wijn), *Malvezij* (wijn), *portorico* (tabak), *manilla* (sigaren), *havanna* (sigaren), *Beiersch-bier*; herinneren aan de *Marseillaise*, aan een Engelsch hemd 2) (reeds door Hildebrand in de C. O. in een minder goed licht gesteld, zie blz. 44, 13e druk) alsmede aan *manchester* en *orleans*, bekende stoffen; verder aan *perkament*, de bekende stof, evenzoo geheeten naar de stad Pergamus in Klein-Azie, waar het ongeveer 300 j. v. C. is uitgevonden. Wij eindigen deze opsomming met de woorden *labberdaan* (= zoutevisch of ge-

1) Anderen willen, dat de bloem genoemd zou zijn naar den Franschen sterrenkundigen *Hortense Lapeaute*. 2) Evenzoo: Een Spaansche vlieg, Spaansche zeep, — peper; een Engelsche tuin, — naalden; Goudsche pijpen, Fransche brandewijn, enz.

zouten kabeljauw), aldus genoemd naar een landstreek in 't zuiden van Frankrijk, le Labourd genaamd, met de hoofdstad Bayonne, van waar de gezouten visch werd uitgevoerd, en bajonet, de bekende geweespiets, in 1670 te Bayonne uitgevonden, en naar de plaats der uitvinding genoemd.

Over ditzelfde onderwerp valt meer te zeggen. En het strekke, om den zin dier woorden te verduidelijken. Ziehier nog een reeks van woorden, welke uit hun aard geen bet. hebben, doch een bet. verkregen door het taalgebruik.

Wat is nicotine? Het is een vergif, op scheikundige wijze uit tabak getrokken. De naam is ontleend aan den eigennaam Jean Nicot, die de tabakspant het eerst in Frankrijk bracht. Deze Jean Nicot was destijds Fransch gezant in Portugal en zond in 1560 tabakszaad naar Parijs, en de beroemde Linnaeus gaf aan deze plant den naam van Nicotiana sch kruid.

Wie kent niet de dahlia en de fuchsia? De eerste ontleent haar naam aan dien van den Zweedschen kruidkundige Dahl; de tweede werd aldus genoemd naar Leonhard von Fuchs, een Duitsch kruidkundige te Tübingen, overleden in 1565. Zoo heet de begonia naar den Franschman Begon, en de camelia (Chineesche of Japansche roos) naar den zendeling Camelli, die deze bloem in Europa bracht.

Een kanarie(vogel) ontleent zijn naam aan de Canarische eilanden, van waar hij afkomstig is; de kalkoen heet naar de stad Calicoet in Voor-Indië en zou dus eigenlijk kalikoensche of kalikoetsche haan moeten heeten; de fazant, eigenlijk fazan (met achtergevoegde t), is een vogel van de rivier Phasis in Georgië.

Het calicot, of de gele katoen, ontleent mede zijn naam aan de stad Calicoet en werd daar het eerst in den handel gebracht (thans wordt veel calicot in de fabrieken van Twente geweven); het campêchehout, waaruit de bekende roode verfstof vervaardigd wordt, is aldus geheeten naar de stad Campêche, aan de westkust van het Mexicaansche schiereiland, Yucatan, waar veel handel in deze houtsoort wordt gedreven. Het bekende kraakporselein ontleent zijn naam, niet aan de groote broosheid of fijnheid der stof, maar aan de omstandigheid, dat het door Spaansche of Portugeesche kraken, of logge koopvaardijshepen, uit het verre Oosten werd ingevoerd. Het kamerdoek, een gazen stof, is genoemd naar de stad Kamerijk, waar zij het eerst vervaardigd werd; damast, de kunstig met figuren doorweven stof, thans nog in Noord-Brabant en Twente een artikel van industrie, is in Damascus het eerst geweven, evenals in deze stad het eerst het damasceeren van staal werd toegepast; ieder weet, dat dit bestaat in het versieren van zwaarden, degens en sabels met fraaie gevlamde, blauwachtige figuren. Nanking, een donkergele katoenen stof, waarvan heerenkleedingstukken

gemaakt worden, is aldus geheeten naar de Chineesche stad Nanking; thans echter wordt de naam Nanking ook gegeven aan Europeesche namaaksels van andere kleur, zelfs aan gekeperde katoenen stoffen. De gobelins, de zoo beroemde zijden weefsels of behangseltapijten, ontleenen hun naam aan den Franschman Jean Gobelin, die in 1667 te Parijs een tapijtfabrik oprichtte, welke nog bestaat; het mousseline of neteldoek is aldus geheeten naar de stad Mossoel of Moessoel aan den Tiger, waar die stof het eerst uit vezels van brandnetels vervaardigd werd. Het marokijn is de Europeesche naam van het geitenleer, dat in Marokko gelooid wordt en in Europa veel wordt nagemaakt; het molton is een zachte wollen stof, vermoedelijk zoo geheeten naar het Engelsche plaatsje van dien naam, waar die stof het eerst werd geweven.

Verder noemen wij nog de woorden: cognac, jeremiade, lilliputter, guinje, krent, krijt, koper, jobstijding, jobsbode, landauer, magnesia, portland, maïs, hermetisch en macadam weg, alle ontstaan uit eigennamen of de eigennamen zelve in onveranderden vorm, doch nu als soortnamen op te vatten. Cognac is Fransche brandewijn, zoo geheeten naar de stad Cognac, in het Fransche departement Charente, waar men het eerst de kunst verstond, uit wijn het bekende geestrijke vocht te distilleeren. — Een jeremiade is eigenlijk een klaaglied van den profeet Jeremias, die de verwoesting van Jeruzalem, door Nebucadnezar, betreurde en in somber gestemde liederen aan zijn smart lucht gaf; later werd jeremiade de naam van klaagzangen of jammerklachten van allerlei aard. Een lilliputter is een denkbeeldig bewoner van het even denkbeeldige land Lilliput, door den Engelschman Swift ons meesterlijk beschreven in *Gulivers reizen*; een lilliputter is in eigenlijken zin een dwerg van de ergste soort, een persootje, nog geen duim groot; — lilliputachtig bet. alzoo erg klein, bespottelijk om zijn kleinte, bijv. lilliputachtige letters. —

Een guinje, een Engelsch goudstuk, ter waarde van \pm f12 (het is aan koers onderhevig), werd geslagen van 1662, onder de regeering van Karel II, tot 1816 en wel eerst uit goud van de kust van Guïnea; zij was 21 Engelsche shillingen, elk van 60 cent, waard; na 1816 is zij vervangen door den sovereign = 20 shilling. De krent, karent of korint, is een kleine druif zonder pit, en heet naar de stad Corinthe in Griekenland, als oudste uitvoerplaats; de naam krijt ontstond uit het Latijnsche woord creta (men vergelijkte tapijt en 't Lat. tapetum, mijt (hout-) en 't Lat. meta, venijn en 't Lat. venenum), en dit woord noemt een soort van witte leemstof, die vooral op het eiland van dien naam gevonden werd. Het woord koper ontstond uit den Latijnschen vorm (aes) cyprium d. i. metaal van het eiland Cyprus (zie Dr. Joh. Franck). Een jobstijding (C. O. 75) en een jobsbode doen beide denken aan den zwaarbeproefden man, die te midden van al zijn rampen

God getrouw bleef en wiens lotgevallen in het boek Job van het Oude Testament verhaald worden: een jobstijding is dus een ongelukstijding, een jobsbode een ongeluksbode. Een landauer is een rijtuig met neerslaande kappen, zoo geheeten naar de stad Landau in de Beiersche Pfalz; het was in een dergelijken wagen, dat Jozef I in 1702 naar Landau trok, om de stad te belegeren. Magnesia is een geneesmiddel, ook bitteraarde of talkaarde geheeten, en werd het eerst door de Romeinen gevonden in Magnesia, een bergachtig gedeelte van het oude Thessalië; portland is een soort van cement, welke gebrand wordt uit portlandsteen, die men in het schiereiland Portland vindt (in het Engelsche graafschap Dorset). De maïs of Turksche tarwe is eigenlijk een Amerikaansche plant; bij de ontdekking van dit werelddeel werd zij daar algemeen gevonden; zelfs de graven der vorsten waren met maïskolven gesierd; — op het eiland Haiti, waar Columbus met de zijnen landde, werd dit koren mahiz genoemd, vandaar de naam.

Iets hermetisch sluiten is het luchtdicht sluiten nl. zóó, dat niet de minste lucht toegang heeft; de naam zou afkomstig zijn uit de Grieksche mythologie, daar een fabelachtig wezen, HERMES Trimegistus, aan de Egyptische leer ontleend, de kunst verstond, door tooverzegels schatten tegen alle rooverij te beveiligen; aldus gaf de naam Hermes aanleiding tot vorming van 't bijvoeglijk nw. hermetisch. Een macadamweg is een harde weg, eigenlijk een zandweg, hard gemaakt met puin en afval of met geklopte steenen, volgens het stelsel van den Noordamerikaan Mac-Adam (1755—1836).

HOOFDSTUK XII.

WOORDEN, UIT VREEMDE TALEN OVERGENOMEN.

a. Engelsch.

Onder de ENGELSCHEN woorden, die in onze taal min of meer het burgerrecht verkregen hebben, noemen wij als de meest voorkomende: Biefstuk, blunder, boksen, bottel, brandy, brits, clown, club, cokes, comité, debating-club, jockey, leading-artikel, meeting, podding, plaid, pier, fair, fancy-fair, fashionable, fitter, gentleman, humbug, miss, mylady, turnen, toast, herrie, interviewen, maiden-speech, waggon, sherry, lady, pony, reporter, strike, rails, sport, square, tunnel, tender. Samen een veertigtal!

Ons biefstuk is een verbastering van het Eng. beef-steak 1) = osse-lapje (beef, Fransch boeuf = os); de lezer weet, dat het een lapje vleesch is, gesneden uit het achterdeel van een os of rund; het Engelsche w.w. to blunder bet. slaters begaan, een bok schieten, verwarren. — een blunder is een misslag, een fout, een slater. Boksen ontstond uit het Engelsche w.w. to box = vuistslagen geven, met de vuisten vechten; een bottel (bottle) is een flesch, men denke aan ons bottelier, bottelen en bottelarij (bier-), blz. 124.

Brandy is de Eng. naam voor brandewijn, het is een samen-trekking van 't Eng. brandwine; brits is een verbastering van 't Eng. breeches = broek, men zegt nog wel: voor de brits krijgen. Een clown is een hansworst in een paardenspel, eigenlijk het. het woord een kinkel, een lomperd, een ongelikten beer; een club is een besloten kring van mannen van gelijke richting, van gelijken stand, van 't Eng. w.w. to club = zich vereenigen, medewerken, bijdragen. Cokes ontstond uit 't Eng. coaks = uitgebrande steenkool; comité, in 't Eng. committee = commissie, is verwant aan 't w.w. to commit = toevertrouwen, opdragen; een debating-club is een gezelschap, dat zich oefent in 't debat, d. i. in 't verdedigen van stellingen, die aan de orde worden gesteld, van 't Eng. to debate = bespreken, betwisten, bestrijden, disputeeren.

1) Het Engelsche *steak* ging over in ons *stuk* (volksverbeelding); — een *steak* is een lapje, een sneetje vleesch.

Jockey is het verkleinwoord van 't Eng. **Jack** = hans (men denke aan **Jack Pudding**), eigenlijk een rijder bij de wedrennen, op eigenaardige wijze gekleed; een **leading-artikel** = een leidend artikel, in 't Ned. hoofdartikel in een dagblad, aldus geheeten, omdat men er de publieke meening in een gestelde richting mede wil leiden. Een **meeting** 1) is een samenkomst, een bijeenkomst op groote schaal van lieden, die dezelfde beginselen zijn toegedaan of hetzelfde doel beoogen; **meeting** is het tegenw. deelw. van 't Engelsche w.w. **to meet** = ontmoeten, bijeenkomen, tegemoetkomen.

Pudding is een geliefd Engelsch kostje (zij noemen onzen hans **worst Jack Pudding**); een **plaid** 2) is een geruite doek, die dwars over de schouders gedragen wordt, naar de wijze der Schotsche bergbewoners; een **pier** is in 't Engelsch een brugpijler, een steenen beer, een havenhoofd, een steiger bij de aanlegplaats voor stoombooten, een getimmerte, dat over het watervlak uitsteekt. **Fair** 3) bet. fraai, mooi, lief, aardig, schoon enz.; bijv. dat is niet fair, dat is niet fair gehandeld; een **fancy-fair** 4) is een liefhebberijkermis, een tentoonstelling van modeartikelen en galanterieën, welke door dames in 't openbaar, meestal met een liefdadig doel verkocht worden (**fair** = kermis, **fancy** = denkbeeldig, wat geen werkelijkheid is).

Fashionable is alles, wat fatsoenlijk, net, naar de mode, naar den laatsten smaak is; het woord is door het achtervoegsel **-able** afgeleid van **fashion** 5) = fatsoen, mode, smaak, enz. Een **fitter** is een werkman van de gasfabriek, die de gasbuizen legt en verbindt; het Eng. heeft het woord **fit** in de bet. van bekwaam, geschikt, enz., en het w.w. **to fit** bet. van pas maken, pasklaar maken, enz. Een **gentleman** 6) is een welopgevoed man, iemand van uiterlijke en innerlijke beschaving; 't woord **gentle** (Fr. **gentil**) bet. edel, adellijk, minzaam, voorkomend; — een Engelschman is er trotsch op, een **gentleman** te zijn; een Engelsch koning wilde gaarne de eerste **gentleman** (= man van eer) van het koninkrijk wezen.

Humbug is bluff, bedrog, wind, nonsens; — naar men wil, is het woord ontstaan uit een eigennaam; een Schotsch edelman der 17e eeuw **Hume of the bog** (moeras), om zijn snoeverij bekend, zou aan dat woord het ontstaan gegeven hebben; — hoe 't zij, **humbug** is blufferij, snoeverij, grootspraak, opsnijderij. — Een **miss** is een jongejuifvrouw, een ongehuwde dame; een **mylady** is de echtgenoot van een edelman, van een lord of een baron. **Turnen**, voor het doen van gymnastische oefeningen, werd gevormd van 't Eng. w.w. **to turn** (Fr. **tourner**) = draaien, omdraaien, wenden, keeren, richten, bewegen, enz. Een **toost**,

1) Spreek uit: miëting. 2) pleed. 3) feer. 4) fensifeer.
5) Spreek uit: fea'-jun. 6) dzjen'tl-men.

(Eng. toast) is een dronk op de gezondheid of het welzijn van personen, of op den welstand van zaken; het Engelsche w.w. bet. roosteren, en toast is eigenlijk geroost brood bij de thee, als dessert of nagerecht; — ieder weet, dat de toosten of gezondheidsdronken eerst bij het dessert worden ingesteld, enz.

Een interview 1) is een samenkomst, een mondgesprek; men bedoelt er vooral een gesprek mede van een dagbladschrijver en een hooggeplaatst persoon, waarbij het den eersten te doen is om inlichtingen enz. van den tweeden voor zijn courant te ontvangen, vandaar het w.w. interviewen en het zelfst. nw. interviewer. Maiden-speech 2) bestaat uit de leden maiden = meisje, maagd en speech = toespraak, redevoering; men bedoelt er de eerste redevoering mede van een lid van 't Parlement. Een waggon is een spoorrijtuig, in 't Eng. is een waggon, een wagen, een vrachtwagen; sherry is wijn uit Xeres in Andalusië, dus Spaansche wijn; een lady is elke dame van aanzienlijken huize; een pony is een klein rijpaard; pony-haar is haar, dat over het voorhoofd naar beneden hangt, zooals de ponys het van nature hebben. Een reporter is een aanbrengrer van nieuws, een berichtgever, een verslaggever; het woord is afgeleid van het w.w. to report = berichten, verslag geven, rapporteeren.

Het Engelsche strike 3) is ons woord werkstaking; het w.w. to strike bet. in Eng. dialect heengaan, weggaan; rails 4) zijn niet de ijzeren spoorstaven, maar de onderliggende houten dwarsbalken, waarop de ijzeren staven rusten; de Engelschen spreken van rail-way 5), terwijl wij spoor-weg gebruiken. Door sport verstaat men in 't Engelsch al wat dient tot vermaak, tot ontspanning, vooral veldvermaak, jachtvermaak, spelen in de open lucht, roeien, harddraverij, enz. Een square 6) is een open plein in een stad, aangelegd als tuin, het Eng. woord square bet. eigenlijk vierkant, quadraat; een tunnel is een, in rotsen of bergen uitgehouwen, onderaardsche weg of doorgang voor treinen, het Eng. tunnel bet. pijp, trechter; een tender is de kolenwagen der locomotief, het Eng. w.w. to tend bet. oppassen, wachten, begeleiden.

b. Woorden uit het Italiaansch, Spaansch en Portugeesch.

Ook uit het ITALIAANSCH zijn vele woorden in het Nederlandsch overgegaan. Vooreerst termen uit de muzikwereld, die algemeen door muziekliefhebbers bezigt en begrepen worden, als: 1) Adagio,

1) Spreek uit: intur-vioe'. 2) meeden-spietsj'.

3) Spreek uit: straik. 4) Reels. 5) Reel-'wee 6) Skweer

allegro, allegretto, andante, grandioso, larghetto, diminuendo, enz. verder: 2) Aria, alt, bas, cantate, cadans, piano, presto, da capo, decrescendo, crescendo, impressario, intermezzo, trio, klarinet, klaroen, libretto, maestro, dilettant, sonate, viool, virtuoos, enz. vervolgens 3) handelstermen, als: Agio of aggio, contrabande, bruto, cassa, cassette, compagnie, incasseeren, constant, netto, bankroet, rabat, proviand, journaal, saldo, enz., 4) termen bij 'tleger in 'tgebruik: Alarm, citadel, kazemat, kazerne, kanon, marketentster, musket, proviand, vizier, estafette, escorte, escadron, barricade, blokkade, 5) allerlei: Charlatan, gondel, corridor, bagatel, balcon, bandiet, belvédère, cicerone, dolce far niente, casino, caricatuur, cascade, incógnito, kaneel, katafalk, koloriet, lantaarn, lava, lotto, marmot, orkaan, à pari, à costi, paskwil, sajet, salet, sardijn, schorseneren, sukade, terra-cotta, tombola, tramontane, ulevel. Ziedaar een negentigtal woorden!

Voor de meeste zal een verklaring overbodig zijn, aangezien ze vrij algemeen bekend zijn, of in Kramers' Woordentolk voldoende worden opgehelderd, naar de bet. Wij teekenen dus eenvoudig het volgende aan.

Vooreerst iets over twee woorden uit de CAMERA OBSCURA:

„'s Middags stal ik het hart van mijn tante nog eens door van schorseneren te houden,” — zegt Hildebrand (blz. 41).

En ten tweede:

De hospita van William Kegge spreekt:

„daarbij had hij haar zoo verwilderd aangekeken, dat ze der (= haar) tranemontanen haast was kwijt geraakt” (blz. 137).

Schorseneren zijn de bekende planten uit den moestuin. De schorseneer heet in 'tFr. scorsonère, in de wetenschap Scorzonera Hispanica en in 't Spaansch escorzonéra, omdat men de plant beschouwde als een behoedmiddel tegen den beet van de escorzon, een zeer vergiftige slang. Schorseneer zou men dus moeten vertalen niet door zwartbast, maar door adderkruid, onder welken naam de plant dan ook voorkomt. Tranemontanen dient te zijn tramontane = aan gene zijde van de bergen (men denke ook aan trans in Transvaal = aan gene zijde van de Vaal, Transleithanie, Oostenrijk aan gene zijde der Leitha); de tramontane kwijt zijn = het spoor bijster zijn, den koers kwijt zijn, zijn bezinning verloren hebben, enz. De Italiaansche schipper hield de poolster in 'toog, en deze stond aan gene zijde der bergen = Alpen.

Het woord bankroet ontstond uit banca rotta = gebroken bank. — Staakte een koopman op de geldmarkt zijn betaling, en

maakte hij zich in stilte uit de voeten, dan sloeg men zijn geldbank aan stukken, — dit was het teeken, dat hij bankroet was gegaan.

Contrabande is sluikwaar, smokkelgoed; het woord bestaat uit *contra* = tegen en *bando* = afkondiging van een verbod; — *contrabande* is dus koopwaar, van welke het vervoer verboden is.

Een *citadel* is een kasteel bij een versterkte stad; het woord ontstond uit het woord *cittadella*, verkleinwoord van *citta* = stad.

Een *kazemat* is een bomvrij gewelf in vestingwerken; het woord ontstond uit *casamatta*, van *casa* = huis en *matta* = donker, verborgen.

Een *kazerne* is een gebouw, waarin de soldaten gehuisvest zijn, het woord ontstond uit *caserma* (*cas d'arma*) = wapenhuis.

Het woord *musket* klinkt in 't *It.* *moschetto*, en bet. vuurroer, dat met een lont wordt afgestoken; *escadron* kwam uit het Fransch in onze taal, en de Franschen ontleenden het aan 't *It.* *squadrone* = afdeeling; *escorte* is evenzoo een Fransch woord, uit het *It.* *scorta* = bedekking, geleide; *barricade*, *It.* *barricata* = slagboom, verwant aan 't Fransche *barre* of *barrique* = ton of vat, één der voorwerpen, waarvan men *barricades* opwerpt; — *blokkade* ontstond uit het *It.* *bloccata* = insluiting.

Het woord *charlatan* ontstond in 't Fransch uit het woord *ciarlatano*, van 't *w.w.* *ciarlare* = zwetsen, het is een marktschreeuwer, een pocher; — een *corridor* is een gang, 't woord werd gevormd naar 't *It.* *corridore* van *correre* (*Fr.* *courir* =) loopen. Een *bagatel*, klinkt in 't *It.* *bagatella*, en dit is het verkleinwoord van *bagata* = kleinigheid; een *bandiet* = struikroover, uit het Fransch *bandit* en dit weer uit het *It.* *bandito* = banneling van 't *w.w.* *bandire* = verbannen. *Casino* is het verkleinwoord van *casa* = huis, het is een buitensociëteit, de uitspanningsplaats van een besloten gezelschap. Een *caricatuur* is een spotplaat, een spotprent, — 't woord ontstond uit *caricatura* en dit van *caricare* = overdrijven. *Carnaval* = vastenavondpret. Was bij de volksfeesten, in Germaansche streken, het *narrenschip* of de *blauwe schuit*, bemand met potsenmakende en „duitsch” drinkende gezellen, het glanspunt van den optocht; zoo was ook in Italië de *schepekar* (*wagenschip*) = *carro navale* wellicht zoodanig een hoofdfiguur. *Carro navale* werd samengetrokken tot *carnavale*, en de volksluim maakte hiervan *carnavale* = vaarwel vleesch! (zinspeling op de groote vasten van veertig dagen). Daar de vastenavond in Venetië en andere groote steden van Italië een beroemd volksfeest was, ging licht de naam *carnaval* in onze en andere Europeesche talen over, om de uitgelaten straatpret, op beide vastenavonden, aan te duiden.

Incógnito komt van *incognitus* = onbekend, onder vreemden

naam; — kaneel ontstond uit *canella*, 't verkleinwoord van *canna* (Fr. *canne*) = riet, klein riet, naar den pijpvorm, waarin de waar ter markt kwam, — karaf komt van *caraffa* en dit van 't Arab. *garaffa* = scheppen, opscheppen; — een katafalk, It. *catafalco*, is een stellage, waarop de lijkst wordt geplaatst, zoowel bij lijkdiensten in de R. C. kerk, als bij het tentoonstellen van een hooggeplaatst afgestorvene.

Door *lava*, van *lavare* = wasschen, Fransch *laver*, verstaat men alles, wat de straten schoon wascht, alles, wat in vloeibaren toestand verkeert; — een marmot, uit het It. *marmotto* en dit weer uit het Zwits.-Fransch *murmot* (*mur* van 't Lat. *mus* of *rat*, muis), het. *bergrat*. — *Sajet* uit het Fransch *sayette*, van 't It. *saja* = rok, onderlijf van wol. *Sukade*, geconfijte citroenschillen enz., ontstond uit 't It. *succade* van 't Lat. *succus* = sap; *terra-cotta* het. gekookte aarde, gebrande aarde; nog verstaat men de kunst, uit gebakken leem allerlei kunstvoortbrengselen te scheppen, ook in ons land. *Tombola* komt van 't It. *tombolo* en dit van *tombolare* = tuimelen; ieder weet, dat een *tombola* een loterijspel is — Het woord *ulevel* leidt men af van 't It. *ulivella*, verkleinw. van *uliva* = olijfje, d. i. gesuikerde versche olijven, tegen borstziekten.

Ook uit het SPAANSCH kwamen enkele woorden in onze taal. Het zijn meest vreemde en weinig gebezigde woorden, voor een klein deel woorden, die min of meer inheemsch zijn geworden, als: *Alligator*, *armada*, *auto-da-fé*, *cargadoor*, *castagnetten*, *tabak*, *indigo*, *infanterie*, *sigaar*, *matador*, *eldorado*, *malaga*, *platina*, *papegaai*, *lorre*, *chicane*, *creool*, *parmant*, *blanco*, *bezaan*. De bet. van de meeste dezer woorden zal geen der lezers onbekend zijn; een toelichting bij enkele kan wellicht nuttig zijn. Een *alligator* is een kaaiman, een krokodil; het woord bestaat uit het Sp. lidwoord *el* en *lagarto* = hagedis; de *armada* (*la flota armada*) = de gewapende vloot. Een *auto-da-fé* is letterlijk een daad van geloof (Fransch *acte de foi*); men leest in de geschiedenis, dat bij 't straffen enz. van ketters de koning zelf soms tegenwoordig was, om zóó openlijk belijdenis van geloof af te leggen.

Een *cargadoor* is een man, die zich belast met het beladen, het bevrachten van schepen; het woord *carga* bet. lading.

Castagnetten zijn kleppers, welke onder het dansen door duim en wijsvinger in beweging worden gebracht, door dat geklepper geeft men de maat aan; het woord is eigenlijk uit de Fransche taal in de onze overgegaan, doch in 't Sp. bet. *castana* kastanje, en de kleppers worden *castanetas* genoemd, omdat zij in vorm wel met kastanjes overeenkomen.

Het woord *tabak* luidt in het Sp. *tabaco*; van de taal van Haïti

(blz. 192), waar het de naam is van een gerold maïsblad, met tabak gevuld; infanterie is een Fransch woord, doch de stam *infant* is Sp. en bet. kind, knaap, knecht, dus kon *infanterie* de naam worden van het voetvolk. *Sigaar* luidt in 't Sp. *cigarro*, naar een soort van tabak op het eiland Cuba, welke zich uitstekend er toe leent om opgerold te worden. Een *matador* is een der voornaamste strijders bij het stierengevecht; het woord heeft tot stam het Sp. *matar* = dooden; in fig. zin komt het nog voor in het quadrillespel, waar een *matador* een der hooge troeven is; evenzoo: hij is de *matador* voor: hij is de eerste, hij speelt de eerste viool.

Het woord *eldorado* bestaat uit het Sp. lidwoord *el* en den stam *dorado* = gouden (Fransch *d'or*); *eldorado* = het goudland, in fig. zin een lusthof, een paradijs. Wij gebruiken het woord steeds als den naam van een gewest, maar 't is de naam van een persoon, van den koning van dat denkbeeldig gewest, dien de Spanjaarden *el dorado* noemden, d. i. de Vergulde (van *dorar* = vergulden is *dorado* het deelw.). De op goud beluste avonturiers vertelden elkander immers, hoe deze vorst zich elken morgen met goudstof bepoeierde. Op oude kaarten vindt men soms nog de fictieve hoofdstad van 't goudland aangewezen: *Manoa del Dorado*. — *Malaga* is de naam van den bekenden zoeten morgenwijn, aldus geheeten naar de Sp. stad van uitvoer, *Malaga*, gelegen aan de Middellandsche Zee, met een bevolking van 120 duizend bewoners. *Platina* ontstond uit het Sp. woord *plata* = zilver; ieder weet, dat *platina* een zeer kostbaar, edel, witachtig metaal is; men zou kunnen zeggen: *platina* = wit goud, het smelt eerst bij zeer hoogen warmtegraad.

Het woord *papegaaï* is een verbastering van 't Sp. *papagayo*. *Papegaaï* (oud-Fransch *papegai*) en *lorre* (Eng. *lory*, Sp. *loro*) zijn beide ontleend aan een der talen op de Molukken of Nieuw-Guinea. 't Eerste kwam reeds in 't Arabisch en 't Perz. voor en ging van daar over in de Europ. talen. Het tweede werd zelfs de wetenschapp. naam voor een papegaaïengeslacht (*lorius*). *Chicane*s zijn allerlei onaan-genaamheden, vitterijen, haarklooverijen, enz., het woord heeft tot stam het Sp. woord *chico* = klein, blz. 188; van het woord *chicane* is afgeleid *chicaneeren* en *chicaneur*, ook *chicaneurig*, in de spreektaal meestal tot *sikkeneurig* verbasterd. *Creolen* zijn afstammelingen van Europeanen in de Spaansch-Amerikaansche landen en op de Westindische eilanden; het woord ontstond uit het Sp. *criollo* = opgewassen. *Parmant* ontstond uit het Sp. *paremento* = tooi, opschik; *blanco* = wit, bijv. in *blanco* teekenen, *blanco* stemmen; de *bezaan* is de naam van den achtersten mast, het woord ontstond uit het Sp. *mezzana* = middelmast.

Naast deze Spaansche woorden plaatsen wij een drietal woorden, aan

het **PORTUGEESECH** ontleend, nl. **kwispedoor**, **marmelade** en **veranda**. Het eerste van dit drietal luidt in 't Port. **cuspidor** (= spuer), en is afgeleid van 't w. w. **cuspir** = spuwen; **marmelade** is moes van ingemaakte of fijngekookte vruchten; in 't Port. komt **marmelade** van **marmelo** = kweeper, welke vooral tot confituur wordt bereid; een **veranda** is een overdekte ruimte tegen den voor- of achtergevel van een gebouw, het woord klinkt in 't Port. **varanda**.

c. Woorden uit Oostersche talen.

Ook uit **OOSTERSCHE** talen (wij zagen het reeds in Hoofdst. X) kwamen woorden in het Nederlandsch en wel uit het **Hebreeuwsch**, het **Turksch**, het **Perzisch**, het **Indisch**, het **Maleisch**, het **Javaansch** en het **Arabisch**.

Uit het **HEBREEUWSCH**: **Bolleboos** (reeds verklaard op blz. 160 en 200), **sabbat** (rustdag); **amen** (zie blz. 184); **jehova** (de eeuwige, hij, die doet zijn); **asmodé** (de booze, de verwoester); **belial** (de deugniet; hij, die tot niets nut is), bij Vondel, een wrokkende Engel:

Mijn Belial ging hene op lucht en vleugels drijven,
Om uit te zien, waer ons Apollion magh blijven....

VONDEL, Lucifer.

Belzebub (schimpnaam voor een afgod der Pheniciërs); **cherub**, **cherubijn** (hemelgeest); **seraf**, **serafijn** (hemeling); **satan** (de vervolger, de booze geest), **lazarus** (ontstaan uit **eleazar** = God helpe; van dit woord komt **lazarij**, **melaatschheid**:

O Middeleeuw! de Kruistogtsrazernij
Voerde u naar 't Heilig Land; gij gingt er Lazarij
En Boekweit halen.

STARING, De Veenrook.

De **mammon** (de God van 'tgeld); **moloch** (de koning, afgod der Ammonieten); de **messias** (de gezalfde, de verlosser), **eden** (lusthof, paradijs); **Paschen** (Pascha, van een woord, dat overgaan, overtrekken bet., de voorbijgang nl.; de Verderfengel ging de deuren, met bloed van het lam get. nl. die der Israëlieten voorbij); **lawaaï** (leven, drukte, rumoer); **hosanna** (hij leve, de heer helpe hem!); **sjofel** (gering, armoedig, kaal, arm); **kauscher** (rein, zuiver); **ganf** (gannef = dief, guit, snaak); **gochem** (wijs, verstandig, slim).

Uit het **Turksch** vermelden wij de woorden: **Horde**, **kiosk**, **kolbak**, **schabrak** en **bergamot**. Het woord **horde** bet. zwerm, zwerfende menigte; een **kiosk** is een sierlijk gebouwtje langs boulevards of op hoeken van straten, het woord bet. in het **Turksch** **tuin huis**. — De

kolbak is het hoofddeksel onzer huzaren; in het Turksch beduidt het in 't algemeen muts. — Een schabrak is een rijk met goud doorstikt paardedek, — een bergamot is een zeer smakelijke peer; in het Turksch bet. de naam vorstenpeer, de vorstin der peren.

Het **PERZISCH** gaf de woorden: Tulband, derwisch, karavaan, karavanserij, schaakspel, schaakmat, segrijn, magie, kabaai, sjaal en bazaar. De tulband is een hoofdomwindsel; in 't Perzisch luidt het woord dulband, en dit bet. neteldoek (Fr. turban, uit het Turksch tulbend); een derwisch is een Turksche monnik, die in armoede leeft, het woord dervis bet. arm. Een karavaan is een schaar reizigers, die de woestijn doortrekt; het Perzisch woord karwân bet. reizend door vele streken; het woord karavanserij ontstond uit de woorden karwan en scraj d.i. openbaar gebouw voor reizigers. Schaakspel bet. eigenlijk koningsspel, in het Perz. is schach of chah = koning; in schaakmat komt het lid mat van het Perz. mât = dood.

Segrijn(ter) ontstond uit het Perz. segri = leer, uit den rug van een paard of een kameel; een magie, magiër is een wijze, het Perz. magi bet. priester; de lezer weet, dat bij de oude volken de kaste der priesters de wetenschap bij uitsluiting beoefende; een magiër verstond vooral de tooverkunst, was sterrenwichelaar en droomuitlegger, — het woord magisch voor tooverkunstig, toovermatig vindt men in Starings **MARCO**, waar het heet in vers 216:

Genomen,

Uit een verkeerden pot, is 't Magiesch Liniment,
Zoo 'tspreekwoord zeit, den Patiënt
Gelijk den hond de worst bekomen.

Een kabaai is een lange morgenjas van Oostersche vrouwen, het woord zelf bet. kamerjapon, kleed; een sjaal of châle bet. in 't Perz. sluierdoek, omslagdoek; een bazaar bet. een overdekte markt.

Uit het **INDISCH** vermelden wij de woorden: koelie en lak. Het eerste woord bet. oorspronkelijk slaaf, thans daglooner, arbeider, huurling; — lak is eigenlijk een verfstof van roode kleur, in 't Italiaansch bet. lacca hars of gom van allerlei kleur, dienende tot het verzegelen van brieven.

Uit het **MALEISCH** noemen wij de woorden: Baboe, bamboe, klewang, pikol, sago, toko, kris, amok, moesson, gutta-percha, guttegom of gittetegom, orang-oetang, karbouw, ananas, baar, baadje en oorlam. — Een baboe is een verzorgster van jonge kinderen; bamboes (eig. bamboe) is een reusachtige rielsoort; een klewang is een kort, breed zwaard; een pikol is een gewicht van ± 125 pond, het woord hangt samen met pikoel = dragen; sago bet. palmmeel, d. i. merg van den sagopalm; een toko is een magazijn, waarin allerlei te koop is; een

kris is een dolk, slangswijze gebogen; **a mok** bet. **dooden**, **a mok** maken bet. opstand maken in razernij en beginnen met dood te slaan, wie zich verzet. Het woord **moesson** ontstond uit **moesim** en bet. bepaalden tijd; het is een wind, die op bepaalde tijden waait; **gutta** bet. gom of hars; een **karbouw** (eigenl. **karbo**) is de naam van den buffel op Java.

Een **ananas** bet. eigenlijk **koningsappel**; de vrucht is uit Zuid-Amerika, doch schijnt over Indië in Europa bekend te zijn geworden. — Een **baar** is een Europeaan, die kersversch voet aan wal gezet heeft in Indië, de Javanen noemen hem **orang-bahroe** = **mensch-nieuw** of **nieuweling**. **Baadje** (op zijn **baadje** krijgen) ontstond uit het **Mal. bådjo** = **wit- en blauwgestreep** kleedingstuk, dienende als hemd; een **oorlam** is een zeeterm voor **borrel**. Eigenlijk komt **oorlam** van **orang lama** = een oud mensch, — en het klinkt vreemd, dat dit op een borrel werd toegepast; doch men hoort nog wel: een **taaien** pakken, een **ouden** nemen, en spottender wijze kwam het scheepsvolk tot **orang lama** of **oorlam**.

De woorden **kampong** en **palankijn** zijn uit het **JAVAANSCH**; een **kampong** is een omheind erf, een buurt, een gehucht; **palankijn** ontstond uit **palankan** = **draagstoel**. (Zie ook **Potgieter**, **Proza** blz. 16: »Ik wil hem (Jan Salie) niet eens tot koelie van mijn palaquin».)

Uit het **ARABISCH** bezitten we vrij wat woorden, als daar zijn: **Admiraal**, **alchimie**, **alcohol**, **algebra**, **alkoof**, **almanak**, **aræk**, **amulet**, **amber**, **arsenaal**, **katoen**, **sofa**, **koepel**, **talisman**, **muzelman**, **tarief**, **stroop**, **masker**, **naphtha**, **matras**, **elixer**, **minaret**, **gember**, **cijfer**, **harem**, **koffie**, **koran**, **magazijn**, **karmijn**, **moskee**, **divan**, **giraffe**. Ruim een dertigtal!

De woorden **alcohol** en **tarief** werden blz. 183 en 184 reeds verklaard; **admiraal**, **amiraal** (Fr. **amiral**) en **admirant** ontstonden uit het Arab. **emir** of **amir** = **heer**, **gebieder**; **emiral bahr** = **heer** op zee en wel met de uitgangen **alius** en **antus** en met bijgedachte aan **admirari** (= **bewonderen**); **alchimie** ontstond uit al ('t Arab. lidwoord) en **kimija** = **sap**. — **Algebra** = **het vereenigen** van deelen tot één geheel, het verbinden d. i. de wetenschap der herleidingen en vergelijkingen; **almanak** kwam tot ons uit het Fransch, de **stam** is echter Arabisch en bet. **maat** of **tijd**; **arak** is een geestrijk vocht, dat gestookt wordt uit rijst enz., het woord **alraq** bet. eigenlijk **zoet** d. i. het sap van dadels, waaruit de drank het eerst bereid werd. — Een **amulet** kwam ook uit het Fransch tot ons, het bet. **aanhangsel**, **band**, waaraan men iets draagt nl. een voorbehoedmiddel tegen rampen en ziekten.

Amber, in 't Arabisch **anbar**, is een welriekende gomstof; het woord

arsenaal kwam uit de Fransche taal in de onze, het bet. eigenlijk huis, waar iets gemaakt wordt; katoen, in 't Arab. koton = boomwol; een sofa is een rustbank, in 't Arab. zoffa. Een talisman bet. een toovermiddel, van een Arab. woord, dat tooverbeeld beeldt; ook bij Staring vindt men dit woord:

Daar vliegt de Kraai weêr heen! maar, bij hervatte vlugt,
Draagt zij een voorwerp, flus, zoo 't schijnt, in 't hol vergeten,
Een talisman, als vracht meê door de lucht.

MARCO, vers 202—204.

Het woord muzelman komt van 't Arab. muslim of moslim en bet.: zij, die zich aan Gods wil overgeven; het zijn de volgelingen van Mohammeds leer. Stroop of siroop kwam ook uit het Fransch in onze taal, in 't Arab. bet. sjarab zooveel als drank, afkooksel van vruchten enz.; het woord masker van het Fransch masque, heeft tot stam het Arab. maskhara = klucht, bespotting; naphtha is een zeer brandbare steen- of aardolie, het Arab. woord nafatha bet. bruisen, opborrelen; matras kwam uit de Fr. taal in het Nederlandsch, in 't Arab. bet. matrah de plaats, waar iets geworpen wordt. Elixir bestaat uit het lidwoord el en het woord iksir d. i. steen der wijzen; men bedoelt er mede de zelfstandigheid, die de kracht bezit, onedele metalen in goud te veranderen; thans bet. het, naar ons taalgebruik, aftreksel, afkooksel van kruiden, enz.

Een minaret bet. eigenlijk een vuurtoren, van 't Arab. nâr = vuur; 't is een koepelvormig torentje op de moskee, van 'twelk de geloovigen vijfmaal daags tot het gebed worden opgeroepen, want klokken worden niet gebruikt. Gember is een geconfijte wortel, die een kruidachtigen smaak heeft, de naam ontstond uit een Arab. woord, dat hoornvormig bet., wellicht naar het uiterlijk der ingemaakte worteldeel. Het woord cijfer kwam mede langs Fr. weg in onze taal; in 't Arab. bet. het woord sifr ledig. Een harem (Ar. haram) is een heilige plaats, of een plaats, waarvan de toegang aan weinigen veroorloofd is; koffie is ontstaan uit het Arab. kaffa, den naam der boom en in Ethiopië (in 1615 werd zij het eerst in Venetië ingevoerd). De Koran is het heilige boek der Mahommedanen, het bevat al de openbaringen van den profeet; het woord zelf bet. lezen, voordragen. Karmijn is een hoogroode verfstof, het woord heeft tot stam 't Arab. woord karmes = cochenielje; ook het woord karmozijn = hoogroode verfstof, hangt hier mede samen (de cochenielje of cochenille, ook konzenielje, is een insect (schildluis), welke de scharlakenverf levert).

Moskee kwam uit het Fransch (mosquée) in onze taal; het eigenlijke stamwoord is mesjid = den grond met het hoofd aanraken; of wel de plaats, waar dit geschiedt, dus het huis des gebeds. Een

divan is een ruststoel, een sofa, eigenlijk de plaats, waar de registers gehouden worden, de kanselarij. Giraffe bet. eigenlijk langhals van het Arab. zarafet; het is een zoogdier uit Midden-Afrika; het werd 46 j. v. Chr. door Julius Cesar het eerst uit Afrika in Europa overgebracht.

d. Woorden uit het Grieksch, Latijn en Fransch.

Het aantal woorden uit het Grieksch en Latijn, en vooral uit het Fransch is zeer groot, te groot om hier alle te vermelden. Enkel noemen wij uit het GRIEKSCH de woorden: Apostel, bijbel, asyl, atmosfeer, axioma, barometer, bariton, cholera, psalm, diploma, despoot, engel, chaos, Pinksteren, draak, thermometer. Elk dezer woorden is naar de bet. bekend. — Enkele aant. mogen dienen tot nadere verklaring. Zoo bet. apostel afgezant; bijbel komt van biblia = de boeken; asyl = toevluchtsoord (eigenl. zonder berooving, of onberooft); atmosfeer, waarin atmos = damp en sphaira = kring; axioma, van een woord, dat erkennen bet.; bariton van barys = zwaar en tónos = toon, dus zwaar van toon, evenzoo: barometer van baros = zwaarte, dus zwaartemeter; cholera van chole = gal, dus galziekte; psalm van psalmos = snarenspeel; diploma van di = dubbel en ploma = gevouwen; despoot van despotes = heer, heerscher; engel eigenlijk bode, gezant; chaos = ledige ruimte, baaierd; Pinksteren (Fr. pentecôte), in 't Gr. pentekoste = vijftig; draak van 't Gr. drakon = scherpziend wezen, thans een monsterachtig dier uit de fabelleer; thermometer van 't Gr. thermos = warmte, dus warmtemeter.

Voor het LATIJN noemen we o. a.: Fornuis, kelder, vlam, oester, luipaard, spinazie, straat, valk, venster, kamer, balsem, anker, buste, réticule.

Fornuis = bakoven; kelder = bewaarplaats voor spijzen, van cella = kamer, vertrek; vlam uit 't Lat. flamma; oester van 't Lat. ostreum = schelp, scherf; luipaard van leopardus, bekend roofdier; spinazie van spina = doorn, een groente, aldus genoemd naar de spitsuitlopende bladeren; straat van 't Lat. strata via = bevloerde weg; valk uit 't Lat. falco, den naam van den bekenden roofvogel; venster van 't Lat. fenestra = opening in den muur; kamer van 't Lat. camera = gewelfd vertrek; balsem van 't Lat. balsenum (Gr. balsamon = hars van den balsemboom); buste van bustum = graf, men plaatste op de graven der afgestorvenen hun beelden of portretten; réticule = netje, breizakje,

werkzakje; men leest in de C. O blz. 30: »Drie dames met lange réticules en opmerkelijk door roode linten op de muls" — en wat lager: »zoodat de réticule geopend kon worden, om het bekende roodverlakte flesschenbakje met blinkenden rand te voorschijn te brengen"; — vóór een 40-tal jaren was de réticule algemeen bij de dames.

Uit het FRANSCH vermelden wij enkel de woorden: Melaatsch, brancard, bres, priëel, tricot, colporteur, gendarme, geus, labberdaan, palfrenier, perron, plein, pot-pourri, kortegaard, garde. Over elk dezer woorden een korte opmerking tot besluit! Het woord melaatsch of malaatsch bet. hetzelfde als lazarij (blz. 200), het ontstond uit het Fr. malade = ziek; het woord bet. de ziekte, de gevreesde ziekte; brancard ontstond uit branche = tak, het is dus een draagtoestel, oorspronkelijk uit takken samengesteld. Een bres (Fr. brèche) = gat, opening en wel in den walmuur (zelf van 't Germ. breken); priëel uit het Fr. préau = groen plekje gronds (pré = weide); tricot is afgeleid van tricoter = breien (het is dus gebreide kleding); colporteur bestaat uit col = hals en porteur, drager, van porter = dragen; gendarme uit 't Fransch gens d'armes = lieden van wapenen, blz. 187.

Geus, een woord uit onze geschiedenis welbekend, bet. eigenlijk bedelaar; labberdaan werd boven reeds verklaard, blz. 189; palfrenier of palefrenier werd afgeleid van 't Fr. palefroi = dames- of staatsiepaard; perron staat voor pieron en is afgeleid van pierre = steen, het is een verhoogde grond of groote stoep langs een spoorwegstation. Plein ontstond uit 't Fr. plaine = vlak, vlakke; pot-pourri is een dwaas woord, het bet. bedorven pot, eigenlijk mengelmoes. Kortegaard werd verbasterd uit corps de garde = wachtkorps; garde ontstond uit een Frankisch woord warda en dit woord is verwant met het Hoogd. warden en ons bewaren.

Ten slotte zij opgemerkt, dat wij de verklaring van deze vreemde woorden, naar hun beteekenis in de grondtaal, met geen ander doel hebben gegeven dan tot toelichting van hun beteekenis in de Nederlandsche taal, mede om zoo helder mogelijk de stelling toe te lichten: *De woorden gelden, wat het gebruik er van maakt.*

ALPHABETISCH REGISTER.

- A**almoes, 165 ¹⁾.
Aamborstig, 119.
Aap (in den — gelogeerd zijn), 195.
Aarzelen, 155.
Abberdaan (labberdaan), 189, 205.
Achteloosheid bij 't spreken, 165, 166.
Achterbaks, 121.
Achterdocht, 143.
Achterstal, -stallig, 129.
Achter straten, 155.
Adelaar, 123.
Adellijk (wild), 160.
Admiraal, 202.
Afbrokkeling van woorden, 164.
Akefietje, 53.
Alarm, 187.
Alchimie, 202.
Alcohol, 184, 202.
Algebra, 202.
Alkooft, 183.
Alligator, 198.
Alma-viva, 189.
Almanak, 202.
Almanak — Leugenzak, 66.
Althans, 122.
Altoos, 122.
Amber, 202.
Amechtig, 120.
Amen, 184.
Amerij, 124.
Amok, 201.
Amulet, 202.
Ananas, 202.
Anker, 204.
Apostel, 204.
Arak, 186, 202.
Armada, 198.
Arre, erre (in *arren* moede), 25, 124.
Arsenaal, 202.
Asmodé, 200.
Asyl, 204.
Atmosfeer, 204.
Attisch zout (met — besprenkelen), 92.
Auto-da-fé, 198.
Axioma, 204.
- B**aadje, 202.
Baan (op de lange — schuiven), 111.
Baan (ter — brengen), 111.
Baanderheer, 124.
Baar, 202.
Baboe, 201.
Bagatel, 197.
Bajonet, 190.
Bak, bakkebaard, 18.
Bakkeleien, 186.
Baldadig, 18, 123.
Balk (een — in 't wapenschild voeren), 67.
Balk (met een krijtje aan den — schrijven), 67.
Balleboos, holleboos, 160, 183, 200.
Balsem, 204.
Bamboes, 186, 201.
Bandiet, 197.
Banjerheer, 124, 154.
Bank (de — spannen), 135.
Bankroet, 196.
Bariton, 204.
Barnen (branden), 32, 122, 133.
Barning (branding), 32.
Barnsteen, 185.
Barometer, 204.
Barricade, 197.
Bazaar, 183, 201.
Beamen, 184.
Begonia, 190.
Begrijpen (berispen), 143.
Behalve, 124.
Bekayt, 128.
Belial, 200.
Belzebub, 200.
Beloken (— Paschen), 23, 24.
Benjamin-af (hij is —), 89.
Beraadslagen, 134.
Bergamot, 201.
Berge (te — rijzen), 140.
Berokkenen, 138.
Berucht, 121.
Bescheiden (verstandig), 146.
Beschoren, 31, 152.

¹⁾ Dit cijfer wijst de bladzijde aan.

- Beschuit, 187.
 Beslaan (iemand in zijn dienst—), 145.
 Beslomeren, 126.
 Besproken zijn, 144.
 Bestek, 124, 126.
 Bestekamer, 161.
 Bestellen (verschaffen), 144.
 Betrappen, 18.
 Beugel (niet door den — kunnen), 96.
 Beul, 122.
 Bevragen (zich), 129.
 Bewimpelen, 153.
 Bezaan, 199.
 Bezitten (zitten op iets), 153.
 Bijbel, 204.
 Bidden (noodigen), 134.
 Biefstuk, 193.
 Bierbottelarij, 124.
 Biezen (zijn — pakken), 69.
 Blanco, 199.
 Blauw, 129.
 Blauw blauw (iets — laten), 129.
 Bloemlezing, 137.
 Blokkade, 197.
 Blunder, 193.
 Boksen, 193.
 Bottel, bottelier, 193.
 Braak, 17.
 Braam (braambezie), 164.
 Brancard, 205.
 Brandy, 193.
 Braspenning, 128.
 Breecken (hedwingen), 128.
 Bres, 205.
 Brits, 193.
 Bruiloft, 121.
 Buffet, 186.
 Buste, 204.
 Buitensporig, 54.
 Bylo, Bilo, 69.
 Calicot, 190.
 Camelia, 190.
 Campêchehout, 190.
 Canapé, 185.
 Candidaat, 185.
 Cargadoor, 198.
 Caricatuur, 197.
 Carnaval, 197.
 Casino, 197.
 Castagnetten, 198.
 Chamberloer, 127.
 Châle, 201.
 Chaos, 204.
 Charlatan, 197.
 Cherub, cherubijn, 200.
 Chicanes, 199.
 Cholera, 204.
 Cijfer, 203.
 Citadel, 197.
 Clown, 193.
 Club, 193.
 Cochenielje, 203.
 Cognac, 191.
 Cokes, 193.
 Colporteur, 205.
 Comité, 193.
 Contrabande, 197.
 Corridor, 197.
 Courant, 184.
 Creolen, 199.
 Daalder, 185.
 Dahlia, 190.
 Damasceeren, 190.
 Damast, 190.
 Darren, derren, 31.
 Debat, 193.
 Debating-club, 193.
 Derwisch, 201.
 Despoot, 204.
 Deurwaarder, 137.
 Dick (-maals, -werf, -wijls), 135.
 Diergaarde, 124.
 Diets (iemand iets — maken), 25.
 Diploma, 204.
 Divan, 203.
 Doelwit, 137.
 Doodverven (iemand — met iets), 54.
 Doopceel (iemand — lichten), 111.
 Doorluchtig, 55.
 Dorper (-lijk, -heit), 137.
 Draak, 204.
 Draak (den — steken), 70.
 Drinken (tabak —), 144.
 Druipen (door de vingers —), 138.
 Druipstaarten, 123, 138.
 Du (het gebruik van —), 29.
 Duimschroeven (iemand de — aanleggen), 72.
 Dukdalf, 189.
 Dweil, 25.
 Dwingen (knellen), 144.
 Eden, 200.
 Eega, 124.
 Eerlijk (eervol), 145.
 Eigennamen (betekenis), 164.
 El (anders), 132.
 Eldorado, 199.
 Electriciteit, 185.
 Elf is 't gekkenummer, 96, 164.
 Elfder (te — ure), 90.
 Elixer, 203.
 Elkander, 122.
 Ellende, 121.
 Emmer, 121.
 Engel, 204.
 Enten op, 111.

- Erlangen, 139.
 Escadron, 197.
 Escorte, 197.
 Evenknie, 123.
Fair, 194.
 Fancy-fair, 194.
 Fashionable, 194.
 Fazant, 190.
 St. Felten (voor — wenschen), 72.
 Fiolen laten zorgen, 105.
 Fitter, 194.
 Flikjes, 189.
 Fornois, 204.
 Fuchsia, 190.
Galvanisme, 188.
 Ganf, 200.
 Gareel (in 't — slaan), 96.
 Gaten (uit de — stommelen), 129.
 Gebrek, gebrek (werkwoord), 143.
 Gebreken (de — van zijn deugden hebben), 97.
 Gebruik van vreemde woorden in 't Nederlandsch, 193.
 Geestverwant, 55.
 Geeuwonger, 23.
 Gehucht, 18, 122.
 Gek (den — met iemand scheren), 97.
 Gekscheren, 131.
 Gelag (het — betalen), 26.
 Geleider lage, 140.
 Gemakzucht bij 't spreken, 165
 Gember, 203.
 Gendarme, 187, 205.
 Generen (zich), 129.
 Genitief bij werkwoorden, 31.
 Genitief (zwak), 32.
 Gentleman, 194.
 Geronnen, 31.
 Gerucht, 121.
 Geus, 205.
 Geweld (macht), 150.
 Gewijsde, 26.
 Gheplaar, 128.
 Ghewout (macht), 150.
 Gilde (de — spelen), 129.
 Giraffe, 203.
 Gobelins, 191.
 Gochem, 200.
 Godsvrucht, 122, 131, 132.
 Grasduinen, 111.
 Griel (in den — slingeren), 128.
 Grijns (mom), 156.
 Grootmoedig (dapper), 150.
 Guillotine, 188.
 Guinje, 191.
 Gutta-percha, 202.
 Guttegom, gittegom, 201.
Haar (zich), 32.
Halm, 122.
 Halsstarrig, 139.
 Handhaven, 135.
 Handlanger, 139.
 Handtasting, 127.
 Harden, 139.
 Harem, 203.
 Haren (alles op — en snaren zetten), 98.
 Haveloos, 135.
 Haver (iemand kennen van — tot gort), 164.
 Heer (gebieder), 154.
 Heiligmaker (hijlikmaker), 160.
 Heimelijk, 123.
 Heimwee, 123.
 Helm, 122.
 Herberg, 123.
 Hermetisch (— sluiten), 192.
 Hertog, 123.
 Hoet (krans), 155.
 Holland (= moerasland), 165.
 Honderd (in 't — sturen), 98.
 Hooi (te — en te gras), 72.
 Hoonen (bedriegen), 143.
 Hoornen (— branden), 159.
 Horde, 200.
 Hortensia, 189.
 Hou en trouw, 131, 140.
 Houtje (op zijn eigen — doen), 73.
 Hosanna, 200.
 Huik (kapmantel), 156.
 Huisbakken, 56.
 Humbug, 194.
 Hupsch, 17.
 Hutje (het — met het mutje), 99.
IJs (het — breken), 111.
 Incognito, 197.
 Infanterie, 198.
 Interviewen, 195.
Jaar en dag, 74.
 Jan en alleman, 75.
 Japon, 187.
 Jehova, 200.
 Jeremiade, 191.
 Jobsbode, 192.
 Jobstijding, 191.
 Jockey, 194.
 Juffer, 122.
Maak (aan, op de — stellen), 75.
 Kabaai, 201.
 Kakatoe, 186.
 Kal (oude vrouw), 138.
 Kalf (met eens anders — ploegen), 90.
 Kalkoen, 190.
 Kallen, 138.
 Kamer, 204.
 Kamerdoek, 190.

- Kamfer, 186.
 Kampong, 202.
 Kanarie, 190.
 Kaneel, 198.
 Kap en kovel (hij verspeelt —), 163.
 Kaper, 163.
 Karaf, 198.
 Karavaan, 201.
 Karavanserij, 201.
 Karbouw, 202.
 Karmijn, 203.
 Karmozijn, 203.
 Kastelein (slotvoogd), 154.
 Kat (de — uit den boom kijken), 99.
 Katafalk, 198.
 Katoen, 202.
 Kauscher, 200.
 Kazemat, 197.
 Kazerne, 197.
 Kei (de — leutert hem), 158.
 Kelder, 204.
 Kerspel, 123.
 Kerstenen (iemand), 137.
 Kerstnacht, 137.
 Kersversch, 120.
 Ketelboeter, 135.
 Keurs (vrouwenrok), 144.
 Keuvelen, 163.
 Kiesheid, kuisheid, 136.
 Kind noch kraai (hij heeft —), 163.
 Kinkhoest, 123.
 Kiosk, 200.
 Klerk (geestelijke), 154.
 Klewang, 201.
 Klucht, 122.
 Koddebeier, 125.
 Koekeloeren, 126.
 Koelie, 201.
 Koepel, 183.
 Koffie, 186, 203.
 Kolbak, 200.
 Koper, 191.
 Koran, 203.
 Kortegaard, 205.
 Kortwieken, 56.
 Kost (den — bij St. Joris hebben), 76.
 Kraag (hals), 157.
 Kraakporselein, 190.
 Krank (zwak), 132.
 Krankzinnig, 131, 132.
 Krent, korent, 191.
 Krieken (het — van den dageraad), 139.
 Kris, 201.
 Krijt (stof), 191.
 Krijt (in het — treden), 25.
 Krijtwaarder, 137.
 Krokodillen-tranen schreien, 111.
 Kroon (naar de — steken), 81.
 Kroon (de — spannen), 82.
 Kuischen, 136.
 Kwik, 135, 164.
 Kwikstaartje, 134.
 Kwikzilver, 134.
 Kwispedoor, 199.
 Laatdunkend, 57.
 Labberdaan, 189, 205.
 Lady, 195.
 Lagen (iemand — leggen), 140.
 Lak (was), 201.
 Lak (berisping), 17.
 Laken, 17.
 Landouw, 124.
 Landauer, 192.
 Langwijlig, 135.
 Larijen, 128.
 Lary-kouck, 128.
 Lava, 198.
 Lawaai, 200.
 Lazarij, 200.
 Leading-artikel, 194.
 Leelijk, 122.
 Legerschaar, 152.
 Lezen, 137.
 Lichaam, 121.
 Lichterlaaie, 139.
 Lichtmis (hij is een —), 76.
 Lid (deksel), 139.
 Liden (voorbijgaan), 24.
 Liefkoozen, 126.
 Lier (branden als een —), 99.
 Lier (de — aan de wilgen hangen), 111.
 Lijfrente, 135.
 Lijkbidder, 134.
 Lijken (uit de — geslagen zijn), 86.
 Lijnwaad, 139.
 Lijnzaad, linnen, 139.
 Lilliputter, 191.
 Lincker, 128.
 Litteeken, 133, 134.
 Livrei, 184.
 Loddereindoosje, 130.
 Lodderlijk, 128.
 Loef (den — atsteken), 85.
 Lombard, lomberd, lommerd, 77, 189.
 Loof (moede), 129.
 Lorre, 199.
 Lucht geven aan, 99.
 Lucifer, 186.
 Luipaard, 204.
 Mägen (vrienden en —), 137.
 Maagschap, 137.
 Maandag (een blauwe —), 129.
 Maar (uit: *ne ware*), 27.
 Maarschalk (paardenknecht), 122, 154.
 Mac-adam-weg, 192.

- Madeliefje, 18.
 Magazijn, 183.
 Magie, magiër, 201.
 Magnesia, 192.
 Maiden-speech, 195.
 Mais, 192.
 Malaga-wijn, 199.
 Maliënkolder, 124.
 Mammon, 200.
 Mank gaan aan, 100.
 Marketenter, 161.
 Marmelade, 200.
 Marmot, 198.
 Marokijn, 191.
 Masker, 203.
 Matador, 199.
 Matras, 203.
 Mazen (door de — kruipen), 110.
 Meeting, 194.
 Meineed, 139.
 Melaatsch, 205.
 Messias, 200.
 Metselen, metsen, 140.
 Metten (korte — maken), 163.
 Meuglijk, 128.
 Mijlpaal, 57.
 Min (minnemoeder), 164.
 Minaret, 203.
 Misljik (onzeker), 147.
 Miss, 194.
 Molen (een slag van den — weg hebben), 104.
 Molton, 191.
 Mom (grijns), 156.
 Mondig, 119.
 Moord (de — stak hem), 127, 128.
 Moskee, 203.
 Mousseline, 191.
 Mousson, 202.
 Mutte (kooi), 128.
 Muizen, muizenissen, 136.
 Muren (de — hebben ooren), 100.
 Musket, 197.
 Muts (de — hebben), 129.
 Muzelman, 203.
 Mylady, 194.
 Nabootsen, 57, 123.
 Nachtmerrrie, 162.
 Nanking, 190.
 Naphta, 203.
 Nering, 26.
 Neskebol, 129.
 Neskheid, 58.
 Neus (een wassen —), 107.
 Nicotiaansch (kruid), 190.
 Nicotine, 190.
 Nieuwerwetsch, 145.
 Nijverheid, 122.
 Nochtans, 122.
 Nooddruft, 123, 134.
 Nopen (raken, treffen), 142.
 Oesten (oogsten), 32.
 Oester, 204.
 Of (nevenschikk. vgw.), 27.
 Of (onderschikk. vgw.), 28.
 Oirbaar (ten — van), 146.
 Onbegrepen, 143.
 Onbekookt, 58.
 Onbesproken, 144.
 Onbetuigd (zich niet — laten), 91.
 Onderspit (het — delven), 83.
 Onguur, 59.
 Onnoozelheid (onschuld), 149.
 Onstuimig, 59.
 Onthouden (verblijven), 145.
 Ontschrikken, 139.
 Ontstaan, ontstentenis, 139.
 Ontnuchteren, 60.
 Ontwikkelen, 60.
 Onvervaard, 131, 133.
 Onwraakbaar, 62.
 Ooglid, 139.
 Ooievaar, 123.
 Oomkool (daar lag —), 161.
 Oorlam, 202.
 Oorlof (— nemen), 144.
 Oortje (munt), 130.
 Oortjesband, 130.
 Ootje (in 't — nemen), 101.
 Ootmoed, 143.
 Opgaande zon (de — aanbidden), 101.
 Openbaren, 144.
 Opperman, 161.
 Opzet nemen, 128.
 Orberen, 126.
 Os (van den — op den ezel), 162.
 Ouderwetsch, 145.
 Overgrootvader, 134.
 Overlang, 134.
 Overtollig, 122.
 Paaien, 17.
 Paard (het — achter den wagen spannen), 103.
 Paard (over het — tillen), 102.
 Paardenvoeten (zich uit de — maken), 106.
 Paardje (spoedig op zijn — zijn), 83.
 Palankijn, 202.
 Palfrenier, 205.
 Panische schrik, 92.
 Papegaai, 199.
 Parmant, 199.
 Pas (den — afsnijden), 103.
 Pas (op dat —), 145.
 Paschen, 200.
 Pekelzonde, 161.

- Penningmeester, 130.
 Perkament, 189.
 Perron, 205.
 Petroleum, 186.
 Pier, 194.
 Pijne (de — waard), 131.
 Pikol, 201.
 Pillen (vergulde — laten slikken), 102.
 Pinken (bij de — zijn), 103.
 Pinksteren, 204.
 Plaid, 194.
 Plak en roe, 155.
 Plank (de — misslaan), 159.
 Plasdank, 128.
 Platina, 199.
 Plegen (doen), 31.
 Plein, 205.
 Pleisterplaats, 17, 119.
 Plotseling, plots, 122, 139.
 Pluimpje (een — krijgen), 77.
 Plunderen, 17.
 Podding, pudding, 194.
 Polsslag (den — voelen), 103.
 Pompadoer, 189.
 Pondpondsgewijze, 62.
 Pony, 195.
 Portland, 192.
 Priël, 205.
 Procrustus (het -bed spreiden), 92.
 Proefstuk (zijn — leveren), 78.
 Psalm, 204.
 Puytjen, 128.
 Quellebalcxkens, 128.
 Raad (— leven), 145.
 Raaf (een witte —), 108.
 Raaskallen, 138.
 Ragen, 17.
 Rails, 195.
 Ranken, 128.
 Recht en slecht, 146.
 Redden, 126, 23.
 Rederijker, 17.
 Reporter, 195.
 Réticule, 204.
 Reukeloos, 132.
 Richten, 126.
 Riem (iemand een hart onder den — steken), 79.
 Rijden en omzien, 106, 159.
 Rijk (machtig), 146.
 Roeke (zorg), 132.
 Roekeloos, 132.
 Rotting, 186.
 Ruitcr (te paard), 79.
 Rustig (dapper), 147.
 Sabbat, 200.
 Sago, 201.
 Sajet, 198.
 Satan, 200.
 Schaakmat, 204.
 Schaakspel, 201.
 Schaar (deel), 152.
 Schaard (kerf), 152.
 Schabrak, 200.
 Schaken (rooven), 151.
 Schalk (bedrieger), 145.
 Scheiden (beslissen), 143.
 Scheidsrechter, 143.
 Scheren (spannen), 134.
 Scheren (spotten), 97, 133.
 Scheren (knippen), 152.
 Scheurbuik, 161.
 Schild (iets in zijn — voeren), 79.
 Schilderen, 17.
 Schobbejak, 159.
 Schorseneren, 196.
 Schot en lot, 127.
 Schrap (zich — zetten), 84.
 Schrikkeljaar, 139, 145.
 Schrikken (springen), 145.
 Schutten (tegenhouden), 145.
 Segrijn, 201.
 Seraf, serafijn, 200.
 Sherry, 195.
 Sibyllen, sibyllijnsche boeken, 113.
 Sigaar, 199.
 Silhouette, 189.
 Sisyphus-arbeid, 93.
 Sjaal, chäle, 201.
 Sjofel, 200.
 Slachten, 126.
 Slachtoffer, 63.
 Slag (een — van den molen), 104.
 Slaken, 126.
 Slecht, 26.
 Slecht (eenvoudig), 146.
 Smeeken, 143.
 Smeltkroes, 63.
 Smiten (slaan), 147.
 Sneuvelen, sneven (vallen), 152.
 Snuisterij, 126.
 Sofa, 203.
 Somwijlen, 135.
 Sonderling (bijzonder), 148.
 Spaarpenningen, 130.
 Spannen (binden), 135.
 Speldje (ergens een — bij steken), 80.
 Spenen (zich — van), 111.
 Spijkerbalsem, 189.
 Spijkers (— op laag water), 86.
 Spin (spinnekobbe), 165.
 Spinazie, 204.
 Spoed (lotgeval), 129.
 Sporrelen, 127.
 Sport, 195.
 Square, 195.

- Staarlings, 139.
 Staken, 126.
 Staroogen, 139.
 Steek (een — onder water), 87.
 Steen (de — der wijzen), 111.
 Stoffen (pochen), 127.
 Straat, 204.
 Stroowisch (op een — komen aan-
 drijven), 105.
 Strike, 195.
 Stroop, 203.
 Sukade, succade, 198.
 Swager (schoonzoon), 145.
Tabak, 198.
 Talisman, 203.
 Tantaliseeren, 94.
 Tapijt (op het — brengen), 111.
 Tarief, 183, 202.
 Te (vóór den infinitief), 28.
 Telegraaf, 185.
 Telefoon, 185.
 Telescoop, 185.
 Tellen, 126.
 Tender, 195.
 Terra-cotta, 198.
 Teug, 17.
 Teugel, 122.
 Thermometer, 204.
 Tijd (onvolt. verleden), 31.
 Tijden (trekken), 31.
 Toko, 201.
 Tombola, 198.
 Toost, 194.
 Toot (ze zet me — op —), 128.
 Tooverkol, 124.
 Tram, 188.
 Tranemontanen, 196.
 Tricot, 205.
 Trojaansche (het — paard inhalen), 94.
 Tuchtigen, 18.
 Tuin (de kap op den — hangen), 146.
 Tuin (heg), 24.
 Tuin (om den — leiden), 146.
 Tuin (over den — gooien), 146.
 Tulband, 201.
 Tunnel, 195.
 Turnen, 194.
 Uilen (— naar Athene dragen), 95.
 Uitgelezen (uitgezocht), 145.
 Uitheemsche (— woorden verbas-
 terd), 160.
 Uitstrijken, 129.
 Ulevel, 198.
Vaar (vrees), 133.
 Vaardig worden, 111.
 Valk, 204.
 Valreep (een glaasje op den —), 110.
 Valstrik (iemand een — zetten), 111.
 Veelvraat, 161.
 Veete, 122.
 Velocipède, 187.
 Venster, 204.
 Ver (vrouw), 132.
 Veranda, 200.
 Vergapen (zich), 111.
 Verholen, 145.
 Verhouen (verblijven), 145.
 Verkneukelen (zich), 64.
 Verkwikken, 134.
 Verlof (afscheid), 144.
 Vernielen, 18.
 Verrassen, 23.
 Verreukeloozen (zich), 127 en 132.
 Verschalken (bedriegen), 145.
 Vertellen, 126.
 Verwaten (vervloeken), 150.
 Verwezen, 24, 26.
 Verwittigen, 126.
 Vierschaar, 135.
 Vijand, 122.
 Vingerling, 127.
 Violen (— laten zorgen), 105.
 Vlaag, vlag, vlug, 17.
 Vlag (de — dekt de lading), 87.
 Vlam, 204.
 Vleermuis, 123.
 Vlies (vacht), 136.
 Voet (een witte —), 106.
 Voeten (zich uit de — maken), 106.
 Volharden, 138.
 Volksetymologie, 118—121.
 Volksverbeelding en volksluim. Voor-
 beelden. 166—171.
 Voltaire (een —), 189.
 Vonnis, 122.
 Vonnissen, 26.
 Voogd, 165.
 Voorbarig, 139.
 Voorman (op zijn — zetten), 84.
 Voortocht, 127.
 Vriend, 122.
 Vrijpostig, 151.
 Vroedschap, 131, 132.
 Vroedvrouw, 131, 132.
 Vromen (baten), 148.
 Vroom (dapper), 147.
 Vrouw (gebiedster), 154.
 Vruchten (vreezen), 133.
 Vuur (met — spelen), 106.
 Vuur en vlam spuwen, 95.
Waagschaal (in de — stellen), 160.
 Waardgelder, 137.
 Waggon, 195.
 Water in den wijn doen, 107.
 Water naar zee dragen, 108.
 Wal (aan lager — komen), 88.

- Wammes**, 18.
Weerklank vinden, 111.
Weleer, 25.
Werkw. met den genitief, 26.
Wet (zede), 145.
Wezen kunnen houden, 128.
Wieden, 126.
Wiek, 61, 128.
Wijl (langwijlig, enz.), 135.
Wijn (water in den — doen), 107.
Wijvensmijter, 147.
Wild (adellijk —), 160.
Wilén, wijlen, 25.
Wimpel (sluier, doek), 153.
Windmolen, 105.
Winkel (-huis, -haak), 136.
Wisen (oordeelen), 26.
Wispelturig, 121.
Wit (doel), 137.
Wit (vreugde), 106.
Wittebroodsweken, 64.
Wrijfpaal, 65.
Wroegen (aanklagen), 142.
Zaad (op zwart — zitten), 109.
Zak (in — en asch zitten), 91.
Zee (water naar — dragen), 108.
Zeep (om — gaan), 80.
Zegel (zijn — hechten aan), 111.
Zeil (het — te hoog in top halen), 89.
Zekerheid (veiligheid), 145.
Ziekte (de Engelsche), 161.
Zielbraken (sterven), 128.
Zoengeld, weergeld, 80.
Zon (de opgaande — aanbidden), 101.
Zonderling, 148.
Zondvloed, 160.
Zout (een zak — eten), 108.
Zwanezang, 65.

INHOUD EN BLADWIJZER.

	Blz.
HOOFDSTUK I. INLEIDING	9
HOOFDSTUK II. EEN BLIK OVER HET STUDIEVELD	19
HOOFDSTUK III. VERKLARING VAN WOORDEN EN UITDRUKKINGEN .	45
HOOFDSTUK IV. IETS OVER WOORDGRONDING	118
HOOFDSTUK V. HET LEVEN VAN EEN WOORD	127
HOOFDSTUK VI. WIJZIGING IN DE BETEKENIS DER WOORDEN . .	142
HOOFDSTUK VII. SPELING VAN HET VOLKSVERNFT	157
HOOFDSTUK VIII. VOLKSVERBEELDING EN VOLKSLUIM	167
HOOFDSTUK IX. VREEMDE WOORDEN IN 'T NEDERLANDSCH . . .	172
HOOFDSTUK X. WAT SOMMIGE VREEMDE WOORDEN BETEKENEN .	183
HOOFDSTUK XI. HOE VREEMDE WOORDEN SOMS ONTSTAAN . . .	188
HOOFDSTUK XII. WOORDEN, UIT VREEMDE TALEN OVERGENOMEN .	193
ALPHABETISCH REGISTER	206
